

Een goede buur

'Joint production' als motor voor actief burgerschap in de buurt

Margreet Alien Frieling

ISBN: 978-90-367-3376-2

Omslagontwerp: Nils van der Heide
Drukwerk: Ridderprint BV, Ridderkerk

RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN

Een goede buur

'Joint production' als motor voor actief burgerschap in de buurt

Proefschrift

ter verkrijging van het doctoraat in de
Gedrags- en Maatschappijwetenschappen
aan de Rijksuniversiteit Groningen
op gezag van de
Rector Magnificus, dr. F. Zwarts,
in het openbaar te verdedigen op
donderdag 15 mei 2008
om 16.15 uur

door

Margreet Alien Frieling
geboren op 19 april 1981
te Roden

Promotores: Prof. dr. S.M. Lindenberg
Prof. dr. F.N. Stokman

Beoordelingscommissie: Prof. dr. mr. C.J.M. Schuyt
Prof. dr. G.B.M. Engbersen
Prof. dr. B.G.M. Völker

Dankwoord

Toen ik op 24 mei 2004 afstudeerde in de onderwijskunde, vroeg de voorzitter van de examencommissie mij of ik eigenlijk wel wist wat mijn nieuw verworven doctorandus titel betekende. Ondanks de lessen Latijn op de middelbare school moest ik hem op dat moment het antwoord schuldig blijven. Inmiddels weet ik dat de titel ‘doctorandus’ inhoudt dat je eigenlijk ‘doctor’ zou moeten worden. En dat betekent: veel lezen en discussiëren, tussen verschillende opvattingen door je eigen mening leren vormen, de beperkingen van je onderzoek leren herkennen, haar krachten leren verdedigen, een spoedcursus coördinatievaardigheden, een beproeving voor je doorzettingsvermogen en geduld en een ontmoeting met nieuwe mensen en nieuwe culturen. Wanneer je een proefschrift schrijft over actief burgerschap in de buurt ontcom je er bovendien niet aan om te reflecteren op je eigen functioneren als buurtbewoner en als burger in het algemeen. Groet ik mijn eigen burens bijvoorbeeld wel? Ruim ik zwerfvuil op als het voor mijn deur ligt of vind ik dat het de taak is voor een ander? Kijk ik mensen aan als ik ze op straat tegenkom? Vrijwel continu bewust van mijn burgerschapstaak heb ik er in de afgelopen jaren haast een sport van gemaakt om op te staan voor oudere mensen in de trein, om gezellige praatjes te maken met mensen op straat en om oude dametjes te helpen met het dragen van zware tassen. Zou er ook zoiets bestaan als hyperactief burgerschap?

In het schrijven van dit proefschrift hebben een aantal mensen een bijzondere rol vervuld. Op deze plaats wil ik hen bedanken, zonder daar ooit volledig in te kunnen zijn. In de eerste plaats wil ik mijn beide promotoren bedanken, Sigi Lindenberg en Frans Stokman. Sigi, ik heb met veel bewondering gekeken naar – en geleerd van de manier waarop je complexe en abstracte theorieën weet te doorgronden. In een razendsnel tempo kun je aanwijzen waar verschillende theorieën niet op elkaar aansluiten of waar zij elkaar juist versterken. Bedankt voor je nauwkeurigheid en je kritische tegenwicht tijdens het schrijven van dit proefschrift. Frans, in de afgelopen jaren heb je me de mogelijkheid geboden om mijzelf op vele verschillende terreinen te ontplooien, zowel binnen de wetenschap alsook als medewerker van Decide. Jij ziet vaak de mogelijkheden waar ik de beperkingen zie. Hoewel dit soms de nodige discussie heeft opgeleverd, heb ik jouw enthousiasme zowel tijdens het schrijven van dit proefschrift als in mijn werkzaamheden voor Decide als zeer motiverend ervaren. Bedankt voor je grenzeloze vertrouwen.

Ik wil Decide, dat wil zeggen: naast Frans Stokman ook Jelle van der Knoop, Reinier van Oosten en Wilko Kistemaker, graag bedanken voor hun collegialiteit en voor de ruimte

die zij mij hebben gegeven om dit proefschrift te schrijven. Decide heeft het voor mij mogelijk gemaakt om mijn gedachten over burgerparticipatie niet alleen wetenschappelijk te verankeren, maar om de nieuw verworven ideeën ook dagelijks in de praktijk te brengen. Janke ten Holt en Marijtje van Duijn bedank ik voor hun methodologische en statistische begeleiding. Jullie hebben een onmisbare bijdrage geleverd aan de totstandkoming van dit proefschrift. Bedankt voor al jullie kritische opmerkingen, maar vooral ook voor jullie aanstekelijke enthousiasme en grote betrokkenheid. In algemene zin bedank ik mijn collega's bij de vakgroep Sociologie en van het ICS voor alle praatjes op de gang, de gezellige lunches en voor het delen van het wel en wee van een promovendus. In het bijzonder bedank ik Rafael Wittek. Wat fantastisch dat iemand met zo'n overvolle agenda er toch altijd op het juiste moment is om je net dat beetje extra moed in te praten.

Als onderdeel van mijn promotieproject heb ik de afgelopen jaren niet alleen nauw samengewerkt met collega's binnen Decide, het ICS en de vakgroep Sociologie, maar ook met de vele wijkprofessionals en gemeenteambtenaren die betrokken zijn bij de wijken waarin het huidige onderzoek heeft plaatsgevonden. In dit kader wil ik met name Carina van de Witte, Jeanette Niemeijer, Leon Boer, Peter Wijnsma en Joke Sissing bedanken voor de prettige samenwerking en voor alles wat ik van hen heb mogen leren. Ook de bewoners van Lewenborg en Paddepoel die betrokken zijn geweest bij dit onderzoek bedank ik voor hun medewerking en voor de kennis en ervaringen die zij met mij hebben gedeeld.

Ten slotte bedank ik mijn familie en vrienden. Pap, mam, Erik en Elleke, Jelle en Liesbeth, bedankt voor jullie nooit aflatende steun, jullie betrokkenheid en voor alle fijne momenten van ontspanning. En 'last but not least', lieve Nils, bedank ik jou, omdat het keer op keer na een lange dag van heel hard werken zo ontzettend heerlijk is om bij jou thuis te komen.

Groningen, maart 2008

Inhoudsopgave

Dankwoord

1	Inleiding	11
1.1	Verschuivende visies op burgerschap	11
1.2	Actief burgerschap: rationele keuze of geïnternaliseerde normen en waarden?	14
1.3	Actief burgerschap in een wisseling van individuele motieven	16
1.3.1	Drie overkoepelende doelframes	17
1.4	Vraagstellingen en opzet van dit boek	18
2	Burgerschap in de buurt	23
2.1	Groepsidentificatie en het stabiliseren van normatieve doelframes	23
2.1.1	Sociale bindingen en sterke en zwakke vormen van solidariteit	24
2.1.2	Institutioneel vertrouwen als basis voor zwakke vormen van solidariteit	27
2.2	Het creëren van burgerschap in de buurt	28
2.2.1	'Joint production' als aangrijpingspunt in het versterken van solidariteit en gevoelens van betrokkenheid	30
2.2.1.1	Sociale cohesie in context	32
2.2.1.2	Sociale cohesie en sterke en zwakke vormen van solidariteit	34
2.3	Het aanjagen van de samenwerking tussen bewoners in het creëren van leefbaarheid	35
2.4	Conclusie	38
3	De ontwikkeling van een meetinstrument voor sociale cohesie in de buurt	41
3.1	Het meten van sociale cohesie in de buurt	45
3.1.1	Operationalisatie van de verschillende dimensies van sociale cohesie voor de metingen in 2006	45
3.1.2	Het definiëren van de buurt	49
3.1.3	Sterke en zwakke solidariteit	50
3.2	Dataverzameling en steekproef	51
3.2.1	Metingen Paddepoel Zuid	52
3.2.1.1	Eerste meting Paddepoel Zuid, april 2006	52
3.2.1.2	Tweede meting Paddepoel Zuid, april 2007	54
3.2.2	Meting elf buurten verspreid over Noord-Nederland, juni 2006	55
3.3	Item respons theorie	57

3.3.1	Het Monotone Homogeniteits Model	57
3.4	Resultaten schaalanalyses ten aanzien van de dimensies van sociale cohesie	59
3.4.1	Samenwerken in het creëren van welzijn –Individueel niveau	63
3.4.1.1	Vergelijking van schaalbaarheid en volgorde van de itemgemiddelden in verschillende subgroepen	70
3.4.2	Samenwerken in het creëren van welzijn – Buurniveau	73
3.4.2.1	Vergelijking van schaalbaarheid en volgorde van de itemgemiddelden in verschillende subgroepen	78
3.4.3	Solidariteit	82
3.4.3.1	Vergelijking van schaalbaarheid en volgorde van de itemgemiddelden in verschillende subgroepen	84
3.4.4	Gevoelens van betrokkenheid	89
3.4.5	Tot slot	92
3.5	Naar een schaal voor ‘Betrokkenheid bij buurtgenoten’	92
3.5.1	Vergelijking van schaalbaarheid en volgorde van de itemgemiddelden in verschillende subgroepen	96
3.6	Relatie tussen de betrokkenheid bij buurtgenoten en theoretisch gerelateerde variabelen	102
3.6.1	Operationalisaties	104
3.6.2	Resultaten	107
3.6.3	Conclusie en discussie	109
3.7	Conclusie	110
3.7.1	Verdere ontwikkeling meetinstrument	110
3.7.2	Van betrouwbaarheid naar validiteit	111
3.7.3	De interpretatie van de uitkomsten van het meetinstrument	113
4	Het bevorderen van actief burgerschap in dialoog tussen bewoners, professionals en de gemeente	117
4.1	Uitgangspunten voor het aanjagen van actief burgerschap in dialoog tussen bewoners, professionals en de gemeente	120
4.1.1	Van klanten en aanbieders naar co-producenten	120
4.1.2	Het creëren van commitment en ruimte binnen de gemeente en professionele instanties voor samenwerking met bewoners	122
4.1.2.1	Sturing op proces of op uitkomst?	124
4.1.2.2	Het belang van een onafhankelijke procesbegeleider	125
4.1.3	Het aanjagen van actief burgerschap, aansluitend bij de directe leefwereld van bewoners, en het creëren van een vangnet van zorg en ondersteuning door professionals en de gemeente	126
4.1.3.1	Afstemming tussen de mogelijk verschillende behoeften en belangen van bewoners op het gebied van leefbaarheid	126
4.1.3.2	Het creëren van een integraal ondersteuningsaanbod en het zoeken naar afstemming tussen de mogelijkheden en beperkingen van bewoners, professionals en de gemeente in de aanpak van de gesignaleerde leefbaarheidsproblemen	127
4.1.4	Het vergroten van de bereidheid van bewoners, professionals en de gemeente om naar elkaar te luisteren en te zoeken naar effectieve vormen van samenwerking	127

4.1.5	Het creëren van duurzaamheid in de samenwerking tussen bewoners, professionals en de gemeente	128
4.2	Het afstemmen van de behoeften en belangen van verschillende bewoners ten aanzien van de leefbaarheid in de wijk	131
4.2.1	Het vaststellen van verschillende belangengroepen in de wijk	132
4.2.2	Het verkennen van de aandachtspunten op het gebied van leefbaarheid voor elk van de gedefinieerde belangengroepen	133
4.2.2.1	Een groepsinterview met elk van de belangengroepen	135
4.2.3	Van belangengroepen naar bewonerspanel en van verlanglijstjes naar ondersteuningsvragen	137
4.2.3.1	Collectieve besluitvorming op basis van de meerderheid, het consensus- of het consentprincipe?	138
4.3	De ontwikkeling van een integraal ondersteuningsaanbod	141
4.3.1	Een stapsgewijze integratie van het ondersteuningsaanbod	142
4.4	Het afstemmen van de mogelijkheden en beperkingen van bewoners, professionals en de gemeente in de aanpak van de gesignaleerde leefbaarheidsproblemen	146
4.4.1	Schakelen tussen schaalniveaus	149
4.4.2	Het verkennen van de wederzijdse verantwoordelijkheden in het dialoogproces	152
4.5	Van woorden naar daden	154
4.5.1	Het stimuleren van bewoners om een actieve bijdrage te leveren aan de leefbaarheid in hun buurt en/of wijk	155
4.5.2	Het verbinden van de activiteiten van bewoners, professionals en de gemeente, zodanig dat er synergie en duurzaamheid ontstaat	156
4.5.3	Het ontwikkelen van een vangnet voor die situaties waarin de zelfredzaamheid van bewoners ontoereikend is	157
4.6	Het creëren van duurzaamheid	158
4.6.1	Het evalueren van de uitvoering	158
4.6.1.1	Een nieuwe visie op verantwoording	159
4.6.2	Het institutionaliseren van de dialoogstructuur	160
4.6.3	Eens in de zoveel tijd het bed opschudden	161
4.7	Conclusie	162
5	Samenvatting en discussie	165
5.1	Inleiding	165
5.2	Burgerschap in de buurt	168
5.3	De ontwikkeling van een meetinstrument voor sociale cohesie in de buurt	170
5.3.1	Wetenschappelijke - en praktische implicaties	171
5.3.2	Discussie	174
5.4	Het aanjagen van actief burgerschap in dialoog tussen bewoners, professionals en de gemeente	176
5.4.1	Wetenschappelijke - en praktische implicaties	181
5.4.1.1	Het afstemmen van de behoeften van verschillende bewoners	182
5.4.1.2	Het afstemmen van de mogelijkheden en beperkingen van bewoners, professionals en de gemeente in de aanpak van leefbaarheidsproblemen	183
5.4.2	Discussie	184

5.5	Tot slot	186
Bijlagen		
Bijlage I	Vergelijking steekproeven	189
Bijlage II	Vragenlijst meting Sociale Cohesie in de buurt - Paddepoel Zuid, april 2006	193
Bijlage III	Vragenlijst meting Sociale Cohesie in de buurt - Paddepoel Zuid, april 2007	205
Bijlage IV	Overzicht eenentwintig aandachtspunten in dialoogproces Lewenborg	219
	Geraadpleegde literatuur	225
	English summary	235
	ICS Dissertation series	257

Hoofdstuk 1

Inleiding

Het hedendaags burgerschap baart de politiek zorgen. Men spreekt van normen die vervagen, het individualisme dat hoogtijdagen viert en sociaal wantrouwen dat de samenleving verdeelt. In reactie hierop roept de overheid op tot herstel van normen en waarden, tot bewustzijn van onze onderlinge verbondenheid met onze medeburgers en tot maatschappelijke participatie. Heel Nederland, jong of oud, allochtoon of autochtoon, met of zonder beperking wordt opgeroepen tot actief burgerschap. Zoals Dekker en De Hart (2005, p. 11) schrijven: “In de krantenkolommen en overheidsvoorstellen ‘ritselt’ en ‘knispert’ het van goed burgerschap”. Maar hoe komt actief burgerschap tot stand? En op welke wijze kan de overheid inspelen op attitudes van actief burgerschap? Dit proefschrift gaat op zoek naar een antwoord op deze vragen, in het bijzonder in de context van de buurt.

1.1 Verschuivende visies op burgerschap

Waar ‘burgerschap’ *an sich* verwijst naar een officiële status, een lidmaatschap van een land met daarbij horende rechten en plichten, refereert actief burgerschap aan iets extra’s. Met de toevoeging ‘actief’ aan het begrip burgerschap wijzen beleidsmakers op de eigen verantwoordelijkheden en morele plichten van burgers om zich in te zetten voor publieke belangen (Kearns & Forrest, 2000; Letki, 2006). Actief burgerschap wordt in dit kader gedefinieerd als het fundament van de moderne democratie (Letki, 2006; Ostrom, 2000). Immers, in een democratische samenleving berust orde niet op eindeloos toezicht en controle, maar op een bepaalde mate van zelfsturendheid. In dit proces van zelfsturing staat actief burgerschap centraal. Attitudes van actief burgerschap waarborgen de inzet van burgers voor collectieve belangen, ook zonder directe vormen van dwang. Maar wat wordt er van een actieve burger eigenlijk verwacht?

In de afgelopen decennia is de visie van de overheid op de rol van de burger langzaam veranderd (voor een overzicht, zie Hortulanus, 2002). In de jaren vijftig bestond het stimuleren van burgerschap vooral uit het opvoeden van burgers in achterstandsgebieden, onder meer in zogenaemde ‘woonscholen’. In de jaren zestig volgde een uitbreiding van overheidstaken tijdens de opbouw van de verzorgingsstaat. De opkomst van de bureaucratie in de publieke sector beoogde tegelijkertijd de gelijkwaardigheid tussen

burgers en publieke dienstverleners te vergroten. De rechten van burgers ten aanzien van de publieke dienstverlening werden versterkt en er zijn procedures vastgelegd om deze rechten te beschermen. De autonomie van de burger nam zodoende toe, ten koste van de autonomie van de professional die meer en meer verantwoording af moest leggen door aan te tonen dat de voorgeschreven procedures waren gevolgd. De logica van de bureaucratie bracht daarmee niet alleen meer gelijkwaardigheid, maar ook hoge maatschappelijke kosten met zich mee. Het continue proces van verantwoording maakt dat de bureaucratische molen slechts langzaam draait. Professionals dreigen meer tijd te besteden aan het invullen van papieren teneinde hun werk te kunnen verantwoorden, dan aan het daadwerkelijk leveren van hun diensten. Een te sterke nadruk op de rechten van de cliënt brengt bovendien het risico met zich mee dat de vraag of de voorgeschreven procedure is gevolgd dominant wordt aan de vraag of de gevolgde procedure ook inhoudelijk effectief is geweest.

De economische recessie van de jaren tachtig zorgde voor een herijking van de opgebouwde verzorgingsstaat. Een groeiend aantal overheidstaken werd geprivatiseerd en er werd ruimte gemaakt voor vraagsturing bij overheidsinstellingen en maatschappelijke organisaties. De ideologie van de markt won terrein als het organisatiemodel voor de publieke sector. Voorstanders beargumenteren dat deze ideologie de rechten van de burger, die centraal staan in de bureaucratische organisatie, combineert met een snellere en meer professionele dienstverlening. Wanneer de professionaliteit van de publieke dienstverlener achterblijft, heeft de burger nu de mogelijkheid om de gewenste diensten af te nemen bij een andere dienstverlener. Tegenstanders beargumenteren dat de markt slechts oog heeft voor korte termijn belangen, waardoor belangen op de lange termijn, zoals professionalisering, onvoldoende worden gewaarborgd. Daarnaast wordt er beargumenteerd dat er in de markt onvoldoende plaats bestaat voor collectieve belangen. De logica van de markt gaat er vanuit dat wanneer elk individu zijn of haar eigenbelang nastreeft, dit automatisch leidt tot de beste uitkomst voor allen. De mate waarin de markt collectieve belangen dient wordt echter beperkt door vormen van marktfalen, zoals een gebrek aan informatie ten aanzien van alternatieven of monopolieposities. Wat in de context van dit proefschrift bovendien van groot belang is: de markt benadert elke burger als individu en doet geen beroep op samenwerking tussen burgers om zo gemeenschappelijke doelen op meer effectieve wijze te kunnen bereiken. Marktwerking creëert zodoende het risico dat noch burgers, noch publieke dienstverleners zich verantwoordelijk voelen voor collectieve problemen die alleen in samenwerking kunnen worden aangepakt.

Anno 2008 zet de vergrijzing en de toename van de gemiddelde leeftijd in ons land de houdbaarheid van de verzorgingsstaat onder druk. De overheid ziet zich bovendien in toenemende mate geplaagd voor leefbaarheidsproblemen die zij niet alleen kan oplossen (Den Haag, 2005). Zoals in de kabinetsvisie *Verkenning Burgerschap en Andere Overheid* tot uiting wordt gebracht: “Strakke en uniforme regeling en uitvoering van de overheidstaak

houdt (...) onvoldoende rekening met de uiteenlopende voorkeuren van de burgers, maar is ook onvoldoende toegesneden op de in de samenleving aanwezige specifieke kennis die voor het vinden van betere oplossingen nodig is” (Den Haag, 2005, p. 5). De overheid komt daarom tot een heroriëntatie op de verantwoordelijkheidsverdeling tussen de overheid, de burger en de markt. In de afgelopen decennia is de burger in de eerste plaats gedefinieerd als een drager van rechten, niet zozeer van verantwoordelijkheden. In de heroriëntatie van de overheid vergroot haar beroep op de eigen morele verantwoordelijkheid van burgers om een bijdrage te leveren aan collectieve belangen. In plaats van een klantgerichte aanpak, neemt de nadruk op de zelfredzaamheid en het zelforganiserend vermogen van burgers toe en wordt er gezocht naar een manier waarop het actief burgerschap blijvend kan worden gefaciliteerd.

De heroriëntatie van de overheid op de rol van de burger komt onder meer tot uitdrukking in de Wet Maatschappelijke Ondersteuning die op 1 januari 2007 van kracht is geworden. Zoals in de *Memorie van Toelichting* bij deze wet staat geschreven: “De regering wil (...) stimuleren dat mensen die dat kunnen, meer dan nu het geval is, zelf oplossingen bedenken in de eigen sociale omgeving voor problemen die zich voordoen. De regering stelt daarom een aantal historisch gegroeide vanzelfsprekendheden in zorg en ondersteuning ter discussie en doet een groter beroep op de eigen draagkracht” (VWS, 2005, p. 6). Tegelijkertijd erkent de overheid dat “niet alle burgers – de emancipatie ten spijt – over evenveel en dezelfde competenties beschikken” (Den Haag, 2005, p. 6). Daar waar de zelfredzaamheid van burgers beperkt is, richt de overheid zich daarom op het creëren van een laagdrempelige vangnetfunctie, waarin samenwerking tussen verschillende publieke dienstverleners centraal staat (zie ook: VWS, 2005, p. 2).

In de nieuwe visie van de overheid op de rol van de burger wordt veel waarde toegekend aan een buurtgerichte benadering van burgerschap (zie ook: WRR, 2005). De leidende gedachte achter deze buurtgerichte benadering is dat met name daar waar het de directe leefomgeving betreft, burgers bereid zullen zijn te participeren en zelf verantwoordelijkheden te dragen (Den Haag, 2005, p. 8). In de praktijk bestaan er verschillende domeinen van burgerschap. Zo kan er een onderscheid worden gemaakt tussen economisch burgerschap (werken en consumeren), politiek burgerschap (o.a. stemmen of lid zijn van een politieke partij) en sociaal-cultureel burgerschap (o.a. meewerken in een vrijwillige organisatie of vereniging of het bieden van zorg of ondersteuning aan een medeburger). Elk van de drie vormen van burgerschap komt mogelijk in een buurt tot uiting. Politiek burgerschap in de buurt heeft betrekking op de relatie tussen bewoners en de gemeente. Bewoners kunnen bijvoorbeeld samenwerken met de gemeente in het vormgeven van wijkbeleid of kunnen samen een protest indienen tegen gemeentelijke nieuwbouwplannen. Op het gebied van sociaal-cultureel burgerschap valt in een buurt te denken aan verschillende vormen van sociale steun die bewoners aan elkaar kunnen verlenen en aan bewoners die samen iets leuks organiseren voor hun buurtgenoten. Recentelijk stijgt ook de interesse in economisch burgerschap in de buurt. Dit komt onder

meer naar voren in één van de High Potentials programma's van de Universiteit van Utrecht, getiteld *Life chances of firms and neighborhoods*. In dit programma wordt onderzocht in hoeverre ondernemerschap in de buurt de leefbaarheid in de buurt kan versterken en, omgekeerd, of buurtgemeenschappen kunnen bijdragen aan het succes van ondernemers in een buurt.

Dit proefschrift richt zich op de politieke – en sociaal-culturele vormen van burgerschap in de buurt. Actief burgerschap wordt hierbij in algemene zin opgevat als de bijdrage die bewoners leveren aan het gemeenschappelijk welzijn in de buurt, oftewel: de leefbaarheid. Het gaat in dit kader zowel om fysieke als om sociale aspecten van leefbaarheid. Werken bewoners bijvoorbeeld samen om de buurt netjes te houden? Organiseren zij wel eens iets leuks voor de buurt? Kijken zij naar elkaar om en houden zij rekening met elkaar? Er zijn buurten waarin de leefbaarheid ook zonder grote betrokkenheid tussen buurtbewoners hoog is, bijvoorbeeld doordat de mensen die er wonen door hun leefstijl weinig overlast voor elkaar veroorzaken en zelf voor hulp zorgen wanneer dat nodig is. Waar dat niet het geval is, rijst echter de vraag hoe de leefbaarheid en het zelforganiserend vermogen van de buurt kunnen worden vergroot door het aanmoedigen van actief burgerschap in de buurt. Met betrekking tot sociaal-culturele vormen van burgerschap richt dit proefschrift zich in dit kader op de onderlinge samenwerking tussen bewoners in het creëren van leefbaarheid. Met betrekking tot politiek burgerschap richt dit proefschrift zich op bewonersparticipatie in de publieke beleidsvorming gericht op het verbeteren van de leefbaarheid in de buurt. Eén van de centrale stellingen van dit proefschrift is dat de onderlinge samenwerking tussen bewoners in het creëren van leefbaarheid kan worden aangejaagd door het vormgeven van effectieve samenwerkingsrelaties tussen bewoners, professionals en de gemeente, in de eerste plaats in de publieke beleidsvorming.

1.2 Actief burgerschap: rationele keuze of geïnternaliseerde normen en waarden?

Om actief burgerschap in de buurt te kunnen stimuleren hebben overheden inzicht nodig in hoe actief burgerschap tot stand komt. In de praktijk wordt actief burgerschap namelijk gekenmerkt door voortdurende sociale dilemma's. Er bestaat een "inescapable conflict between the interests and desires of individuals and the requirements of society", zo stelt Wrong (1994, p. 36). Hoewel de samenleving als geheel op de lange termijn beter af is wanneer burgers gemeenschappelijke belangen boven hun directe eigenbelang plaatsen, vraagt het burgers op de korte termijn om opofferingen van het eigenbelang die zij niet altijd makkelijk maken. De dagelijkse praktijk toont voorbeelden te over: hoewel de samenleving baat heeft bij de collectieve financiering van publieke goederen vanuit het belastingsstelsel, zijn er altijd individuen die de belastingen op persoonlijke gronden liever ontduiken; hoewel de wereldbevolking gebaat is bij een beter milieu, is het voor vele

individuen moeilijk daarvoor hun auto te laten staan; en hoewel de samenleving er wel bij vaart wanneer burgers wat meer naar elkaar om zouden kijken, vraagt het om een tijdsinvestering van burgers die zij niet makkelijk opbrengen in een maatschappij waarin iedereen tijd tekort komt.

Olson (1965) komt aldus tot de weinig hoopvolle conclusie dat geen berekenend individu zal bijdragen aan collectieve belangen tenzij de groep uit een relatief klein aantal personen bestaat of tenzij er een bepaalde vorm van dwang bestaat die ervoor zorgt dat individuen handelen in het collectief belang (vgl. Hechter, 1987). Zijn stelling werd bekend als de *zero contribution thesis*. De theorie gaat uit van de *homo economicus*, de mens die zijn keuzes volledig afstemt op de mate waarin de uitkomst zijn eigenbelangen ten goede zal komen. De 'homo economicus' is rationeel gedreven en gedraagt zich doelgericht en maximaliserend ten aanzien van het eigenbelang. Alleen op basis van wetten en regels kan het gedrag van de 'homo economicus' worden gereguleerd. De utilitaristische motieven die in deze benadering de basis vormen voor het menselijke handelen zijn het uitgangspunt van de neoklassieke economie en de rationele keuzetheorie.

Andere wetenschappers benadrukken daarentegen de morele dimensie van pro sociaal gedrag (Etzioni, 1988; Mayhew, 1971; Uslander, 2002). Deze communitaristische stroming stelt dat mensen bereid zijn te investeren in collectieve belangen, niet louter op basis van "rationele kosten-batencalculaties", maar op basis van "emotionele beweegredenen en geïnternaliseerde waarden" (De Hart, 2002, p. 7). Deze normen en waarden kunnen mogelijk verklaren waarom ongeveer 40% van de Nederlandse bevolking weleens actief is in onbetaalde arbeid ten behoeve van anderen of ten behoeve van een ideëel doel (De Hart, 1999) en waarom een half miljoen bloeddonors zich jaarlijks vrijwillig en onbetaald melden bij de bloedbanken in Nederland (CBS, 2004). In tegenstelling tot de *homo economicus* gaat de communitaristische stroming uit van de *homo sociologicus* (Blokland-Potters, 1998; vgl. Dahrendorf, 1958), de mens wiens handelen niet wordt gedreven door eigenbelang, maar door innerlijk gevoelde morele verplichtingen die voortkomen uit de inbedding van het individu in sociale relaties.

Daar waar de utilitaristische benadering focust op individuen die hun keuzes afstemmen op hun individuele eigenbelang en daarmee geen verklaring kan bieden voor die praktijkvoorbeelden waarin het pro sociale gedrag *niet* in het directe eigenbelang van het individu is (Camerer, 2003; Frank, 1988; Lindenberg et al., 2006), doet de communitaristische benadering weinig recht aan de eigen intenties en strategische keuzes van individuen (Hirsch, Michaels & Friedman, 1990; Giddens, 1984). Zoals Komter, Burgers en Engbersen (2000, p. 42) stellen is het jammer dat in de hedendaagse wetenschappelijke literatuur de twee benaderingen elkaar steeds meer zijn gaan uitsluiten. In de praktijk komen immers vele mengvormen van beide motieven voor. Zowel de utilitaristische als de communitaristische benadering is daarmee *an sich* ontoereikend om te kunnen verklaren wanneer individuen zich zullen inzetten voor collectieve belangen. Om

actief burgerschap te kunnen verklaren is een conceptueel kader nodig dat ruimte biedt voor zowel rationele als morele motieven voor prosociaal gedrag. De *doelframing theorie* van Lindenberg (2006) biedt deze ruimte. In tegenstelling tot de utilitaristische en de communitaristische benadering, die elk uitgaan van vaststaande motieven voor prosociaal gedrag, beoogt de doelframing theorie inzicht te genereren in hoe het menselijk gedrag gelijktijdig wordt gestuurd door rationele en morele motieven. Centraal in de doelframing theorie staat in dit kader de vraag *onder welke condities* rationele eigenbelangen dan wel innerlijk gevoelde morele verplichtingen (sterker) bepalend zijn voor het gedrag van individuen.

1.3 Actief burgerschap in een wisseling van individuele motieven

De doelframing theorie bouwt voort op een belangrijke bevinding in de cognitieve- en motivatiepsychologie, namelijk dat de wijze waarop een individu een situatie interpreteert en daarop reageert sterk wordt beïnvloed door de mentaal actieve doelstelling van een individu (Gollwitzer & Moskowitz, 1996; Kruglanski, 1996; Moskowitz, 2002). Een geactiveerde doelstelling beïnvloedt de gevoeligheid van individuen voor bepaalde informatie en roept specifieke herinneringen, heuristische en categorieën op. Zodoende beïnvloeden doelen het gedrag van mensen. Lindenberg noemt de mentaal geactiveerde doelstellingen van een individu, samen met de cognitieve processen die zij opwekken, *doelframes*. In de praktijk streven individuen meerdere doelen na. Neem het voorbeeld van Anne. In haar werk is Anne ambitieus en leergierig. Eventueel overwerk in het weekend vindt zij in principe geen probleem. Desalniettemin vindt Anne het ook belangrijk om voldoende tijd door te brengen met familie en vrienden. Anne is avontuurlijk ingesteld: ze gaat graag op reis en in de weekenden vind ze het leuk om op haar mountainbike een route door de bossen te fietsen bij haar in de omgeving. Daarnaast heeft Anne oog voor haar medemens. Als het even kan gaat ze op bezoek bij mevrouw de Vries die zesentachtig jaar oud is en naast haar woont.

Hoewel individuen meerdere doelen nastreven, beschikken zij in hun handelen slechts over selectieve aandacht. Omdat niet alle omgevingsstimuli tegelijkertijd kunnen worden verwerkt, worden op elk willekeurig moment slechts enkele aspecten van de omgeving door het informatieverwerkingssysteem geselecteerd en worden andere aspecten als het ware uitgefilterd (zie Bruner, 1957; Houghton, et al., 1996). Door deze selectieve aandacht verlaagt een actief doel het belang dat aan alternatieve doelstellingen wordt gehecht en drukt het deze alternatieve doelstellingen als het ware naar de achtergrond. Zo is Anne aan het sparen voor een grote reis die zij volgend jaar wil maken. Wanneer zij haar boodschappen doet is ze daarom erg prijsbewust. In het weekend komen haar twee beste vriendinnen echter op bezoek. Anne's vriendinnen stellen voor om uit eten te gaan. Hoewel Anne, gedreven door haar doel om geld te sparen, liever niet uit eten gaat, stemt ze

met het plan in. Haar doel om geld te sparen wordt in dit geval naar achter geschoven om plaats te maken voor het doel om zich te gedragen als een leuke vriendin. Na afloop van het gezellige etentje delen de drie meisjes de rekening. Hoewel Anne twee drankjes minder heeft gedronken dan de anderen, besteedt zij daar geen aandacht aan. Immers, goede vrienden hebben graag een drankje voor elkaar over.

Op basis van het actieve doelframe wordt het belang van alternatieve doelstellingen tijdelijk verlaagd. De alternatieve doelstellingen verdwijnen echter niet. Zij zijn nog altijd op de achtergrond aanwezig en zullen, afhankelijk van de situatie, sterker of minder sterk wedijveren met de doelstelling in focus, en deze eventueel vervangen. Wanneer haar vriendinnen naar huis zijn zal het doel van Anne om geld te sparen zodoende weer actief worden. Menselijke rationaliteit is in deze zin beperkt doordat verschillende doelen, afhankelijk van de interpretatie van de situatie, niet op gelijkwaardige wijze worden meegewogen in het nemen van beslissingen.

1.3.1 Drie overkoepelende doelframes

Lindenberg maakt een onderscheid tussen drie overkoepelende doelframes die sturing geven aan het menselijk gedrag. De eerste twee overkoepelende doelframes van individuen zijn gericht op het verbeteren van hun huidige situatie. In dit kader is een onderscheid te maken tussen verbetering van de huidige situatie op de korte termijn en verbetering van de huidige situatie op de lange termijn (vgl. Millar & Tesser, 1992). Met betrekking tot de korte termijn bestaat het overkoepelende doel uit het streven om zich *op dit moment* beter te voelen, bijvoorbeeld door verbetering van de lichamelijke gesteldheid, zoals door het opheffen van honger, dorst of pijn, maar ook door het verbeteren van de psychische gesteldheid, bijvoorbeeld door het voorkomen van verliezen of door het verminderen van angst. Het frame dat deze doelstellingen omvat, het eerste overkoepelende doelframe, wordt door Lindenberg een *hedonisch doelframe* genoemd. Het streven van een individu om zijn of haar situatie op de lange termijn te verbeteren resulteert in de doelstelling om de materiële of immateriële bronnen waar men toegang toe heeft uit te breiden. Hierbij valt te denken aan het verkrijgen van financiële rijkdom, maar ook aan het uitbreiden van sociale contacten, het vergroten van status en het verwerven van extra competenties. Het frame dat hoort bij deze doelstellingen, het tweede overkoepelende doelframe, wordt door Lindenberg een *winstdoelframe* genoemd.

Het derde overkoepelende doelframe komt voort uit het streven van een individu om de gepastheid van het eigen gedrag te verbeteren, dat wil zeggen: het streven om zich normconform te gedragen. Deze doelstelling resulteert in een *normatief doelframe*. In een normatief doelframe staat de doelstelling van een individu om moreel juist te handelen voorop, onafhankelijk van mogelijke verliezen in de vorm van sancties of winst in de vorm van beloningen. Het vormt de basis voor solidair gedrag, dat wil zeggen: gedrag waarbij het

eigenbelang op vrijwillige basis ondergeschikt is aan het belang van (een) ander(en). Het normatieve doelframe van individuen wordt vanuit de achtergrond vaak gesteund door het hedonische streven om zich beter te voelen, ditmaal door het voorkomen van sociaal ingebedde emoties zoals schuld en schaamte.

De selectieve aandacht van individuen zorgt voor voortdurende conflicten tussen de drie verschillende doelframes van een individu. Zoals Lindenberg (1998, p. 76) beschrijft: “[T]he importance that goods have for an individual changes situationally, even if that individual had stable underlying preferences”. Als Anne zich bijvoorbeeld ten doel stelt om in het weekend over te werken, dan verschuift haar doelstelling om dit weekend haar oude buurvrouw gezelschap te houden naar de achtergrond. In dit conflict kennen de drie doelframes elk een verschillende *a priori* sterkte. Het hedonische doelframe is gericht op de behoefte van het individu om zich op dit moment beter te voelen. Omdat korte termijn doelen vaak lange termijn doelen overheersen (Loewenstein & Elster, 1992) is het hedonische doelframe *a priori* sterker dan het winstdoelframe. Het winstdoelframe is immers niet zozeer gericht op directe behoeftebevrediging, maar veeleer op de behoeften van de zogenoemde ‘future self’. In tegenstelling tot het hedonische doelframe en het winstdoelframe gaat het normatieve doelframe niet uit van het ‘individuele zelf’, maar van een ‘collectief zelf’. Het normatieve doelframe kan daardoor alleen in stand worden gehouden wanneer de gepercipieerde afstand tussen het eigenbelang van het individu en de gemeenschappelijke belangen van de groep waarvan het individu deel uitmaakt klein is. Daar waar individuen afstand ervaren tussen hun eigenbelang en het gemeenschappelijke belang van de groep staat het normatieve doelframe voortdurend onder druk van de doelstelling van het individu om de persoonlijke situatie op de korte of lange termijn te verbeteren. Het normatieve doelframe is daardoor *a priori* zwakker dan het hedonische – en het winstdoelframe. Het vormt de basis voor alledaagse leefbaarheidsproblemen. Leefbaarheidsproblemen die de overheid in toenemende mate in samenwerking met burgers aan wil pakken, onder meer door het versterken van attitudes van actief burgerschap in de buurt.

1.4 Vraagstellingen en opzet van dit boek

In dit proefschrift richt ik mij op de vraag hoe actief burgerschap in de buurt kan worden vergroot, uitgaande van een doel framing perspectief. Op basis van de ‘doel framing theorie’ kan worden gesteld dat, om actief burgerschap in de buurt te bevorderen, het normatieve doelframe van buurtbewoners continu moet worden geactiveerd en gestabiliseerd (Lindenberg, 1998, p. 82). Immers, alleen wanneer het normatieve doelframe actief is zullen doelen ten behoeve van het eigenbelang van het individu doelen in het gemeenschappelijk belang van de groep niet langer overschaduwen. Maar:

“Hoe zijn de normatieve doelframes van buurtbewoners te activeren en te stabiliseren, zodat hun bereidheid vergroot om een bijdrage te leveren aan de gemeenschappelijke belangen, de leefbaarheid, in de buurt?”.

In *Hoofdstuk twee* ga ik op zoek naar een antwoord op deze vraag. Zoals ik in dat hoofdstuk zal beargumenteren speelt de beschikking over een gedeelde identiteit een belangrijke rol in het activeren en stabiliseren van normatieve doelframes en zodoende in het stimuleren van het moreel gedrag van individuen. Hoewel een sterke groepsidentiteit de onderlinge solidariteit tussen individuen bevordert, beperkt het echter de solidariteit ten aanzien van niet-groepsleden. Bovendien verkleint een te sterke gedeelde identiteit tussen individuen de ruimte voor de eigen doelstellingen van de individuele groepsleden. In *Hoofdstuk twee* beargumenteer ik daarom dat in het stimuleren van actief burgerschap de nadruk dient te liggen op zogenoemde zwakke vormen van solidariteit. In vormen van zwakke solidariteit bestaat er een balans tussen het belang dat wordt toegekend aan enerzijds de doelstellingen van de groep en anderzijds de doelstellingen van het individu. Doordat zwakke vormen van solidariteit gepaard gaan met een zwakkere gedeelde identiteit zijn bindingen mogelijk tussen relatieve vreemden op basis van meer algemeen toegepaste normen van rechtvaardigheid en billijkheid.

In *Hoofdstuk twee* beschrijf ik vervolgens dat het aangrijpingspunt in het versterken van de groepsidentiteit tussen individuen bestaat uit het bevorderen van samenwerking tussen individuen om welzijn te creëren. Dergelijke vormen van samenwerking worden door Lindenberg *joint production* genoemd. ‘Joint production’ versterkt de groepsidentiteit van individuen - en daarmee hun normatieve doelframe - en vergroot zodoende de onderlinge solidariteit en de gevoelens van betrokkenheid tussen individuen. Door het stimuleren van ‘joint production’ tussen bewoners kan aldus hun bereidheid om een bijdrage te leveren aan de leefbaarheid in de buurt worden vergroot. Samen kenmerken de mate van ‘joint production’, solidariteit en de gevoelens van betrokkenheid tussen buurtbewoners de onderlinge betrokkenheid, oftewel: de sociale cohesie in de buurt.

Op basis van hun onderlinge betrokkenheid kunnen bewoners een belangrijke bijdrage leveren aan de leefbaarheid in de buurt. Leefbaarheid is in dit kader op te vatten als een toestand die voortkomt uit het samenspel tussen “de fysieke kwaliteit, de sociale kenmerken en de veiligheid van de woonomgeving” (De Hart, 2002, p. 27). Zo kunnen bewoners, door rekening te houden met elkaar, overlast voor elkaar beperken. Door samen de straat netjes te houden en de stoep te vegen wanneer dat nodig is, kunnen bewoners de aanblik van de buurt verbeteren. En door vormen van informele sociale controle tussen buurtbewoners, kan criminaliteit en wanorde in de buurt worden beperkt (zie Bellair, 1997; Sampson, Raudenbush & Earls, 1997). De sociale cohesie tussen buurtbewoners kan aldus worden opgevat als een belangrijke indicator voor de zelfredzaamheid en het zelforganiserend vermogen van buurten en wijken.

Om inzicht te krijgen in de zelfredzaamheid en het zelforganiserend vermogen van buurten en zodoende die buurten te kunnen identificeren waar extra inzet nodig is om het actief burgerschap in de buurt te versterken, hebben overheden informatie nodig over hoe het staat met de sociale cohesie in buurten en wijken. Het vormt de aanleiding voor de tweede centrale vraagstelling in dit proefschrift, namelijk:

“Op welke wijze kan de mate van sociale cohesie tussen buurtbewoners worden gemeten?”

In *Hoofdstuk drie* beschrijf ik, in antwoord op deze vraag, de ontwikkeling van een meetinstrument voor sociale cohesie in de buurt. Het meetinstrument, in de vorm van een vragenlijst, richt zich op de drie elementen van ‘joint production’, solidariteit en betrokkenheid. In *Hoofdstuk drie* wordt de betrouwbaarheid van het ontwikkelde meetinstrument onderzocht op basis van de Item Respons Theorie.

Hoewel bewoners door samen te werken een prettigere leefomgeving kunnen creëren, komt deze samenwerking in de praktijk vaak moeizaam tot stand. Het vergroten van de leefbaarheid in de buurt kunnen bewoners bovendien niet alleen. In *Hoofdstuk twee* beargumenteer ik dan ook dat het stimuleren van actief burgerschap in de buurt niet alleen vraagt om samenwerking tussen bewoners, maar ook om samenwerking tussen bewoners, professionals en de gemeente. Het vormt de aanleiding voor de laatste centrale vraagstelling in dit proefschrift, namelijk:

“Hoe kan het actief burgerschap in de buurt, oftewel: de bijdrage van bewoners aan de leefbaarheid in de buurt, worden gestimuleerd?”

Deze vraagstelling vormt een specificering van de eerste vraagstelling van dit proefschrift. In *Hoofdstuk vier* werk ik deze vraagstelling uit in een interventie-instrument bestaande uit een dialoogmethode tussen bewoners, professionals en de gemeente op wijkniveau. In het kader van de wijkaanpak zijn in de afgelopen jaren verschillende methoden ontwikkeld om de samenwerking tussen bewoners, professionals en de gemeente in het creëren van leefbare buurten en wijken te verbeteren. Wat hierin opvalt, is dat in veel van de bestaande participatiemethoden weinig aandacht bestaat voor de procesmatige voorwaarden voor succesvolle burgerparticipatie. Dit is verrassend omdat beleidsmakers dagelijks ervaren hoe belangrijk het is om participatieprocessen zorgvuldig op te zetten en te begeleiden. *Hoofdstuk vier* beschrijft daarom niet alleen een wijkstructuur waardoor bewoners, professionals en de gemeente duurzaam met elkaar kunnen worden verbonden in het vergroten van de leefbaarheid. Ook de procesmatige voorwaarden voor succesvolle burgerparticipatie worden gespecificeerd, in belangrijke mate op basis van de inzichten uit *Hoofdstuk twee*. Door de samenwerking tussen bewoners, professionals en de gemeente zorgvuldig op te zetten kan een belangrijke stap worden gezet om de leefbaarheid in buurten en wijken blijvend te vergroten. In 2006 is in Groningen ervaring opgedaan met de

ontwikkelde dialoogmethode. Op basis van de eerste ervaringen met de dialoogmethode en tussentijdse evaluaties met de verschillende betrokkenen is de methode verder ontwikkeld.

Het proefschrift sluit in *Hoofdstuk vijf* af met een samenvatting en een discussie van de bevindingen en aanbevelingen voor toekomstig onderzoek.

Hoofdstuk 2

Burgerschap in de buurt

Rommel op straat, hardrijders, buurtbewoners die niet naar elkaar omkijken - het zijn leefbaarheidsproblemen die deel uitmaken van de praktijk van alledag. Ze symboliseren het continue spanningsveld tussen het eigenbelang van een individu en de collectieve belangen van een groep. Zoals in de inleiding van dit proefschrift is gesteld wordt de normatieve doelstelling van een individu om solidair te zijn met collectieve belangen van een groep voortdurend bedreigd door de doelstelling om de persoonlijke situatie op de korte of lange termijn te verbeteren. Om actief burgerschap in de buurt te bevorderen en zodoende alledaagse leefbaarheidsproblemen in gezamenlijkheid tegen te kunnen gaan, dienen de normatieve doelframes van buurtbewoners dan ook continu te worden versterkt. Maar hoe zijn de normatieve doelframes van buurtbewoners te versterken, opdat hun bereidheid om een bijdrage te leveren aan de gemeenschappelijke belangen, dat wil zeggen: de leefbaarheid, in de buurt vergroot?

In dit hoofdstuk ga ik op zoek naar een antwoord op deze vraag. In paragraaf 2.1 beschrijf ik daartoe hoe groepsidentificatie bijdraagt aan het activeren en stabiliseren van normatieve doelframes. In paragraaf 2.2 beschrijf ik vervolgens hoe 'joint production' de gedeelde identiteit tussen individuen saillant maakt en zodoende hun onderlinge solidariteit en gevoelens van betrokkenheid versterkt. In paragraaf 2.3 ga ik in op de noodzaak om de 'joint production' van leefbaarheid door bewoners in een buurt continu aan te jagen. In paragraaf 2.4 sluit ik het hoofdstuk af met een samenvatting en voorlopige conclusies.

2.1 Groepsidentificatie en het stabiliseren van normatieve doelframes

In het activeren en stabiliseren van normatieve doelframes speelt een gedeelde identiteit tussen individuen een belangrijke rol. Individuen kunnen zich identificeren met zichzelf en met hun eigenbelangen, maar zij kunnen zich ook identificeren met een groep en met de belangen van een groep. Wanneer individuen zich identificeren met een groep, dan vergroot de waarschijnlijkheid dat normatieve doelstellingen focaal worden. De groepsbelangen komen meer op de voorgrond te staan en de individuele belangen die hiermee in strijd zijn verschuiven naar de achtergrond en worden als minder belangrijk ervaren. Een gedeelde identiteit vergroot zodoende de bereidheid van individuen om te handelen in het gemeenschappelijk belang van de groep en versterkt de gevoelens van

betrokkenheid tussen individuen (zie o.a. Brewer & Kramer, 1986; Kramer & Brewer, 1984; Otten & Moskowitz, 2000)¹. Merk op dat, in het kader van dit proefschrift, een gedeelde identiteit verwijst naar de cognitieve aspecten van het gevoel deel uit te maken van een groep, dat wil zeggen: de verhoogde toegankelijkheid van het normatieve doelframe, terwijl gevoelens van betrokkenheid verwijzen naar de affectieve aspecten van het gevoel deel uit te maken van een groep.

Hoewel groepsidentificatie de solidariteit en gevoelens van onderlinge betrokkenheid binnen groepen kan bevorderen, blijkt uit onderzoek tegelijkertijd dat een sterke groepsidentificatie nadelig kan zijn voor solidariteit ten aanzien van andere groepen (zie o.a. Komorita & Lapworth, 1982; Kramer & Brewer, 1984). Lindenberg (1998, p. 93) maakt in dit kader een onderscheid tussen sterke vormen van solidariteit en zwakke vormen van solidariteit.

2.1.1 Sociale bindingen en sterke en zwakke vormen van solidariteit

Een belangrijke – en wellicht de belangrijkste – grondslag voor sociale bindingen bestaat uit de onderlinge afhankelijkheid van individuen in het creëren van welzijn (vgl. Hogg, 1992; Turner et al., 1987). Individuen zijn enerzijds van elkaar afhankelijk in het reguleren van bepaalde basissentimenten, zoals het gevoel gewaardeerd te worden en ergens bij te horen. Anderzijds zijn individuen op meer instrumentele wijze van elkaar afhankelijk in het verwezenlijken van gedeelde doeleinden. Hierbij valt te denken aan een groep buurtbewoners die samen een gemeenschappelijke tuin onderhouden. Groepen van individuen die samenwerken in het nastreven van gemeenschappelijke doelen door samen iets tot stand te brengen of door met elkaar te delen worden door Lindenberg (1998, p. 73) gedefinieerd als *sharing groups*.

Hoewel groepsbindingen van belang zijn voor het welzijn van een individu, leggen zij een individu ook bepaalde beperkingen op. Individuen streven namelijk min of meer gelijktijdig meerdere doelen na. Zo kan de bewoner die samen met zijn buurtgenoten elke eerste zondag van de maand onderhoudswerkzaamheden aan de gemeenschappelijke tuin verricht, diezelfde dag niet naar de wedstrijd van zijn favoriete voetbalclub. Schuyt (2001, p

¹ Naast de beschikking over een gedeelde sociale identiteit, wordt in de sociale psychologie gewezen op het bestaan van individuele verschillen in een zogenoemde *social value orientation*, dat wil zeggen: algemene individuele voorkeuren voor uitkomstverdelingen tussen het individu en (een) ander(en) (McClintock, 1978; Van Lange, 1999). In dit kader wordt veelal een onderscheid gemaakt tussen drie verschillende oriëntaties: 1. *Cooperators of Prosocials*, die in eerste instantie gericht zijn op het vergroten van collectieve uitkomsten; 2. *Individualists*, die primair gericht zijn op het vergroten van individuele uitkomsten; en 3. *Competitors*, die gericht zijn op het maximaliseren van hun relatieve uitkomst in vergelijking met anderen. Deze laatste twee groepen worden in onderzoek veelal samengevoegd onder de noemer *Proselfs*. Onderzoek laat zien dat *Prosocials* meer coöperatief gedrag vertonen dan *Proselfs* (o.a. Kulhman & Marshello, 1975; Van Vugt, Van Lange & Meertens, 1996). Wanneer *Proselfs* echter beschikken over een gedeelde groepsidentiteit, dan blijken ook zij vaker samen te werken (De Cremer & Van Dijk, 2002; De Cremer & Van Vugt, 1999).

15-16) wijst dan ook op de dualistische grondslag van het sociale leven. Mensen hebben, aldus Schuyt, behoefte aan associatie, om ergens deel van uit te maken, maar hebben tegelijkertijd behoefte om zich van anderen af te scheiden en zich aan de soms knellende band met anderen te onttrekken.

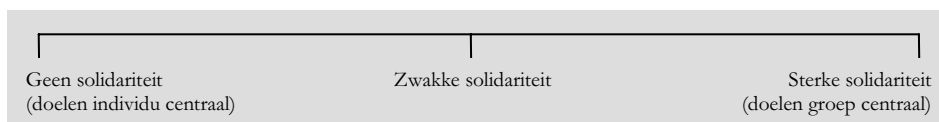
‘Sharing groups’ verschillen, aldus Lindenberg, in de mate waarin zij het belang van het individu dan wel het belang van de groep centraal stellen. Hij maakt daarom een onderscheid tussen sterke - en zwakke vormen van solidariteit. In relaties gekenmerkt door sterke vormen van solidariteit, zoals hechte vriendschappen en familierelaties, heeft het belang van de groep veelal prioriteit boven het belang van het individu. Conformerend aan de doelstellingen van de groep staat centraal, óók wanneer deze conflicteren met individuele doelstellingen. Zo gaat de vriendengroep waar Anne deel van uitmaakt elk jaar een week op vakantie naar de Costa del Sol. Tijdens deze groepsvakantie gaan de vrienden tot laat in de avond op stap en zijn zij overdag hoofdzakelijk op het strand te vinden. Eigenlijk sluit dit type vakantie niet aan bij wat Anne leuk vindt om op vakantie te doen. Zij houdt meer van een sportieve vakantie. Toch gaat ze elk jaar mee. Wanneer zij niet mee zou gaan met de groepsvakantie dan zou dit door de rest van de vriendengroep duidelijk niet worden gewaardeerd. Het hoort er nu eenmaal bij.

Hoewel de sterke groepsbinding de solidariteit van het individu ten opzichte van de groep versterkt, bieden deze bindingen relatief weinig ruimte voor de individuele doelstellingen van groepsleden die mogelijk conflicteren met de doelstellingen van de groep. Gezien de relatief grote investeringen die sterke vormen van solidariteit daardoor van een individu vragen, bestaan dergelijke bindingen veelal binnen relatief kleine groepen. Om de bindingen tussen de groepsleden te versterken wordt de gedeelde identiteit binnen deze groepen benadrukt door afscheiding van andere groepen op basis van onder meer rituelen en symbolen, zoals gezamenlijke feestdagen, verhalen die alleen de groep kent of zelfs door conflict met andere groepen. De sterke gedeelde identiteit versterkt de bindingen tussen de groepsleden. Daarmee beperkt zij echter tegelijkertijd de bindingen van de groepsleden met andere groepen. De sterke groepsidentiteit verkleint de waarneming van verschillen tussen groepsleden, terwijl de waarneming van verschillen met individuen buiten de groep groter wordt (Tajfel, 1969). Individuen ervaren meer positieve gevoelens en voelen zich sterker betrokken bij leden van de eigen groep (Otten & Moskowitz, 2000). Bovendien onthouden individuen meer positieve informatie van groepsleden dan van niet-groepsleden (Park & Rothbart, 1982). Zoals Dovidio, Piliavin, Schroeder & Penner (2006, p. 295) stellen: “These biases in the way people think and feel about members of different groups occur spontaneously when people are categorized into groups, and these biases form the foundation for intergroup prejudice and conflict”.

Lindenberg en andere wetenschappers wijzen dan ook op het gevaar van uitsluiting, isolatie en fragmentatie wanneer een sterke onderlinge betrokkenheid binnen een groep de samenhang met andere groepen beperkt (Schuyt, 2001, p. 20; zie ook Catell, 2004; Forrest

& Kearns, 2001; Kearns & Forrest, 2000; Komter, 2001, 2004; Sampson, Morenoff & Gannon-Rowly, 2002). Zoals Forrest en Kearns (2001, p. 2134) stellen: “In such circumstances, the stronger the ties which bind such communities the greater may be the social, racial or religious conflict between them”. De sterke vormen van solidariteit beperken mogelijk de integratie van individuen in de bredere maatschappelijke context. Het risico is dat mensen in zogenoemde ‘kleine werelden’ komen te leven en de binding met de normen, waarden en mogelijkheden die gelden in de bredere samenleving verliezen. Zo wijzen wetenschappers en politici op het risico van etnische concentraties in buurten en wijken die de integratie van allochtonen in Nederland beperken (Van der Laan Bouma-Doff, 2007). Te sterke groepsbindingen beperken mogelijk ook de integratie tussen bewoners met verschillende achtergrondkenmerken die in eenzelfde buurt leven.

Zoals Schuyt (2001, p. 16) samenvat komen de bedreigingen van de onderlinge betrokkenheid tussen individuen voort uit “ofwel ongeremde vrijheid en losheid van individuele leden ofwel een te sterke binding, waarbij anderen worden uitgesloten” (vgl. Kearns & Forrest, 2000, p. 998). Als een brug tussen enerzijds individuele losbandigheid en anderzijds sterke vormen van solidariteit kenmerkt zwakke solidariteit zich door een balans tussen het belang dat wordt toegekend aan de doelstellingen van het individu en het belang dat wordt toegekend aan de doelstellingen van de groep (zie Figuur 2.1).

Figuur 2.1 Zwakke solidariteit: een balans tussen het belang dat wordt toegekend aan de doelstellingen van individu en groep

Zwakke vormen van solidariteit gaan gepaard met een zwakkere gedeelde identiteit. Ook binnen zwakke vormen van solidariteit doet de groep een appèl op de bijdrage van de groepsleden aan de gemeenschappelijke doelen van de groep. In het geval van zwakke solidariteit bestaat hierin echter meer ruimte voor de eigen doelstellingen van het individu. De individuele ‘kosten’ van de solidariteit ten aanzien van de groep zijn in het geval van zwakke vormen van solidariteit dan ook lager. De zwakkere gedeelde identiteit biedt het individu de ruimte om, wanneer de doelstellingen van de groep te sterk conflicteren met individuele doelstellingen, van deelname aan de gemeenschappelijke activiteit af te zien. Bovendien bestaat er in zwakke vormen van solidariteit meer ruimte om voor conflicterende individuele doelen aansluiting te zoeken bij een alternatieve groep. Zo organiseert de mountainbikegroep waarmee Anne elke zaterdag een tocht maakt jaarlijks een fietsvakantie in het buitenland. De mountainbikegroep maakt er echter geen punt van wanneer niet alle leden op deze reis meegaan. Het is in de groep breed geaccepteerd dat elk van de leden naast het mountainbiken ook andere bezigheden kent.

De zwakkere gedeelde identiteit die zwakke solidariteit tussen individuen kenmerkt is verenigbaar met groepsoverstijgende normen van rechtvaardigheid en billijkheid. Gegeven de basis van normen van rechtvaardigheid en billijkheid kan zwakke solidariteit ontstaan *tussen* groepen, en zelfs tussen relatieve vreemden. Met name in de huidige pluriforme samenleving waarbinnen individuen die in eenzelfde fysieke omgeving leven mogelijk zeer uiteenlopende belevingswerelden kennen is dit van groot belang. Om de solidariteit tussen individuen met uiteenlopende achtergrondskennmerken te versterken dient, in het stimuleren van actief burgerschap in de buurt, de focus dan ook te liggen op zwakke vormen van solidariteit.

2.1.2 Institutioneel vertrouwen als basis voor zwakke vormen van solidariteit

Naarmate de (subjectieve) waarde van datgene wat door de groep tot stand wordt gebracht hoger is, des te groter is de kans dat er binnen de groep bepaalde regels en normen ontstaan ten aanzien van de bijdrage van elk groepslid aan de gemeenschappelijke belangen van de groep. Zo kunnen de bewoners die samen een gemeenschappelijke tuin onderhouden afspreken dat zij elk slechts twee van de twaalf gezamenlijke onderhoudsdagen per jaar mogen missen. Op basis van dergelijke formele en informele afspraken kan het gemeenschappelijk belang van de groep worden gewaarborgd. Nu bestaan sterke vormen van solidariteit veelal in relatief kleine groepen. In deze kleine groepen kunnen individuen elkanders gedrag monitoren door middel van informele sociale controle. Informele sociale controle verwijst naar de capaciteit van een groep om overtredingen van bepaalde formele of informele normen te monitoren en te sanctioneren (vgl. DuBow & Emmons, 1981; Maccoby, Johnson & Church, 1958; Sampson, Raudenbush & Earls, 1997). Door in te grijpen wanneer de loyaliteit van groepsleden aan de belangen van de groep afneemt, kunnen groepsnormen worden bewaakt. Samenwerking ontstaat dan op basis van het persoonlijk vertrouwen tussen de individuele groepsleden dat zij elk hun bijdrage leveren aan de gemeenschappelijke belangen van de groep.

Omdat zwakke vormen van solidariteit zich vaak uitstrekken over grotere groepen individuen, bestaan er binnen deze bindingen minder mogelijkheden om elkanders gedrag te monitoren. Solidariteit tussen relatieve vreemden vereist daarom, in plaats van persoonlijk vertrouwen tussen individuen, een meer algemeen vertrouwen in de toepasbaarheid van de norm van rechtvaardigheid en billijkheid. Dat wil zeggen: om zwakke solidariteit tot stand te brengen moeten individuen er van op aan kunnen dat, wanneer hun interactie met een relatieve vreemde hen onrechtmatig schaadt, er een vangnet bestaat dat de universele norm van rechtvaardigheid en billijkheid beschermt. Bovendien moeten individuen ervan op aan kunnen dat de informatie die zij krijgen over de bevoegdheden van anderen en over de protocollen van instanties betrouwbaar is. Zo moeten individuen erop kunnen vertrouwen dat, wanneer zij een duur artikel kopen in een winkel, het bijbehorende garantiebewijs echt is en dat de persoon die komt collecteren voor

een goed doel de gift niet in eigen zak steekt. Inbedding in betrouwbare en onpartijdige publieke instanties is daarom essentieel om zwakke vormen van solidariteit tot stand te brengen. Zoals Letki (2006, p. 309) stelt: “Efficient and impartial institutions provide a stable and predictable normative and organizational context for individuals’ formal and informal interactions with fellow citizens and with the institutions themselves”.

Om zwakke solidariteit tussen burgers te stimuleren, dienen publieke instanties zoals de overheid en de rechterlijke macht, als behartiger van de publieke belangen in eerste instantie zelf betrouwbaar geacht te worden. Zoals Levi (1998, p. 86) stelt: “If the state is one of the institutions – and, in many cases, the most important institution – for promoting generalized trust, it can play this role only if the recipients of these services consider the state itself to be trustworthy. Subjects and citizens must trust the competence of the state to perform its trust-producing roles”. De norm van rechtvaardigheid en billijkheid dient daarom in eerste instantie toepasbaar te zijn op de publieke instanties zelf. Dit betekent niet alleen dat deze instanties onpartijdig en betrouwbaar dienen te zijn. Uit onderzoek blijkt eveneens dat wanneer burgers erop vertrouwen dat publieke functionarissen hun plichten vervullen en hun bijdrage leveren aan collectieve belangen, zij eerder bereid zijn daar ook zelf een bijdrage aan te leveren (Murphy, 2004; Scholz & Lubell, 1998; Steinmo, 1993; Tyler, 2006). Hibbing en Alford (2004, p. 62) verwijzen hierbij naar “people’s aversion to being ‘played for a sucker’”. Burgers willen hun bijdrage leveren aan publieke belangen, enkel zolang dit in verhouding staat met wat publieke instanties hieraan zelf redelijkerwijs dienen bij te dragen.

2.2 Het creëren van burgerschap in de buurt

In het stimuleren van actief burgerschap zet de overheid in op een buurtgerichte benadering. Zoals is beschreven in de inleiding van dit proefschrift is de centrale gedachte hierachter dat met name daar waar het hun directe leefomgeving betreft, burgers bereid zullen zijn een bijdrage te leveren aan collectieve belangen. Uitgaande van het principe van ‘sharing groups’ is deze veronderstelling nader te onderbouwen. Buurtbewoners zijn immers van elkaar afhankelijk in het creëren van een zo aangenaam mogelijke leefomgeving. Zo veroorzaakt de buurman die regelmatig luidruchtig feest viert met zijn vrienden overlast en *beperkt* hij zodoende het welzijn van zijn buurtgenoten. De buurman die zijn heg netjes bijhoudt en zijn stoep in de herfst wekelijks veegt *verbetert* tegelijkertijd de aanblik van de straat als geheel. In de literatuur wordt in dit kader een onderscheid gemaakt tussen *positieve* - en *negatieve externaliteiten* die leden van een ‘sharing group’ voor elkaar kunnen creëren (Lindenberg, 1998, p. 73; Van Assen, Stokman & Van Oosten, 2003). De geografische nabijheid van buurtgenoten biedt bovendien mogelijkheden voor sociale functies die zonder deze nabijheid moeilijk tot stand komen (Chavis & Wandersman, 1990; Fisher, 1982; Skjaeveland, Gärling & Maeland, 1996). Wanneer men langere tijd van huis is,

dan kunnen buurtbewoners een oogje in het zeil houden en wanneer men plotseling iets nodig heeft wat men niet in huis heeft, zoals gereedschap of een ingrediënt voor het eten, dan kan de vriendelijke hulp van een nabije buurtgenoot een uitkomst bieden.

De geografische nabijheid van buurtbewoners en de onderlinge afhankelijkheid tussen hen die daar een automatisch gevolg van is, creëren gemeenschappelijke belangen tussen bewoners. Deze gemeenschappelijke belangen bevorderen een bepaalde mate van binding tussen buurtbewoners. Zelfs als er geen contact bestaat tussen buurtbewoners, lijken er zodoende toch vaak latente bindingen tussen hen aanwezig zijn. Zo citeren Pretty, Andrews en Collett (1994) in hun studie naar gemeenschapszin een respondent die stelt dat hij meer op zijn gemak zou zijn om een vreemde uit zijn eigen buurt om hulp te vragen, dan een vreemde die in een andere buurt woonde dan hij. De onderlinge afhankelijkheid tussen buurtbewoners in het creëren van leefbaarheid en de (latente) groepsidentiteit die hieruit voortkomt, maakt de buurt tot een zeer geschikte setting om actief burgerschap te stimuleren. Het gemeenschappelijke belang van een leefbare buurt vormt bovendien een belangrijk aangrijpingspunt om de ontwikkeling van zwakke vormen van solidariteit te stimuleren tussen bewoners met verschillende achtergrondkenmerken. Hierbij valt te denken aan bewoners van verschillende etnische en culturele achtergronden en bewoners van verschillende leeftijden.

De mate waarin buurtbewoners zich met elkaar identificeren is voor een groot deel afhankelijk van de mate waarin zij *ervaren* dat zij onderling van elkaar afhankelijk zijn (Flippen et al., 1996). Dit wordt al snel duidelijk in situaties waarin buurtbewoners zich bijvoorbeeld verzetten tegen gemeentelijke nieuwbouwplannen in de buurt. Het is vaak opvallend hoe snel de onderlinge solidariteit tussen buurtbewoners toeneemt wanneer zij samenspannen tegen een gedeelde vijand (zie Van Marissing, Bolt & Van Kempen, 2005). De gedeelde vijand vergroot de perceptie van onderlinge afhankelijkheid, versterkt de gedeelde identiteit en stimuleert zodoende de solidariteit en gevoelens van betrokkenheid tussen individuen. Wellicht zou de conclusie van dit hoofdstuk dan ook moeten luiden dat de gemeente continu druk zou moeten uitoefenen op buurten en wijken om de solidariteit en de gevoelens van betrokkenheid tussen buurtbewoners te versterken. Hoewel de gemeenschappelijke vijand de binding tussen buurtbewoners versterkt, verzwakt deze echter het institutionele vertrouwen van bewoners. De binding op basis van een gemeenschappelijke vijand is bovendien vaak slechts tijdelijk. Wanneer de gemeenschappelijke vijand verdwijnt, verwatert ook al snel de binding tussen de betrokken buurtbewoners. Maar hoe is de gedeelde identiteit tussen buurtbewoners dan te bevorderen, opdat de (zwakke) solidariteit tussen hen toeneemt?

2.2.1 'Joint production' als aangrijpingspunt in het versterken van solidariteit en gevoelens van betrokkenheid

Samenwerking tussen individuen in het streven naar gemeenschappelijke doelstellingen op basis waarvan het welzijn voor elk van hen toeneemt, vergroot hun perceptie van onderlinge afhankelijkheid en versterkt als gevolg de gedeelde identiteit tussen individuen. Dergelijke vormen van samenwerking worden ook wel 'joint production' genoemd (Lindenberg, 1998). Hoewel 'joint production' is gebaseerd op de onderlinge afhankelijkheid tussen individuen in het creëren van welzijn is in vormen van 'joint production' vaak sprake van zowel gedeelde - als conflicterende belangen (Stokman & Vieth, 2004). Doordat 'joint production' de gedeelde identiteit tussen individuen versterkt, neemt de saillantie van gemeenschappelijke belangen voor individuen echter toe en verschuiven de individuele belangen die hiermee in strijd zijn naar de achtergrond. Zodoende kan het welzijn van elk van de individuele deelnemers worden vergroot.

In een buurt kunnen individuen op verschillende niveaus samenwerken in het creëren van welzijn. Op een individueel niveau valt te denken aan vriendelijke contacten tussen buurtbewoners, zoals buurtbewoners die samen een praatje maken of bij elkaar op bezoek gaan. Op buurtniveau valt te denken aan buurtbewoners die samenwerken in het schoon houden van de buurt, in het waken voor eventuele inbrekers of in het organiseren van een buurtfeest. Verschillende auteurs wijzen op een interactie tussen de vriendelijke contacten tussen bewoners op individueel niveau en de samenwerking tussen bewoners op buurtniveau (zie o.a. Ahlbrandt & Cunningham, 1979; Chavis & Wandersman, 1990; Unger & Wandersman, 1983, 1985). Zo deden Unger en Wandersman (1983) onderzoek naar de contacten tussen buurtbewoners voorafgaand aan – en na afloop van de oprichting van formele buurtorganisaties. Uit dit onderzoek concludeerden zij dat succesvolle buurtorganisaties eerder ontstaan in die buurten waarin meer contacten bestaan tussen buurtbewoners. Tegelijkertijd bleek de deelname aan buurtorganisaties individuele contacten tussen bewoners te stimuleren.

Doordat 'joint production' groepsidentificatie tot stand brengt vergroot het de onderlinge solidariteit tussen individuen. Solidariteit is te definiëren als een (natuurlijke) geneigdheid om iets op te offeren ten behoeve van het welzijn van een ander individu of andere individuen (Arnsperger & Varoufakis, 2003). "It involves the recognition of the needs of co-citizens, an interest in their well-being and the willingness to provide assistance and to engage in collective action with one-sided benefits" (Kearns & Forrest, 2000, p. 999). Solidariteit lijkt op 'joint production' in die zin dat het in beide gevallen gaat om een afstemming van het eigenbelang van een individu op het belang van (een) ander(en). Dovidio et al. (2006, p. 269) wijzen echter op een belangrijk verschil tussen beide vormen van sociaal gedrag. In het geval van 'joint production' gaat het om twee of meer individuen die samenkomen als min of meer gelijkwaardige partners en die samenwerken om een gemeenschappelijke doelstelling te verwezenlijken die elk van de betrokken individuen ten

goede komt. In vormen van solidariteit is daarentegen veelal sprake van een persoon of groep die hulp nodig heeft en een andere persoon of groep die over de middelen of capaciteiten beschikt om hulp te verlenen.

Op handelingsniveau komt solidariteit tot uiting in sociale steun. Sociale steun bestaat uit verschillende vormen van hulp en ondersteuning die geboden worden door informele relaties, zoals door familieleden, vrienden of buren. Er kan een onderscheid worden gemaakt tussen drie typen van sociale steun, namelijk: sociaal-emotionele steun, instrumentele steun en informatieve steun (zie o.a. Chavis & Wandersman, 1990; Unger & Powell, 1980; Unger & Wandersman, 1985; Weiss, 1982). Met *sociaal-emotionele steun* wordt verwezen naar het bieden van een luisterend oor, het tonen van medeleven of begrip en er voor elkaar zijn. *Instrumentele steun* bestaat uit het bieden van praktische hulp, zoals het doen van een klusje. Bij *informatieve steun* valt ten slotte te denken aan informeren en het geven van advies. Vooral mensen die worden beperkt door een handicap en mensen die over minder hulpbronnen beschikken, zoals ouderen, zijn voor hun maatschappelijke deelname afhankelijk van de steun van anderen. Sociale steun kan voor hen dan ook worden gezien als een randvoorwaarde voor maatschappelijke participatie. Voor anderen is sociale steun een extra hulpbron of vorm van ondersteuning die hun maatschappelijke participatie kan vergroten.

'Joint production' zet aan tot solidariteit. Tegelijkertijd versterkt solidariteit de bereidheid tot samenwerking. Zo beschreef Malinowski in 1922 in zijn boek *Argonauts of the Western Pacific* de Kula-cyclus van de bewoners van de Trobriand-eilanden bij Nieuw Guinea. In dit ritueel werden in de kring van eilanden kettingen in oostelijke richting geschonken, terwijl armbanden westwaarts werden doorgegeven. Na verloop van tijd kruisten de geschenken elkaar weer. Het belangrijkste principe achter deze geschenkenuitwisseling was dat de kettingen en armbanden continu moesten worden doorgegeven. Het ging er niet om duurzaam eigenaar van de goederen te worden, maar om de instandhouding van het wederkerigheidsprincipe dat ten grondslag ligt aan de uitwisseling van gunsten. Dit wederkerigheidsprincipe maakte, aldus Malinowski, andere vormen van sociale uitwisseling mogelijk, op basis waarvan sociale bindingen en gemeenschapsvorming in de eilandenkring tot stand konden komen.

Samenwerking tussen individuen in het creëren van welzijn is niet alleen van invloed op de mate van solidariteit, maar is eveneens van invloed op de mate waarin een individu zich betrokken voelt bij de groep of de sociale context. Individuen lijken emotioneel betrokken te raken bij individuen en groepen die hun welzijn vergroten. Zoals Hogg (1992, p. 27) omschrijft: "cooperative interaction imbues group members with positive valence". Gevoelens van betrokkenheid tussen bewoners kunnen worden opgevat als zowel een gevolg van - als een aanleiding voor samenwerking tussen buurtbewoners (Unger & Wandersman, 1985, p. 157). De samenwerking tussen individuen vergroot hun gevoelens

van betrokkenheid. Anderzijds is de bereidheid van individuen om samen te werken groter naarmate zij zich meer betrokken voelen bij elkaar.

Ten slotte lijken ook de mate van solidariteit en de gevoelens van betrokkenheid elkaar onderling te versterken. Omdat solidariteit tussen buurtbewoners van invloed is op de mate waarin een individu zijn of haar welzijn uit de buurt verkrijgt, is het waarschijnlijk eveneens van invloed op de mate waarin een individu zich betrokken voelt bij zijn of haar buurtbewoners. Tegelijkertijd is solidariteit vanzelfsprekender in een groep waarbinnen individuen zich meer betrokken voelen bij elkaar (vgl. Komter, 2004).

We kunnen concluderen dat 'joint production' een belangrijk aangrijpingspunt vormt in het versterken van de solidariteit en de gevoelens van betrokkenheid tussen buurtbewoners. Samen kenmerken 'joint production', solidariteit en gevoelens van betrokkenheid de sociale cohesie tussen bewoners. Sociale cohesie wordt door wetenschappers in algemene zin omschreven als de interne bindingskracht van een sociaal systeem. Hoewel een eenduidige definitie van het concept van sociale cohesie in de literatuur ontbreekt wordt het veelal geassocieerd met het bestaan van saamhorigheidsgevoelens, de aanwezigheid van sociale netwerken, het bestaan van onderlinge steunrelaties, een bepaalde mate van sociale controle, deelname aan het groepsleven, het bestaan van onderling vertrouwen en de bereidheid om samen oplossingen te zoeken voor collectieve problemen (De Hart, 2002; Kearns & Forrest, 2000). Deze aspecten hangen nauw samen met de vormen van 'joint production', solidariteit en betrokkenheid, zoals deze in de huidige paragraaf zijn omschreven. Zoals in de inleiding van dit proefschrift is beargumenteerd vormt de sociale cohesie een belangrijke indicator voor de zelfredzaamheid en het zelforganiserend vermogen van buurten en wijken (zie paragraaf 1.4).

2.2.1.1 Sociale cohesie in context

Sociale cohesie bestaat niet in een vacuüm. De betrokkenheid van bewoners bij hun buurtgenoten is, aldus Völker, Flap en Lindenberg (2006), afhankelijk van drie condities, namelijk: de ontmoetingsmogelijkheden, de motivatie tot investering en de laagdrempeligheid van het contact tussen buurtbewoners.

Ontmoetingsplaatsen in een buurt of wijk, zoals winkels, basisscholen en parken, creëren mogelijkheden voor (herhaalde) sociale interactie tussen bewoners (vgl. Kearns, 1991; Witten et al., 2001, p. 307). De verwachting is dan ook dat naarmate bewoners meer gebruik maken van buurtvoorzieningen hun betrokkenheid bij buurtgenoten toeneemt. De kans op ontmoetingen neemt ook toe naarmate individuen vaker in de buurt aanwezig zijn. Zo blijkt uit onderzoek van Wellman (1985) naar de buurtnetwerken van East Yorkers dat bewoners die parttime of fulltime werken minder contacten hebben met buurtgenoten dan

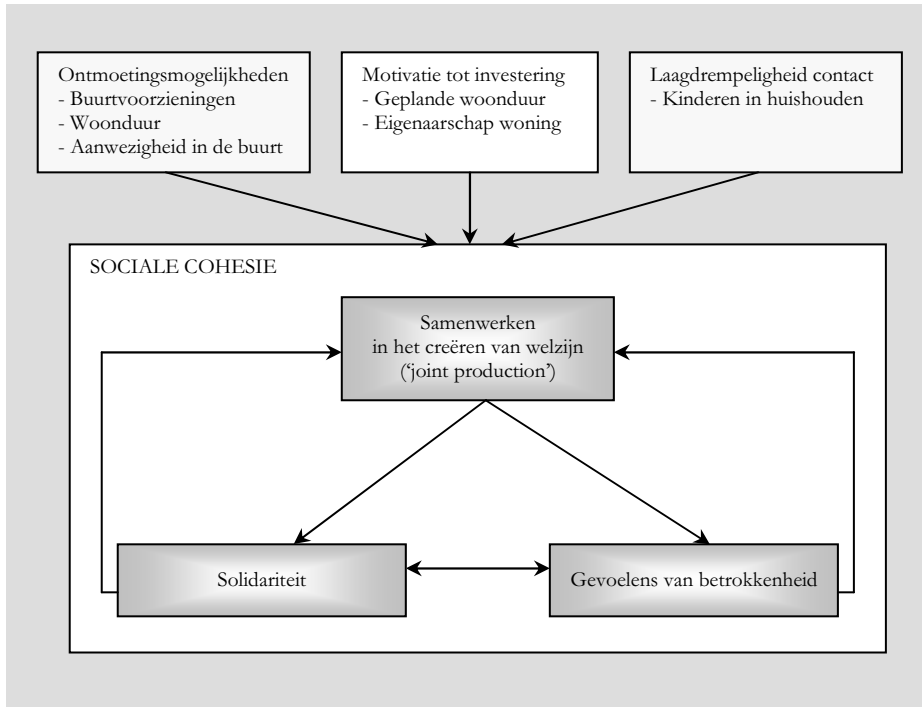
bewoners die de hele dag thuis zijn. Naar verwachting is de betrokkenheid bij buurtgenoten dan ook hoger naarmate buurtbewoners vaker in de buurt aanwezig zijn. Hoewel bewoners die de hele dag in de buurt aanwezig zijn meer mogelijkheden hebben tot sociale interactie, lijkt hun investering in buurtrelaties echter onder meer af te hangen van de reden waarom zij in de buurt aanwezig zijn. Zo wijzen Unger en Wandersman (1982, p. 495) erop dat werkloosheid en arbeidsongeschiktheid tot een verlaagd welzijn kan leiden op basis waarvan individuen wellicht minder relaties onderhouden met anderen. De kans op herhaalde ontmoetingen neemt ten slotte ook toe naarmate individuen langer in de buurt wonen. Uit onderzoek blijkt dat individuen die langer in hun buurt wonen, meer buurtcontacten hebben (Connerly, 1985; Jeffres & Dobos, 1984) en meer lokale vriendschappen in de buurt hebben opgebouwd (Sampson, 1988). De betrokkenheid bij buurtgenoten is daarom naar verwachting hoger wanneer men langer in de buurt woont.

De motivatie van individuen om te investeren in buurtrelaties lijkt toe te nemen naarmate de zogenoemde *shadow of the future* groter is (Axelrod, 1984). Dat wil zeggen, bewoners zijn sterker gemotiveerd om te investeren in buurtrelaties naarmate het tijdsbestek waarin zij van plan zijn om in de buurt te blijven wonen groter is². Hierop aansluitend is een veelgeuite verwachting dat het feit dat men eigenaar is van het huis waarin men woont de motivatie vergroot om te investeren in buurtrelaties (Campbell, 1990; DiPasquale & Glaeser, 1999; Fisher, 1982, p. 100). Huiseigenaren hebben een groter financieel belang dan huurders om hun buurt leefbaar te houden. Ervan uitgaand dat huiseigenaren langer in hun huis blijven wonen dan huurders, is hun 'shadow of the future' bovendien groter, waardoor zij naar verwachting sterker gemotiveerd zijn om te investeren in buurtrelaties. Het is echter de vraag of deze laatste veronderstelling tegenwoordig nog voor alle buurten en wijken opgaat. Veel starters op de arbeidsmarkt kopen een huis in een buurt waarin de huizenprijzen relatief laag zijn, zonder dat zij de intentie hebben daar voor meer dan vijf jaar te blijven wonen. Omdat de huurprijzen in vele steden omhooggeschoten zijn, is het kopen van een huis in veel gevallen financieel een meer voordelige optie dan voor langere tijd een huis te huren.

Het hebben van kinderen in het huishouden kan worden opgevat als een conditie die de laagdrempeligheid van de contacten tussen buurtgenoten vergroot. Doordat kinderen spelen met andere kinderen uit de buurt, komen veelal ook ouders met elkaar in contact, bijvoorbeeld bij het brengen en ophalen van de kinderen nadat zij bij een buurtgenootje op bezoek zijn geweest. Uit onderzoek van onder meer Campbell (1990) blijkt dan ook dat bewoners met kinderen in het huishouden meer contact hebben met hun buurtgenoten (vgl. Riger & Lavrakas, 1981; Stueve & Gerson, 1977). De verwachting is daarom dat bewoners met kinderen in het huishouden meer betrokken zijn bij hun buurtgenoten.

² Zoals Völker, Flap en Lindenberg (2006, p. 4) terecht aangeven kan de geplande woonduur ook een *gevolg* zijn van onvrede met de sociale cohesie in de buurt.

Figuur 2.2 geeft een schematische weergave van de wijze waarop sociale cohesie tot stand komt vanuit een wisselwerking tussen de mate van ‘joint production’, de mate van solidariteit en de gevoelens van betrokkenheid tussen buurtbewoners. In deze figuur worden bovendien de condities in beeld gebracht die van invloed zijn op de betrokkenheid van bewoners bij hun buurtgenoten.

Figuur 2.2 Schematische weergave van de totstandkoming van sociale cohesie en de condities die daarop van invloed zijn

2.2.1.2 Sociale cohesie en sterke en zwakke vormen van solidariteit

De mechanismen die in deze paragraaf zijn omschreven gelden zowel voor sociale cohesie gekenmerkt door sterke vormen van solidariteit als voor sociale cohesie gekenmerkt door zwakke vormen van solidariteit. Uitgaande van de centrale vraagstelling in dit proefschrift hoe actief burgerschap in de buurt kan worden gestimuleerd, focus ik op die situaties waarin er te weinig solidariteit bestaat tussen bewoners. Desalniettemin is in paragraaf 2.1.1 beschreven dat sterke vormen van solidariteit in buurten een mogelijk risico vormen. Buurten kunnen in zichzelf opgesloten raken, waardoor de integratie van bewoners in de bredere maatschappij wordt beperkt. Bovendien kan er, onder meer op basis van culturele en etnische achtergronden, segregatie tussen verschillende bewonersgroepen in een buurt ontstaan. Het vormt een belangrijk punt van beleid. Daar waar de onderlinge solidariteit

tussen individuen in een buurt de binding met de bredere maatschappelijke context beperkt, gaat het onder meer om het stimuleren van bindingen met individuen buiten de buurt, bijvoorbeeld door middel van opleiding en werk. Daarnaast wordt in de praktijk veel aandacht besteed aan het tot stand brengen van een optimale bewonerssamenstelling van buurten en wijken. Zo beoogt de gemeente Rotterdam meer ruimtelijke spreiding van kansarmere burgers te creëren door de instroom van kansarme bewoners in probleemwijken te reguleren (Gemeente Rotterdam, 2003; zie ook Engbersen, Snel & Weltevrede, 2005)³.

Een belangrijke vraag met betrekking tot de integratie van verschillende bewonersgroepen in een buurt of wijk is hoe de integratie tussen bewoners met verschillende culturele en etnische achtergronden kan worden gestimuleerd. Hierbij lijkt te moeten worden gezocht naar een balans tussen assimilatie en dissimilatie (zie Geissler, 2004). Dat wil zeggen: het gaat enerzijds om het stimuleren van 'joint production' tussen bewoners met verschillende achtergrondskennmerken en anderzijds om het bieden van ruimte voor de eigen culturele - of etnische identiteit van bewoners, bijvoorbeeld door het creëren van een eigen ontmoetingsruimte. In de volgende paragraaf en in Hoofdstuk vier wordt beschreven hoe de 'joint production' tussen bewoners met verschillende achtergrondskennmerken kan worden aangejaagd.

2.3 Het aanjagen van de samenwerking tussen bewoners in het creëren van leefbaarheid

Het gemeenschappelijke belang van een leefbare buurt vormt een belangrijk aangrijpingspunt om 'joint production' tussen bewoners op buurtniveau te stimuleren. In de praktijk komt samenwerking tussen bewoners in het vergroten van de leefbaarheid echter vaak moeizaam tot stand. Zoals is gesteld in paragraaf 2.2.1 is in vormen van 'joint production' veelal sprake van zowel gedeelde - als conflicterende belangen tussen individuen. Alleen wanneer de gepercipieerde gemeenschappelijke belangen groter zijn dan de gepercipieerde eigenbelangen die hier mogelijk mee in strijd zijn, kan 'joint production' ontstaan en in stand worden gehouden. Hoe verder men echter stijgt op de ladder van dyadisch niveau, naar straatniveau, buurtniveau en ten slotte wijkniveau, des te lastiger is het voor bewoners om hun gemeenschappelijke belangen te definiëren en tot gedeelde doelstellingen te komen. Verschillende bewoners hebben verschillende behoeften en belangen die niet altijd makkelijk verenigbaar zijn. Zo heeft de ene bewoner behoefte aan meer speelpleintjes in de buurt, hecht een andere bewoner meer belang aan het uitbreiden van het aantal parkeerplaatsen en pleit een derde bewoner voor behoud van het groen.

³ Engbersen, Snel en Weltevrede (2005, p. 101) beargumenteren dat het spreidingsbeleid van de gemeente Rotterdam ook averechts kan werken. Zoals zij beschrijven wordt het selectieve vestigingsbeleid ook wel beschouwd als een 'allochtonenstop'. Door deze stigmatiserende werking kan het beleid de relaties tussen autochtone - en allochtone bewoners en tussen Rotterdamse bestuurders en migrantengroepen verslechteren.

Naarmate het aantal leden en de verscheidenheid aan behoeften van de leden in een 'sharing group' toeneemt, ontstaat zodoende het risico dat hun onderlinge afhankelijkheid in het creëren van leefbaarheid eerder overlast en andere leefbaarheidsproblemen veroorzaakt dan dat het een directe aanleiding vormt voor 'joint production'.

Zelfs als er samenwerking tussen bewoners tot stand komt, wijst Lindenberg op het risico dat deze samenwerking met de tijd vanzelf weer inslaapt. In dit hoofdstuk is omschreven dat samenwerking tussen buurtbewoners in het creëren van welzijn de normatieve doelframes van individuen versterkt en zodoende hun onderlinge solidariteit en gevoelens van betrokkenheid vergroot. In de inleiding van dit proefschrift is echter omschreven dat de hedonische doelframes en de winstdoelframes van individuen a priori sterker zijn dan hun normatieve doelframes. Zonder continue herinnering aan het belang van samenwerking verliest het normatieve doelframe van individuen daardoor vrijwel direct aan kracht. Dit wordt ook wel *frame decay* genoemd (Lindenberg, 1998). Het betekent dat wanneer de gemeenschappelijke belangen van bewoners niet continu saillant worden gemaakt, de normatieve doelstelling van bewoners om een bijdrage te leveren aan de leefbaarheid in de buurt automatisch naar de achtergrond verschuift om plaats te maken voor meer directe eigenbelangen op de korte en lange termijn.

In het creëren van leefbaarheid zijn bewoners bovendien niet alleen afhankelijk van elkaar, maar zijn zij voor een belangrijk deel ook afhankelijk van de professionals en de gemeenteambtenaren die werkzaam zijn in – of betrokken zijn bij de wijk. Zo bepaalt de gemeente door het verdelen van de publieke gelden in belangrijke mate op welke voorzieningen en professionele ondersteuning een wijk kan rekenen. Wijkprofessionals zoals maatschappelijk werkers, opbouwwerkers, ouderenconsulenten, allochtonencontactpersonen en buurtagenten proberen met hun dienstverlening het welzijn van buurtbewoners en de leefbaarheid in de buurt te vergroten. En bepaalde activiteiten van onder meer de gemeente en woningcorporaties, zoals het ophalen van vuil, de inrichting van de openbare ruimte en het grootonderhoud aan huurwoningen, kunnen worden opgevat als randvoorwaarden voor de leefbaarheid.

Door voorzieningen te creëren die het eigen initiatief van bewoners bevorderen en door de drempels weg te nemen die dit belemmeren kunnen professionals en de gemeente het eigen initiatief van buurtbewoners versterken en de duurzaamheid daarvan vergroten. Zoals Komter (2004, p. 173) stelt: "Op het niveau van de eigen, directe leefomgeving moeten de voorwaarden worden geschapen waaronder burgers tot zelfredzaamheid kunnen komen". Er bestaan echter grenzen aan de zelfredzaamheid van bewoners. Bewoners beschikken niet altijd over de vaardigheden, de middelen en soms ook de bevoegdheden om leefbaarheidsproblemen structureel aan te pakken. Daarnaast komt Komter op basis van haar onderzoek naar solidariteit tot de conclusie dat er een duidelijk verband bestaat tussen geven en ontvangen: "[D]e gulle gevers (...) zijn tevens degenen die veel ontvangen. Wie goed doet goed ontmoet" (Komter, 2004, p. 172). De individuen die het minst (te) geven

(hebben) zijn daarmee ook de individuen die het minst ontvangen. Dit betekent dat individuen die door omstandigheden, bijvoorbeeld ziekte, hulpbehoevendheid of financiële beperkingen, niet meer actief investeren in sociale relaties veelal aan het langste eind trekken. Solidariteit en reciprociteit werken dan als een principe van uitsluiting (zie ook Komter, 1996). Zoals Komter concludeert kan de overheid daarom nooit volledig terugvallen op vormen van informele zorg- en hulpverlening. Er is een vangnet nodig van zorg en ondersteuning door professionals en de gemeente voor al die gevallen waarin de zelfredzaamheid van burgers te kort schiet.

In het tot stand brengen van leefbare buurten en wijken zijn bewoners, professionals en de gemeente aldus van elkaar afhankelijk. Samen zijn zij daarom verantwoordelijk voor de leefbaarheid in buurten en wijken. In het voorgaande hebben we gezien dat de samenwerking tussen bewoners in het creëren van leefbaarheid niet vanzelfsprekend is. Ook de samenwerking tussen gemeentelijke diensten en professionele instanties komt echter niet altijd even gemakkelijk tot stand. Samenwerking tussen professionals schiet er in de waan van de dag snel bij in en binnen lokale overheden hebben zogenoemde gebiedsmanagers en stadsdeelcoördinatoren moeite het beleid van de verschillende gemeentelijke diensten met elkaar te verbinden. En daarmee is nog niets gezegd over de samenwerking *tussen* de drie partijen. In de praktijk blijkt dat bewoners vaak niet op de hoogte te zijn van het aanbod aan voorzieningen en ondersteuning van professionals en de gemeente. Omgekeerd hebben professionals moeite om goed zicht te krijgen op de aandachtspunten en ondersteuningsvragen die op buurtniveau leven en beroepen lokale overheden zich, onder meer gebaseerd op de vaak lage opkomstpercentages tijdens de gemeentelijke wijkvergaderingen, op een gebrek aan publieke betrokkenheid van bewoners.

Aangezien bewoners, professionals en de gemeente van elkaar afhankelijk zijn in het creëren van leefbaarheid betekent de toenemende nadruk van de overheid op de eigen morele verantwoordelijkheid van bewoners niet dat zij zich terug moet trekken uit de zorg voor collectieve belangen in buurten en wijken. Omdat samenleven niet automatisch tot samenwerking tussen bewoners leidt, betekent minder overheid niet automatisch meer actief burgerschap (zie ook Komter, 2004, p. 169; Verwey-Jonker Instituut/ NIZW, 2001, p. 24). Sterker nog, zoals in paragraaf 2.1.2 is omschreven is institutioneel vertrouwen van groot belang om zwakke vormen van solidariteit tussen buurtbewoners tot stand te brengen. Om actief burgerschap in de buurt te bevorderen is een vorm van 'joint production' nodig tussen bewoners, professionals en de gemeente die bewoners in staat stelt om tot een gedeeld begrip te komen van hun gemeenschappelijke belangen. Alleen wanneer deze gemeenschappelijke belangen voldoende saillant zijn zullen mogelijk conflicterende individuele doelstellingen naar de achtergrond verschuiven en zal de bereidheid van bewoners om te investeren in het verbeteren van de leefbaarheid toenemen. Door de bijdrage van bewoners, professionals en de gemeente aan de leefbaarheid vervolgens systematisch op elkaar af te stemmen, kan de 'joint production' van leefbaarheid door bewoners op buurt- en straatniveau continu worden aangejaagd.

2.4 Conclusie

In dit hoofdstuk is omschreven hoe ‘joint production’ tussen buurtbewoners bijdraagt aan de ontwikkeling van actief burgerschap in de buurt. Doordat ‘joint production’ de normatieve doelframes van bewoners versterkt, vergroot het hun onderlinge solidariteit en gevoelens van betrokkenheid. Samen kenmerken de mate van ‘joint production’, solidariteit en de gevoelens van betrokkenheid de sociale cohesie tussen buurtbewoners. Er kan hierbij een onderscheid worden gemaakt tussen sociale cohesie die gepaard gaat met sterke vormen van solidariteit en sociale cohesie die gepaard gaat met zwakke vormen van solidariteit. Hoewel sterke vormen van solidariteit zorgen voor hechte bindingen tussen groepsleden, beperken zij de bindingen met andere groepen. Om de integratie tussen individuen met verschillende achtergrondskennmerken te bevorderen, dient in het stimuleren van de sociale cohesie in buurten en wijken de nadruk dan ook te liggen op zogenoemde zwakke vormen van solidariteit. Deze vormen van solidariteit gaan gepaard met zwakkere groepsgrenzen en zijn daardoor meer universeel van toepassing.

Het gemeenschappelijke belang van een leefbare buurt vormt een goed aangrijpingspunt om ‘joint production’ tussen buurtbewoners te stimuleren en zodoende hun onderlinge solidariteit en gevoelens van betrokkenheid te versterken. Naarmate de verscheidenheid aan behoeften en belangen van bewoners toeneemt, komt samenwerking tussen buurtbewoners echter steeds moeizamer tot stand. Doordat hedonische – en winstdoelframes van individuen bovendien a priori sterker zijn dan normatieve doelframes, lijkt het erop dat, daar waar ‘joint production’ van leefbaarheid door bewoners tot stand komt, deze na verloop van tijd vanzelf weer inslaapt. Om tot een duurzame samenwerking te komen moeten de gemeenschappelijke belangen van buurtbewoners daarom continu saillant worden gemaakt. In het creëren van leefbaarheid zijn bewoners ook niet alleen afhankelijk van elkaar; zij zijn eveneens afhankelijk van de professionals en de gemeentebestuurders die bij de wijk betrokken zijn. Op basis van een samenhangend ondersteuningsaanbod kunnen professionele instanties en de gemeente de zelfredzaamheid en het eigen initiatief van bewoners faciliteren en de duurzaamheid van de samenwerking tussen bewoners in het verbeteren van de leefbaarheid vergroten. Daar waar de zelfredzaamheid van bewoners ontoereikend is, dienen professionals en de gemeente een vangnet te vormen van professionele zorg en ondersteuning.

Het vergroten van de leefbaarheid in buurten en wijken vraagt aldus om afstemming. Het gaat hierbij enerzijds om afstemming tussen de verschillende behoeften van bewoners. Anderzijds gaat het om afstemming tussen de mogelijkheden en beperkingen van bewoners, professionals en de gemeente in het creëren van leefbaarheid. Maar: ‘Hoe kunnen bewoners tot een gedeeld begrip komen van hun gemeenschappelijke doelstellingen?’ en ‘Hoe kan er afstemming plaatsvinden tussen bewoners, professionals en de gemeente, zodat hun verschillende activiteiten elkaar versterken?’. In Hoofdstuk vier

werk ik deze vragen uit in een dialoogmethode die de samenwerking tussen bewoners, professionals en de gemeente nieuw leven inblaast. De dialoogmethode heeft als doel om de zelfredzaamheid van bewoners in het vergroten van de leefbaarheid in hun buurt en wijk continu aan te jagen. Daartoe beoogt de dialoogmethode bij zowel bewoners als bij professionals en gemeenteambtenaren het besef te creëren dat het tot stand brengen van leefbaarheid alleen mogelijk is wanneer zij daar elk in samenwerking een bijdrage aan leveren. Om tot een gezamenlijke aanpak in het vergroten van de leefbaarheid te komen biedt de dialoogmethode concrete handvatten om de belangen, behoeften en activiteiten van bewoners, professionals en de gemeente op systematische wijze op elkaar af te stemmen.

Voordat gemeenten het eigen initiatief van bewoners in het creëren van leefbaarheid gaan aanjagen is het echter in de eerste plaats interessant om vast te stellen hoe het staat met de zelfredzaamheid in buurten en wijken. Werken buurtbewoners bijvoorbeeld samen in het creëren van welzijn? Zijn zij solidair met elkaar? En voelen bewoners zich onderling betrokken? Om inzicht te krijgen in deze vragen beschrijf ik in het volgende hoofdstuk de ontwikkeling van een meetinstrument voor sociale cohesie in de buurt.

Hoofdstuk 3

De ontwikkeling van een meetinstrument voor sociale cohesie in de buurt

In het vorige hoofdstuk is beschreven hoe actief burgerschap in de buurt tot stand komt en kan worden gestimuleerd. Door het stimuleren van actief burgerschap beoogt de overheid de zelfredzaamheid van buurten en wijken te versterken. Om nu te weten in welke buurten en wijken de grootste inzet moet worden gepleegd om de zelfredzaamheid te vergroten, is inzicht nodig in de bestaande mate van zelfredzaamheid van buurten en wijken. Zoals in Hoofdstuk twee is beargumenteerd vormt de onderlinge betrokkenheid, oftewel: de sociale cohesie, tussen buurtbewoners een belangrijke indicator voor de zelfredzaamheid en het zelforganiserende vermogen van een buurt. Om inzicht te genereren in de sociale cohesie in buurten en wijken wordt in dit hoofdstuk de ontwikkeling van een meetinstrument beschreven. Het meetinstrument is gericht op de drie dimensies van sociale cohesie die in Hoofdstuk twee zijn gedefinieerd, namelijk: 1. de mate waarin individuen samenwerken in het creëren van welzijn ('joint production'); 2. de mate van onderlinge solidariteit; en 3. de gevoelens van betrokkenheid bij buurtgenoten.

Hoewel het concept 'sociale cohesie' in ons theoretisch begrip van de wereld betekenis heeft, is het in de praktijk niet direct observeerbaar. In de meettheorie wordt in dat geval gesproken van een *latente variabele* of een *latente trek*. Om een dergelijke latente variabele te meten wordt gebruik gemaakt van *schaalen*. Een schaal bestaat uit een verzameling kenmerken, ook wel *items* genoemd. Voor elk van deze items wordt aangenomen dat de score daarop wordt bepaald door de latente variabele die we niet direct kunnen meten. Door de score op elk van de items te combineren tot één schaalscore kunnen we uitspraken doen over de waarde van de latente variabele (zie ook DeVellis, 2003). Nu is sociale cohesie in de eerste plaats een kenmerk van een groep en niet van een individu (o.a. Lochner et al., 1999). Desalniettemin wordt de mate van sociale cohesie bepaald door het gedrag en de attitudes van elk van de individuele groepsleden. De mate van sociale cohesie in een buurt leid ik dan ook af van de betrokkenheid van bewoners bij hun buurtgenoten⁴. Ik ga er hierbij vanuit dat, zolang ik informatie heb over de betrokkenheid van voldoende buurtbewoners, ik op basis van deze informatie betrouwbare uitspraken kan doen over de sociale cohesie in de buurt als geheel. Daarvoor moet ik echter in de eerste plaats vaststellen welke items op individueel niveau op betrouwbare wijze inzicht geven in de

⁴ Deze benadering komt overeen met de benadering van het methodologisch individualisme.

betrokkenheid van bewoners bij hun buurtgenoten. Dit hoofdstuk bespreekt daartoe een proces van schaalconstructie.

De ontwikkeling van een schaal is een zeer uitgebreid proces. Idealiter wordt de betrouwbaarheid en de validiteit van een schaal in een groot aantal verschillende steekproeven onderzocht. In wezen is het zelfs zo dat een schaal nooit uitontwikkeld is. Een schaal zal zich in elke context waarin deze wordt toegepast opnieuw moeten bewijzen. In dit hoofdstuk wordt in drie steekproeven de kwaliteit onderzocht van items waarmee de betrokkenheid van bewoners bij hun buurtgenoten kan worden gemeten. Het onderzoek is gericht op het genereren van zoveel mogelijk informatie over het functioneren van de ontwikkelde items. Uiteindelijk wordt op basis van deze informatie een zo optimaal mogelijke schaal ontwikkeld voor 'Betrokkenheid bij buurtgenoten', rekening houdend met zowel de betrouwbaarheid als de inhoudsvaliditeit en de gebruiksvriendelijkheid van het meetinstrument. De beschreven afwegingen in het construeren van de schaal zijn waardevol, enerzijds voor wetenschappers die zich in hun buurtonderzoek baseren op deels vergelijkbare vragen. Anderzijds geeft de informatie richting aan toekomstig onderzoek om het meetinstrument verder te ontwikkelen.

In de afgelopen decennia hebben verschillende wetenschappers zich gericht op het in kaart brengen van de sociale samenhang in buurten en wijken. In deze sociologische en sociaal-psychologische onderzoeken worden echter veelal slechts enkele aspecten van sociale cohesie uitgelicht. Studies richten zich onder meer op sociale netwerken (Campbell, 1990; Fisher, 1982; Guest & Wierzbicki, 1999; Wellman, 1979), op gemeenschapsgevoel en de beschikking over een gedeelde identiteit (Chavis & Pretty, 1999; McMillan & Chavis, 1986) en op informele sociale controle (Sampson, Raudenbush & Earls, 1997). Hoewel elk van deze studies een belangrijke bijdrage levert aan de ontwikkeling van een theorie ten aanzien van sociale cohesie, gaat een eenzijdige focus op deze deelaspecten van sociale cohesie voorbij aan het multidimensionale karakter van het concept (Smith, 1974).

Uitgaande van het multidimensionale karakter van sociale cohesie ontwikkelde Buckner in 1988 het zogenoemde Neighborhood Cohesion Instrument (NCI). Dit instrument richt zich op drie dimensies, namelijk: 'neighboring', 'attraction' en 'psychological sense of community'. Ten aanzien van 'neighboring' richt Buckner zich zowel op vormen van 'joint production' als op vormen van solidariteit. Onder de noemer 'attraction' richt Buckner zich op de betrokkenheid van buurtbewoners bij hun buurt. Wat opvalt is dat Buckner onder 'attraction' echter eveneens aspecten verstaat, zoals de geplande woontijd van de respondent, die niet zozeer een kenmerk zijn van sociale cohesie, maar die, zoals in Hoofdstuk twee is beargumenteerd, kunnen worden opgevat als condities die de ontwikkeling van sociale cohesie stimuleren (zie paragraaf 2.2.1.1). Ten aanzien van de 'psychological sense of community' richt Buckner zich op de gedeelde identiteit tussen bewoners. Het gaat hierbij onder meer om de vraag of er overeenstemming bestaat tussen bewoners over de dingen die zij belangrijk vinden in het leven. Daarnaast gaat het om de

mate waarin bewoners zichzelf percipiëren als gelijk aan hun buurtgenoten. Zoals in Hoofdstuk twee is beargumenteerd ligt de focus in het huidige onderzoek op vormen van sociale cohesie die gepaard gaan met zwakke vormen van solidariteit. Een gedeeld besef van de onderlinge afhankelijkheden tussen bewoners in het creëren van leefbaarheid is hierbij meer van belang dan de mate waarin individuen zich als gelijken ervaren en vergelijkbare doelen nastreven in het leven.

In Nederlands onderzoek worden verschillende instrumenten gebruikt om sociale cohesie in buurten en wijken in kaart te brengen. De gemeenten die deelnemen aan het Grote Steden Beleid (GSB) gebruiken een schaal voor sociale cohesie die deel uitmaakt van de Leefbaarheids- en Veiligheidsenquête⁵. Deze schaal, die bestaat uit vier stellingen, richt zich op relatief algemene kenmerken van sociale cohesie. Zo worden respondenten gevraagd te reageren op de stellingen 'Ik woon in een gezellige buurt waar veel saamhorigheid is' en 'De mensen gaan in deze buurt op een prettige manier met elkaar om'. Op wetenschappelijk gebied onderzoeken Völker en Flap het bestaan van (buurt)gemeenschappen in de Nederlandse samenleving met behulp van de Survey of the Social Networks of the Dutch (Völker & Flap, 2002; zie ook Völker, Flap & Lindenberg, 2006). Völker en Flap leiden het bestaan van buurtgemeenschappen af van de mate waarin individuen hun welzijn vergroten op basis van contacten met buurtgenoten. In navolging van Lindenberg (1986, 1996) maken Völker en Flap een onderscheid tussen vijf algemene doelen die individuen nastreven om hun welzijn te vergroten, te weten: affectie, gedragsconfirmatie, status, comfort en stimulatie. In hun onderzoek meten Völker en Flap in hoeverre bewoners elk van deze doelen realiseren in de buurt. De centrale gedachte is dat een buurtgemeenschap hechter is naarmate het contact tussen buurtbewoners is gericht op de verwezenlijking van meerdere individuele doeleinden. Hoewel het onderzoeksprogramma interessante bevindingen heeft opgeleverd, is de psychometrische kwaliteit van de gehanteerde schaal voor buurtgemeenschappen slechts in beperkte mate onderzocht. Het is bovendien de vraag in hoeverre het aannemelijk is dat elk van de vijf gedefinieerde doelen in de buurt wordt gerealiseerd. Zo lieten Völker en Flap in het meten van buurtgemeenschappen de doelstelling van gedragsconfirmatie buiten beschouwing.

De vergelijkbaarheid van onderzoeksbevindingen ten aanzien van de sociale cohesie in buurten en wijken wordt beperkt doordat in onderzoek naar sociale cohesie vele verschillende instrumenten worden gebruikt. Een eenduidig beeld van de ontwikkelingen in de sociale cohesie in Nederlandse buurten komt zodoende moeizaam tot stand. Om tot betrouwbare en valide uitspraken te komen over de sociale cohesie in buurten in Nederland is bovendien extra aandacht vereist ten aanzien van de psychometrische kwaliteit van de gebruikte meetinstrumenten. Om een beter inzicht te krijgen in de sociale cohesie in

⁵ De Leefbaarheids- en Veiligheidsenquête is een standaardvragenlijst die in 1995 in het kader van het Grote Steden Beleid (GSB) is ontwikkeld onder leiding van de directie Politie van het toenmalig Ministerie van Binnenlandse Zaken, in overleg met de G9 en de onderzoeksbureaus ISEO van de Erasmus Universiteit Rotterdam en Intomart uit Hilversum.

Nederlandse buurten onderzoek ik in dit hoofdstuk aan de hand van welke items een zo betrouwbaar mogelijk beeld kan worden verkregen van de betrokkenheid van bewoners bij hun buurtgenoten. De opbouw van dit hoofdstuk is daartoe als volgt. In paragraaf 3.1 worden de dimensies van sociale cohesie, zoals deze in Hoofdstuk twee zijn gedefinieerd, geoperationaliseerd in de vorm van items gericht op de betrokkenheid van bewoners bij hun buurtgenoten. In paragraaf 3.2 bespreek ik hoe met deze items in de periode tussen 2006 en 2007 metingen zijn uitgevoerd in een twaalftal buurten in Noord-Nederland, waaronder Paddepoel Zuid, een naoorlogse wijk in de stad Groningen. Met behulp van het non-parametrische item respons model wordt de schaalbaarheid van de ontwikkelde items onderzocht in de steekproeven uit de twaalf buurten in Noord-Nederland en in verschillende subgroepen binnen deze steekproeven. Het non-parametrische item respons model wordt in paragraaf 3.3 toegelicht.

De resultaten van de schaalanalyses voor elk van de dimensies van sociale cohesie bespreek ik in paragraaf 3.4. Per dimensie worden die items geselecteerd die het beste voldoen aan de schaalbaarheidscriteria en die qua moeilijkheid goed gespreid zijn over de latente variabele. In paragraaf 3.5 wordt vervolgens onderzocht of op basis van de geselecteerde items voor elk van de dimensies van sociale cohesie op overkoepelend niveau één schaal voor 'Betrokkenheid bij buurtgenoten' kan worden geconstrueerd. De sociale cohesie in de buurt kan van deze schaal worden afgeleid door een gemiddelde score te berekenen voor de buurt op basis van de antwoorden van de respondenten op elk van de items in de schaal. Het uiteindelijke doel van dit hoofdstuk is om een zo betrouwbaar, valide en efficiënt mogelijk instrument te ontwikkelen, waarin de verschillende dimensies van sociale cohesie inhoudelijk zijn gerepresenteerd en die vergelijking tussen de mate van sociale cohesie in verschillende buurten en subgroepen mogelijk maakt. De efficiëntie van het meetinstrument verwijst hierbij vooral naar het aantal vragen dat in het uiteindelijke meetinstrument wordt opgenomen. Om te komen tot een bruikbaar en financieel aantrekkelijk meetinstrument voor gemeenten dat in verschillende buurten en wijken kan worden toegepast, dient de uiteindelijke schaal uit een zo klein mogelijk aantal items te bestaan die desalniettemin de verschillende dimensies van sociale cohesie op een betrouwbare manier in beeld brengen.

In paragraaf 3.6 verken ik de relaties tussen de scores op de schaal voor 'Betrokkenheid bij buurtgenoten' en de theoretisch gerelateerde variabelen die in Hoofdstuk twee (zie paragraaf 2.2.1.1) zijn gespecificeerd. Paragraaf 3.7 sluit af met een samenvatting en een discussie van de bevindingen en aanbevelingen voor toekomstig onderzoek.

3.1 Het meten van sociale cohesie in de buurt

In het meten van de betrokkenheid van bewoners bij hun buurtgenoten ga ik uit van de dimensies van sociale cohesie zoals deze in Hoofdstuk twee zijn gedefinieerd, namelijk: 1. de mate waarin bewoners samenwerken in het creëren van welzijn ('joint production'); 2. de mate van onderlinge solidariteit; en 3. de gevoelens van betrokkenheid bij buurtgenoten. Voor elk van deze dimensies zijn items geformuleerd.

3.1.1 Operationalisatie van de dimensies van sociale cohesie voor de metingen in 2006

De formulering van de items voor elk van de dimensies van sociale cohesie is deels gebaseerd op de wetenschappelijke literatuur. Hiertoe zijn onder meer verschillende vragenlijsten met betrekking tot buurtrelaties bekeken. Daarnaast zijn er interviews gehouden met wijkprofessionals werkzaam in Paddepoel Zuid, één van de wijken waarin de kwaliteit van het meetinstrument is onderzocht⁶. Deze interviews hebben waardevolle inzichten geboden in de dagelijkse praktijk van buurten en wijken en hebben zodoende geholpen bij het formuleren van geschikte items. Bovendien hebben de interviews belangrijke contextinformatie gegenereerd om in een later stadium de uitkomsten van het meetinstrument in de onderzochte buurten in Paddepoel Zuid te kunnen duiden. Voorafgaand aan de eerste meting zijn alle ontwikkelde items uitgeprobeerd in de praktijk. Daartoe is de ontwikkelde vragenlijst in maart 2006 afgenomen bij twaalf personen uit een stadswijk in Groningen. De twaalf respondenten zijn op straat en in wijkcentra aangesproken en verzocht om deelname.

De eerste onderscheiden dimensie van sociale cohesie in de buurt is de mate waarin buurtbewoners samenwerken in het creëren van welzijn ('joint production'). Zoals in Hoofdstuk twee (zie paragraaf 2.2.1) is omschreven valt er een onderscheid te maken tussen enerzijds samenwerking tussen bewoners in het creëren van welzijn op individueel niveau, zoals door het maken van een praatje, en anderzijds samenwerking tussen bewoners in het creëren van welzijn op het niveau van de buurt, zoals door het organiseren van een buurtfeest. Tabel 3.1 toont de items die zijn ontwikkeld om inzicht te krijgen in de samenwerking tussen buurtbewoners in het creëren van welzijn op individueel niveau.

⁶ Er zijn onder meer interviews gehouden met het opbouwwerk, het jongerenwerk, het kindwerk, medewerkers van de opvoedingsondersteuning (Centrum voor Ontwikkeling en Pedagogische activiteiten), de allochtonencontactpersoon, het vrijwilligerswerk en medewerkers van woningcorporaties.

Tabel 3.1 *Overzicht items schaal 'Samenwerken in het creëren van welzijn – Individueel niveau'*

Items	
1. Kennen gezicht	Als u in uw buurt iemand op straat ontmoet, weet u dan of hij of zij in uw buurt woont?
2. Kennen naam	Hoeveel mensen die in uw buurt wonen, kent u bij naam?
3. Groeten	Groet u de mensen uit de buurt die u alleen van gezicht kent?
4. Praatje	Hoe vaak maakte u in het afgelopen half jaar een praatje met iemand uit de buurt?
5. Op bezoek	Hoe vaak gaat u over het algemeen bij andere mensen uit deze buurt op bezoek, en andersom?
6. Er op uit	Hoe vaak gebeurt het dat u er samen <i>met iemand uit de buurt</i> op uit gaat, ter ontspanning, bijvoorbeeld naar de stad, naar een sportwedstrijd, wandelen, enz?

Antwoordcategorieën:

Vr. 1, 3 *Nooit, Meestal niet, Soms wel/niet, Meestal wel*

Vr. 2 *Geen van de mensen, De meeste mensen niet, Sommige wel/niet, De meeste mensen wel*

Vr. 4,5,6 *Nooit, Eens per maand of minder vaak, Een aantal keren per maand, Eens per week of vaker*

Voor het meten van de samenwerking tussen buurtbewoners in het creëren van welzijn op buurtniveau is gebruik gemaakt van een reeds bestaande en veelgebruikte schaal van Sampson, Raudenbusch en Earls. In 1997 publiceerden deze wetenschappers een schaal voor 'collective efficacy'. Deze schaal bestaat onder meer uit een vijftal vragen naar de bereidheid van bewoners om in te grijpen ten behoeve van het collectief belang. Omdat de schaal een goede eerste operationalisatie lijkt voor de samenwerking tussen bewoners in het creëren van welzijn op buurtniveau, is ervoor gekozen om de vertalingen van de items uit deze schaal op te nemen in de te ontwikkelen vragenlijst⁷. Aan de bestaande items is één item toegevoegd dat is gericht op de signaleringsfunctie van de buurt (zie item 6, Tabel 3.2). Dit item wordt van belang geacht gezien de context van de metingen van sociale cohesie, waarin de overheid de zelfredzaamheid van onder meer kwetsbare burgers zoals ouderen en gehandicapten wil vergroten. De items die zodoende gelden als operationalisatie van de 'joint production' tussen bewoners op buurtniveau worden getoond in Tabel 3.2.

⁷ Op basis van de interviews met de wijkprofessionals en de afname van de vragenlijst bij de twaalf bewoners voorafgaand aan de eerste meting zijn de vertalingen hier en daar aangepast aan de Nederlandse context. Voor de oorspronkelijke vragenlijst, zie Sampson, Raudenbusch en Earls (1997).

Tabel 3.2 *Overzicht items schaal 'Samenwerken in het creëren van welzijn – Buurniveau'*

Items	
1. Hangjongeren	Stel dat een groep jongeren in de buurt rondhangt op straat en overlast bezorgt voor buurtbewoners, verwacht u dan dat buurtbewoners daar iets aan zullen doen?
2. Graffiti	Stel dat buurtbewoners zien dat kinderen graffiti spuiten op gebouwen in de buurt of muren bekladden in de buurt, verwacht u dan dat buurtbewoners daar iets aan zullen doen?
3. Respectloos	Stel dat een kind zich in de buurt respectloos gedraagt tegenover een volwassene, verwacht u dan dat buurtbewoners daar iets aan zullen doen?
4. Gevecht	Stel dat er een gevecht uitbreekt in uw straat, verwacht u dan dat buurtbewoners daar iets aan zullen doen?
5. Sluiting	Stel dat een belangrijke voorziening in de buurt wordt gesloten, verwacht u dan dat buurtbewoners actie gaan voeren om de voorziening te behouden?
6. Gordijnen dicht	Stel dat bij een oudere alleenstaande buurtbewoner langere tijd de gordijnen dicht blijven, verwacht u dan dat buurtbewoners na enkele dagen polshoogte gaan nemen?

Antwoordcategorieën: Zeker niet, Waarschijnlijk niet, Geen standpunt, Waarschijnlijk wel, Zeker wel

De tweede onderscheiden dimensie van sociale cohesie in de buurt is de mate van solidariteit. Op handlingsniveau komt solidariteit tot uiting in verschillende vormen van sociale steun, te weten: sociaal-emotionele steun, instrumentele steun en informatieve steun (zie paragraaf 2.2.1, Hoofdstuk 2). Deze vormen van sociale steun zijn in het meetinstrument geoperationaliseerd aan de hand van de items die zijn afgebeeld in Tabel 3.3. De items 1 tot en met 3 in deze tabel zijn gericht op sociaal-emotionele steun. De items 4 tot en met 6 zijn gericht op instrumentele steun. De items 7 tot en met 9 zijn ten slotte gericht op informatieve steun.

HOOFDSTUK 3

Tabel 3.3 *Overzicht items schaal 'Solidariteit'*

Items	
1. Dagelijkse bezigheden	Hoe vaak vraagt een buurtbewoner u naar uw dagelijkse bezigheden?
2. Meeleven feest	Als u iets te vieren heeft, zoals een verjaardag, een nieuwe baan, de geboorte van een kind, of een zoveeljarig huwelijk, deelt u dit dan met iemand uit de buurt?
3. Meeleven droevig	Als er een droevig moment of een droevige gebeurtenis is in uw leven, is er dan iemand uit de buurt waarmee u daarover praat?
4. Oogje in zeil	Als u wat langer weg bent van huis, is er dan iemand in uw buurt die een oogje in het zeil houdt, bijvoorbeeld door op te letten dat er niet ingebroken wordt, door voor uw huisdieren te zorgen of door de planten water te geven?
5. Lenen	Als u plotseling iets nodig heeft wat u niet in huis heeft, zoals een ingrediënt voor het eten of gereedschap, leent u dit dan bij iemand uit de buurt?
6. Klusje	Als er een klusje gedaan moet worden in of om uw huis dat u niet alleen kunt, is er dan iemand uit uw buurt die u daarmee helpt, bijvoorbeeld door te helpen tillen, iets op te hangen of een ladder vast te houden?
7. Informatie buurt(genoot)	Als er iets belangrijks gebeurt in de buurt of met een buurtgenoot, is er dan iemand uit uw buurt die u hiervan op de hoogte brengt?
8. Informatie product/voorziening	Als u op zoek bent naar informatie, bijvoorbeeld over een product dat u wilt kopen of een voorziening waar u gebruik van wilt maken, vraagt u dan iemand uit de buurt om informatie?
9. Advies	Als u advies nodig heeft over ingewikkelde zaken, bijvoorbeeld over geldzaken, juridische zaken of medische zaken is er dan iemand uit uw buurt aan wie u advies vraagt?

Antwoordcategorieën:

Vr. 1 Nooit, Eens per maand of minder vaak, Een aantal keren per maand, Eens per week of vaker

Vr. 2-9 Nooit, Meestal niet, Soms wel/niet, Meestal wel

De derde dimensie van sociale cohesie in de buurt, de gevoelens van betrokkenheid bij buurtgenoten, is in de vragenlijst geoperationaliseerd aan de hand van de items die staan weergegeven in Tabel 3.4. Bij het beschrijven van gevoelens van betrokkenheid wordt in de literatuur veelal een onderscheid gemaakt tussen enerzijds de betrokkenheid van bewoners bij de sociale omgeving van de buurt en anderzijds de betrokkenheid van bewoners bij de fysieke omgeving van de buurt. Omdat sociale cohesie de relaties tussen mensen beschrijft, focus ik in de ontwikkeling van het meetinstrument op de betrokkenheid van bewoners bij hun sociale omgeving. Deze focus komt overeen met het concept van 'membership', oftewel: het gevoel deel uit te maken van een groep (zie McMillan & Chavis, 1986).

Tabel 3.4 *Overzicht items schaal 'Gevoelens van betrokkenheid'*

Items	
1. Thuis voelen	Voelt u zich thuis in uw buurt?
2. Vertrouwen	Vertrouwt u de mensen die in uw buurt wonen?
3. Betrokken	Voelt u zich betrokken bij de mensen die in uw buurt wonen?
4. Gehecht	Bent u gehecht aan de mensen die in uw buurt wonen?

Antwoordcategorieën:

Vr. 1 *Helemaal niet, Niet echt, Best wel, Heel erg*

Vr. 2-4 *(Bij/Aan) Niemand, (Bij/Aan) De meeste mensen niet, (Bij/Aan) Sommige wel/niet, (Bij/Aan) De meeste mensen wel*

3.1.2 Het definiëren van de buurt

Een belangrijk probleem bij onderzoek naar sociale cohesie in de buurt is dat het sociologische concept van 'de buurt' in de praktijk moeilijk is af te bakenen (Komter, Burgers & Engbersen, 2000). Zo kunnen bewoners die ruimtelijk gezien in hetzelfde gebied wonen, elk verschillende definities van hun buurt hanteren. Voor de ene bewoner is de buurt het gebied tussen de eigen woning en het winkelcentrum, voor een ander wordt de buurt gemarkeerd door het rondje dat dagelijks met de hond wordt gelopen en voor nog een ander bestaat de buurt uit de woningen om zijn of haar woning heen. In het afbakenen van de buurt ten behoeve van sociaal-wetenschappelijk onderzoek onderscheiden Komter, Burgers en Engbersen (2000) twee benaderingen. De eerste benadering is een 'objectieve' methode, waarbij de buurt wordt afgegrensd op grond van administratieve criteria, zoals stedenbouwkundige eenheden. Doordat deze stedenbouwkundige eenheden veelal zijn gekoppeld aan formele eenheden in gemeentelijke databanken, heeft deze benadering als voordeel dat metingen in relatie kunnen worden gebracht met statistische achtergrondinformatie over het betreffende deelgebied. Een belangrijk nadeel is dat de stedenbouwkundige afbakening niet noodzakelijkerwijs overeenkomt met het gebied dat bewoners zelf onder hun buurt verstaan. Een tweede 'subjectieve' benadering laat bewoners zelf het gebied afgrenzen dat zij als hun buurt ervaren. Hoewel het onderzoek op deze wijze beter aansluit bij de ervaringen van bewoners, is het vaak moeilijk om vanuit alle verschillende individuele afbakeningen van de buurt een overkoepelend beeld samen te vatten.

In het ontwikkelen van een meetinstrument voor sociale cohesie in de buurt is ervoor gekozen om in eerste instantie een stedenbouwkundige afbakening van de buurt aan te houden. Met behulp van de statistische gegevens uit de gemeentelijke databank kan zodoende voor de te onderzoeken buurt een representatieve steekproef worden samengesteld. In een later stadium kan door deze afbakening de meting van sociale cohesie bovendien worden gekoppeld aan de statistische achtergrondinformatie over het betreffende deelgebied. In het vaststellen van de sociale cohesie *binnen* dit

stedenbouwkundige deelgebied lijkt het desalniettemin van belang om zoveel mogelijk aan te sluiten bij wat individuen zelf onder hun buurt verstaan. Om het concept van de buurt mentaal te activeren bij de respondenten bestaat het startpunt van de meting naar sociale cohesie in de buurt uit de vraag “Wat verstaat u onder uw buurt?”. Daar waar de afbakening van ‘de buurt’ minder van belang is, wordt in de vraagstelling gerefereerd aan het gebied dat de respondent als zijn of haar buurt beschouwt. Zo maakt het, om een indruk te krijgen van de zelfredzaamheid van een buurt, niet zoveel uit of een bewoner, wanneer nodig, hulp krijgt van een directe buurtgenoot of van een buurtgenoot die een aantal straten verderop woont. Voor andere vragen is de afbakening van de buurt wel van groot belang om de eenduidigheid van de antwoorden te vergroten. Zo zal iemand die de buurt definieert als ‘Paddepoel Zuid’ zeer waarschijnlijk een ander antwoord geven op de vraag of hij of zij zich betrokken voelt bij de mensen die in de buurt wonen dan iemand die de buurt definieert als ‘de woningen om mijn woning heen’. Immers, iemand kan zich wel betrokken voelen bij alle mensen in de woningen om hem of haar heen, maar het is onwaarschijnlijk dat iemand zich betrokken voelt bij de ruim drieduizend inwoners van Paddepoel Zuid. Ook voor de vragen naar hoeveel mensen men uit de buurt van gezicht en van naam kent, is de afbakening van de buurt van belang om eenduidige antwoorden te genereren. In de vragenlijst is daarom aangegeven dat deze vragen betrekking hebben op de ‘directe buurt’. In de vragenlijst uit 2006 is de ‘directe buurt’ gedefinieerd als ‘uw straat of flat’. Omdat ook de aanduiding ‘straat of flat’ kan refereren aan uiteenlopende ruimtelijke grootheden, is deze formulering in de vragenlijst uit 2007 gewijzigd in ‘de woningen om uw woning heen’.

3.1.3 Sterke en zwakke solidariteit

In Hoofdstuk twee is in het beschrijven van sociale cohesie een onderscheid gemaakt tussen vormen van sociale cohesie die gepaard gaan met sterke solidariteit en vormen van sociale cohesie die gepaard gaan met zwakke solidariteit (zie paragraaf 2.1.1). Zoals in paragraaf 2.2.1.2 is gesteld zijn de mechanismen die ten grondslag liggen aan beide vormen van sociale cohesie gelijk. Zowel sterke - als zwakke vormen van solidariteit komen tot stand op basis van samenwerking tussen individuen in het creëren van welzijn. De vormen van solidariteit onderscheiden zich van elkaar doordat in sterke vormen van solidariteit de groepsidentiteit zo sterk is dat deze bindingen met eventuele andere groepen beperkt. Zwakke solidariteit is daarentegen meer universeel van toepassing en gaat over groepsgrenzen heen. De mate waarin de sociale cohesie in de buurt wordt gekenmerkt door sterke - dan wel zwakke vormen van solidariteit komt aldus in de eerste plaats tot uiting in de wijze waarop bindingen binnen een buurt en binnen groepen in een buurt zich verhouden tot bindingen met andere buurten en met andere groepen in de buurt. Inzicht in de mate van ‘joint production’, solidariteit en betrokkenheid geeft daarom nog geen antwoord op de vraag of de gemeten mate van solidariteit een vorm van zwakke of sterke solidariteit is. In de toepassing van het meetinstrument wordt dan ook aanbevolen om de

uitkomsten van de meting te bespreken met verschillende professionals die werkzaam zijn in de wijk. Hierbij valt te denken aan medewerkers van het opbouwwerk, het maatschappelijk werk, het jongerenwerk, woningcorporaties en de wijkagent. Samen met de professionals kan worden verkend in hoeverre de gemeten sociale cohesie mogelijk conflict veroorzaakt tussen groepen of de keuzevrijheid van bewoners te zeer beperkt. In de eerste toepassing van het meetinstrument zijn in dit kader individuele gesprekken gevoerd met het opbouwwerk, het jongerenwerk, het kinderwerk, medewerkers van de opvoedingsondersteuning (Centrum voor Ontwikkeling en Pedagogische activiteiten), de allochtonencontactpersoon, het vrijwilligerswerk en medewerkers van woningcorporaties. Samen met hen zijn de resultaten van het meetinstrument in een bredere context geplaatst.

3.2 Dataverzameling en steekproef

In de oorspronkelijke opzet van het onderzoek waren twee metingen voorzien in Paddepoel Zuid. Dit onderzoek was onderdeel van een onderzoeksprogramma van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, ter voorbereiding op de invoering van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO). Gedurende het onderzoek deed zich de mogelijkheid voor om de eerste versie van de vragenlijst ook te toetsen in elf buurten verdeeld over Noord-Nederland. In 2006 is eerste versie de vragenlijst, opgebouwd uit de items die zijn gepresenteerd in Tabel 3.1 tot en met Tabel 3.4, zodoende afgenomen in Paddepoel Zuid en in elf buurten verdeeld over Noord-Nederland. Op basis van de resultaten van deze metingen is de schaalbaarheid van de ontwikkelde items onderzocht. De vragenlijst is vervolgens aangepast en in 2007 opnieuw afgenomen in Paddepoel Zuid.

Paddepoel Zuid is een stadswijk, net buiten het centrum van Groningen. Het percentage allochtone bewoners in de wijk is met 37,9% relatief hoog⁸. Van de woningen in Paddepoel Zuid bestaat 91,8% uit huurwoningen. De elf buurten in de steekproef uit Noord-Nederland zijn gelegen in dorpen, zoals Winsum, Erica en Bergum, en in kleinere provinciesteden, zoals Franeker en IJlst. Het percentage allochtone bewoners in deze elf buurten ligt met een gemiddelde van 4,1% ($SD = 1,45$) veel lager dan het percentage allochtone bewoners in Paddepoel Zuid. Er zijn geen gegevens beschikbaar ten aanzien van het percentage huur- en koopwoningen in de elf buurten in Noord-Nederland. Afgaande op de steekproef van bewoners uit de elf buurten (waarvan slechts 7,4 % in een huurhuis woont, zie paragraaf 3.2.2) zijn de elf buurten grotendeels opgebouwd uit koopwoningen. De bevolkingsdichtheid in Paddepoel Zuid is met 5643 inwoners per km² ruim driemaal zo hoog als de bevolkingsdichtheid in de elf buurten in Noord-Nederland, die gemiddeld 1624 inwoners per km² kennen ($SD = 800,97$)⁹.

⁸ Allochtone bewoners zijn hier gedefinieerd als bewoners die in het buitenland zijn geboren of waarvan ten minste één van de ouders in het buitenland is geboren.

⁹ Bron: CBS StatLine. Peilingsdatum: 1 januari 2006.

3.2.1 Metingen Paddepoel Zuid

Voor beide metingen in Paddepoel Zuid is gebruik gemaakt van eenzelfde aselecte steekproef van duizend bewoners uit de basisadministratie van de gemeente Groningen. Alle bewoners vanaf 18 jaar zijn opgenomen in het steekproefkader. Het gebied Paddepoel Zuid bestaat in de praktijk uit twee deelgebieden, te weten: Paddepoel Zuidoost en Paddepoel Zuidwest. Deze twee gebieden zijn van elkaar gescheiden door een grote, doorgaande weg, de Zonnelaan. Het deelgebied Paddepoel Zuidwest is met 2208 inwoners tweemaal zo groot als Paddepoel Zuidoost, dat 1042 inwoners kent¹⁰. De duizend personen uit de steekproef hebben namens de Groningse wethouder op het gebied van Zorg een brief ontvangen waarin het onderzoek is aangekondigd en waarin hun medewerking is gevraagd. De bewoners met een vast telefoonnummer zijn vervolgens telefonisch benaderd door professionele enquêteurs van het bureau Gamma Data & Consult (GammaDC), verbonden aan de afdeling Sociologie van de faculteit Gedrags- en Maatschappijwetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen. Degenen die bij gebrek aan een vast telefoonnummer niet telefonisch konden worden benaderd, zijn aan huis bezocht.

3.2.1.1 Eerste meting Paddepoel Zuid, april 2006

Tijdens de eerste meting in Paddepoel Zuid in april 2006 zijn uit de steekproef van 1000 personen 510 personen benaderd, waarvan 349 telefonisch en 161 face-to-face. Gegeven de beschikbare financiën is voorafgaand aan de dataverzameling afgesproken dat er zou worden gestreefd naar 300 respondenten in de uiteindelijke steekproef. Om tot een representatieve steekproef te komen is voor deze 300 respondenten een ideale verdeling vastgesteld ten aanzien van relevante populatiekenmerken, zoals de leeftijd, de sekse en het gegeven of de respondent al dan niet in Nederland is geboren. Deze verdeling is afgeleid van de percentuele verdeling ten aanzien van de achtergrondkenmerken in de wijk als geheel, zoals bekend in de Gemeentelijke Basisadministratie. Met de ideale verdeling als uitgangspunt zijn de 1000 personen in de steekproef benaderd. Wanneer aan het quotum voor een betreffende subgroep was voldaan, is gestopt met de benadering van deze personen. De respondenten vormen samen aldus een zogenoemde *quota steekproef*.

In totaal zijn er 293 interviews afgenomen, waarvan 167 telefonisch en 126 aan huis. De respons ten aanzien van de telefonische en de face-to-face benadering komt daarmee uit op een percentage van respectievelijk 47,9% en 78,3%. Met een percentage van 57,5% voor het totale aantal benaderpogingen is de respons relatief hoog. Van de interviews zijn er 125 afgenomen in Paddepoel Zuidoost en 168 in Paddepoel Zuidwest. In de steekproef van 293 respondenten bevonden zich 144 mannen (49,1%). Gemiddeld genomen waren de

¹⁰ Bron: Gemeente Groningen, Dienst Informatie en Administratie, gegevens per 1 januari 2006

respondenten 48,6 jaar oud ($SD = 19,1$, oplopend van 18 tot en met 95 jaar). Onder de respondenten waren 249 huurders (85,0%). Het gemiddelde opleidingsniveau van de respondenten was Middelbaar Beroepsonderwijs (MBO). Van de respondenten waren 234 personen in Nederland geboren (79,9%). In de steekproef bevonden zich 82 personen die alleen woonden (28,0%), 140 personen (47,8%) woonden samen met een partner, 97 personen (33,1%) hadden thuiswonende kinderen, waarbij de leeftijd van het jongst thuiswonende kind gemiddeld 13,0 jaar was ($SD = 11,9$, oplopend van 0 tot 57 jaar), en 20 personen (6,8%) woonden samen met huisgenoten. De achtergrondgegevens ten aanzien van de bewoners die deelname aan het onderzoek hebben geweigerd zijn niet systematisch bijgehouden.

De dataset uit Paddepoel Zuid van april 2006 bevatte voor de items gericht op de sociale cohesie in de buurt gemiddeld 2,2% missende waardes ($SD = 2.14$). Dat wil zeggen: voor elk item ontbrak voor gemiddeld 6 van de 293 respondenten een antwoord. Door deze 'gaten' in de dataset ontstaat er een verlies van informatie. In het huidige onderzoek is dit verlies van informatie door missende waardes des te groter omdat, wanneer er voor een respondent op één van de items in de gedefinieerde schaal een antwoord ontbreekt, de schaalwaarde voor deze persoon niet kan worden berekend. Om het verlies van informatie te beperken is daarom, in navolging van Huisman (1999), besloten om de missende waardes te *imputeren*. Imputeren bestaat uit het invullen van de missende waardes op basis van schattingen. Voordat data kunnen worden geïmputeerd moet eerst worden vastgesteld of de missende waardes willekeurig zijn verdeeld over de steekproef. Daartoe is nagegaan in hoeverre de missende waardes samenhangen met het geslacht, de leeftijd en het opleidingsniveau van de respondent en het gegeven of de respondent al dan niet in Nederland is geboren. Er bleek een samenhang te bestaan tussen de missende waardes en de vraag of de respondent al dan niet in Nederland was geboren ($\chi^2 (1, N = 293) = 3.895, p = .048$). De respondenten die niet in Nederland waren geboren vertoonden vaker ontbrekende waardes dan op basis van het toeval kon worden verwacht. Er bleek bovendien een verschil te bestaan tussen de scores op de items voor sociale cohesie tussen de respondenten die wel in Nederland waren geboren en de respondenten die niet in Nederland waren geboren. Omdat het verschil in het aantal missende waardes mogelijk samenhangt met het verschil in antwoordtendens tussen beide groepen is ervoor gekozen de missende waardes voor beide groepen apart te imputeren.

De missende waardes zijn geïmputeerd met behulp van het programma Missing Data (Huisman, 2006). In dit programma is gewerkt met een tweeweg imputatie-methode (Bernaards & Sijtsma, 2000; Van der Ark & Sijtsma, 2005). Deze imputatie-methode is gebaseerd op zowel de gemiddelde score van de respondent op de overige items in de schaal als op de gemiddelde score van alle respondenten op het item waarvoor de waarde

mist. Om de variantie in de data op basis van de imputaties niet te veel te verkleinen is aan de imputaties een residuele variantie toegevoegd¹¹.

3.2.1.2 Tweede meting Paddepoel Zuid, april 2007

In de tweede meting in Paddepoel Zuid is wederom gestreefd naar 300 respondenten in de uiteindelijke steekproef. Ook voor deze 300 respondenten is voorafgaand aan de tweede benadering, op basis van de Gemeentelijke Basisadministratie, de ideale verdeling vastgesteld ten aanzien van de leeftijd, de sekse en het gegeven of de respondent al dan niet in Nederland is geboren. Gezien de hoge kosten voor een steekproeftrekking uit de Gemeentelijke Basisadministratie is ook in de benadering van 2007 gebruik gemaakt van de 1000 adressen en telefoonnummers uit de steekproef van 2006. Wanneer een telefoonnummer verouderd bleek te zijn is door de enquêteur nagegaan of de gecontacteerde persoon in Paddepoel Zuid woonde. Zo ja, dan is deze persoon verzocht om deelname aan het onderzoek. De tweede dataverzameling verliep moeizamer dan de dataverzameling in 2006. Hoewel er net als bij de eerste meting in 2006 in de avonden, tussen 17.00 uur en 21.00 uur, is geënquêteerd, waren veel respondenten – na herhaalde pogingen – niet telefonisch of thuis bereikbaar. In het plannen van de enquêtering is rekening gehouden met schoolvakanties. Van de bewoners die wel werden bereikt gaf een groot gedeelte ditmaal aan niet mee te willen werken omdat zij in het afgelopen jaar al aan verschillende onderzoeken hadden meegewerkt.

Na vier dagen telefonisch enquêteren was het aantal beschikbare telefoonnummers voor de 1000 adressen uit de steekproef uitgeput¹². Er waren op dat moment echter nog maar 86 telefonische interviews afgenomen. Om de kosten voor het onderzoek binnen de perken te houden is besloten om extra telefoonnummers te werven. Daartoe is de steekproef, met behulp van de website www.omgekeerdzoeken.nl, aangevuld met de namen en adressen van alle telefoonnummers in Paddepoel Zuid die in het telefoonboek staan vermeld. De bewoners die op basis van deze telefoonnummers zijn benaderd hebben vooraf geen brief ontvangen waarin het onderzoek is aangekondigd. Dit is mogelijk van invloed geweest op hun bereidheid om deel te nemen aan het onderzoek.

Tijdens de tweede meting zijn al met al 1375 bewoners benaderd, waarvan 699 telefonisch en 676 face-to-face. Het gaat wederom om een quota steekproef. Er zijn 255 interviews

¹¹ De residuele variantie wordt door het programma Missing Data berekend. Daartoe bepaalt het programma, na vaststelling van de itemgemiddelden, niet alleen voor de respondenten met een ontbrekende waarde maar ook voor de respondenten zonder ontbrekende waarde een schatting voor elk van de itemwaardes. De residuele variantie wordt vervolgens bepaald door voor de respondenten zonder ontbrekende waarde de schatting van de itemwaarde te vergelijken met hun daadwerkelijke score op het item en de variantie te berekenen over de afwijkingen.

¹² In beide onderzoeken is de telefonische dataverzameling afgesloten voordat is overgegaan op de face-to-face dataverzameling.

afgenomen, waarvan 123 telefonisch en 132 aan huis. De respons ten aanzien van de telefonische en face-to-face benadering komt daarmee uit op een percentage van respectievelijk 17,5% en 19,5%. De respons van 18,5% ten aanzien van het totale aantal benaderpogingen is een stuk lager dan de respons in 2006. Van alle interviews zijn er 94 afgenomen in Paddepoel Zuidoost en 161 in Paddepoel Zuidwest. Onder de 255 respondenten bevonden zich 122 mannen (47,8%). Gemiddeld genomen waren de respondenten 47,6 jaar oud ($SD = 17,9$, oplopend van 18 tot en met 89 jaar). Van de 255 respondenten waren 195 respondenten huurder van het huis waarin zij woonden (76,5%). Het gemiddelde opleidingsniveau van de respondenten was Middelbaar Beroepsonderwijs (MBO). Van de respondenten waren 195 personen in Nederland geboren (76,5%). In de steekproef bevonden zich 69 personen die alleen woonden (27,1%), 142 personen (55,7%) woonden samen met een partner, 91 personen (35,7%) hadden thuiswonende kinderen, waarbij de leeftijd van het jongst thuiswonende kind gemiddeld 11,0 jaar was ($SD = 9,7$, oplopend van 0 tot 53 jaar), en 12 personen (4,7%) woonden samen met huisgenoten. Er zijn wederom geen achtergrondgegevens bijgehouden ten aanzien van de bewoners die deelname aan het onderzoek hebben geweigerd. Om de gemeente Groningen een indruk te kunnen geven van de ontwikkeling van de sociale cohesie in Paddepoel Zuid in de periode tussen 2006 en 2007 is een panel gevormd ($n = 89$) van respondenten die zowel in 2006 als in 2007 hebben deelgenomen aan het onderzoek. De steekproeven uit 2006 en 2007 zijn daardoor niet geheel onafhankelijk van elkaar.

De dataset uit Paddepoel Zuid bevatte voor de items gericht op de sociale cohesie in de buurt dit keer gemiddeld 1,9% missende waarden ($SD = 1.62$). Dit wil zeggen dat voor elk item voor gemiddeld 5 van de 255 respondenten een antwoord op de vraag ontbrak. Wederom is nagegaan in hoeverre deze missende waarden samenhangen met relevante controlevariabelen. Uit de resultaten bleek dat de missende waarden geen samenhang vertoonden met het geslacht, de leeftijd en het opleidingsniveau van de respondent en het gegeven of de respondent in Nederland is geboren of niet. De missende waarden zijn wederom geïmputeerd op basis van de tweeweg imputatie-methode.

In Tabel 1 in Bijlage I worden de twee steekproeven uit Paddepoel Zuid met elkaar vergeleken op basis van de sekse en de leeftijd van de respondent en het gegeven of de respondent in Nederland is geboren. De beide steekproeven worden in deze tabel bovendien vergeleken met de daadwerkelijke verdeling ten aanzien van deze achtergrondkenmerken in Paddepoel Zuid.

3.2.2 Meting elf buurten verspreid over Noord-Nederland, juni 2006

In juni 2006 deed zich de mogelijkheid voor om een deel van de vragenlijst mee te nemen in een onderzoek naar de invloed van ruimtelijke ordeningsfactoren op de sociale cohesie

in elf andere buurten in Noord Nederland¹³. Deze buurten lagen verspreid over Groningen (Winsum en Ter Apel), Friesland (Bergum, Franeker, IJlst, Sint Annaparochie en Ureterp) en Drenthe (De Wijk, Erica, Gieten en Oosterhesselen). Per buurt is het aantal adressen vastgesteld, variërend van 59 tot 378 adressen. Op basis van deze adressenlijst is vervolgens een aselechte steekproef getrokken van 1029 adressen. Nadat zij een brief hadden ontvangen met daarin een aankondiging van het onderzoek zijn de bewoners van de 1029 adressen in de elf buurten eind juni 2006 telefonisch benaderd door de enquêteurs van GammaDC. Omdat de steekproef dit keer niet op naam maar op adres was getrokken, heeft de keuze van de respondent binnen het benaderde huishouden plaatsgevonden door te vragen naar de jongste, aanwezige man in het huishouden, vanaf 18 jaar. Dit om te corrigeren voor de ‘natuurlijke’ neiging tot oververtegenwoordiging van het aantal vrouwelijke en oudere respondenten in de steekproef. Wanneer er op het moment van benadering geen man in het huishouden aanwezig was, is gevraagd wanneer de jongste man in het huishouden (vanaf 18 jaar) thuis zou zijn en of er eventueel een afspraak met hem zou kunnen worden gemaakt. Wanneer dit niet mogelijk was (bijvoorbeeld omdat er zich in het huishouden geen man bevond, ouder dan 18 jaar), is gevraagd of de jongste, aanwezige vrouw in het huishouden (vanaf 18 jaar) aan het onderzoek zou willen deelnemen.

Er zijn 472 interviews afgenomen, variërend van 25 tot 48 bewoners per buurt. De respons is met een waarde van 45,9% relatief hoog en vergelijkbaar met de respons ten aanzien van de eerste meting in Paddepoel Zuid. Onder de 472 respondenten bevonden zich 224 mannen (47,5%). De respondenten waren gemiddeld 47,2 jaar oud ($SD = 14,0$). Van de respondenten waren 35 personen huurders (7,4%). Het gemiddelde opleidingsniveau van de respondenten was Middelbaar Beroepsonderwijs (MBO). Van de respondenten woonden 38 personen alleen (8,1%), 151 personen (32,0%) woonden samen met een partner, van de respondenten hadden 278 personen (58,9%) thuiswonende kinderen, waarbij de leeftijd van het jongst thuiswonende kind gemiddeld 9,7 jaar was ($SD = 7,6$, oplopend van 0 tot en met 45 jaar). De achtergrondgegevens ten aanzien van de bewoners die deelname aan het onderzoek hebben geweigerd zijn niet systematisch bijgehouden. De dataset uit de elf buurten in Noord Nederland bevatte ten aanzien van de schalen voor sociale cohesie gemiddeld 2,8% missende waardes. Dit wil zeggen dat voor elk item voor gemiddeld 13 van de 472 respondenten een antwoord ontbrak. Er zijn geen relaties gevonden tussen de missende waardes en de leeftijd, het geslacht en het opleidingsniveau van de respondenten¹⁴. De missende waardes zijn geïmputeerd op basis van de tweeweg imputatie-methode.

In Tabel 2 in Bijlage I wordt de steekproef uit de elf buurten uit Noord-Nederland vergeleken met de twee steekproeven uit Paddepoel Zuid.

¹³ Dit onderzoek heeft plaatsgevonden in opdracht van Buro Vijn, een architectenbureau in Oenkerk (Friesland).

¹⁴ De vraag of de respondent in Nederland is geboren is in dit onderzoek niet meegenomen.

3.3 Item respons theorie

Om inzicht te krijgen in de schaalbaarheid van de items voor elk van de onderscheiden dimensies van sociale cohesie, zijn de data getoetst aan een item respons model¹⁵. Item respons modellen, ook wel IRT-modellen genaamd, hebben als uitgangspunt dat een latent kenmerk, in dit geval: de betrokkenheid bij buurtgenoten, de score van een individu op een vragenlijst of test bepaalt. De items in de vragenlijst hebben elk een eigen positie op de latente trek, gekenmerkt door de moeilijkheidsparameter β , die de drempelwaarde van elk item aangeeft. Ook personen hebben elk een positie op de latente trek. De score van een persoon op de latente trek wordt genoteerd als θ en wordt ook wel de *latente trekwaarde* genoemd.

Centraal in het IRT-model staat de afstand tussen de drempelwaarde van een item en de latente trekwaarde van de respondent. Het IRT-model gaat ervan uit dat de kans op een positief (ofwel: ‘correct’) antwoord hoog is als het item een lage drempelwaarde kent en de respondent een hoge latente trekwaarde heeft. Oftewel: de kans op een positief antwoord is $>.50$ als $\theta > \beta$. In het huidige onderzoek betekent dit dat wanneer een item weinig betrokkenheid bij buurtgenoten veronderstelt (“Als u in uw buurt iemand op straat ontmoet, weet u dan of hij of zij in uw buurt woont?”) en de respondent zeer betrokken is bij zijn of haar buurtgenoten, de kans groot is dat de respondent het item positief zal beantwoorden. Deze kans is laag wanneer het item veel betrokkenheid bij buurtgenoten veronderstelt (“Hoe vaak gaat u over het algemeen bij andere mensen uit deze buurt op bezoek, en andersom?”) en de respondent weinig betrokken is bij zijn of haar buurtgenoten. Oftewel: de kans op een positief antwoord is $<.50$, als $\theta < \beta$. De kans op een positief antwoord hangt dus af van de latente trekwaarde van de respondent én van de drempelwaarde van het betreffende item. In het IRT model wordt de relatie tussen de latente trekwaarde van de respondent en de waargenomen kans op een positief antwoord van de respondent beschreven aan de hand van een zogenoemde *Item Response Functie* (IRF).

3.3.1 Het Monotone Homogeniteits Model

In het bepalen van de schaalbaarheid van de ontwikkelde items ga ik uit van het Monotone Homogeniteits Model (MHM) voor polytome items (Mokken, 1971). Het MHM is een

¹⁵ In vergelijking met de standaard factoranalytische modellen en de modellen gebaseerd op de klassieke testtheorie worden in IRT-modellen andersoortige assumpties gemaakt. Zo kent het gehanteerde IRT-model geen aannames ten aanzien van de normale verdeling van de itemscores en het (bijbehorende interval) meetniveau van de data. Omdat er wel specifieke aannames zijn over de invloed van eigenschappen van de items en eigenschappen van respondenten op het antwoordgedrag van de respondenten, genereert het IRT-model desalniettemin veel inzicht in de schaalbaarheid van de items en de daaruit volgende schaalscores. Aangezien de huidige data worden gekenmerkt door een ordinaal meetniveau en niet voldoen aan de voorwaarde van een normale verdeling heeft, in het beoordelen van de schaalwaliteit van de ontwikkelde items, het niet-parametrische item respons model dan ook de voorkeur boven het factoranalytische model of modellen gebaseerd op de klassieke testtheorie.

non-parametrisch IRT-model. In tegenstelling tot de parametrische IRT worden in het MHM de IRF's niet gedefinieerd op basis van een logistische functie. Daarentegen veronderstelt het MHM dat items te rangordenen zijn op basis van hun moeilijkheidsgraad. Aan het MHM liggen drie assumpties ten grondslag, te weten:

1. *Unidimensionaliteit van de latente variabele.* In het MHM wordt verondersteld dat slechts één latente variabele de antwoorden op de items beïnvloedt.
2. *Monotoon niet-dalende IRF's.* De assumptie van monotoon niet-dalende IRF's betekent dat iemand die meer betrokken is bij buurtgenoten een hogere kans heeft om de items met een oplopende moeilijkheidsgraad 'correct' te beantwoorden dan een individu dat minder betrokken is. De voorwaarde van monotoniteit komt er op neer dat voor elk item respondenten met een hogere somscore op alle items in de schaal een itemscore hebben die gelijk is aan of hoger is dan die van respondenten met een lagere somscore.
3. *Lokale stochastische onafhankelijkheid van de item scores.* Deze aanname veronderstelt dat, gegeven de latente trekwaarde van de respondent, het antwoord van een respondent op een item niet afhankelijk is van de antwoorden op eerdere items, noch dat dit antwoord de antwoorden op latere items in de vragenlijst beïnvloedt¹⁶.

In het MHM voor polytome items, dat wil zeggen: items met meer dan twee antwoordcategorieën, wordt de relatie tussen de latente trekwaarde van de respondent en de antwoorden op de items beschreven aan de hand van Item *Step* Respons Functies (ISRF's). De ISRF's definiëren de relatie tussen de latente trekwaarde en de antwoorden op de cumulatieve antwoordcategorieën.

Wanneer het zo is dat de score op een item wordt veroorzaakt door een latente trekwaarde, dan betekent dit dat er een correlatie zou moeten bestaan tussen de score op het item en de latente trekwaarde. Omdat we de latente trekwaarde niet direct kunnen meten, is de correlatie tussen een specifiek item en de latente trekwaarde echter niet te berekenen. Als we een aantal items onderzoeken, waarvoor wordt verondersteld dat de score op elk van de items wordt veroorzaakt door één en dezelfde latente trekwaarde, dan kunnen we wel de samenhang tussen de scores op elk van deze items onderzoeken. De mate waarin een item samenhangt met de overige items in de schaal wordt in het MHM uitgedrukt aan de hand van de item schaalbaarheidsparameter (H_i), ook wel de item H -waarde genoemd. Op basis van de item schaalbaarheidsparameters kan een schaalbaarheidsparameter worden berekend voor de schaal als geheel (H), ook wel de schaal H -waarde genoemd.

Wanneer de drie assumpties van het MHM van toepassing zijn, dan zijn de item H -waardes per definitie niet-negatief. Voor items met een H -waarde tussen 0 en 0.3 wordt hieraan

¹⁶ Zoals Lord en Novick stellen (1968, p. 361) volgt de aanname van lokale onafhankelijkheid uit de aanname van unidimensionaliteit (zie Ten Holt, 2007).

toegevoegd dat zij weliswaar positief zijn, maar een zeer zwakke discriminerende kracht kennen en in de praktijk dus niet erg nuttig zijn om op te nemen in een vragenlijst of test. Doorgaans worden items met H -waardes lager dan 0.3 dan ook verwijderd uit de test of vragenlijst. Uiteraard dient een lage item H -waarde goed te worden onderzocht voordat zij tot de conclusie van verwijdering van het item kan leiden. Zoals bovenstaand beschreven wordt de informatie op basis van de item H -waardes samengevat in de H -coëfficiënt ten aanzien van de schaal als geheel. De relatie tussen de item H -waardes en de schaal H -waarde is zodanig dat de schaal H -waarde ten minste gelijk of groter is dan de laagste item H -waarde. De schaal H -waarde is een indicator van de kwaliteit van de schaal als geheel, waarbij $H \geq 0.5$ een sterke schaal indiceert, $0.4 \leq H < 0.5$ wijst op een gemiddeld sterke schaal, $0.3 \leq H < 0.4$ wijst op een zwakke schaal en $H < 0.3$ duidt op een onschaalbare set items (Mokken, 1971; Sijtsma & Molenaar, 2002).

Het Dubbele Monotoniceits Model (DMM) is een variant van het Monotone Homogeniteits Model. Het DMM is gebaseerd op dezelfde drie aannames als het MHM, maar voegt daar nog een vierde aanname aan toe, namelijk de aanname van niet-kruisende ISRF's. In het DMM voor polytome items houdt deze aanname in dat binnen een schaal de ISRF's van de verschillende items elkaar niet kruisen. De invariante ordening van de items geldt dan niet alleen op basis van de *gemiddelde* itemscores, maar ook op basis van de cumulatieve scores op elk van de antwoordcategorien. Wanneer deze aanname van het DMM opgaat kunnen met de items ook de respondenten worden geordend op de ontwikkelde schaal.

3.4 Resultaten schaalanalyses ten aanzien van de dimensies van sociale cohesie

Alle schalen zijn getoetst aan het non-parametrische item respons model met behulp van het programma MSP5 (Molenaar & Sijtsma, 2000). In deze paragraaf worden per schaal de resultaten van de schaalanalyses toegelicht. In de schaalanalyses zijn voor elke schaal de volgende aspecten onderzocht:

Item H -waardes en schaal H -waarde

Voor elk van de items is aan de hand van de item H -waarde gekeken in hoeverre het item samenhangt met de overige items in de schaal. Voor items met een H -waarde lager dan 0.3 is nagegaan of er een inhoudelijke verklaring bestaat voor de lage H -waarde, alvorens een besluit te nemen over de eventuele verwijdering van het item uit de schaal. Aan de hand van de schaal H -waarde wordt een beoordeling gemaakt van de sterkte van de schaal als geheel. Zoals in paragraaf 3.2 is beschreven zijn de items in verschillende steekproeven

afgenomen. In 2006 is de oorspronkelijke vragenlijst afgenomen in Paddepoel Zuid, een stadsbuurt in Groningen. Een deel van de vragenlijst is daarnaast in 2006 afgenomen in een steekproef uit elf buurten in Noord-Nederland, gelegen in dorpen en kleinere provinciesteden. De Item H -waardes en de schaal H -waardes in de steekproef uit Paddepoel Zuid van 2006 worden, waar mogelijk, vergeleken met Item- en schaal H -waardes in de steekproef uit de elf buurten in Noord-Nederland¹⁷. Immers, het meetinstrument dient op vergelijkbare wijze te functioneren in een stadsbuurt als Paddepoel Zuid, die wordt gekenmerkt door een hogere bevolkingsdichtheid, een groot percentage huurwoningen en een grote diversiteit in de etnische en culturele achtergronden van bewoners, als in buurten in dorpen en provinciesteden in Noord-Nederland, die worden gekenmerkt door een lagere bevolkingsdichtheid, een hoog percentage koopwoningen en een laag percentage allochtone bewoners. Uitgaande van de resultaten uit 2006 is de vragenlijst aangepast. Deze aangepaste vragenlijst is in 2007 wederom in Paddepoel Zuid afgenomen. De Item H -waardes en de schaal H -waardes op basis van de data uit Paddepoel Zuid van 2007 worden, waar mogelijk, vergeleken met de eerdere resultaten uit 2006¹⁸.

Invariante item-ordening in verschillende steekproeven en subgroepen van respondenten

Zoals in paragraaf 3.3 is beschreven is een belangrijke aanname van het IRT model dat de items een eigen moeilijkheidsgraad kennen. Het non-parametrische IRT model gaat hierbij uit van een vaststaande ordinale rangordening van de items op basis van hun moeilijkheidsgraad. Dit betekent dat de volgorde van de itemgemiddelden in verschillende steekproeven en te onderscheiden subgroepen van respondenten (bijvoorbeeld op basis van sekse, leeftijd of etniciteit) overeen dient te stemmen. Verschillen in de gemiddelde scores van respondenten uit verschillende steekproeven of subgroepen zijn idealiter consistent over de items heen. Als het zo is dat respondenten uit een steekproef of subgroep hoger scoren op de items in de schaal en er is één item in de schaal waarop de respondenten lager scoren, dan vraagt dit item om extra aandacht. In dat geval is er mogelijk sprake van *differentieel item functioneren* van het item in de verschillende steekproeven of subgroepen. Differentieel item functioneren houdt in dat een item in verschillende groepen respondenten anders functioneert. De respons van een persoon op een item in een test of vragenlijst wordt in dat geval niet alleen bepaald door de beoogde latente trek die men wil meten, maar ook door een ander kenmerk, zoals de sekse van de respondent, zijn of haar leeftijd of de bevolkingsdichtheid van de buurt waarin de respondent woont.

¹⁷ Doordat in de meting in de elf buurten in Noord-Nederland niet alle items zijn meegenomen, is het niet altijd mogelijk om de resultaten op basis van de meting in Paddepoel Zuid in 2006 te vergelijken met de resultaten op basis van de meting in de elf buurten in Noord-Nederland in hetzelfde jaar.

¹⁸ Gezien de gemaakte aanpassingen in de vragenlijst is het niet altijd mogelijk om de resultaten op basis van de metingen in 2006 te vergelijken met de resultaten op basis van de meting in Paddepoel Zuid in 2007.

Wanneer het antwoord van de respondent niet alleen wordt bepaald door de beoogde latente trek, dan gaat dit in tegen de aanname van unidimensionaliteit die ten grondslag ligt aan het IRT model. Het beperkt de mate waarin op basis van het betreffende item vergelijkbare uitspraken kunnen worden gedaan over respondenten uit verschillende steekproeven of subgroepen. Kleine verschuivingen in de volgorde van de itemgemiddelden in verschillende steekproeven of subgroepen, zogenoemde *steekproeffluctuaties*, zijn desondanks onvermijdelijk. Met name wanneer itemgemiddelden dicht bij elkaar liggen neemt de kans op dergelijke steekproeffluctuaties toe. Het programma MSP geeft een indicatie van de significantie van de schendingen aan de hand van een zogenoemde *Crit waarde* (zie Molenaar en Sijtsma, 2000, p. 49 en 74). Om informatie te verkrijgen over het functioneren van de items in zowel stadsbuurten, zoals Paddepoel Zuid, als in dorpsbuurten en buurten in kleinere provinciesteden wordt, naast de Item H -waardes en de schaal H -waardes, voor elk van de gedefinieerde dimensies van sociale cohesie ook de rangordering van de itemgemiddelden in de steekproeven uit Paddepoel Zuid en de steekproef uit de elf buurten in Noord-Nederland met elkaar vergeleken. Daarbij wordt eveneens onderzocht in hoeverre verschillen in de gemiddelde scores van respondenten uit de steekproeven consistent zijn over de items heen.

Op basis van de bovenstaande analyses wordt een eerste selectie gemaakt van de meest betrouwbare items. Om meer inzicht te krijgen in mogelijk differentieel item functioneren wordt vervolgens, op basis van de steekproef uit Paddepoel Zuid van 2007, per dimensie onderzocht in hoeverre de geselecteerde items op vergelijkbare wijze functioneren in verschillende subgroepen. Daartoe is binnen de steekproef uit Paddepoel Zuid van 2007 een onderscheid gemaakt tussen mannelijke en vrouwelijke bewoners, bewoners die in Nederland zijn geboren en bewoners die buiten Nederland zijn geboren en bewoners van verschillende leeftijdscategorieën. Elk van deze subgroepen draagt mogelijk op een eigen manier bij aan de sociale cohesie in de buurt. Het is daarom belangrijk om inzicht te krijgen in hoeverre aan de hand van het meetinstrument vergelijkbare uitspraken kunnen worden gedaan over de betrokkenheid van elk van de subgroepen bij hun buurtgenoten. Daartoe zijn de Item- en schaal H -waardes en de volgordes van de itemgemiddelden vergeleken tussen de gedefinieerde subgroepen. Ook hierbij is onderzocht in hoeverre verschillen in de gemiddelde scores van respondenten uit de onderscheiden subgroepen consistent zijn over de items heen. Gezien de relatief kleine respondentenaantallen in de onderscheiden subgroepen is het onderzoek naar het functioneren van de items in de verschillende subgroepen van respondenten exploratief van aard¹⁹. Er wordt onderzocht of er verschillen bestaan in het functioneren van de items in de onderscheiden subgroepen. Wanneer deze verschillen er zijn, dan wordt nagegaan of deze op basis van inhoudelijke argumenten kunnen worden begrepen.

¹⁹ De relatief kleine respondentenaantallen vergroten het risico op overinterpretatie van toevallige fluctuaties in de schaalresultaten voor de gedefinieerde subgroepen.

Door het vergelijken van het functioneren van de items in de verschillende steekproeven en subgroepen worden voor elk van de dimensies van sociale cohesie de meeste geschikte items vastgesteld. Uitgaande van deze items wordt ten slotte in paragraaf 3.5 onderzocht of er, op basis van de steekproef uit Paddepoel Zuid in 2007, op overkoepelend niveau één schaal kan worden geconstrueerd voor 'Betrokkenheid bij buurtgenoten'.

Aanname monotoniteit.

Voor elke schaal is nagegaan in hoeverre de aanname van monotoon niet-dalende Item Stap Respons Functies opgaat in de huidige dataset.

Aanname niet-kruisende Item Stap Respons Functies (ISRF's)

Voor elke schaal is gekeken of de aanname van niet-kruisende ISRF's van het DMM opgaat in de huidige dataset. Wanneer het DMM opgaat, dan kan er iets gezegd worden over de betrouwbaarheid van de schaal. De betrouwbaarheid van een schaal is een bekend begrip in schaalanalyse. Het begrip is afkomstig uit de klassieke testtheorie en is een maat voor de nauwkeurigheid van een meting. Deze nauwkeurigheid wordt gedefinieerd als de correlatie tussen de (nu) geobserveerde score en de score die bij een onafhankelijke nieuwe meting met de schaal zou worden gevonden. Als het DMM opgaat, dat wil zeggen: als de volgorde van de items (of in het geval van polytome items: de item stappen) hetzelfde is, ongeacht de waarde van de latente variabele, dan kan op basis van de geobserveerde samenhang van een item met de items die aan weerszijden van dit item liggen (de 'buuritems'), een schatting worden gemaakt van de correlatie tussen de geobserveerde score op het item en een (hypothetische) onafhankelijke nieuwe meting. Door deze schatting voor elk van de items te maken komt een coëfficiënt tot stand die is op te vatten als een schatting van de klassieke betrouwbaarheid. Sijtsma en Molenaar (1987) hebben aangetoond dat deze schatting zelfs preciezer is dan gangbare methoden zoals Cronbach's alpha.

Een balans tussen betrouwbaarheid, validiteit en efficiëntie

De uitkomsten van de schaalanalyses geven inzicht in de betrouwbaarheid van de ontwikkelde items en de uiteindelijke schaal voor 'Betrokkenheid bij buurtgenoten'. In het construeren van een schaal is echter niet alleen de betrouwbaarheid maar ook de validiteit van belang. In de ontwikkeling van het meetinstrument is daarom continu rekening gehouden met de mate waarin de geselecteerde items het concept van sociale cohesie voldoende representeren. Er wordt gezocht naar een schaal voor 'Betrokkenheid bij buurtgenoten' waarin elk van de drie gedefinieerde dimensies van sociale cohesie naar voren komt. Ook de spreiding van de itemgemiddelden vormt een belangrijk aspect van de

validiteit van het uiteindelijke meetinstrument. Om zoveel mogelijk inzicht te genereren in de mate van sociale cohesie, dient de uiteindelijke schaal zowel informatie te bieden over respondenten die helemaal niet betrokken zijn bij hun buurtgenoten als over respondenten die sterk betrokken zijn bij hun buurtgenoten. Dit betekent dat de schaal idealiter zowel items bevat met een lage drempelwaarde als items met een hoge drempelwaarde. De gemiddelde score van respondenten op een item is een indicator van de drempelwaarde van een item. In de selectie van de items voor elk van de dimensies van sociale cohesie en in de constructie van de schaal voor 'Betrokkenheid bij buurtgenoten' wordt daarom gekeken in hoeverre de gemiddelde scores op de items verspreid liggen over het gedefinieerde continuüm van de latente variabele, oftewel: de range aan antwoordcategorieën. Hierbij wordt nagegaan of de verdeling van de itemgemiddelden aansluit bij de inhoudelijke interpretatie van de schaal. Wanneer de gemiddelde scores van twee items samenvallen én kan worden beargumenteerd dat de twee items inhoudelijk hetzelfde meten, dan wordt overwogen een item uit de schaal te verwijderen. Om tot een bruikbaar meetinstrument te komen voor gemeenten moeten de betrouwbaarheid en de validiteit van het meetinstrument ten slotte in balans worden gebracht met de mate van efficiëntie. Dat wil zeggen: er wordt gezocht naar een schaal met zo weinig mogelijk items, die desalniettemin de verschillende dimensies van sociale cohesie op een betrouwbare manier in beeld brengen.

3.4.1 Samenwerken in het creëren van welzijn –Individueel niveau

Tabel 3.5 toont een overzicht van de schaalwaardes en de gemiddelde waardes voor de items in de schaal 'Samenwerken in het creëren van welzijn – Individueel niveau' in de drie onderzochte steekproeven. Zoals deze tabel laat zien vertonen de itemgemiddelden in elk van de steekproeven een duidelijke spreiding op de schaal van 0 tot 3 (Paddepoel Zuid 2006 en Noord-Nederland 2006) en van 0 tot 4 (Paddepoel Zuid 2007) van de latente variabele (zie Tabel 3.5, Kolommen 'Gem.'). De items geven aldus inzicht in zowel laagdrempelige als in veeleisende vormen van samenwerking. In overeenstemming met de inhoudelijke interpretatie van de schaal blijkt het item 'er op uit' met een gemiddelde score van respectievelijk 0.47, 0.59 en 0.84 de meest veeleisende vorm van samenwerking te zijn. Dit item wordt door een relatief klein aantal respondenten in elk van de steekproeven positief beantwoord. Het item 'groeten' is, met een gemiddelde score van respectievelijk 2.82 en 3.64 de meest laagdrempelige vorm van samenwerking²⁰. De meeste respondenten beantwoorden deze vraag positief.

²⁰ Het item 'groeten' is niet meegenomen in de metingen in de elf buurten in Noord-Nederland in juni 2006.

Tabel 3.5 Overzicht schaalwaarden en gemiddelde scores items in schaal 'Samenwerken in het creëren van welzijn – Individueel niveau' (*Gem. = Gemiddelde)

Item	Paddepoel Zuid April 2006 (n = 293) range 0 - 3		Paddepoel Zuid April 2007 (n = 255) range 0 - 4		N-Nederland Juni 2006 (n = 472) range 0 - 3	
	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH
1. Groeten	2.82	0.23	3.64	0.20	-	-
2. Kennen gezicht	2.49	0.39	3.20	0.16	2.87	0.34
3. Praatje	2.46	0.49	2.99	0.32	2.83	0.48
4. Kennen naam	1.69	0.41	1.96	0.24	2.64	0.35
5. Op bezoek	0.98	0.46	1.25	0.33	1.49	0.37
6. Er op uit	0.47	0.51	0.59	0.34	0.84	0.41
Schaalcoëfficiënt H	0.43		0.27		0.39	

Antwoordcategorieën Paddepoel Zuid 2006 en buurten Noord-Nederland 2006:

Vr: 1,2 Nooit (0), Meestal niet (1), Soms wel/niet (2), Meestal wel (3)

Vr: 4 Geen van de mensen (0), De meeste mensen niet (1), Sommige wel/niet (2), De meeste mensen wel (3)

Vr: 3,5,6 Nooit (0), Eens per maand of minder vaak (1), Een aantal keren per maand (2), Eens per week of vaker (3)

Antwoordcategorieën Paddepoel Zuid 2007:

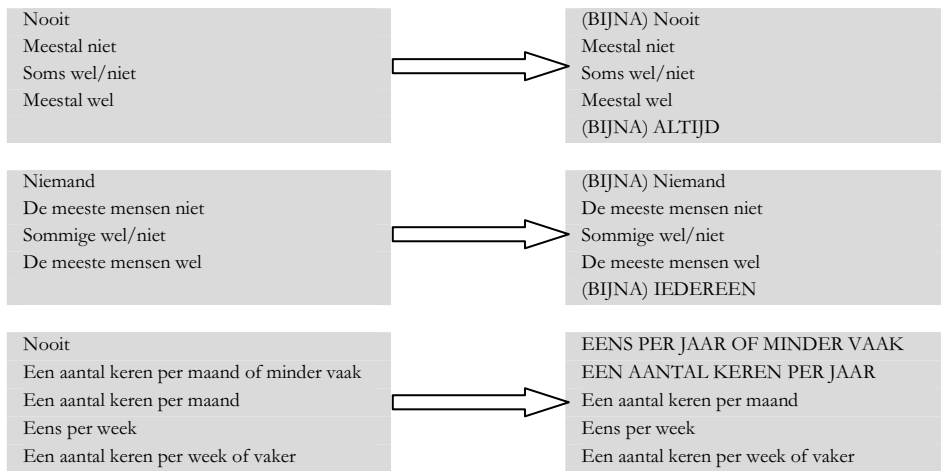
Vr: 1,4 Bijna niemand (0), De meeste mensen niet (1), Sommige wel/niet (2), De meeste mensen wel (3), Bijna iedereen (4)

Vr: 2 Bijna nooit (0), Meestal niet (1), Soms wel/niet (2), Meestal wel (3), Bijna altijd (4)

Vr: 3,5,6 Eens per jaar of minder vaak (0), Een aantal keren per jaar (1), Een aantal keren per maand (2), Eens per week (3), Een aantal keren per week of vaker (4)

De volgorde van de gemiddelde scores op de items stemt in de drie onderzochte steekproeven overeen. Dit duidt erop dat de items in de steekproeven eenzelfde oplopende moeilijkheidsgraad kennen. Het vormt een belangrijke voorwaarde om op basis van de items vergelijkbare uitspraken te kunnen doen over de verschillende steekproeven. Eventuele verschillen in de itemgemiddelden zijn consistent over de items heen. Dat wil zeggen: wanneer respondenten in een bepaalde steekproef op één van de items hoger scoren, dan geldt dit ook voor de overige items in de schaal. De gemiddelde score op elk van de items ligt in de elf buurten in Noord-Nederland hoger dan in de steekproef uit Paddepoel Zuid in 2006. Dit wijst op relatief meer samenwerking in de buurten in Noord-Nederland. Ook in de steekproef uit Paddepoel Zuid van 2007 liggen de gemiddelde scores ten aanzien van elk van de items hoger dan in de steekproef uit Paddepoel Zuid in 2006. Deze verhoging van de gemiddelde scores wordt echter in de eerste plaats veroorzaakt door een verbreding van de range aan antwoordcategorieën. Op basis van de resultaten uit 2006 is de vragenlijst in 2007 verder ontwikkeld. In 2006 kenden de items voor de dimensies van sociale cohesie een verschillend aantal antwoordcategorieën. Om te kunnen onderzoeken in hoeverre de items voor de verschillende dimensies op een overkoepeld niveau samen één schaal vormen voor 'Betrokkenheid bij buurtgenoten' is in de aangepaste vragenlijst in 2007 gezocht naar een gelijk aantal antwoordcategorieën voor de items in elk van de dimensies. Zoals Sijtsma en Molenaar (2002, p. 117-118) omschrijven is er namelijk veelal geen theoretische rechtvaardiging om in een schaal items met een verschillend aantal antwoordcategorieën op te nemen. Dit betekent in de praktijk immers dat aan verschillende items in eenzelfde schaal verschillende gewichten worden toegekend, simpelweg omdat met ene item in de schaal meer punten kunnen worden 'verdiend' dan met een ander item.

Om een gelijk aantal antwoordcategorieën te creëren voor alle items in de vragenlijst is in 2007 aan de bestaande antwoordcategorieën een extra antwoordcategorie toegevoegd, te weten: 'altijd'/'iedereen' (zie Figuur 3.1). Om de spreiding in de data te vergroten zijn vervolgens beide buitenste antwoordcategorieën breder gedefinieerd als 'bijna nooit'/'bijna niemand' en 'bijna altijd'/'bijna iedereen'. Op vergelijkbare wijze zijn in de bestaande antwoordcategorieën 'nooit', 'eens per maand of minder vaak', 'een aantal keren per maand', 'eens per week' en 'een aantal keren per week of vaker' de eerste twee antwoordmogelijkheden veranderd in 'eens per jaar of minder vaak' en 'een aantal keren per jaar'. Voor de exacte wijzigingen in de antwoordcategorieën verwijs ik graag naar de vragenlijsten in Bijlage II en III van dit proefschrift. Wanneer in de data uit 2007 de antwoordcategorieën 'meestal wel' en 'bijna altijd' en 'de meeste mensen wel' en 'bijna iedereen' worden samengevoegd om zodoende de vergelijkbaarheid met de data uit Paddepoel van 2006 te vergroten, is er nog altijd een lichte stijging in de itemgemiddelden waar te nemen.

Figuur 3.1 Overzicht aanpassing antwoordcategorieën in de meting in Paddepoel Zuid in 2007

Daar waar de schaal H -waarde van respectievelijk 0.43 en 0.39 in de steekproeven uit Paddepoel Zuid en Noord-Nederland van 2006 duidt op een gemiddeld sterke schaal, is de schaalwaarde van dezelfde set items in de steekproef uit Paddepoel Zuid van 2007 met een waarde van 0.27 beduidend lager. Er is een algemene daling te constateren in de H -waardes van de verschillende items. Met name het item ‘kennen gezicht’ en het item ‘kennen naam’ komen, gezien deze daling, op een lage item H -waarde uit ($H_i =$ resp. 0.16 en 0.24, zie Tabel 3.5). Zowel in de eerste meting als in de tweede meting in Paddepoel Zuid bleek bovendien reeds dat de H -waarde van het item ‘groeten’ laag is. Uit bestudering van de ISRF’s van dit item in beide steekproeven blijkt dat dit item nauwelijks differentieert tussen respondenten met een hoge en een lage latente trekwaarde. Ongeacht de mate waarin buurtbewoners samenwerken in het creëren van welzijn op individueel niveau lijkt vrijwel iedereen in de buurt elkaar te groeten. Het item hangt daardoor slechts in beperkte mate samen met de overige items in de schaal. Het vormt een aanleiding om het item te verwijderen uit de vragenlijst. Omdat de vragenlijst wordt opgezet om te kunnen worden toegepast in heel Nederland, wordt de definitieve verwijdering echter uitgesteld totdat er meer informatie is verkregen over de kenmerken van dit item in andere populaties. Immers, het is niet ondenkbaar dat daar waar in Groningen iedereen elkaar groet, dit in grotere steden als Amsterdam en Rotterdam niet zo is. In dat geval levert het item niet zoveel informatie op wanneer het gaat om verschillen in de betrokkenheid van bewoners bij hun buurtgenoten in buurten in Groningen, maar zegt het wel iets over verschillen in sociale cohesie tussen verschillende gebieden in Nederland en mogelijk ook over verschillen in de betrokkenheid van bewoners bij hun buurtgenoten in buurten in andere gebieden in Nederland.

Het is moeilijk de algehele daling van de H -waardes van de zes items in de steekproef uit Paddepoel Zuid van 2007 te verklaren. Twee wijzigingen in de meting in 2007 ten opzichte van de eerdere meting in 2006 kunnen hierin een rol spelen. In de eerste plaats kan de aanpassing van de antwoordcategorieën in de meting in 2007 van invloed zijn geweest op

de schaalqualiteiten van de items. Zoals bovenstaand is beschreven is voorafgaand aan de meting in 2007 gezocht naar een gelijk aantal antwoordcategorieën voor elk van de items in de ontwikkelde schalen. Wat betreft item 2 en 4 (zie Tabel 3.5) is de daling daarnaast mogelijk te wijten aan een aanpassing in de vraagstelling tijdens de meting in 2007. In paragraaf 3.1.2 is gesteld dat het voor de items 2 en 4, die vragen naar de mate waarin de respondenten hun buurtgenoten kennen van gezicht of van naam, van belang is om het gebied waarop deze items betrekking hebben duidelijk te definiëren. Zodoende wordt de eenduidigheid van de antwoorden op deze items vergroot. Om inzicht te krijgen in de mate van sociale cohesie ben ik in de eerste plaats geïnteresseerd in hoeverre de respondenten de bewoners in hun directe leefomgeving van gezicht en/of van naam kennen. Zowel in de vragenlijst uit 2006 als in de vragenlijst uit 2007 is daarom aangegeven dat deze items betrekking hebben op de ‘directe buurt’. In de vragenlijst uit 2006 is de ‘directe buurt’ daarbij gedefinieerd als ‘uw straat of flat’. Ook dit vormt echter geen eenduidige aanduiding. Straten en flats zijn immers lang niet altijd vergelijkbaar in grootte. En wat te denken van straten vol met flats?

Om de eenduidigheid van de antwoorden op de items 2 en 4 te vergroten is er in 2007 voor gekozen om de vraagstelling van de twee items uit de oorspronkelijke vragenlijst van 2006 aan te passen. In plaats van de vraag “Als u in uw buurt iemand ontmoet, weet u dan of hij of zij in uw straat of flat woont?” is in 2007 in Paddepoel Zuid de volgende vraag gesteld: “Als u in uw buurt iemand *op straat* ontmoet, weet u dan of hij of zij in *uw directe buurt* woont?”. Op vergelijkbare wijze is het item “Hoeveel mensen die in uw straat of flat wonen, kent u bij naam?” in 2007 veranderd in “Hoeveel mensen die *in uw directe buurt* wonen, kent u bij naam?”. In de inleidende tekst horende bij deze items is de directe buurt gedefinieerd als “de woningen om uw woning heen”. De aanpassing van de vraagstellingen is mogelijk van invloed geweest op de schaalbaarheid van de items. Uit de huidige resultaten is echter niet op te maken óf, en zo ja, waarom, deze formuleringen niet goed aansluiten bij de belevingswereld van de respondenten.

In paragraaf 3.2.1.2 is beschreven dat er op basis van de twee steekproeven uit Paddepoel Zuid van 2006 en 2007 een panel is gevormd van 89 respondenten die aan beide metingen hebben deelgenomen. Wanneer ik het functioneren van de items ‘kennen naam’ en ‘kennen gezicht’ vergelijk voor de panelleden en de niet-panelleden in de steekproef uit Paddepoel Zuid van 2007 dan valt op dat beide items beter functioneren in de groep respondenten die deel uitmaken van het panel dan in de groep respondenten die daar geen deel van uitmaken. Wanneer ik vervolgens aan de hand van kruistabellen de achtergrondkenmerken van de panelleden en de niet-panelleden met elkaar vergelijk, dan blijkt echter dat het geconstrueerde panel niet representatief is voor de steekproef als geheel. In vergelijking met de niet-panelleden vallen de panelleden significant vaker in de leeftijdscategorie 56+ ($\chi^2(2, N = 254) = 18.195, p = .00$). In overeenstemming met hun leeftijd blijken de panelleden vaker gepensioneerd te zijn en minder vaak kinderen in het huishouden te hebben. Er blijkt geen significant verschil te bestaan tussen de woonduur van de panelleden en de niet-

panelleden. Tegen de verwachting in blijkt er bovendien weinig verschil te bestaan in de mate waarin de panelleden en de niet-panelleden overdag in de buurt aanwezig zijn. Ondanks de vergelijkbare mate van aanwezigheid in de buurt van beide groepen, zou het echter zo kunnen zijn dat de panelleden, doordat zij vaker geen kinderen (meer) thuis hebben en vaker gepensioneerd zijn, tijdens hun aanwezigheid in de buurt meer 'oog' hebben voor hun buurtgenoten. Dit wellicht in tegenstelling tot de jongere respondenten die een voltijd- of deeltijd baan combineren met de zorg voor thuiswonende kinderen. Gezien hun mogelijk drukkere bestaan onderhouden deze bewoners wellicht meer 'gerichte' of instrumentele relaties met hun buurtgenoten. Een derde mogelijke verklaring voor het slechte functioneren van de items 'kennen gezicht' en 'kennen naam' is daarom dat deze items mogelijk niet goed aansluiten bij bewoners die meer gerichte of instrumentele buurtrelaties onderhouden.

Omdat er op basis van de huidige gegevens geen uitsluitsel kan worden gegeven over de precieze oorzaak van de daling van de item H -waardes in de meting in Paddepoel in 2007, wordt aanbevolen om alle zes items in volgende metingen mee te nemen. Zodoende kan meer informatie worden verkregen over het functioneren van de zes items in verschillende groepen respondenten. Om op basis van de huidige data de meest geschikte items vast te stellen die meegenomen zullen worden in de constructie van het uiteindelijke meetinstrument, worden in de data uit de steekproef uit Paddepoel van 2007 de items 'groeten', 'kennen gezicht' en 'kennen naam' stap voor stap uit de schaal verwijderd. De resterende drie items (zie Tabel 3.6) kennen een schaal H -waarde van 0.47. Hoewel deze items een kleine schaal vormen, liggen de itemgemiddelden met waardes oplopend van 0.59 naar 1.25 en 2.99 goed verspreid over het continuüm van de latente variabele, dat wordt gekenmerkt door een range van 0 tot 4 (zie Tabel 3.6, Kolom 'Gem.'). Uit de schaalanalyses blijkt verder dat de aanname van monotoniciteit voor de drie items goed verdedigbaar is. Ook de aanname van niet-kruisende ISRF's van het DMM gaat voor de drie items op. De betrouwbaarheid van de schaal, zoals uitgedrukt in de coëfficiënt Rho is met een waarde van 0.68 acceptabel.

Tabel 3.6 Overzicht schaalwaardes en gemiddelde scores items in definitieve schaal 'Samenwerken in het creëren van welzijn – Individueel niveau', op basis van de steekproef uit Paddepool Zuid van 2007
 (*Gem. = Gemiddelde)

Item	Paddepool Zuid April 2007 (n = 255) Range 0 – 4		Zonder item 2	Zonder item 1 en 2	Zonder item 1, 2 en 4
	Gem.*	ItemH			
1. Groeten	3.64	0.20	0.22	-	-
2. Kennen gezicht	3.20	0.16	-	-	-
3. Praatje	2.99	0.32	0.38	0.39	0.42
4. Kennen naam	1.96	0.24	0.22	0.26	-
5. Op bezoek	1.25	0.33	0.38	0.39	0.48
6. Er op uit	0.59	0.34	0.39	0.39	0.50
Schaalcoëfficiënt H	0.27		0.32	0.35	0.47

Antwoordcategorieën Paddepool Zuid 2007:

Vr 1,4 Bijna niemand (0), De meeste mensen niet (1), Sommige wel/ niet (2), De meeste mensen wel (3), Bijna iedereen (4)

Vr 2 Bijna nooit (0), Meestal niet (1), Soms wel/ niet (2), Meestal wel (3), Bijna altijd (4)

Vr 3,5,6 Eens per jaar of minder vaak (0), Een aantal keren per jaar (1), Een aantal keren per maand (2), Eens per week (3), Een aantal keren per week of vaker (4)

3.4.1.1 *Vergelijking van schaalbaarheid en volgorde van de itemgemiddelden in verschillende subgroepen*

Tot nu toe is de schaalbaarheid van de drie resterende items beoordeeld op basis van de antwoorden van alle respondenten in de drie steekproeven. In de inleiding van deze paragraaf (zie *Invariante item-ordening in verschillende steekproeven en subgroepen*) is echter omschreven dat binnen een buurt verschillende subgroepen van bewoners kunnen worden onderscheiden die elk mogelijk op een eigen manier bijdragen aan de sociale cohesie in de buurt. In het huidige onderzoek wordt in dit kader een onderscheid gemaakt tussen mannelijke en vrouwelijke bewoners, bewoners die in Nederland zijn geboren en bewoners die buiten Nederland zijn geboren en bewoners van verschillende leeftijdscategorieën. In deze paragraaf wordt verkend in hoeverre de items hetzelfde functioneren in deze verschillende groepen respondenten. Daarbij wordt in de eerste plaats nagegaan in hoeverre de schaalbaarheid van de items toereikend is in de verschillende subgroepen. Om vergelijkbare uitspraken te kunnen doen dient de ontwikkelde schaal immers voor elk van de subgroepen een goed meetinstrument te vormen. Een belangrijke aanname binnen de Item Respons Theorie is daarnaast dat de kans dat een respondent een item positief beantwoordt afhankelijk is van de latente trekwaarde van de respondent, maar niet van andere kenmerken van de respondent (zie paragraaf 3.3.1, aanname unidimensionaliteit). Om te onderzoeken in hoeverre deze aanname voor de drie resterende items opgaat wordt de volgorde van de itemgemiddelden vergeleken tussen verschillende subgroepen. De schaalbaarheid van de items en de overeenstemming in de itemvolgorde wordt onderzocht op basis van de steekproef uit Paddepoel Zuid van 2007.

Tabel 3.7 toont de schaalbaarheidscoëfficiënten en de gemiddelde waardes van de items in de totale steekproef en in elk van de onderscheiden subgroepen. De item H -waardes zijn in elk van de subgroepen acceptabel (zie Tabel 3.7, Kolommen 'Item H '). De schaalbaarheid van de drie items samen loopt voor de verschillende subgroepen op van een waarde van 0.38 tot een waarde van 0.52. De volgorde van de itemgemiddelden is in alle subgroepen gelijk. Dit wijst erop dat de items een gelijke volgorde van moeilijkheidsgraad kennen in elk van de onderscheiden subgroepen. Eventuele verschillen in de gemiddelde scores van de subgroepen ten aanzien van de items zijn consistent over de items heen. Wanneer een onderscheiden subgroep hoger scoort ten aanzien van één van de items, dan geldt dit over het algemeen voor elk van de items in de schaal. Daar waar dit niet het geval is, bijvoorbeeld in de groep respondenten die niet in Nederland is geboren (zie Tabel 3.7, Kolom 'Gem.', Geboren buiten Nederland versus Geboren in Nederland), blijkt uit verdere analyses dat deze schendingen niet significant zijn. Van differentieel item functioneren lijkt aldus geen sprake te zijn. Wat desondanks opvallend is, is dat de groep respondenten van 18 tot 30 jaar met een gemiddelde score van 0.66 veel lager scoort op het item 'op bezoek' dan op basis van hun gemiddelde score op de overige twee items kan worden verwacht (zie Tabel 3.7, Kolom 'Gem.', Leeftijdscategorie 18-30). Het lijkt erop dat de drempelwaarde van dit item voor de jongste groep respondenten hoger is dan voor de andere twee leeftijdsgroepen. Dit zou iets te

Tabel 3.7 Overzicht ItemH-waarden en gemiddelde scores items in schaal 'Samenwerken in het creëren van welzijn- Individueel niveau' in subgroepen gebaseerd op de seks en de leeftijdscategorie van de respondent en het gegeven of de respondent al dan niet in Nederland is geboren op basis van de steekproef uit Dadelpoel Zuid van 2007 (*Gem. = Gemiddelde), NB Zie Tabel 3.6 voor de volledige formuleringen van de items.

Item	Gehele steekproef (n = 253)		Mannen (n=121)		Vrouwen (n=132)		Geboren in Nederland (n=194)		Geboren buiten Nederland (n=59)	
	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH
1. Praatje	2.99	0.42	2.91	0.51	3.07	0.34	3.09	0.48	2.66	0.32
2. Op bezoek	1.25	0.48	1.12	0.51	1.36	0.46	1.25	0.52	1.22	0.41
3. Er op uit	0.59	0.50	0.45	0.45	0.72	0.51	0.51	0.56	0.86	0.41
Schaalcoëfficiënt H	0.47		0.49		0.44		0.52		0.38	
Rho	0.68		0.68		0.66		0.69		0.63	

(vervolg Tabel 3.7)

Item	Gehele steekproef (n = 253)		Leeftijdscategorie 18-30 (n = 59)		Leeftijdscategorie 31-55 (n = 99)		Leeftijdscategorie 56+ (n = 95)	
	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH
1. Praatje	2.99	0.42	2.49	0.37	3.10	0.47	3.19	0.30
2. Op bezoek	1.25	0.48	0.66	0.61	1.34	0.45	1.51	0.40
3. Er op uit	0.59	0.50	0.47	0.56	0.57	0.47	0.69	0.45
Schaalcoëfficiënt H	0.47		0.52		0.46		0.39	
Rho	0.68		n.v.t.		0.64		0.60	

Antwoordcategorieën: Eens per jaar of minder vaak (0), Een aantal keren per jaar (1), Een aantal keren per maand (2), Eens per week (3), Een aantal keren per week of vaker (4)

maken kunnen hebben met de formulering van het item. Wellicht sluit de formulering ‘bij elkaar op bezoek gaan’ beter aan bij oudere respondenten en komen jongere respondenten weliswaar bij elkaar thuis maar niet in de vorm van een meer traditioneel ‘bezoek’. Vooralsnog levert de relatief lage gemiddelde score van de jongste leeftijdsgroep op dit item geen schending op in de volgorde van de moeilijkheidsgraad van de items.

In de onderscheiden subgroepen op basis van sekse en het gegeven of men al dan niet in Nederland is geboren vertonen de drie items geen significante schendingen van de aanname van monotoniciteit. Ook de voorwaarde van niet-kruisende ISRF's is in deze subgroepen op de drie items van toepassing. In de subgroepen op basis van leeftijd zijn wel een aantal schendingen waar te nemen ten aanzien van de aannames van monotoniciteit en niet-kruisende ISRF's. In de groep respondenten in de leeftijd van 18 tot en met 30 jaar vertoont het item ‘praatje’ een aantal significante schendingen van de aanname van monotoniciteit. De ISRF's van dit item duiden erop dat met name de hoogste antwoordcategorie door de respondenten in de leeftijd tussen 18 en 30 jaar relatief weinig wordt gekozen. Dit beeld wordt bevestigd wanneer we de frequentieverdeling ten aanzien van de verschillende antwoordcategorieën uitsplitsen voor de drie onderscheiden leeftijdscategorieën. In de groep respondenten in de leeftijdscategorie 18 tot en met 30 jaar antwoord slechts 32,2% ‘een aantal keren per week of vaker’ op de vraag hoe vaak zij een praatje maken met iemand uit de buurt. Voor de respondenten in de leeftijd tussen 31 en 55 jaar is dit 54,5%. Voor de respondenten ouder dan 55 jaar is dit 58,3%. Het lijkt er op dat het item voor de jongere respondenten te fijnmazig meet. Dat wil zeggen: in deze groep respondenten betekent het feit dat men ‘een aantal keren per week of vaker’ een praatje maakt met een buurtgenoot niet dat men nog meer samenwerkt in het creëren van welzijn op individueel niveau dan wanneer men aangeeft ‘eens per week’ een praatje te maken met iemand uit de buurt. Beide antwoordcategorieën zouden voor deze leeftijdsgroep dan ook kunnen worden samengevoegd. Praktisch gezien brengt het samenvoegen van de beide antwoordcategorieën in het huidige onderzoek echter een beperking met zich mee doordat dan in een later stadium niet meer kan worden onderzocht of de items voor elk van de dimensies voor sociale cohesie ook op overkoepelend niveau samen een schaal vormen. Door voor de subgroepen op basis van leeftijd de somscores te berekenen mét en zonder het item ‘praatje’ wordt duidelijk in hoeverre het item van invloed is op het verschil in somscores tussen de leeftijdsgroepen. Uit deze berekening blijkt dat het item weinig vertekening veroorzaakt in de verschillen in de somscores tussen de leeftijdsgroepen. Er wordt daarom besloten om het item in zijn huidige vorm in de schaal te behouden. In de toekomst kan worden overwogen om de twee bovenste antwoordcategorieën samen te voegen.

3.4.2 Samenwerken in het creëren van welzijn – Buurniveau

Zoals in paragraaf 3.1.1 is toegelicht wordt in het meten van de mate waarin buurtbewoners samenwerken in het creëren van welzijn op buurniveau gebruik gemaakt van de vertalingen van een vijftal items uit de schaal voor ‘collective efficacy’, die in 1997 is ontwikkeld door Sampson, Raudenbush en Earls. Omdat het meetinstrument dient als indicator voor de zelfredzaamheid en het zelforganiserend vermogen van de buurt, is aan deze vijf items een zesde item toegevoegd gericht op de signaleringsfunctie in de buurt. De resultaten van de schaalanalyses ten aanzien van de zes items, zoals in 2006 gemeten in de steekproef uit Paddepoel Zuid en de elf buurten verdeeld over Noord-Nederland, worden getoond in Tabel 3.8.

Wat opvalt in Tabel 3.8 is dat er vrijwel geen spreiding zit in de itemgemiddelden van de zes items (zie Kolommen ‘Gem.’). De huidige items geven daardoor slechts een indruk van een zeer beperkt deel van het continuüm van de onderliggende dimensie. Daarnaast laat Tabel 3.8 zien dat het item ‘sluiting’ met een H -waarde van 0.20 in beide steekproeven nauwelijks samenhangt met de overige items in de schaal (zie Tabel 3.8, Kolommen ‘Item H ’, Item 4). Uit bestudering van de item H -waardes van de afzonderlijke item-paren in beide steekproeven blijkt dat de actiebereidheid naar aanleiding van een sluiting van een belangrijke voorziening met name slecht samenhangt met de actiebereidheid wanneer er een gevecht is op straat of wanneer kinderen graffiti spuiten op gebouwen in de buurt. In de steekproef uit de elf buurten uit Noord-Nederland hangt ook het item ‘gordijnen dicht’ slecht samen met de overige items in de schaal ($H_i = 0.21$). De mogelijkheid bestaat daarmee dat de items die vragen naar de actiebereidheid wanneer er een gevecht is op straat of wanneer kinderen graffiti spuiten op gebouwen in de buurt niet zozeer de bereidheid meten om zich in te zetten voor het welzijn van de buurt, maar veeleer een mate van assertiviteit, of zelfs: agressiviteit, meten.

Op basis van bovenstaande resultaten is besloten om voor de meting in 2007 alle zes items te vervangen en te zoeken naar items die de dimensie ‘Samenwerken in het creëren van welzijn’ op buurniveau inhoudelijk gezien beter representeren en die een breder inzicht geven in het gehele continuüm van deze dimensie. De nieuwe items die in 2007 zijn ontwikkeld worden getoond in Tabel 3.9. Om de spreiding over het continuüm van de dimensie te vergroten richten de nieuwe items zich zowel op hele laagdrempelige vormen van samenwerking in het tot stand brengen van welzijn op buurniveau, zoals het opruimen van zwerfvuil wanneer dat nodig is (zie Tabel 3.9, item 5), alsook op meer veeleisende vormen van samenwerking, zoals de samenwerking in het organiseren van een buurtfeest of het maken van een buurtkrantje (zie Tabel 3.9, item 8). De signaleringsfunctie van de buurt komt in de nieuwe items terug door te vragen of buurtbewoners alert zijn op wat er in hun buurt op straat gebeurt (zie Tabel 3.9, item 7).

Tabel 3.8 Overzicht schaalwaardes en gemiddelde scores items in schaal 'Samenwerken in het creëren van welzijn – Buurtinval' op basis van de steekproef uit Paddepoel Zuid van 2006 en de elf buurten verspreid over Noord-Nederland (*Gem. = Gemiddelde)

Item	Paddepoel Zuid April 2006 (n = 292) Range 1 - 5		Noord-Nederland Juni 2006 (n = 471) range 1 - 5	
	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH
1. Gordijnen dicht	3.91	0.30	4.73	0.21
2. Gevecht	3.56	0.30	4.25	0.31
3. Graffiti	3.52	0.47	4.51	0.35
4. Sluiting	3.52	0.20	4.14	0.20
5. Hangjongeren	3.47	0.41	4.47	0.37
6. Respectloos	3.23	0.39	4.07	0.32
Schaalcoëfficiënt H	0.35		0.29	

Antwoordcategorieën: Zeker niet (1), Waarschijnlijk niet (2), Geen standpunt (3), Waarschijnlijk wel (4), Zeker wel (5)

ONTWIKKELING MEETINSTRUMENT SOCIALE COHESIE IN DE BUURT

Tabel 3.9 Overzicht items schaal 'Samenwerken in het creëren van welzijn – Buurniveau'

Items	
1. Gedeelde normen	Hebben u en uw buurtbewoners dezelfde ideeën over wat wel en niet kan in de buurt, bijvoorbeeld over hoe de tuin of de portiek netjes gehouden wordt en over hoe je in een buurt met elkaar samenleeft?
2. Mede-verantwoordelijk	Voelt u zich medeverantwoordelijk voor de leefbaarheid in uw buurt?
3. Buurtfeesten	Zijn er in deze buurt wel eens buurtfeesten of buurtbarbecues of andere activiteiten waarvoor de hele buurt uitgenodigd is? [ZO JA] Hoe vaak gaat u naar deze feesten, barbecues of activiteiten?
4. Buurtvereniging	Bent u lid of van een buurtsportclub of een andere hobbyvereniging in uw buurt of neemt u deel aan activiteiten van een buurtcentrum? [ZO JA] Hoe vaak gaat u hierheen?
5. Netjes houden	Doet u iets om uw buurt netjes te houden, bijvoorbeeld door de stoep te vegen of door zwerfvuil op te ruimen wanneer dat nodig is?
6. Overlast	Ervaart u wel eens overlast van burens of buurtgenoten? [ZO JA] Hoe vaak? [omgekeerd gecodeerd]
7. Alert	Als u in uw buurt bent, let u dan op wat er op straat gebeurt? Houdt u bijvoorbeeld een oogje in het zeil wanneer buurtkinderen spelen op straat of let u op wanneer er in uw buurt iets op straat gebeurt wat volgens u niet mag?
8. Organiseren	Heeft u in het afgelopen jaar samengewerkt met andere buurtbewoners om iets te organiseren voor de buurt, bijvoorbeeld om een buurtfeest of -activiteit te organiseren of om een buurtkrantje te maken? [ZO JA] Hoe vaak bent u in het afgelopen jaar met deze buurtbewoners bijeengekomen?
9. Bewonersorganisatie	Bent u lid van een bewonersorganisatie, zoals een bewonerscomité, een huurdersvereniging of een flatcommissie? [ZO JA] Hoe vaak bent u in het afgelopen jaar naar de bijeenkomsten van deze bewonersorganisatie geweest?

Antwoordcategorieën:

Vr 1 Bijna niemand (0), De meeste mensen niet (1), Sommige wel/niet (2), De meeste mensen wel (3), Bijna iedereen (4)

Vr 2, 3, 5, 7 Bijna nooit (0), Meestal niet (1), Soms wel/niet (2), Meestal wel (3), Bijna altijd (4)

Vr 4, 6 Eens per jaar of minder vaak (0), Een aantal keren per jaar (1), Een aantal keren per maand (2), Eens per week (3), Een aantal keren per week of vaker (4)

Vr 8, 9 [Niet samengewerkt, geen lid van een bewonersorganisatie of nooit bijeengekomen] (0), Ongeveer eens in het half jaar of minder vaak samengewerkt of bijeengekomen (1), Ongeveer eens in de drie maanden samengewerkt of bijeengekomen (2), Ongeveer eens in de twee maanden samengewerkt of bijeengekomen (3), Ongeveer maandelijks of vaker samengewerkt of bijeengekomen (4)

Tabel 3.10 toont een overzicht van de schaalbaarheidscoëfficiënten en de gemiddelde waarden voor de nieuwe items zoals gemeten in Paddepoel Zuid in april 2007. Voorafgaand aan de schaalanalyses is besloten om het item 'gedeelde normen' (zie Item 1, Tabel 3.9) niet in de analyses mee te nemen. Uit de dataset van Paddepoel Zuid uit 2007 blijkt namelijk dat in reactie op dit item, in vergelijking met de andere items in de schaal, relatief veel respondenten antwoorden met 'geen standpunt/ weet niet' (14,1% in vergelijking met gemiddeld 1,4% op de overige items in de schaal). Het zou een gevolg kunnen zijn van de aard van de vraagstelling. In tegenstelling tot de andere items, wordt met dit item namelijk gevraagd naar overeenkomsten in opvattingen *in vergelijking* met andere buurtbewoners. Met name voor bewoners die weinig betrokken zijn bij hun buurtgenoten zal deze inschatting moeilijk te maken zijn. Op basis van deze bevinding is geconcludeerd dat het item niet geschikt is om opgenomen te worden in de vragenlijst.

Table 3.10 Overzicht schaalwaarden en gemiddelde scores items in schaal 'Samenwerken in schaal' Samenwerken in het creëren van welzijn – Buurthuis' op basis van de steekproef uit Paddepoel Zuid van 2007 (*Gem. = Gemiddelde)

Item	Paddepoel Zuid April 2007 n = 255 range 0 – 4		ItemH Zonder Item 2	ItemH Zonder item 2 en 6	ItemH Zonder item 2,4 en 6	ItemH Zonder item 1,2,4 en 6
	Gem.*	ItemH				
1. Medeverantwoordelijk	3.02	0.21	0.23	0.27	0.26	-
2. Overlast	2.96	0.03	-	-	-	-
3. Alert	2.65	0.22	0.29	0.29	0.32	0.40
4. Netjes houden	2.62	0.17	0.21	0.24	-	-
5. Buurtfesten	0.94	0.28	0.31	0.36	0.41	0.45
6. Buurtvereniging	0.42	0.07	0.07	-	-	-
7. Bewonersorganisatie	0.37	0.22	0.24	0.29	0.34	0.34
8. Organiseren	0.27	0.35	0.41	0.52	0.52	0.53
Schaalcoëfficiënt H	0.19		0.25	0.31	0.36	0.43

Antwoordcategorieën:

Vr1 Bijna niemand (0), De meeste mensen niet (1), Sommige wel/niet (2), De meeste mensen wel (3), Bijna iedereen (4)

Vr2, 3, 5, 7 Bijna nooit (0), Meestal niet (1), Soms wel/niet (2), Meestal wel (3), Bijna altijd (4)

Vr4, 6 Eens per jaar of minder vaak (0), Een aantal keren per jaar (1), Een aantal keren per maand (2), Eens per week (3), Een aantal keren per week of vaker (4)

Vr8, 9 [Niet samengewerkt, geen lid van een bewonersorganisatie of nooit bijgewoonden] (0), Ongeveer eens in het halfjaar of minder vaak samengewerkt of bijgewoonden (1), Ongeveer eens in de drie maanden samengewerkt of bijgewoonden (2), Ongeveer eens in de twee maanden samengewerkt of bijgewoonden (3), Ongeveer maandelijks of vaker samengewerkt of bijgewoonden (4)

Zoals Tabel 3.10 laat zien (zie Kolom ‘Gem.’) liggen de itemgemiddelden van de acht overige items, met een waarde oplopend van 0.27 tot 3.02 op een schaal van 0 tot 4, goed verspreid over het gedefinieerde continuüm van de latente variabele. Zodoende kan met behulp van de items een goed inzicht worden verkregen in het brede continuüm van de latente variabele. Het item ‘organiseren’ is de meest veeleisende vorm van samenwerking, zo blijkt uit het lage gemiddelde van dit item. Het item ‘medeverantwoordelijk’ is de meest laagdrempelige vorm van samenwerking, zoals valt af te lezen aan het hoge gemiddelde van dit item. Dit sluit aan bij de inhoudelijke interpretatie van de schaal. Hoewel de itemgemiddelden van de items ‘alert’ (zie Tabel 3.10, Kolom ‘Gem.’, item 3) en ‘netjes houden’ (zie Tabel 3.10, ‘Kolom ‘Gem.’, item 4) met waardes van respectievelijk 2.65 en 2.62 zeer dicht bij elkaar liggen, vormt dit geen reden om één van de items uit de schaal te verwijderen. Inhoudelijk gezien kan namelijk worden beargumenteerd dat deze items twee verschillende aspecten van samenwerking meten.

Wanneer we kijken naar de item H -waardes, dan zien we dat het item ‘overlast’ en het item ‘buurtvereniging’ beide een lage item H -waarde kennen ($H_i =$ resp. 0.03 en 0.07). De ISRF’s van deze items blijken een onregelmatig patroon te vertonen. De lage samenhang van het item ‘overlast’ met de overige items in de schaal is inhoudelijk te verklaren doordat dit item, in tegenstelling tot andere items, vraagt naar het gedrag van *andere* buurtbewoners. De mate waarin *anderen* overlast veroorzaken hangt echter niet per definitie samen met de *eigen* bijdrage aan het welzijn van de buurt. Er wordt daarom besloten om dit item uit de schaal te verwijderen. Ook nadat het overlast-item uit de schaal is verwijderd blijkt het item ‘buurtvereniging’ slecht samen te hangen met de overige items. Deze beperkte samenhang kan worden verklaard doordat de mate waarin er op buurtniveau hobbyverenigingen bestaan of activiteiten worden georganiseerd door een buurtcentrum, voor een belangrijk deel buiten de directe invloed van buurtbewoners valt. Zodoende hangt de vraag of bewoners deelnemen aan dergelijke activiteiten mogelijk weinig samen met de mate waarin bewoners op eigen initiatief samenwerken in het creëren van welzijn op buurtniveau. Er wordt daarom besloten om ook dit item uit de schaal te verwijderen.

Met de verwijdering van dit laatste item komt de H -waarde van de schaal uit op een waarde van 0.31. Binnen de schaal blijkt echter nog altijd een relatief groot aantal items te worden gekenmerkt door een te lage item H -waarde (zie Tabel 3.10, Kolom ‘Zonder item 2 en 6’). Uit bestudering van de ISRF’s blijkt dat de items ‘medeverantwoordelijk’ en ‘netjes houden’ slechts in beperkte mate differentiëren tussen respondenten met een lage latente trekwaarde en respondenten met een hoge latente trekwaarde. Omdat de items daardoor weinig informatie genereren wordt besloten om ook deze items één voor één uit de schaal te verwijderen²¹.

²¹ Bij de verwijdering van deze items is gecontroleerd in hoeverre de verwijdering van het ene item van invloed was op de schaalbaarheid van het tweede item. Het is immers mogelijk dat na verwijdering van het ene item de schaalbaarheid van het andere item toeneemt. Dit bleek niet het geval te zijn.

De resterende vier items hangen goed met elkaar samen. Afgaande op de gemiddelde scores op deze items, die oplopen van 0.27 naar 0.37, 0.94 en 2.65, lijkt in de huidige samenstelling van de items de nadruk te liggen op de bovenkant van het continuüm van de latente variabele, oftewel: op de items met een relatief hoge moeilijkheidsgraad. Uit verdere analyses blijkt echter dat de twee items met de hoogste drempelwaarde, het item 'organiseren' en het item 'bewonersorganisatie' kunnen worden opgevat als een inventarisatie van verschillende vormen van buurtorganisaties. Hoewel van de 255 respondenten 178 respondenten op beide items 'nooit' antwoorden, geven 48 respondenten aan dat zij weliswaar nooit met buurtbewoners samenwerken om iets te organiseren voor de buurt, maar dat zij wel eens deelnemen aan de vergaderingen van een bewonersorganisatie. Omgekeerd antwoorden 17 respondenten dat zij nooit deelnemen aan vergaderingen van een bewonersorganisatie, maar wel eens met andere buurtbewoners samenwerken om iets te organiseren voor de buurt. Slechts 12 respondenten antwoorden positief op beide items. Omdat de twee items elk aldus een andere vorm van buurtorganisatie lijken te meten wordt besloten om beide items in de schaal te behouden.

Uit de analyses blijkt dat de vier overgebleven items in de schaal elk voldoen aan de aanname van monotoniciteit. Ook de aanname van het DMM van niet-kruisende ISRF's gaat voor de vier items op. De betrouwbaarheid van de schaal, zoals uitgedrukt in de coëfficiënt Rho, is met een waarde van 0.63 acceptabel. De schaalH-waarde van 0.43 duidt op een gemiddeld sterke schaal.

3.4.2.1 Vergelijking van schaalbaarheid en volgorde van de itemgemiddelden in verschillende subgroepen

Nu we de schaalbaarheid van de vier items hebben vastgesteld in de totale steekproef, is het wederom interessant om de schaalbaarheid van de items en de overeenstemming in de volgorde van de itemgemiddelden te onderzoeken in de onderscheiden subgroepen. Tabel 3.11 toont de schaalbaarheidscoëfficiënten en de gemiddelde waardes van de items voor de gehele steekproef en in elk van de subgroepen. Zoals Tabel 3.11 laat zien zijn de itemH-waardes van de vier items, op één item na, acceptabel in de onderscheiden subgroepen. Het item 'bewonersorganisatie' hangt in de groep vrouwen en in de groep respondenten jonger dan 56 jaar niet goed samen met de overige items in de schaal. Uit bestudering van de ISRF's van dit item blijkt dat het item in de betreffende subgroepen nauwelijks differentieert. Het bevestigt het stereotype beeld dat met name mannen ouder dan 55 jaar deelnemen aan vergaderingen van bewonersorganisaties. Omdat het item daarmee gedrag meet dat heel specifiek is voor bepaalde subgroepen van bewoners wordt besloten om het item uit de schaal te verwijderen. Tabel 3.12 toont de schaalbaarheidscoëfficiënten en de gemiddelde waardes van de items in de totale steekproef en in elk van de subgroepen na verwijdering van dit item.

Tabel 3.11 Overzicht ItemH-waarden en gemiddelde scores items in schaal 'Samenwerken in het creëren van welzijn-Buurtniveau' in subgroepen gebaseerd op de sekse en de leeftijdscategorie van de respondent en het gegeven of de respondent al dan niet in Nederland is geboren op basis van de steekproef uit Dadeepool Zuid van 2007 (*Gem. = Gemiddelde), NB Zie Tabel 3.10 voor de volledige formuleringen van de items.

Item	Gehele steekproef (n = 253)		Mannen (n=121)		Vrouwen (n=132)		Geboren in Nederland (n = 194)		Geboren buiten Nederland (n=59)	
	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH
1. Alert	2.67	0.40	2.73	0.35	2.62	0.41	2.67	0.36	2.68	0.47
2. Buurtfesten	0.94	0.45	0.93	0.46	0.96	0.43	0.90	0.47	1.10	0.38
3. Bewonersorganisatie	0.38	0.34	0.50	0.36	0.26	0.29	0.40	0.34	0.29	0.34
4. Organiseren	0.27	0.53	0.30	0.58	0.24	0.47	0.29	0.57	0.19	0.37
Schaalcoëfficiënt H	0.43		0.44		0.41		0.43		0.39	

(vervolg Tabel 3.11)

Item	Gehele steekproef (n = 253)		Leeftijdscategorie 18-30 (n = 59)		Leeftijdscategorie 31-55 (n = 99)		Leeftijdscategorie 56+ (n = 95)	
	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH
1. Alert	2.67	0.40	2.36	0.37	2.93	0.33	2.60	0.40
2. Buurtfesten	0.94	0.45	0.78	0.44	1.17	0.36	0.81	0.52
3. Bewonersorganisatie	0.38	0.34	0.22	0.10	0.32	0.22	0.53	0.49
4. Organiseren	0.27	0.53	0.19	0.45	0.36	0.40	0.22	0.70
Schaalcoëfficiënt H	0.43		0.36		0.34		0.52	

Antwoordcategorieën:

V r 1,2 Bijna nooit (0), Meestal niet (1), Soms wel/niet (2), Meestal wel (3), Bijna altijd (4)

V r 3,4 [Niet samengewerkt, geen lid van een bewonersorganisatie of nooit bijgewoonden] (0), Omgewer eens in het half jaar of minder vaak samengewerkt of bijgewoonden (1), Omgewer eens in de drie maanden samengewerkt of bijgewoonden (2), Omgewer eens in de twee maanden samengewerkt of bijgewoonden (3), Omgewer maandelijks of vaker samengewerkt of bijgewoonden (4)

Tabel 3.12 Overzicht ItemH-waarden en gemiddelde scores items in schaal 'Samenwerken in het creëren van welzijn-Buurtniveau' in subgroepen gebaseerd op de sekse en de leeftijdscategorie van de respondent en het gegeven of de respondent al dan niet in Nederland is geboren, na verwijdering van het item 'bewonersorganisatie' (*Gem. = Gemiddelde). NB. Zie Tabel 3.10 voor de volledige formuleringen van de items.

Item	Gehele steekproef (n = 253)		Mannen (n=121)		Vrouwen (n=132)		Geboren in Nederland (n=194)		Geboren buiten Nederland (n=59)	
	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH
1. Alert	2.67	0.44	2.73	0.42	2.62	0.45	2.67	0.44	2.68	0.40
2. Buurtfesten	0.94	0.51	0.93	0.53	0.96	0.49	0.90	0.51	1.10	0.49
3. Organiseren	0.27	0.58	0.30	0.63	0.24	0.53	0.29	0.62	0.19	0.35
Schaalcoëfficiënt H	0.51		0.52		0.48		0.52		0.43	
Rho	0.60		0.63		0.57		0.62		0.58	

(vervolg Tabel 3.12)

Item	Gehele steekproef (n = 253)		Leeftijdscategorie 18-30 (n = 59)		Leeftijdscategorie 31-55 (n = 99)		Leeftijdscategorie 56+ (n = 95)	
	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH
1. Alert	2.67	0.44	2.36	0.41	2.93	0.35	2.60	0.48
2. Buurtfesten	0.94	0.51	0.78	0.52	1.17	0.44	0.81	0.54
3. Organiseren	0.27	0.58	0.19	0.66	0.36	0.45	0.22	0.69
Schaalcoëfficiënt H	0.51		0.51		0.42		0.55	
Rho	0.60		0.59		0.55		0.65	

Antwoordcategorieën:

V r 1,2 Bijna nooit (0), Meestal niet (1), Soms wel/niet (2), Meestal wel (3), Bijna altijd (4)

V r 3 [Niet samenwerkt, geen lid van een bewonersorganisatie of nooit bijengekomen] (0), Ongeveer eens in het half jaar of minder vaak samenwerkt of bijengekomen (1), Ongeveer eens in de drie maanden samenwerkt of bijengekomen (2), Ongeveer eens in de twee maanden samenwerkt of bijengekomen (3), Ongeveer maandelijks of naaker samenwerkt of bijengekomen (4)

Zoals Tabel 3.12 laat zien zijn de *H*-waardes van de resterende drie items in elk van de onderscheiden subgroepen zeer acceptabel. De *H*-waardes van de drie items samen duiden met een waarde die varieert van 0.42 tot 0.55 in elk van de groepen op een gemiddeld sterke tot sterke schaal. De volgorde van de itemgemiddelden is gelijk in elk van de onderscheiden subgroepen. Op een aantal kleine fluctuaties na zijn de verschillen in de gemiddelde scores van de subgroepen consistent over de drie items heen. Uit verdere analyses blijkt dat de kleine schendingen voor geen van de items significant zijn. Van differentieel item functioneren lijkt aldus geen sprake te zijn. Wanneer we de aannames van monotoniciteit en niet-kruisende ISRF's onderzoeken in de onderscheiden subgroepen dan blijkt dat de aanname van niet-kruisende ISRF's voor elk van de items in de onderscheiden subgroepen opgaat. De aanname van monotoniciteit van de items is echter niet in elke subgroep even goed te verdedigen. Het item 'alert' vertoont in de groep respondenten die niet in Nederland is geboren een aantal significante schendingen van de aanname van monotoniciteit. Dit gebrek aan monotoniciteit lijkt samen te hangen met het relatief lage differentiërende vermogen van het item 'organiseren' in deze groep respondenten.

In de groep respondenten in de leeftijd van 18 tot en met 30 jaar en de groep respondenten ouder dan 55 jaar kent het item 'buurteesten' significante schendingen van de aanname van monotoniciteit. In de groep respondenten ouder dan 55 jaar kent daarnaast ook het item 'organiseren' een aantal significante schendingen. De schendingen lijken te worden veroorzaakt door een probleem in de antwoordcategorieën van de twee items. Gegeven het geringe aantal bewoners dat deelneemt aan een buurteest of buurtactiviteit of samenwerkt met andere buurtgenoten om deze te organiseren lijkt de schaal van 0 tot 4 een te gedetailleerde meting te vormen. Wanneer we de gegevens dichotomiseren, dusdanig dat er een onderscheid wordt gemaakt tussen 'niet samenwerken' of 'wel samenwerken' en tussen 'bijna nooit' deelnemen aan een buurteest- of activiteit en opletten wat er op straat gebeurt of 'meestal niet' tot 'bijna altijd' deelnemen aan een buurteest en opletten wat er op straat gebeurt, blijkt de schaalbaarheid van de items sterk toe te nemen en verdwijnen de schendingen van de aanname van monotoniciteit. Idealiter zouden de items in de toekomst dus op dichotome wijze worden gemeten. In het huidige onderzoek ben ik echter niet alleen op zoek naar een schaal voor de mate waarin bewoners samenwerken in het creëren van welzijn op buurtniveau, maar ben ik ook geïnteresseerd in hoeverre er op basis van de verschillende dimensies van sociale cohesie op overkoepeld niveau één schaal is te construeren voor de 'Betrokkenheid bij buurtgenoten'. Om dit te kunnen onderzoeken dienen alle items hetzelfde aantal antwoordcategorieën te kennen. Ik neem de drie items daarom in hun huidige vorm mee in de constructie van het uiteindelijke meetinstrument voor 'Betrokkenheid bij buurtgenoten', waarbij in het achterhoofd moet worden gehouden dat er ten aanzien van de twee beschreven items niet veel betekenis kan worden toegekend aan de verschillen tussen de scores van de respondenten op de schaal van 0 tot 4.

3.4.3 Solidariteit

Tabel 3.13 toont de schaalwaardes en de gemiddelde waardes voor de items in de schaal ‘Solidariteit’ zoals gemeten in de drie steekproeven. Zoals de itemgemiddelden laten zien (zie Tabel 3.13, Kolommen ‘Gem.’), geven de items informatie over een relatief breed spectrum van solidariteit. Het vragen om advies blijkt, in overeenstemming met de inhoudelijke interpretatie van de items, met een gemiddelde waarde van respectievelijk 0.43, 0.63 en 0.81, de meeste solidariteit te veronderstellen. Een oogje in het zeil houden wanneer buurtbewoners langer weg zijn van huis veronderstelt met een gemiddelde waarde van respectievelijk 1.97, 2.65 en 2.87 de minste solidariteit. In lijn met de verwachting liggen de itemgemiddelden in de elf buurten in Noord Nederland meer rechts op het continuüm van de schaal ‘Solidariteit’ dan in Paddepoel Zuid. Dit duidt erop dat er in de elf buurten in Noord Nederland over het geheel genomen meer solidariteit bestaat dan in Paddepoel Zuid. De verschuiving van de itemgemiddelden naar rechts in de steekproef uit Paddepoel Zuid van 2007 ten opzichte van de meting in dezelfde wijk in 2006 wordt in de eerste plaats veroorzaakt door de toevoeging van een extra antwoordcategorie in de meting in 2007, waardoor de range aan antwoordmogelijkheden is vergroot (zie paragraaf 3.4.1). Wanneer in de data uit 2007 de antwoordcategorieën ‘meestal wel’ en ‘bijna altijd’ en ‘eens per week’ en ‘een aantal keren per week of vaker’ worden samengevoegd om zodoende de vergelijkbaarheid met de data uit Paddepoel van 2006 te vergroten, is er geen duidelijke stijging in de gemiddelde itemwaardes meer waar te nemen.

Op een aantal wisselingen na, die veelal items betreffen die qua moeilijkheidsgraad dicht bij elkaar liggen, is de volgorde van de items in de drie steekproeven hetzelfde. Het sterk verhoogde itemgemiddelde van item 6 en het verlaagde itemgemiddelde van item 5 in de steekproef uit Paddepoel Zuid van 2007 is desalniettemin opvallend (zie Tabel 3.13, Kolom ‘Gem.’, Paddepoel Zuid april 2007). Het is moeilijk de verlaging van het itemgemiddelde van item 5 in de steekproef uit Paddepoel Zuid van 2007 te verklaren. De verhoging van het itemgemiddelde van item 6 kan mogelijk worden verklaard door een aanpassing in de vraagstelling. In 2007 is geprobeerd om de vraagstelling van item 6 te versimpelen²². Daartoe is in deze meting niet langer gevraagd hoe vaak een buurtbewoner vraagt naar de

²² Tijdens de meting in 2007 is ook de vraagstelling van item 7 (‘meeleven droevig’) en item 9 (‘advies’) aangepast. De aanpassing van de vraagstelling van item 7 beoogde de drempelwaarde van dit item te verhogen. Uit de resultaten van de eerste metingen uit 2006 bleek dat de geformuleerde schaal relatief weinig items met een hoge drempelwaarde bevatte, zoals valt af te lezen aan de itemgemiddelden in beide metingen uit 2006 (zie Tabel 3.13, Kolommen ‘Gem.’, Paddepoel Zuid 2007 en Noord-Nederland). Door de vraagstelling van item 7 als het ware extremer te formuleren is in 2007 beoogd nog meer spreiding aan te brengen in de locatie van de items op het continuüm van de schaal ‘Solidariteit’. Item 9 is op inhoudelijke gronden aangepast. In dit item wordt in de meting in 2007 niet langer gevraagd of de respondent wel eens advies vraagt aan buurtbewoners ten aanzien *vingewikkelde* zaken, maar ten aanzien van *persoonlijke* zaken. Immers, wat ingewikkelde zaken zijn, dat verschilt per individu. Door te vragen naar persoonlijke zaken is het item meer algemeen toepasbaar op verschillende buurtbewoners. De aanpassingen van item 7 en 9 hebben geen waarneembare gevolgen gehad voor de locatie van deze items op de schaal.

Tabel 3.13 Overzicht schaalwaarden en gemiddelde scores items in schaal 'Solidariteit' (*Gem. = Gemiddelde)

Item	Paddepoel Zuid April 2006 (n = 291) range 0 – 3		Paddepoel Zuid April 2007 (n = 255) range 0 – 4		N-Nederland Juni 2006 (n = 469) range 0 – 3	
	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH
1. Oogje zeil	1.97	0.44	2.65	0.45	2.87	0.44
2. Informatie buurt(genoot)	1.86	0.41	2.11	0.40	2.70	0.28
3. Klusje	1.76	0.47	1.89	0.42	2.53	0.38
4. Lenen	1.70	0.38	2.02	0.41	2.36	0.35
5. Meeleven feest	1.63	0.41	1.44	0.44	2.40	0.31
6. Meeleven alledag	1.32	0.40	2.29	0.40	1.81	0.35
7. Meeleven droevig	1.28	0.44	1.55	0.47	2.21	0.35
8. Informatie product/voorziening	0.74	0.42	0.79	0.36	1.30	0.38
9. Advies	0.43	0.55	0.63	0.50	0.81	0.44
Schaalcoëfficiënt H		0.43	0.43	0.36		

Antwoordcategorieën Paddepoel Zuid 2006 & vijfden Noord-Nederland 2006:

Vr. 1-5, 7-9 Nooit (0), Meestal niet (1), Soms wel, soms niet (2), Meestal wel (3),

Vr. 6 Nooit (0), Eens per maand of minder vaak (1), Een aantal keren per maand (2),

Eens per week of vaker (3)

Antwoordcategorieën Paddepoel Zuid 2007:

Vr. 1-5, 7-9 Bijna nooit (0), Meestal niet (1), Soms wel/niet (2), Meestal wel (3), Bijna altijd (4)

Vr. 6 Eens per jaar of minder vaak (0), Een aantal keren per jaar (1), Een aantal keren

per maand (2), Eens per week (3), Een aantal keren per week of vaker (4)

dagelijkse bezigheden van de respondent, maar is gevraagd hoe vaak een buurtbewoner de respondent vraagt hoe het met hem of haar gaat. Zoals in Tabel 3.13 valt af te lezen aan de volgorde van de itemgemiddelden lijkt met deze aanpassing de vraagstelling van het item niet alleen simpeler te zijn geworden. Het item lijkt ook laagdrempeliger te zijn geworden

De schaalwaarden van de items zijn in de verschillende steekproeven acceptabel.

Desalniettemin zijn de H -waarden van de items in de steekproef uit de elf buurten verspreid over Noord-Nederland iets lager dan de item H -waarden in de steekproeven uit Paddepoel Zuid. Met name de lage H -waarde van het item ‘informatie buurt(genoot)’ in de steekproef uit de elf buurten in Noord Nederland ($H_i = 0.28$, zie Tabel 3.13, Kolom ‘Item H , item 2, Noord-Nederland) is opmerkelijk in vergelijking met de H -waarde van hetzelfde item in beide steekproeven uit Paddepoel Zuid ($H_i = 0.41$ resp. 0.40 , zie Tabel 3.13, Kolom ‘Item H , item 2, Paddepoel Zuid 2006 en 2007). De afwijkende schaalwaarden zijn op basis van de huidige data moeilijk inhoudelijk verklaarbaar. De gemiddelde score van de respondenten uit de elf buurten uit Noord Nederland op dit item is bovendien in lijn met de score op de overige items in de schaal. Ik behoud het item daarom voorlopig in de schaal.

Voor de negen items in de schaal ‘Solidariteit’ zijn in de drie steekproeven geen belangrijke schendingen gevonden van de assumptie van monotoniciteit. De aanname van het DMM van niet-kruisende ISRF’s is, met uitzondering voor de steekproef uit Paddepoel Zuid van 2006, goed verdedigbaar. De betrouwbaarheidscoëfficiënt Rho kent in de steekproef uit Paddepoel Zuid van 2007 een waarde van 0.83 en in de elf buurten verspreid over Noord-Nederland een waarde van 0.76. Het feit dat het DMM in de steekproef uit Paddepoel Zuid van 2006 niet opgaat, is te verklaren doordat de itemgemiddelden van de negen items in deze steekproef een relatief kleinere spreiding vertonen. Daarmee neemt de kans toe dat de ISRF’s van de verschillende items elkaar kruisen, wat een schending betekent van het DMM. Met andere woorden: omdat de items in deze steekproef relatief dicht op elkaar liggen is er in deze steekproef geen invariante itemvolgorde aan te wijzen. De schaal H -waarden van 0.43, 0.43 en 0.36 duiden op een gemiddeld sterke schaal.

3.4.3.1 Vergelijking van schaalbaarheid en volgorde van de itemgemiddelden in verschillende subgroepen

Tabel 3.14 toont de schaalbaarheidscoëfficiënten en de gemiddelde waarden voor de items in de gehele steekproef uit Paddepoel Zuid van april 2007 en in de onderscheiden subgroepen. De item H -waarde van het item ‘meeleven alledag’ is met een waarde van 0.25 in de groep respondenten die niet in Nederland is geboren relatief lager dan de H -waarde van dit item in de groep respondenten die wel in Nederland is geboren ($H_i = 0.43$, zie Tabel 3.14, Kolom ‘Item H , item 2, Geboren in Nederland versus Geboren buiten Nederland). Uit bestudering van de ISRF’s van dit item blijkt dat deze in de groep

ONTWIKKELING MEETINSTRUMENT SOCIALE COHESIE IN DE BUURT

Tabel 3.14 *Overzicht ItemH-waardes en gemiddelde scores items in schaal 'Solidariteit' in subgroepen gebaseerd op de sekse en de leeftijdscategorie van de respondent en het gegeven of de respondent al dan niet in Nederland is geboren op basis van de steekproef uit Paddepoel Zuid van 2007 (*Gem. = Gemiddelde). NB Zie Tabel 3.13 voor de volledige formuleringen van de items.*

Item	Gehele steekproef (n = 253)		Mannen (n=121)		Vrouwen (n=132)		Geboren in Nederland (n=194)		Geboren buiten Nederland (n=59)	
	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH
1. Oogje zeil	2.67	0.45	2.48	0.41	2.84	0.52	2.69	0.49	2.59	0.41
2. Meeleven alledag	2.29	0.40	2.18	0.41	2.40	0.38	2.18	0.43	2.69	0.25
3. Informatie buurt(genoot)	2.11	0.40	2.03	0.43	2.17	0.38	2.06	0.41	2.27	0.37
4. Lenen	2.02	0.41	1.83	0.35	2.19	0.45	2.01	0.41	2.07	0.41
5. Klusje	1.89	0.42	2.00	0.41	1.78	0.43	1.84	0.40	2.05	0.47
6. Droevig	1.55	0.47	1.33	0.43	1.73	0.50	1.49	0.48	1.71	0.44
7. Meeleven feest	1.44	0.44	1.17	0.38	1.67	0.47	1.28	0.45	1.93	0.37
8. Informatie product/voorziening	0.79	0.36	0.65	0.36	0.90	0.34	0.64	0.34	1.25	0.35
9. Advies	0.63	0.50	0.59	0.37	0.66	0.61	0.52	0.51	0.98	0.44
Schaalcoëfficiënt H	0.43		0.40		0.45		0.43		0.39	

(vervolg Tabel 3.14)

Item	Gehele steekproef (n = 253)		Leeftijdscategorie 18-30 (n = 59)		Leeftijdscategorie 31-55 (n = 99)		Leeftijdscategorie 56+ (n = 95)	
	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH
1. Oogje zeil	2.67	0.45	2.12	0.40	2.74	0.52	2.94	0.42
2. Meeleven alledag	2.29	0.40	1.83	0.34	2.38	0.43	2.49	0.36
3. Informatie buurt(genoot)	2.11	0.42	1.71	0.37	2.26	0.47	2.19	0.32
4. Lenen	2.02	0.41	1.90	0.39	2.16	0.46	1.95	0.36
5. Klusje	1.89	0.44	1.80	0.33	2.02	0.51	1.80	0.35
6. Droevig	1.55	0.40	0.71	0.46	1.71	0.51	1.88	0.41
7. Meeleven feest	1.44	0.47	1.05	0.43	1.72	0.43	1.38	0.43
8. Informatie product/voorziening	0.79	0.36	0.63	0.48	0.92	0.36	0.74	0.24
9. Advies	0.63	0.50	0.68	0.54	0.65	0.57	0.57	0.38
Schaalcoëfficiënt H	0.43		0.41		0.47		0.37	

Antwoordcategoriën:

Vr 1,3-9 Bijna nooit (0), Meestal niet (1), Soms wel/niet (2), Meestal wel (3), Bijna altijd (4)

Vr 2 Eens per jaar of minder vaak (0), Een aantal keren per jaar (1), Een aantal keren per maand (2), Eens per week (3), Een aantal keren per week of vaker (4)

respondenten die niet in Nederland is geboren een onregelmatig patroon vertonen. Mogelijk wordt het onregelmatige patroon van de ISRF's veroorzaakt doordat de vraag hoe het met iemand gaat in verschillende culturen een andere betekenis kent. Het kan een beleefdheidsvorm zijn die bijna gelijk staat aan groeten, zoals dat in vele Engelse tradities het geval is. In andere culturen kan het een daadwerkelijke opening betekenen van een gesprek. Omdat de groep respondenten die niet in Nederland is geboren wordt gekenmerkt door verschillende culturele tradities kent dit item binnen deze groep wellicht een andere betekenis voor de verschillende respondenten in deze groep, wat tot uiting komt in de onregelmatige samenhang met de overige items in de schaal. Wanneer dit het geval is kan op basis van dit item geen betrouwbare uitspraak worden gedaan over de betrokkenheid bij buurtgenoten. Er wordt daarom besloten om het item uit de schaal te verwijderen.

Een tweede item waarvoor de item H -waarde niet toereikend is in elk van de subgroepen is het item 'informatie product/voorziening'. Daar waar de schaalbaarheidscoëfficiënt van dit item in de groep respondenten in de leeftijd van 18 tot en met 30 jaar een waarde kent van 0.48, kent deze coëfficiënt in de groep respondenten in de leeftijd 31 tot en met 55 jaar een waarde van 0.36 en in de groep respondenten ouder dan 55 jaar een waarde van 0.24. Naarmate de respondent ouder is lijkt dit item aldus minder goed samen te hangen met de vormen van sociale steun zoals deze tot uiting komen in de overige items. Wanneer we de ISRF's van dit item voor de verschillende subgroepen bekijken, dan blijkt dat daar waar de ISRF's voor de groep respondenten in de leeftijd van 18 tot en met 30 jaar een monotoon stijgend patroon vertonen, dit voor de overige twee leeftijdscategorieën niet zo is. Het is niet ondenkbaar dat met name elkaar informeren over producten, zoals nieuwe telefoons en digitale tv's, een interactievorm is die vooral onder jongeren voorkomt. In dat geval levert het item wel informatie op over de mate van sociale steun tussen jongeren, maar niet zozeer over de mate van sociale steun die oudere respondenten ontvangen. Het item lijkt daarmee niet geschikt om te worden opgenomen in de schaal en wordt uit de schaal verwijderd²³.

Wanneer we voor de resterende items nagaan of er sprake is van mogelijk differentieel item functioneren, dan blijkt dat het item 'meeleven feest' in de groep respondenten die niet in Nederland is geboren in vergelijking met de groep respondenten die wel in Nederland is geboren significant vaker positief wordt beantwoord dan op basis van de scores op de overige items in de schaal mag worden verwacht. Het is niet onaannemelijk dat het in de groep respondenten die niet in Nederland is geboren meer gebruikelijk is om feestelijke gelegenheden met anderen te delen. In dat geval kan er op basis van dit item geen eenduidige uitspraak worden gedaan ten aanzien van de mate van solidariteit. Er wordt daarom besloten om ook dit item uit de vragenlijst te verwijderen.

²³ De verwijdering van de items heeft één voor één plaatsgevonden, waarbij is gecontroleerd in hoeverre de verwijdering van het ene item van invloed was op de schaalbaarheid van het tweede item.

Het item ‘meeleven droevig’ wordt in de groep respondenten tussen 18 en 30 jaar minder vaak positief beantwoord dan op basis van hun scores op de overige items in de schaal kan worden verwacht. Door de respondenten die ouder zijn dan 55 jaar wordt dit item daarentegen juist vaker positief beantwoord dan in de lijn der verwachting ligt. Wellicht is het zo dat ouderen, naarmate zij langer in de buurt wonen, sterker op de buurt zijn gericht wat betreft deze vorm van sociale steun. Er lijken inderdaad significante verschillen te bestaan tussen de woontijd van de respondenten in de verschillende leeftijdscategorieën ($\chi^2(6, N = 255) = 81.461, p = .00$). Uit de kruistabel blijkt dat de respondenten die ouder zijn dan 55 jaar veel vaker langer dan tien jaar in de buurt wonen dan op basis van het toeval kan worden verwacht. Jongeren wonen daarentegen vaker minder dan vijf jaar in hun de buurt dan op basis van het toeval kan worden verwacht. Omdat de afwijkende scores van de groep oudere – en jongere respondenten lijkt te worden veroorzaakt door een factor die ook theoretisch gezien is gerelateerd aan de mate van sociale cohesie, namelijk: de woontijd van de respondent, wordt besloten om het item in de schaal te behouden.

Na verwijdering van het item ‘meeleven feest’ daalt de *H*-waarde van het item ‘informatie buurt(genoot)’ in de groep respondenten ouder dan 55 jaar tot een waarde van 0.29. In de groep respondenten in de leeftijdscategorie van 18 tot en met 30 jaar kent het item een *H*-waarde van 0.40. In de groep respondenten in de leeftijdscategorie van 31 tot en met 55 jaar kent het item een *H*-waarde van 0.52. Uit bestudering van de ISRF’s blijkt dat het item in de groep respondenten ouder dan 55 jaar op onregelmatige wijze samenhangt met de overige items in de schaal. De reden voor deze onregelmatige samenhang is niet direct te verklaren. Door voor alle respondenten de somscores te berekenen voor de items in de schaal met én zonder het item ‘informatie buurt(genoot)’ wordt daarom nagegaan in hoeverre toevoeging van dit item aan de schaal de somscores van de verschillende leeftijdsgroepen vertekent. Hieruit blijkt dat wanneer het item behouden blijft in de schaal dit tot duidelijk andere uitkomsten leidt dan wanneer het item uit de schaal wordt verwijderd. Er wordt daarom besloten om het item voorlopig uit de schaal te verwijderen. In de toekomst zal nader moeten worden onderzocht óf, en zo ja, waarom, het item zich anders gedraagt in de verschillende leeftijdsgroepen.

Tabel 3.15 toont de schaalbaarheidscoëfficiënten en de gemiddelde waarden voor de resterende items. Zoals uit de tabel valt af te lezen is de schaalbaarheid van de vijf items toereikend in de onderscheiden subgroepen. Wanneer we de volgorde van de moeilijkheidsgraad van de items bekijken dan valt op dat het item ‘klusje’ door mannen vaker positief wordt beantwoord dan op basis van hun antwoorden op de overige items kan worden verwacht. Uit verdere analyses blijkt echter dat deze schending niet significant is. Op de eerder geconstateerde schendingen ten aanzien van het item ‘meeleven droevig’ na zijn de verschillen in de antwoorden consistent over de onderscheiden subgroepen. De aanname van monotonie is in elk van de onderscheiden subgroepen goed te verdedigen. Ook de aanname van niet-kruisende ISRF’s is, met uitzondering van de groep

HOOFDSTUK 3

Tabel 3.15 Overzicht schaalwaarden en gemiddelde scores items in definitieve schaal 'Solidariteit' in subgroepen gebaseerd op sekse en leeftijds categorie van de respondent en het gegeven of de respondent al dan niet in Nederland is geboren op basis van de steekproef uit Paddepoel Zuid van 2007 (*Gem. = Gemiddelde). NB Zie Tabel 3.13 voor de volledige formuleringen van de items.

Item	Gehele steekproef (n = 253)		Mannen (n=121)		Vrouwen (n=132)		Geboren in Nederland (n=194)		Geboren buiten Nederland (n=59)	
	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH
1. Oogje zeil	2.67	0.52	2.48	0.41	2.84	0.62	2.69	0.53	2.59	0.48
2. Lenen	2.02	0.46	1.83	0.36	2.19	0.55	2.01	0.45	2.07	0.49
3. Klusje	1.89	0.47	2.00	0.42	1.78	0.51	1.84	0.44	2.05	0.54
4. Meeleven droevig	1.54	0.46	1.33	0.39	1.73	0.51	1.49	0.46	1.71	0.47
5. Advies	0.63	0.56	0.59	0.38	0.66	0.72	0.52	0.56	0.98	0.56
Schaalcoëfficiënt H										
	0.49		0.39		0.57		0.48		0.51	
Rho										
	0.77		0.72		0.81		0.76		n.v.t.	

(vervolg Tabel 3.15)

Item	Gehele steekproef (n = 253)		Leeftijdscategorie 18-30 (n = 59)		Leeftijdscategorie 31-55 (n = 99)		Leeftijdscategorie 56+ (n = 95)	
	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH
1. Oogje zeil	2.67	0.52	2.12	0.41	2.74	0.58	2.94	0.50
2. Lenen	2.02	0.46	1.90	0.46	2.16	0.51	1.95	0.40
3. Klusje	1.89	0.47	1.80	0.38	2.02	0.58	1.80	0.39
4. Meeleven droevig	1.54	0.46	0.71	0.41	1.71	0.50	1.88	0.42
5. Advies	0.63	0.56	0.68	0.55	0.65	0.69	0.57	0.42
Schaalcoëfficiënt H								
	0.49		0.44		0.56		0.42	
Rho								
	0.77		0.74		n.v.t.		0.75	

Antwoordcategorieën: Bijna nooit (0), Meestal niet (1), Soms wel/niet (2), Meestal wel (3), Bijna altijd (4)

respondenten die niet in Nederland is geboren en de groep respondenten in de leeftijd van 31 tot en met 55 jaar, goed verdedigbaar. De betrouwbaarheidscoëfficiënt Rho, die in de totale steekproef een waarde van 0.77 kent, is zeer acceptabel. De schaal H -waarde van 0.49 in de totale steekproef duidt op een sterke schaal.

De resterende vijf items worden als meest geschikt bevonden om mee te nemen in de constructie van de schaal voor 'Betrokkenheid bij buurtgenoten'. De huidige samenstelling van items kent echter slechts één item dat is gericht op sociaal-emotionele steun (zie Tabel 3.15, item 4) en één item dat is gericht op informatieve steun (zie Tabel 3.15, item 5). Daarentegen zijn drie items gericht op instrumentele steun (zie Tabel 3.15, item 1, 2 en 3). Om de balans tussen de drie vormen van sociale steun in het uiteindelijke meetinstrument te vergroten wordt in de constructie van de schaal voor 'Betrokkenheid bij buurtgenoten' ook het item 'informatie buurt(genoot)' meegenomen. Dit item werd in deze paragraaf uit de schaal verwijderd vanwege een relatief lage item H -waarde in de groep respondenten die ouder zijn dan 55 jaar, zonder dat de inhoudelijke reden voor deze lage H -waarde goed duidelijk is geworden.

3.4.4 Gevoelens van betrokkenheid

Tabel 3.16 toont de resultaten van de schaalanalyses voor de laatste schaal, 'Gevoelens van betrokkenheid'. In het onderzoek in de elf buurten in Noord-Nederland zijn slechts twee van de vier items uit deze schaal meegenomen. Op basis van de uitkomsten van deze twee items kan geen informatie worden verkregen over de schaalbaarheid van de items in deze steekproef. Tabel 3.16 toont dan ook de resultaten van de schaalanalyses op basis van de steekproeven uit Paddepoel Zuid in april 2006 en april 2007. Hoewel de items redelijk verspreid liggen over het gedefinieerde continuüm, wordt de bovenkant van het continuüm in beide steekproeven uit Paddepoel Zuid minder goed belicht door de geformuleerde items. De itemgemiddelden lopen op van een waarde van respectievelijk 1.16 en 1.37 tot 2.42 en 3.32 (zie Tabel 3.16, Kolommen 'Gem.'). Zoals uit deze relatief hoge itemgemiddelden valt op te maken geeft de schaal relatief weinig informatie over respondenten die zich heel erg betrokken voelen bij hun buurt. Inhoudelijk gezien kan echter worden geconcludeerd dat de bovenkant van het beoogde continuüm voldoende wordt gerepresenteerd door de vraag of men gehecht is aan de mensen die in de buurt wonen.

De volgorde van de itemgemiddelden stemt in beide steekproeven niet geheel overeen. Tijdens de tweede meting in Paddepoel Zuid kent het item 'vertrouwen' een lager itemgemiddelde dan het item 'thuis voelen'. Het is aldus niet duidelijk welk item de minste gevoelens van betrokkenheid bij buurtgenoten veronderstelt. Het item 'gehecht' veronderstelt in beide steekproeven de meeste gevoelens van betrokkenheid. Dit item

Tabel 3.16 Overzicht schaalwaarden en gemiddelde scores items in schaal 'Gevelens van betrokkenheid' (*Gem. = Gemiddelde)

Item	Paddepoel Zuid April 2006 (n = 290) range 0 - 3		Paddepoel Zuid April 2007 (n = 255) range 0 - 4		Zonder Item 1
	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	
1. Vertrouwen	2.42	0.43	2.82	0.28	-
2. Thuis voelen	2.27	0.43	3.32	0.31	0.28
3. Betrokken	1.58	0.47	2.02	0.42	0.51
4. Gehecht	1.16	0.45	1.37	0.45	0.55
Schaalcoëfficiënt H	0.44		0.37		0.46

Antwoordcategorieën Paddepoel Zuid 2006 en buurten Noord-Nederland 2006:

Vr 1 Helemaal niet (0), Niet echt (1), Best wel (2), Heel erg (3)

Vr 2-4 (Bij/ Aan) Niemand (0), (Bij/ Aan) De meeste mensen niet (1), (Bij/ Aan) Sommige wel/ niet (2), (Bij/ Aan) De meeste mensen wel (3)

Antwoordcategorieën Paddepoel Zuid 2007:

Vr 1 Bijna nooit (0), Meestal niet (1), Soms wel/ niet (2), Meestal wel (3), Bijna altijd (4)

Vr 2-4 (Bij/ Aan) Bijna niemand (0), (Bij/ Aan) De meeste mensen niet (1), (Bij/ Aan) Sommige wel/ niet (2), (Bij/ Aan) De meeste mensen wel (3), (Bij/ Aan) Bijna iedereen (4)

wordt door een relatief klein aantal mensen positief beantwoord. In de steekproef uit Paddepoel Zuid van 2007 zijn de gemiddelde scores op de items relatief hoger dan in de steekproef uit Paddepoel Zuid van 2006. Deze verhoging wordt in de eerste plaats veroorzaakt door de toevoeging van de extra antwoordcategorie in de meting in 2007, waardoor de range aan antwoordmogelijkheden is vergroot (zie paragraaf 3.4.1). Wanneer in de data uit 2007 de antwoordcategorieën ‘meestal wel’ en ‘bijna altijd’ en de antwoordcategorieën ‘(bij/aan) de meeste mensen wel’ en ‘(bij/aan) bijna iedereen’ worden samengevoegd om zodoende de vergelijkbaarheid met de data uit Paddepoel Zuid van 2006 te vergroten, is er geen duidelijke stijging in de gemiddelde itemwaardes meer waar te nemen.

De verlaging van de item H -waardes van de items ‘thuis voelen’ en ‘vertrouwen’ in de data uit Paddepoel Zuid van 2007 is in vergelijking met de data uit dezelfde wijk van 2006 opvallend (H_i = resp. 0.31 en 0.28 in vergelijking met een H -waarde van 0.43 voor beide items in 2006, zie Tabel 3.16, Kolommen ‘Item H ’ item 1 en 2). Wat betreft het item ‘thuis voelen’ kan de verlaging van de item H -waarde mogelijk worden verklaard door een gemaakte aanpassing in de antwoordcategorieën van dit item. Om eenzelfde aantal antwoordcategorieën te kunnen creëren voor elk van de items in de vragenlijst zijn de antwoordcategorieën van het item ‘thuis voelen’ in 2007 veranderd van ‘heel erg’, ‘best wel’, ‘niet echt’ en ‘helemaal niet’ in ‘bijna altijd’, ‘meestal wel’, ‘soms wel/niet’, ‘meestal niet’ en ‘bijna nooit’. Het item ‘vertrouwen’ blijkt in de steekproef uit Paddepoel Zuid van 2007 nauwelijks te differentiëren tussen respondenten met een lage en een hoge latente trekwaarde.

De verlaging van de H -waardes van de items ‘vertrouwen’ en ‘thuis voelen’ kan ook worden veroorzaakt door de toevoeging van het adjectief ‘directe’ aan ‘de buurt’ in de items ‘betrokken’ en ‘gehecht’. Achteraf bekeken was het consistent geweest wanneer dit adjectief ook aan het item ‘vertrouwen’ zou zijn toegevoegd. Het adjectief past minder goed bij het item ‘thuis voelen’. De mate waarin een respondent zich thuis voelt lijkt, bij nader inzien, betrekking te hebben op de algemene leefomgeving van een bewoner en lijkt, in tegenstelling tot de items ‘vertrouwen’, ‘betrokken’ en ‘gehecht’, minder direct te zijn gerelateerd aan de relatie met buurtgenoten. Het komt overeen met het idee van Forrest en Kearns (2001, p. 2141-2142) die een onderscheid maken tussen de buurt als ‘community’ en de buurt als ‘commodity’. De buurt als ‘community’ bestaat uit het lokale domein van vriendschap en toevallige ontmoetingen. De buurt als ‘commodity’ duidt op gevoelens van geborgenheid omdat de buurt aansluit bij de levensstijl die men verkiest. Volgens deze redenering kan men zich ergens thuis voelen omdat men zich betrokken voelt bij de mensen die in de buurt wonen, maar kan men zich ook ergens thuis voelen omdat men bijvoorbeeld dol is op de drukte van de stad of misschien wel op de stilte van het platteland. Als het zo is dat individuen om redenen anders dan hun gevoelens van betrokkenheid bij buurtgenoten kunnen antwoorden dat zij zich thuis voelen in hun buurt, dan is het item ‘thuis voelen’ niet geschikt om te worden opgenomen in de schaal voor

‘Betrokkenheid bij buurtgenoten’. Het item wordt daarom op inhoudelijke gronden alsnog uit de schaal verwijderd²⁴. Omdat de *H*-waarde van het item ‘vertrouwen’ daarmee daalt tot een waarde van 0.24 wordt ook dit item uit de schaal verwijderd. In de toekomst zou kunnen worden onderzocht of de toevoeging van het adjectief ‘directe’ aan dit item de samenhang met de andere items vergroot.

De twee items ‘betrokken’ en ‘gehecht’ zullen worden meegenomen in de constructie van de schaal voor ‘Betrokkenheid bij buurtgenoten’. Omdat de twee items samen geen schaal vormen - een schaal bestaat immers uit ten minste drie items - kan de schaalbaarheid en mogelijk differentieel item functioneren van deze items in verschillende subgroepen niet nader worden onderzocht.

3.4.5 Tot slot

Wanneer we voor elke schaal de antwoorden op de vragen dichotomiseren, dan kunnen we meer inzicht verkrijgen in de robuuste kenmerken van de data. De uitkomsten van de schaalanalyses op basis van de gedichotomiseerde data bevestigen de tot nu toe beschreven resultaten. Daarnaast is voor elk van de schalen nagegaan in hoeverre de imputaties van de missende waarden in de oorspronkelijke dataset (zie paragraaf 3.2) van invloed zijn geweest op de uitkomsten van de schaalanalyses. Er is geen waarneembaar effect gevonden van de imputaties op de uitkomsten van de schaalanalyses.

3.5 Naar een schaal voor ‘Betrokkenheid bij buurtgenoten’

In paragraaf 3.4 zijn items geselecteerd om inzicht te krijgen in de verschillende dimensies van hetzelfde construct: de mate van sociale cohesie, of op individueel niveau: de betrokkenheid bij buurtgenoten. Aan de hand van een correlatiematrix kunnen we controleren in hoeverre de somscores op de geselecteerde items voor elk van de vier dimensies ook daadwerkelijk met elkaar samenhangen. Tabel 3.17 toont de samenhang tussen de somscores op de vier dimensies in de steekproef uit Paddepoel Zuid van april 2007 op basis van de Pearson correlatiecoëfficiënt²⁵.

²⁴ Latere analyses bevestigen de conclusie dat de mate waarin men zich thuis voelt niet per definitie samenhangt met de betrokkenheid bij buurtgenoten. Hoewel de gemiddelde scores van de buurten Paddepoel Zuidoost en Paddepoel Zuidwest op de schaal voor ‘Betrokkenheid bij buurtgenoten’ die in paragraaf 3.5 wordt gedefinieerd significant van elkaar verschillen ($t = -2,751, p = .006$) geldt dit niet voor de gemiddelde score van beide buurten op het item ‘Voelt u zich thuis in uw buurt’ ($t = .956, p = .340$).

²⁵ Gezien de antwoordcategorieën van elk van de schalen dusdanig zijn opgesteld dat zij een continue verdeling weergeven waarvan wordt verondersteld dat de afstanden tussen de verschillende opvolgende categorieën ongeveer even groot zijn en gezien de relatief grote spreiding van de somscores, worden de somscores van de respondenten op elk van de schalen behandeld op intervalniveau.

Tabel 3.17 *Correlatiematrix op basis van de Pearson correlatiecoëfficiënt voor de somscores op de dimensies van sociale cohesie op basis van de steekproef uit Paddepoel Zuid van april 2007*

	N	1	2	3
1. Samenwerken in het creëren van welzijn – Individueel niveau	255			
2. Samenwerken in het creëren van welzijn – Buurniveau	255	.279		
3. Solidariteit	255	.423	.342	
4. Gevoelens van betrokkenheid	255	.447	.345	.476

Zoals de correlatiecoëfficiënten in Tabel 3.17 laten zien hangen de somscores op de ontwikkelde schalen matig tot sterk met elkaar samen. Met name de items gericht op de samenwerking tussen bewoners in het creëren van welzijn op individueel niveau, de items gericht op de mate van solidariteit en de items gericht op de gevoelens van betrokkenheid bij buurtgenoten blijken sterk met elkaar samen te hangen. De items die zijn gericht op de samenwerking tussen buurtbewoners op buurniveau kennen een lagere samenhang met de overige dimensies.

Nu we specifiek hebben gekeken naar de verschillende dimensies van sociale cohesie is het, gezien de samenhang tussen de verschillende dimensies, interessant om te onderzoeken of er op overkoepelend niveau één schaal kan worden geconstrueerd voor de betrokkenheid van individuen bij hun buurtgenoten. Op basis van de IRT-analyses die zijn gepresenteerd in paragraaf 3.4 heb ik daartoe voor elk van de onderscheiden dimensies van sociale cohesie die items geselecteerd die samen mijns inziens de best mogelijke operationalisatie vormen voor het construct ‘Betrokkenheid bij buurtgenoten’. Voor de dimensie ‘Solidariteit’ voeg ik daar, om het concept inhoudelijk beter te representeren, het item ‘informatie buurt(genoot)’ aan toe. Dit item werd in paragraaf 3.4.3.1 uit de schaal ‘Solidariteit’ verwijderd. Tabel 3.18 geeft een overzicht van de geselecteerde items. De items 1 tot en met 3 in Tabel 3.18 zijn gericht op de dimensie ‘Samenwerken in het creëren van welzijn’ op individueel niveau. De items 4 tot en met 6 zijn gericht op de dimensie ‘Samenwerken in het creëren van welzijn’ op buurniveau. De items 7 tot en met 12 richten zich op de dimensie ‘Solidariteit’. De items 13 en 14 richten zich ten slotte op de dimensie ‘Gevoelens van betrokkenheid’.

Tabel 3.19 toont de uitkomsten van de schaalanalyse ten aanzien van de geselecteerde items. Zoals deze uitkomsten laten zien vertonen de items een goede spreiding over het continuüm van de latente variabele ‘Betrokkenheid bij buurtgenoten’ (zie Tabel 3.19, Kolom ‘Gem.’). In overeenstemming met de inhoudelijke interpretatie van de schaal is het maken van een praatje, met een gemiddelde score van 2.99 op een schaal van 0 tot 4, de meest laagdrempelige vorm van betrokkenheid. Samenwerking tussen buurtbewoners om iets te organiseren voor de buurt is met een gemiddelde score van 0.27 op een schaal van 0 tot 4 de meest veeleisende vorm van betrokkenheid.

HOOFDSTUK 3

Tabel 3.18 Overzicht items schaal 'Betrokkenheid bij buurtgenoten'

Items	
1. Praatje	Hoe vaak maakte u in het afgelopen half jaar een praatje met iemand uit de buurt?
2. Op bezoek	Hoe vaak gaat u over het algemeen bij andere mensen uit deze buurt op bezoek, en andersom?
3. Er op uit	Hoe vaak gebeurt het dat u er samen <i>met iemand uit de buurt</i> op uit gaat, ter ontspanning, bijvoorbeeld naar de stad, naar een sportwedstrijd, wandelen, enz?
4. Alert	Als u in uw buurt bent, let u dan op wat er op straat gebeurt? Houdt u bijvoorbeeld een oogje in het zeil wanneer buurtkinderen spelen op straat of let u op wanneer er in uw buurt iets op straat gebeurt wat volgens u niet mag?
5. Buurtfeesten	Zijn er in deze buurt wel eens buurtfeesten of buurtbarbecues of andere activiteiten waarvoor de hele buurt uitgenodigd is? [ZO JA] Hoe vaak gaat u naar deze feesten, barbecues of activiteiten?
6. Organiseren	Heeft u in het afgelopen jaar samengewerkt met andere buurtbewoners om iets te organiseren voor de buurt, bijvoorbeeld om een buurtfeest of -activiteit te organiseren of om een buurtkrantje te maken? [ZO JA] Hoe vaak bent u in het afgelopen jaar met deze buurtbewoners bijeengekomen?
7. Oogje zeil	Als u wat langer weg bent van huis, is er dan iemand in uw buurt die een oogje in het zeil houdt, bijvoorbeeld door op te letten dat er niet ingebroken wordt, door voor uw huisdieren te zorgen of door de planten water te geven?
8. Informatie buurt(genoot)	Als er iets belangrijks gebeurt in de buurt of met een buurtgenoot, is er dan iemand uit uw buurt die u hiervan op de hoogte brengt?
9. Lenen	Als u plotseling iets nodig heeft wat u niet in huis heeft, zoals een ingrediënt voor het eten of gereedschap, leent u dit dan bij iemand uit de buurt?
10. Klusje	Als er een klusje gedaan moet worden in of om uw huis dat u niet alleen kunt, is er dan iemand uit uw buurt die u daarmee helpt, bijvoorbeeld door te helpen tillen, iets op te hangen of een ladder vast te houden?
11. Meeleven droevig	Als er een droevig moment of een droevige gebeurtenis is in uw leven, is er dan iemand uit de buurt die voor u een steun en toeverlaat is?
12. Advies	Als u advies nodig heeft over persoonlijke zaken, bijvoorbeeld over werk, opvoeding van de kinderen of een persoonlijk probleem, is er dan iemand uit uw buurt aan wie u advies vraagt?
13. Betrokken	Voelt u zich betrokken bij de mensen die in uw directe buurt wonen?
14. Gehecht	Bent u gehecht aan de mensen die in uw directe buurt wonen?

Antwoordcategorieën:

Vr 1, 2, 3 Eens per jaar of minder vaak (0), Een aantal keren per jaar (1), Een aantal keren per maand (2), Eens per week (3), Een aantal keren per week of vaker (4)

Vr 4,5,7-12 Bijna nooit (0), Meestal niet (1), Soms wel/niet (2), Meestal wel (3), Bijna altijd (4)

Vr 6 [Niet samengewerkt] (0), Ongeveer eens in het half jaar of minder vaak samengewerkt (1), Ongeveer eens in de drie maanden samengewerkt (2), Ongeveer eens in de twee maanden samengewerkt (3), Ongeveer maandelijks of vaker samengewerkt (4)

Vr 13,14 (Bij/ Aan) Bijna niemand (0), (Bij/ Aan) De meeste mensen niet (1), (Bij/ Aan) Sommige wel/niet (2), (Bij/ Aan) De meeste mensen wel (3), (Bij/ Aan) Bijna iedereen (4)

Tabel 3.19 Overzicht schaalwaarden en gemiddelde scores items in schaal 'Betrokkenheid bij buurtgenoten' op basis van de steekproef uit Paddpoel Zuid van 2007 (*Gem. = Gemiddelde)

Item	Gem.*	Item/H	Item/H	Zonder item 2
Paddpoel Zuid April 2007 (n = 255) range 0 – 4				
1. Praatje	2,99	0,37	0,39	
2. Alert	2,65	0,24	-	
3. Oogje zeil	2,65	0,40	0,42	
4. Informatie buurt(genoof)	2,11	0,39	0,40	
5. Betrokken	2,02	0,41	0,43	
6. Lenen	2,02	0,35	0,37	
7. Klusje	1,89	0,39	0,40	
8. Droevig	1,55	0,45	0,47	
9. Gehecht	1,37	0,38	0,39	
10. Op bezoek	1,25	0,31	0,33	
11. Buurtfesten	0,94	0,33	0,32	
12. Advies	0,63	0,39	0,40	
13. Er op uit	0,59	0,29	0,30	
14. Organiseren	0,27	0,41	0,40	
Schaalcoëfficiënt H				0,37

Annorordtegröör:

V r 1,10,13

V r 2-4,6-8,11,12

V r 14

V r 5,9

Eens per jaar of minder vaak (0), Een aantal keren per jaar (1), Een aantal keren per maand (2), Eens per week (3), Een aantal keren per week of tukser (4)

Bijna nooit (0), Meestal niet (1), Soms wel (2), Meestal wel (3), Bijna altijd (4)

[Niet samengevoerd]

(0), Ongeveer eens in het halfjaar of minder vaak samengevoerd(1), Ongeveer eens in de drie maanden samengevoerd (2), Ongeveer eens in de twee maanden samengevoerd (3),

Ongeveer maandelijks of vaker samengevoerd (4)

(Bij/ Aan) Bijna niemand (0), (Bij/ Aan) De meeste mensen niet (1), (Bij/ Aan) Sommige wel/ niet (2), (Bij/ Aan) De meeste mensen wel (3), (Bij/ Aan) Bijna iedereen (4)

De relatief lage H -waarde van item 2, 'alert', is opvallend ($H_i = 0.24$, zie Tabel 3.19, Kolom 'Item H ', item 2). Uit bestudering van de ISRF's van dit item blijkt dat de antwoorden van de respondenten op dit item slecht samenhangen met de antwoorden van de respondenten op andere items. Dit zou kunnen worden verklaard doordat dit item als enige item in de schaal vraagt naar een investering in de collectieve belangen van de buurt, zonder dat de respondent daar direct iets voor terugkrijgt. Wanneer we kijken naar het itemgemiddelde van dit item dan zien we dat deze overeenkomt met die van het item 'oogje zeil' (zie Tabel 3.19, Kolom 'Gem.', item 2 en 3). Omdat beide items eenzelfde mate van sociale cohesie meten en beide gericht zijn op de mate waarin buurtbewoners een oogje voor elkaar in het zeil houden wordt besloten om item 2 uit de schaal te verwijderen. Na verwijdering van dit item komt de H -waarde van de resulterende schaal uit op een waarde van 0.39. De geselecteerde items voor elk van de dimensies van sociale cohesie vormen op overkoepelend niveau aldus een gemiddeld sterke schaal. Uit de schaalanalyses blijkt dat de aanname van monotoniciteit voor elk van de resterende items opgaat. De aanname van niet-kruisende ISRF's van het DMM is voor deze items minder goed te verdedigen.

3.5.1 Vergelijking van schaalbaarheid en volgorde van de itemgemiddelden in verschillende subgroepen

Tabel 3.20 toont de schaalbaarheidscoëfficiënten en de gemiddelde waarden van de items in de totale steekproef en in de onderscheiden subgroepen. Hoewel de item H -waarden over het algemeen acceptabel zijn in de verschillende subgroepen, zijn er een aantal afwijkingen die in het oog springen (zie Tabel 3.20, Kolommen 'Item H '). Zo kent het item 'lenen' in de groep mannelijke respondenten en in de groep respondenten ouder dan 55 jaar een lage item H -waarde ($H_i = 0.29$ respectievelijk 0.28). In de groep respondenten in de leeftijdscategorie 18 tot en met 30 jaar wordt het item 'praatje' gekenmerkt door een lage H -waarde ($H_i = 0.28$). De items 'op bezoek', 'buurtfeesten' en 'er op uit' vertonen ten slotte in algemene zin relatief lage item H -waarden.

Wanneer we de volgorde van de itemgemiddelden vergelijken in de verschillende subgroepen dan valt op dat in de onderscheiden leeftijdsgroepen een aantal items significante schendingen vertoont. Ten aanzien van het item 'lenen' scoren respondenten ouder dan 55 jaar lager dan op basis van hun antwoorden op de overige items in de schaal kan worden verwacht. De respondenten in de leeftijd tussen 18 en 30 jaar scoren daarentegen hoger dan in de lijn der verwachting ligt. Wellicht duidt dit op een generatie- of een cohort-effect ten aanzien van de mate waarin men het gepast vindt om iets van elkaar te lenen. Het zou zo kunnen zijn dat het in de jongere generatie meer gebruikelijk is om dingen, zoals gereedschap of ingrediënten voor het eten, te lenen van een buurtgenoot. Of misschien vindt men het naarmate men ouder wordt minder gepast om dingen van anderen te lenen. Om mogelijke generatie- of cohort-effecten uit de schaal te weren wordt besloten om dit item uit de schaal te verwijderen. Ook op het item 'klusje' scoren ouderen

ONTWIKKELING MEETINSTRUMENT SOCIALE COHESIE IN DE BUURT

Tabel 3.20 *Overzicht ItemH-waardes en gemiddelde scores items in schaal 'Sociale cohesie' in subgroepen gebaseerd op de sekse en de leeftijdscategorie van de respondent en het gegeven of de respondent al dan niet in Nederland is geboren op basis van de steekproef uit Paddepoel Zuid van 2007 (*Gem. = Gemiddelde). NB Zie Tabel 3.18 voor de volledige formuleringen van de items*

Item	Gehele steekproef (n = 253)		Mannen (n=121)		Vrouwen (n=132)		Geboren in Nederland (n=194)		Geboren buiten Nederland (n=59)	
	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH
1. Praatje	2.99	0.39	2.91	0.34	3.07	0.44	3.09	0.43	2.66	0.32
2. Oogje zeil	2.67	0.42	2.48	0.36	2.84	0.49	2.69	0.43	2.59	0.42
3. Informatie buurt(genoot)	2.11	0.40	2.03	0.41	2.17	0.39	2.06	0.40	2.27	0.40
4. Betrokken	2.02	0.43	2.04	0.42	2.01	0.44	2.07	0.44	1.88	0.40
5. Lenen	2.02	0.36	1.83	0.29	2.19	0.42	2.01	0.34	2.07	0.42
6. Klusje	1.89	0.40	2.00	0.39	1.78	0.42	1.84	0.39	2.05	0.42
7. Meeleven droevig	1.54	0.47	1.33	0.43	1.73	0.50	1.49	0.48	1.71	0.45
8. Gehecht	1.37	0.39	1.40	0.37	1.34	0.41	1.41	0.40	1.24	0.36
9. Op bezoek	1.25	0.33	1.12	0.35	1.36	0.31	1.25	0.35	1.22	0.27
10. Buurtfeesten	0.94	0.32	0.93	0.28	0.96	0.36	0.90	0.31	1.10	0.36
11. Advies	0.62	0.40	0.59	0.30	0.66	0.50	0.52	0.42	0.98	0.37
12. Er op uit	0.59	0.30	0.45	0.31	0.72	0.28	0.51	0.32	0.86	0.23
13. Organiseren	0.27	0.40	0.30	0.45	0.24	0.35	0.29	0.41	0.19	0.40
Schaalcoëfficiënt H	0.39		0.36		0.41		0.40		0.37	

(vervolg Tabel 3.20)

Item	Gehele steekproef (n = 253)		Leeftijdscategorie 18-30 (n = 59)		Leeftijdscategorie 31-55 (n = 99)		Leeftijdscategorie 56+ (n = 95)	
	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH
1. Praatje	2.99	0.39	2.49	0.28	3.10	0.45	3.19	0.34
2. Oogje zeil	2.67	0.42	2.12	0.39	2.74	0.48	2.94	0.33
3. Informatie buurt(genoot)	2.11	0.40	1.71	0.38	2.26	0.47	2.19	0.31
4. Betrokken	2.02	0.43	1.47	0.34	2.10	0.47	2.28	0.38
5. Lenen	2.02	0.36	1.90	0.36	2.16	0.44	1.95	0.28
6. Klusje	1.89	0.40	1.80	0.35	2.02	0.49	1.80	0.33
7. Meeleven droevig	1.54	0.47	0.71	0.38	1.71	0.54	1.88	0.38
8. Gehecht	1.37	0.39	0.81	0.32	1.25	0.43	1.83	0.34
9. Op bezoek	1.25	0.33	0.66	0.32	1.34	0.37	1.51	0.23
10. Buurtfeesten	0.94	0.32	0.78	0.20	1.17	0.37	0.81	0.32
11. Advies	0.62	0.40	0.68	0.39	0.65	0.50	0.57	0.32
12. Er op uit	0.59	0.30	0.47	0.35	0.57	0.31	0.69	0.23
13. Organiseren	0.27	0.40	0.19	0.46	0.36	0.40	0.22	0.35
Schaalcoëfficiënt H	0.39		0.34		0.45		0.32	

Antwoordcategorieën:

Vr 1,9,12 Eens per jaar of minder vaak (0), Een aantal keren per jaar (1), Een aantal keren per maand (2), Eens per week (3), Een aantal keren per week of vaker (4)

Vr 2,3,5-7,10,11 Bijna nooit (0), Meestal niet (1), Soms wel/niet (2), Meestal wel (3), Bijna altijd (4)

Vr 4,8 (Bij/ Aan) Bijna niemand (0), (Bij/ Aan) De meeste mensen niet (1), (Bij/ Aan) Sommige wel/niet (2), (Bij/ Aan) De meeste mensen wel (3), (Bij/ Aan) Bijna iedereen (4)

Vr 13 [Niet samengewerkt] (0), Ongeveer eens in het half jaar of minder vaak samengewerkt (1), Ongeveer eens in de drie maanden samengewerkt (2), Ongeveer eens in de twee maanden samengewerkt (3), Ongeveer maandelijks of vaker samengewerkt (4)

lager dan op basis van hun score op de overige items in de schaal kan worden verwacht. Een plausibele verklaring hiervoor is dat ouderen minder bedrijvig zijn wanneer het aankomt op klussen in en om het huis en daarvoor dus minder vaak hulp inroepen van een buurtgenoot. Omdat op basis van dit item in dat geval geen vergelijkbare uitspraken kunnen worden gedaan voor verschillende leeftijdsgroepen ten aanzien van de betrokkenheid bij buurtgenoten wordt ook dit item uit de schaal verwijderd²⁶.

Na verwijdering van de items 'lenen' en 'klusje' blijkt dat er tussen de onderscheiden subgroepen voor geen van de items nog sprake is van differentieel item functioneren. Desalniettemin vertoont het item 'op bezoek' in een groot aantal subgroepen schendingen van de aanname van monotoniciteit. Bestudering van de ISRF's duiden erop dat een deel van deze schendingen wordt veroorzaakt doordat de hoogste antwoordcategorie voor dit item vrijwel niet wordt gekozen door de respondenten. Dit vertekent mogelijk de samenhang van dit item met de overige items in de schaal. Voorlopig wordt het item uit de schaal verwijderd. In de toekomst zal moeten worden onderzocht in hoeverre een aanpassing van de antwoordcategorieën van dit item de schaalbaarheid vergroot (zie ook paragraaf 3.4.1.1). Wanneer het item 'op bezoek' uit de schaal wordt verwijderd daalt ook de schaalbaarheidscoëfficiënt van het item 'er op uit' in de gehele steekproef tot onder de kritische waarde van 0.30. Ook dit item wordt daarom voorlopig uit de schaal verwijderd, met de aanbeveling om in de toekomst te onderzoeken in hoeverre aanpassing van de antwoordcategorieën ook de schaalbaarheid van dit item vergroot.

Voor de resterende negen items zijn er ten slotte nog twee items die extra aandacht vereisen. Het item 'advies' wordt in de groep respondenten die niet in Nederland is geboren gekenmerkt door een lage H -waarde ($H_i = 0.28$). Dit terwijl het item in de groep respondenten die wel in Nederland is geboren een H -waarde kent van 0.43. De locatie van het item op de schaal is in beide groepen bovendien niet vergelijkbaar, zoals valt af te leiden uit het itemgemiddelde. Met een gemiddelde van 0.98 scoren de respondenten die niet in Nederland zijn geboren veel hoger op dit item dan de groep respondenten die wel in Nederland zijn geboren, met een gemiddelde score van 0.52. De respondenten die niet in Nederland zijn geboren scoren op dit item bovendien veel hoger dan op basis van hun antwoorden op de andere items in de schaal kan worden verwacht. Het is niet geheel duidelijk waarom het item zich in beide subgroepen anders gedraagt. Omdat het item echter mogelijk geen vergelijkbare informatie oplevert ten aanzien van de betrokkenheid van de subgroepen bij hun buurtgenoten wordt besloten het item voorlopig uit de schaal te verwijderen.

Wanneer ook het item 'advies' uit de schaal is verwijderd dan blijkt dat het item 'gehecht' in de groep respondenten in de leeftijdscategorie tussen 18 en 30 jaar een lage item H -waarde

²⁶ De verwijdering van de items heeft wederom één voor één plaatsgevonden, waarbij is gecontroleerd in hoeverre de verwijdering van het ene item van invloed was op de schaalbaarheid van het tweede item.

kent ($H_i = 0.27$). Mogelijk hangt deze lage item H -waarde samen met de woontijd van de respondent. Eerder zagen we reeds dat de groep respondenten in de leeftijd tussen 18 en 30 jaar relatief minder lang in de buurt woont (zie paragraaf 3.4.3.1). De vraag of men gehecht is aan buurtgenoten lijkt voor respondenten die nog niet zo lang in hun huidige buurt wonen weinig samen te hangen met de overige items in de schaal. Het item wordt daarom uit de schaal verwijderd²⁷.

Tabel 3.21 toont de schaalbaarheidscoëfficiënten en de gemiddelde scores voor de resterende zeven items in de gehele steekproef en in de verschillende subgroepen. Zoals deze tabel laat zien liggen de gemiddelde waardes van de zeven items goed verspreid over het continuüm van 'Betrokkenheid bij buurtgenoten' (zie Tabel 3.21, Kolommen 'Gem.'). In de totale steekproef lopen de gemiddelden van de items op van een waarde van 0.27 ('organiseren') tot een waarde van 2.99 ('praatje') op een schaal van 0 tot 4. De item H -waardes en de schaal H -waardes zijn voor de zeven items toereikend, zowel in de gehele steekproef als in de afzonderlijke subgroepen. De schaal H -waarde in de gehele steekproef duidt met een waarde van 0.46 op een gemiddeld sterke schaal.

De volgorde van de itemgemiddelden komt overeen in de verschillende subgroepen. Eventuele schendingen van deze volgorde in een subgroep blijken niet significant te zijn. Op enkele fluctuaties na zijn verschillen in de antwoorden tussen subgroepen consistent over de items heen. De aanname van monotoniteit is op drie items na goed verdedigbaar in de verschillende subgroepen. Het item 'praatje' vertoont zowel in de groep respondenten in de leeftijd tussen 18 tot 30 jaar als in de groep respondenten ouder dan 55 jaar een aantal significante schendingen. Uit bestudering van de ISRF's blijkt dat het item binnen deze groepen niet op eenduidige wijze samenhangt met de overige items in de schaal. De reden daarvoor is niet geheel duidelijk. Het is niet aannemelijk dat de mate waarin men een praatje maakt met anderen uit de buurt afhankelijk is van de leeftijd van de respondent. Wel zou het zo kunnen zijn dat de allerjongste respondenten, in de leeftijd tussen 18 en 22 jaar, niet zo vaak een praatje maken, maar bijvoorbeeld wel uiting geven aan andere vormen van betrokkenheid, bijvoorbeeld door deelname aan buurt- en straatfeesten. Dit vormt echter nog altijd geen verklaring voor de schendingen van de aanname van monotoniteit in de groep respondenten ouder dan 55 jaar. Omdat de locatie van dit item in de beide subgroepen in lijn ligt met de locatie van de overige items in de schaal en omdat het item inhoudelijk gezien zo'n wezenlijk kenmerk is van sociale cohesie wordt besloten om het item voorlopig in de schaal te behouden.

Ook het item 'betrokken' vertoont in de groep respondenten in de leeftijdscategorie 18 tot en met 30 jaar significante schendingen van de aanname van monotoniteit. De ISRF's van dit item vertonen in deze leeftijdscategorie een onregelmatig patroon. Deze schendingen

²⁷ In tegenstelling tot het item 'meeleven droevig' (zie paragraaf 3.4.3.1) lijkt de woontijd van de respondent in dit geval niet alleen van invloed te zijn op de *score* van de respondenten in de leeftijd van 18 tot 30 jaar op het item, maar ook op de *schaalbaarheid* van het item in deze subgroep.

HOOFDSTUK 3

Tabel 3.21 *Overzicht ItemH-waardes en gemiddelde scores items in schaal 'Sociale cohesie' binnen subgroepen gebaseerd op de sekse en de leeftijdscategorie van de respondent en het gegeven of de respondent al dan niet in Nederland is geboren op basis van de steekproef uit Paddepoel Zuid van 2007 (*Gem. = Gemiddelde). NB Zie Tabel 3.18 voor de volledige formuleringen van de items.*

Item	Gehele steekproef (n = 253)		Mannen (n=121)		Vrouwen (n=132)		Geboren in Nederland (n=194)		Geboren buiten Nederland (n=59)	
	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH
1. Praatje	2.99	0.43	2.91	0.37	3.07	0.47	3.09	0.45	2.66	0.38
2. Oogie zeil	2.67	0.43	2.48	0.39	2.84	0.47	2.69	0.41	2.59	0.49
3. Informatie buurt(genoot)	2.11	0.46	2.03	0.44	2.17	0.48	2.06	0.45	2.27	0.52
4. Betrokken	2.02	0.44	2.04	0.41	2.01	0.47	2.07	0.44	1.88	0.45
5. Meeleven droevig	1.54	0.50	1.33	0.49	1.73	0.50	1.49	0.49	1.71	0.52
6. Buurtfeesten	0.94	0.40	0.93	0.35	0.96	0.46	0.90	0.37	1.10	0.51
7. Organiseren	0.27	0.59	0.30	0.62	0.24	0.56	0.29	0.58	0.19	0.63
Schaalcoëfficiënt H	0.46		0.42		0.48		0.45		0.49	
Rho	0.79		n.v.t.		0.79		0.78		n.v.t.	

(vervolg Tabel 3.21)

Item	Gehele steekproef (n = 253)		Leeftijdscategorie 18-30 (n = 59)		Leeftijdscategorie 31-55 (n = 99)		Leeftijdscategorie 56+ (n = 95)	
	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH	Gem.*	ItemH
1. Praatje	2.99	0.43	2.49	0.32	3.10	0.46	3.19	0.37
2. Oogie zeil	2.67	0.43	2.12	0.47	2.74	0.46	2.94	0.31
3. Informatie buurt(genoot)	2.11	0.46	1.71	0.45	2.26	0.51	2.19	0.38
4. Betrokken	2.02	0.44	1.47	0.32	2.10	0.46	2.28	0.42
5. Meeleven droevig	1.54	0.50	0.71	0.45	1.71	0.55	1.88	0.38
6. Buurtfeesten	0.94	0.40	0.78	0.30	1.17	0.47	0.81	0.35
7. Organiseren	0.27	0.59	0.19	0.63	0.36	0.57	0.22	0.56
Schaalcoëfficiënt H	0.46		0.40		0.49		0.38	
Rho	0.79		n.v.t.		n.v.t.		n.v.t.	

Antwoordcategorieën:

Vr 1 Eens per jaar of minder vaak (0), Een aantal keren per jaar (1), Een aantal keren per maand (2), Eens per week (3), Een aantal keren per week of vaker (4)

Vr 2,3,5,6 Bijna nooit (0), Meestal niet (1), Soms wel/niet (2), Meestal wel (3), Bijna altijd (4)

Vr 4 Bij bijna niemand (0), Bij de meeste mensen niet (1), Bij sommige wel/niet (2), Bij de meeste mensen wel (3), Bij bijna iedereen (4)

Vr 7 [Niet samengewerkt] (0), Ongeveer eens in het half jaar of minder vaak samengewerkt (1), Ongeveer eens in de drie maanden samengewerkt (2), Ongeveer eens in de twee maanden samengewerkt (3), Ongeveer maandelijks of vaker samengewerkt (4)

zijn eveneens moeilijk inhoudelijk te verklaren. De locatie van dit item ligt in de groep jonge respondenten bovendien in lijn met de overige items in de schaal. Er wordt daarom besloten om ook dit item in de schaal te behouden. Ten slotte blijkt dat ook het item ‘organiseren’ in de groep respondenten in de leeftijdscategorie 18 tot en met 30 jaar een aantal significante schendingen vertoont ten aanzien van de aanname van monotoniciteit. Bestudering van de ISRF’s duidt wederom op een probleem in de antwoordcategorieën van dit item. Het item lijkt te fijnmazig te meten. Omdat het item inhoudelijk gezien relevant is voor het meten van sociale cohesie en omdat de locatie van dit item in de groep jonge respondenten in lijn ligt met de locatie van de overige items in de schaal wordt besloten om het item in de schaal te behouden. Door voor de subgroepen op basis van leeftijd de somscores te berekenen mét en zonder de drie bovenstaand beschreven items kan ik nagaan in hoeverre de items van invloed zijn op het verschil in somscores tussen elk van deze de groepen. Uit deze berekening blijkt dat geen van de items vertekening veroorzaakt in de verschillen tussen de somscores voor de onderscheiden subgroepen. Het bevestigt mijn keuze om de drie items in de schaal te behouden.

Tabel 3.22 geeft een overzicht van de items in de geconstrueerde schaal voor ‘Betrokkenheid bij buurtgenoten’. De aanname van niet-kruisende ISRF’s is in de gehele steekproef wél, maar in de verschillende subgroepen veelal niet te verdedigen. De betrouwbaarheidscoëfficiënt Rho kent voor de gehele steekproef een waarde van 0.79. In de ontwikkelde schaal komen alle onderscheiden dimensies van sociale cohesie terug. De schaal bevat een item dat is gericht op de dimensie ‘Samenwerken in het creëren van welzijn’ op individueel niveau (zie item 1, Tabel 3.22). Twee items zijn gericht op de dimensie ‘Samenwerken in het creëren van welzijn’ op buurtniveau (zie item 6 en 7, Tabel 3.22). Drie items zijn gericht op de dimensie ‘Solidariteit’. Ten aanzien van de dimensie ‘Solidariteit’ komen in de huidige schaal zowel sociaal-emotionele steun als instrumentele – en informatieve steun tot uiting (zie respectievelijk item 5, 2 en 3, Tabel 3.22). Ten slotte bevat de schaal een item dat is gericht op de dimensie ‘Gevoelens van betrokkenheid’ (zie item 4, Tabel 3.22).

Tabel 3.22 Overzicht definitieve items in schaal 'Betrokkenheid bij buurtgenoten'

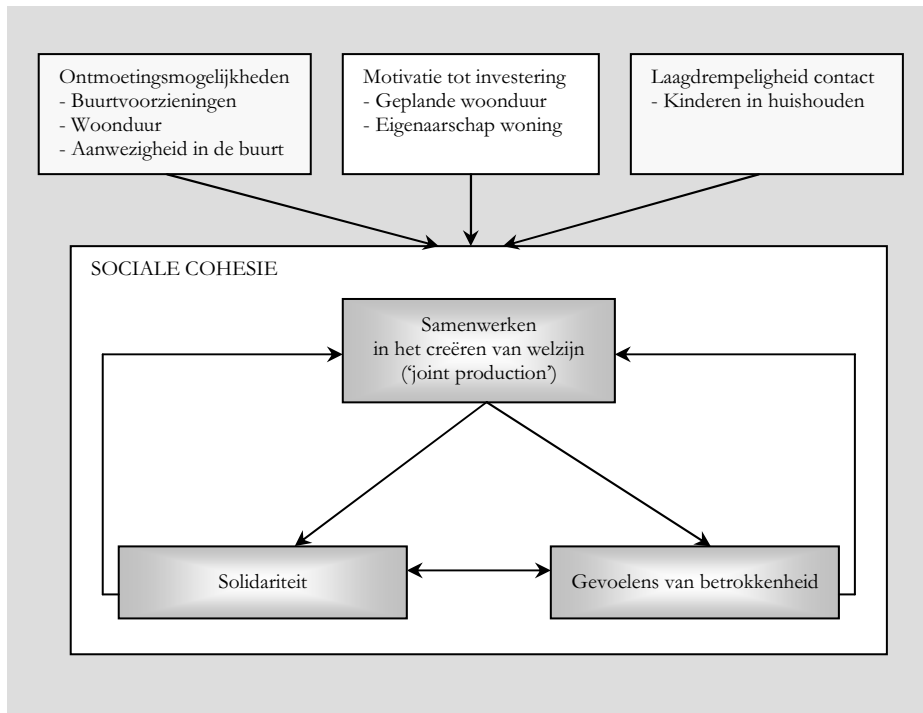
Items	
1. Praatje	Hoe vaak maakte u in het afgelopen half jaar een praatje met iemand uit de buurt?
2. Oogje zeil	Als u wat langer weg bent van huis, is er dan iemand in uw buurt die een oogje in het zeil houdt, bijvoorbeeld door op te letten dat er niet ingebroken wordt, door voor uw huisdieren te zorgen of door de planten water te geven?
3. Informatie buurt(genoot)	Als er iets belangrijks gebeurt in de buurt of met een buurtgenoot, is er dan iemand uit uw buurt die u hiervan op de hoogte brengt?
4. Betrokken	Voelt u zich betrokken bij de mensen die in uw directe buurt wonen?
5. Meeleven droevig	Als er een droevig moment of een droevige gebeurtenis is in uw leven, is er dan iemand uit de buurt die voor u een steun en toeverlaat is?
6. Buurtfeesten	Zijn er in deze buurt wel eens buurtfeesten of buurtbarbecues of andere activiteiten waarvoor de hele buurt uitgenodigd is? [ZO JA] Hoe vaak gaat u naar deze feesten, barbecues of activiteiten?
7. Organiseren	Heeft u in het afgelopen jaar samengewerkt met andere buurtbewoners om iets te organiseren voor de buurt, bijvoorbeeld om een buurtfeest of –activiteit te organiseren of om een buurtkrantje te maken? [ZO JA] Hoe vaak bent u in het afgelopen jaar met deze buurtbewoners bijeengekomen?

Antwoordcategorieën:

- Vr 1 Eens per jaar of minder vaak (0), Een aantal keren per jaar (1), Een aantal keren per maand (2), Eens per week (3), Een aantal keren per week of vaker (4)
- Vr 2,3,5,6 Bijna nooit (0), Meestal niet (1), Soms wel/niet (2), Meestal wel (3), Bijna altijd (4)
- Vr 4 Bij bijna niemand (0), Bij de meeste mensen niet (1), Bij sommige wel/niet (2), Bij de meeste mensen wel (3), Bij bijna iedereen (4)
- Vr 7 [Niet samengewerkt] (0), Ongeveer eens in het half jaar of minder vaak samengewerkt (1), Ongeveer eens in de drie maanden samengewerkt (2), Ongeveer eens in de twee maanden samengewerkt (3), Ongeveer maandelijks of vaker samengewerkt (4)

3.6 Relatie tussen de betrokkenheid bij buurtgenoten en theoretisch gerelateerde variabelen

In Hoofdstuk twee is omschreven dat er verschillende condities van invloed zijn op de ontwikkeling van sociale cohesie in de buurt (zie paragraaf 2.2.1.1). Er is beargumenteerd dat de mate waarin een individu betrokken is bij zijn of haar buurtgenoten afhankelijk is van de ontmoetingsmogelijkheden, de motivatie tot investering en de laagdrempeligheid van het contact (zie Figuur 3.2). Nu de betrouwbaarheid van de schaal voor 'Betrokkenheid bij buurtgenoten' is vastgesteld wordt in deze paragraaf onderzocht in hoeverre deze theoretisch veronderstelde relaties in de huidige steekproef ook daadwerkelijk kunnen worden waargenomen. Dit kunnen we onderzoeken doordat in de meting in Paddepoel Zuid in 2007 operationalisaties zijn meegenomen van de drie condities die theoretisch gerelateerd zijn aan de betrokkenheid bij buurtgenoten.

Figuur 3.2 Schematische weergave van de condities die van invloed zijn op de ontwikkeling van sociale cohesie in de buurt

Alvorens uitspraken te doen over de relatie tussen de drie condities en de betrokkenheid van individuen bij hun buurtgenoten op basis van de steekproef uit Paddepoel Zuid van 2007 is het interessant om vast te stellen in hoeverre deze steekproef een representatieve afspiegeling vormt van de bewoners in de wijk. In Tabel 1 in Bijlage I worden daartoe de demografische kenmerken van de 255 respondenten in de steekproef vergeleken met de demografische kenmerken van alle bewoners uit Paddepoel Zuid. Deze tabel laat zien dat de steekproef, wat betreft de verdeling van sekse, leeftijd en het aantal individuen dat in Nederland is geboren, representatief is voor de populatie in Paddepoel Zuid in 2007. Tabel 3.23 vat de achtergrondkenmerken van de 255 ondervraagde respondenten samen. Voor een beschrijving van de dataverzameling in Paddepoel Zuid in 2007 verwijs ik graag naar paragraaf 3.2.1.2.

Tabel 3.23 *Overzicht van de achtergrondkenmerken van de respondenten uit Paddepoel Zuid in april 2007 (n = 255)*
(N = aantal respondenten)

Achtergrondkenmerken	N (%)
Sekse (<i>man</i>)	122 (47,8)
Geboorteland (<i>in Nederland geboren</i>)	195 (76,5)
Leeftijd	47,6 (17,9) ¹
Opleidingsniveau	Middelbaar Beroeps onderwijs (MBO) ²
Dagelijkse hoofdbezigheid	
<i>Volledig werkend (> 20 uur p/w)</i>	84 (32,9)
<i>Deeltijd werkend (≤ 20 uur p/w)</i>	33 (12,9)
<i>Studerend/ schoolgaand</i>	25 (9,8)
<i>Werkeloos/ werkzoekend/ arbeidsongeschikt</i>	20 (7,8)
<i>Gepensioneerd</i>	43 (16,9)
<i>Huisvrouw/ huisman</i>	43 (16,9)
Huishoudenssamenstelling	
<i>Alleenwonend</i>	69 (27,1)
<i>Samenwonend met partner</i>	82 (32,2)
<i>Samenwonend met partner en kinderen</i>	60 (23,5)
<i>Samenwonend zonder partner, met kinderen</i>	31 (12,2)
<i>Samenwonend met huisgenoten</i>	12 (4,7)

¹ Gemiddelde (Standaarddeviatie), range = 18-89

² Mediaan

3.6.1 Operationalisaties

De condities die theoretisch gerelateerd zijn aan de betrokkenheid van bewoners bij hun buurtgenoten zijn in de meting in Paddepoel Zuid in 2007 als volgt geoperationaliseerd²⁸:

Ontmoetingsmogelijkheden. Ten aanzien van de ontmoetingsmogelijkheden is voor de volgende voorzieningen: supermarkt of winkel, basisschool/ middelbare school of crèche, park, sportveld/ voetbalveld, sportcentrum/ recreatiecentrum of zwembad, speeltuin, kerk, snackbar, eetcafé/ restaurant, café of bar en ten slotte het postkantoor, nagegaan in hoeverre deze voorzieningen zich op loopafstand van de respondent bevinden en, zo ja, hoe vaak de respondent van elk van deze voorzieningen gebruik maakt (antwoordcategorieën oplopend van ‘eens per jaar of minder vaak’ tot ‘een aantal keren per week of vaker’). Wanneer er een voorziening in de buurt was die niet in dit lijstje was opgenomen maar waar de respondent wel regelmatig gebruik van maakte dan kon de respondent dit aangeven. Op basis van de scores op elk van de voorzieningen is voor elke respondent een somscore geconstrueerd voor het *gebruik van voorzieningen*. De *woonduur* van de respondent is gemeten door te vragen naar het aantal jaren en maanden dat de respondent in de huidige buurt woont. Ten aanzien van de *aanwezigheid in de buurt* is nagegaan hoe vaak de respondent over het algemeen *op een doordeweekse dag en in het weekend in de buurt aanwezig* is (antwoordcategorieën oplopend van ‘bijna nooit’ tot ‘bijna altijd’).

²⁸ Voor de exacte vraagstellingen verwijs ik graag naar de vragenlijst in Bijlage III van dit proefschrift.

Motivatie tot investering. Ten aanzien van de *geplande woontijd* van de respondent is aan hen gevraagd of zij van plan zijn om ooit uit de buurt te verhuizen en zo ja op welke termijn (antwoordcategorieën oplopend van ‘binnen 1 tot 2 jaar’ tot ‘nooit’). Vervolgens is aan de respondenten gevraagd of zij *buurder of eigenaar* zijn van de woning waarin zij wonen.

Laagdrempeligheid van buurtcontacten. Ten aanzien van de laagdrempeligheid van de buurtcontacten is aan de respondenten gevraagd hoe hun huishoudenssamenstelling is. Op basis van deze gegevens is een variabele geconstrueerd die aangeeft of de respondent wel of geen *kinderen heeft in het huishouden*.

Betrokkenheid bij buurtgenoten. De mate van betrokkenheid bij buurtgenoten wordt gemeten op basis van de individuele somscores op de zeven items in de schaal voor ‘Betrokkenheid bij buurtgenoten’ die in paragraaf 3.5 is vastgesteld.

Tabel 3.24 biedt inzicht in de statistische kenmerken van de items gericht op de ontmoetingsmogelijkheden in de buurt, de motivatie tot investering, de laagdrempeligheid van buurtcontacten en de betrokkenheid bij buurtgenoten, zoals gemeten in Paddepoel Zuid in april 2007. Met een lineaire regressieanalyse is onderzocht in hoeverre de geoperationaliseerde variabelen voor de drie gespecificeerde condities van invloed zijn op de betrokkenheid van een individu bij zijn of haar buurtgenoten, zoals vastgesteld op basis van het ontwikkelde meetinstrument. De regressieanalyse is uitgevoerd met behulp van de statistische software SPSS 14.0 (SPSS Inc., 2006). In de grafische weergaves van de partiële correlaties tussen elk van de verklarende variabelen en de afhankelijke variabele ‘Betrokkenheid bij buurtgenoten’ is één zogenaamde uitbijter (*outlier*) gevonden, een respondent met een extreem lage score op de mate van betrokkenheid bij buurtgenoten, gegeven de score op elk van de verklarende variabelen. Deze respondent is uit de steekproef verwijderd.

In de regressieanalyse is allereerst het theoretische model getoetst. Alle variabelen uit het theoretische model zijn daarbij gelijktijdig toegevoegd aan het regressiemodel. Vervolgens is onderzocht of het theoretische model kon worden aangescherpt, onder meer door na te gaan of het model op vergelijkbare wijze functioneert voor verschillende groepen respondenten (op basis van sekse, het geboorteland van de respondent (in Nederland geboren versus niet in Nederland geboren) en de dagelijkse bezigheid van de respondent). Daarnaast is onderzocht of de betrokkenheid van de respondenten bij hun buurtgenoten beter kon worden verklaard door toevoeging van interacties tussen de gedefinieerde verklarende variabelen en de achtergrondkenmerken van de respondent aan het model. In elk van de toepassingen van het lineaire regressiemodel zijn de assumpties die daaraan ten grondslag liggen onderzocht, waaronder de aanname van lineariteit, de homogeniteit van de varianties en de normaliteit van de residuen.

HOOFDSTUK 3

Tabel 3.24 Beschrijvende statistieken bestudeerde variabelen (N = aantal respondenten, SD = standaarddeviatie).

Variabele	N (%)	Gemiddelde (SD)	Mediaan
1. Gebruik ontmoetingsplaatsen	245		'Een aantal keren per jaar'
2. Woontduur	255	13,8 (13,0)	8 jaar en 8 maanden
3. Geplande woontduur	247		'Ooit, onbepaald'
4. Aanwezigheid in buurt doordeweeks	252		'Ongeveer de helft van de tijd'
5. Aanwezigheid in buurt in het weekend	250		'De meeste tijd wel'
6. Eigenaarschap woning (<i>huurders</i>)	195 (76,5)		
7. Kinderen in het huishouden (<i>ja</i>)	91 (35,7)		
8. Betrokkenheid bij buurtgenoten	255	12,5 (6,6)	

Antwoordcategorieën:

Vr 1 Somscore over 12 items, elk met antwoordcategorieën oplopend van 0 ('eens per jaar of minder vaak') tot 4 ('een aantal keren per week of vaker'), mogelijke somscores oplopend van 0 tot 48

Vr 2 Uitgedrukt in maanden

Vr 3 Oplopend van 0 ('binnen 1 of 2 jaar') tot 4 ('nooit')

Vr 4 & 5 Oplopend van 0 ('bijna niet') tot 4 ('bijna altijd')

Vr 6 0 = huurder, 1 = eigenaar

Vr 7 0 = nee, 1 = ja

Vr 8 Somscore over 7 items, elk met antwoordcategorieën oplopend van 0 ('weinig betrokkenheid') tot 4 ('veel betrokkenheid'), mogelijke somscores oplopend van 0 tot 28

Tabel 3.25 toont de correlaties tussen de onderzochte variabelen op basis van de Pearson correlatiecoëfficiënt. Uit verdere analyses bleek dat deze correlatiecoëfficiënt vergelijkbaar is met de correlatiecoëfficiënten die zijn aangepast aan het meetniveau van de variabelen.

Tabel 3.25 Correlatiematrix: bestudeerde variabelen (NB zie Tabel 3.24 voor de antwoordcategorieën voor elk van de variabelen)

Variabele	1	2	3	4	5	6	7
1. Gebruik ontmoetingsplaatsen							
2. Woontduur	-.01						
3. Geplande woontduur	-.01	.40					
4. Aanwezigheid in buurt doordeweeks	-.02	.24	.18				
5. Aanwezigheid in buurt in het weekend	.01	.13	.18	.25			
6. Eigenaarschap woning	-.10	-.38	-.03	-.22	.03		
7. Kinderen in het huishouden	.33	-.05	.00	.09	.06	-.20	
8. Betrokkenheid bij buurtgenoten	.28	.11	.42	.12	.04	.08	.28

Zoals uit Tabel 3.25 valt op te maken hangt de mate van betrokkenheid bij buurtgenoten in de huidige steekproef sterk samen met het gebruik van ontmoetingsplaatsen in de buurt, de geplande woontduur en het hebben van kinderen in het huishouden. De verklarende variabelen blijken echter ook onderling met elkaar samen te hangen. Zo hangen de woontduur en de geplande woontduur van de respondent sterk met elkaar samen. Hetzelfde geldt voor de woontduur van de respondent en het gegeven of men huurder of eigenaar is van de woning waarin men woont (huiseigenaren in de huidige steekproef wonen relatief

korter in hun huidige buurt dan huurders). Ten slotte blijkt het hebben van kinderen in het huishouden sterk samen te hangen met het gebruik van ontmoetingsplaatsen in de buurt.

3.6.2 Resultaten

Tabel 3.26 toont de resultaten van de regressieanalyse.

Tabel 3.26 Resultaten van de regressieanalyse voor 'Betrokkenheid bij buurtgenoten' met de ontmoetingsmogelijkheden, de motivatie tot investering en de laagdrempeligheid van het contact met buurtgenoten als onafhankelijke variabelen (B = ongestandaardiseerd, R^2 = verklaarde variantie, N = aantal respondenten)

Variabele	B	SE	P
Gebruik ontmoetingsplaatsen	.28	.07	.000
Woonduur	.02	.03	.599
Geplande woonduur	1.72	.26	.000
Aanwezigheid in de buurt doordeweeks	.61	.34	.073
Aanwezigheid in de buurt in het weekend	-.50	.36	.165
Eigenaarschap woning	2.58	.99	.010
Kinderen in het huishouden	3.28	.81	.000
R^2	.323		
Gecorrigeerde R^2	.302		
N	232		

In Hoofdstuk twee (zie paragraaf 2.2.1.1) is beargumenteerd dat bewoners die meer gebruik maken van de ontmoetingsmogelijkheden in de buurt, sterker betrokken zijn bij hun buurtgenoten. Zoals de positieve B -coëfficiënt in de rij 'Gebruik ontmoetingsplaatsen' van Tabel 3.26 laat zien wordt deze hypothese door de regressieanalyse bevestigd ($B = .28, p = .000$). Ten aanzien van de woonduur is in Hoofdstuk twee de verwachting geuit dat men sterker betrokken is bij buurtgenoten naarmate men langer in de buurt woont. Deze verwachting wordt niet bevestigd door de regressieanalyse. De woonduur van de respondent blijkt geen significante invloed uit te oefenen op de score op de ontwikkelde schaal voor 'Betrokkenheid bij buurtbewoners' ($B = .02, p = .599$, zie Tabel 3.26, Rij 'Woonduur'). Wanneer we de grafische weergave van de relatie tussen woonduur en de betrokkenheid bij buurtgenoten bestuderen dan valt op dat de bewoners die sinds kort in de buurt wonen een grote spreiding vertonen in hun mate van betrokkenheid bij buurtgenoten. Naarmate bewoners langer in hun buurt wonen, neemt de spreiding in de betrokkenheid af: er zijn relatief minder bewoners die aangeven heel sterk betrokken te zijn bij hun buurtgenoten, maar er zijn ook relatief minder bewoners die aangeven helemaal niet betrokken te zijn bij hun buurtgenoten. Het zou erop kunnen wijzen dat het positieve effect van woonduur op de mate van betrokkenheid bij buurtgenoten pas na een bepaalde minimale woonduur in werking treedt. Uit bestudering van de correlaties tussen de onderzochte variabelen (zie Tabel 3.25) blijkt dat er – over het geheel genomen - een lichte

positieve samenhang bestaat tussen de woontijd van de respondent en de mate van betrokkenheid bij buurtgenoten. Zoals eerder beschreven blijkt uit Tabel 3.25 echter ook dat de woontijd van de respondent onder meer sterk samenhangt met de geplande woontijd. De samenhang tussen de verklarende variabelen in het model maakt dat de variabelen als het ware concurreren om het verklaren van de variantie in de betrokkenheid van de respondenten bij hun buurtgenoten. Een deel van het effect van woontijd zou aldus kunnen samenvallen met het effect van de geplande woontijd van de respondent.

De *geplande woontijd* van de respondent blijkt op positieve wijze van invloed te zijn op de mate van betrokkenheid bij buurtgenoten ($B = 1.72, p = .000$, zie Tabel 3.26, Rij 'Geplande woontijd'). In lijn met de verwachting neemt de betrokkenheid bij buurtgenoten in de onderzochte steekproef toe naarmate men van plan is om langer in de buurt te blijven wonen. De aanwezigheid in de buurt doordeweeks blijkt in de onderzochte steekproef een marginale positieve invloed uit te oefenen op de betrokkenheid bij buurtbewoners ($B = .61, p = .073$, zie Tabel 3.26, Rij 'Aanwezigheid in de buurt doordeweeks'). In tegenstelling tot de verwachting is de aanwezigheid van bewoners in het weekend niet van invloed op de betrokkenheid bij buurtgenoten ($B = -.50, p = .165$, zie Tabel 3.26, Rij 'Aanwezigheid in de buurt in het weekend'). Nadere analyses wijzen erop dat de relatie tussen de aanwezigheid in de buurt in het weekend en de betrokkenheid bij buurtgenoten mogelijk verschillend is voor verschillende groepen bewoners. Zo bestaat er voor voltijd - en deeltijd werkenden in de huidige steekproef een lichte positieve samenhang tussen de aanwezigheid in de buurt in het weekend en de betrokkenheid bij buurtgenoten. Voor de overige groepen, dat wil zeggen: de werklozen, de studenten/scholieren, de huisvrouwen/mannen en de gepensioneerden, is de relatie tussen de aanwezigheid in de buurt in het weekend en de betrokkenheid bij buurtgenoten echter veeleer negatief.

Ten aanzien van de motivatie tot investering is in Hoofdstuk twee de verwachting geuit dat huiseigenaren sterker betrokken zijn bij hun buurtgenoten dan huurders. De traditionele verklaring hiervoor is enerzijds dat deze bewoners relatief langer in de buurt (blijven) wonen en anderzijds dat eigenaren een relatief groter (financieel) belang hebben om hun buurt leefbaar te houden. Uit de regressieanalyse blijkt dat, ook wanneer er wordt gecontroleerd voor de woontijd en de geplande woontijd van de respondent, het gegeven dat men eigenaar is van de woning waarin men woont in de huidige steekproef een positieve invloed uitoefent op de betrokkenheid bij buurtgenoten ($B = 2.58, p = .010$, zie Tabel 3.26, Rij 'Eigenaarschap woning'). Ten slotte is in Hoofdstuk twee beargumenteerd dat de aanwezigheid van kinderen in het huishouden de laagdrempeligheid van contacten met buurtgenoten vergroot en zodoende resulteert in een sterkere betrokkenheid bij buurtgenoten. Deze verwachting wordt door de regressieanalyse bevestigd ($B = 3.28, p = .000$, zie Tabel 3.26, Rij 'Kinderen in het huishouden').

In de steekproef uit Paddepoel Zuid van 2007 blijkt de geplande woontijd van de bewoners de grootste invloed uit te oefenen op de betrokkenheid bij buurtbewoners,

gevolgd door de vraag of men kinderen heeft in het huishouden en het gebruik van buurtvoorzieningen. Samen verklaren de variabelen in het theoretische model 30,2% van de variantie in de scores op de schaal 'Betrokkenheid bij buurtgenoten'.

3.6.3 Conclusie en discussie

De resultaten van de regressieanalyse bevestigen grotendeels de theoretisch veronderstelde relaties tussen de drie gedefinieerde condities en de betrokkenheid van bewoners bij hun buurtgenoten. Wat betreft de ontmoetingsmogelijkheden in de buurt lijkt voornamelijk met name het gebruik van buurtvoorzieningen een sterke invloed uit te oefenen op de betrokkenheid bij buurtgenoten. Ten aanzien van de motivatie tot investering bleken zowel de geplande woontijd van de respondent als het eigenaarschap van de woning de betrokkenheid bij buurtgenoten op positieve wijze te beïnvloeden. Wat betreft de laagdrempeligheid van het contact bleek het hebben van kinderen in het huishouden de betrokkenheid bij buurtgenoten te vergroten.

Door de samenhang tussen de verschillende verklarende variabelen is het voornamelijk moeilijk om precies te bepalen welke variabelen in het theoretische model de variantie in de betrokkenheid bij buurtgenoten het beste kunnen verklaren. De uitkomsten van de regressieanalyse met betrekking tot de invloed van de aanwezigheid in de buurt op de betrokkenheid bij buurtgenoten hebben er daarnaast op gewezen dat het gespecificeerde theoretische model wellicht verschillend functioneert voor verschillende groepen bewoners. Als een eerste aanzet om dit verder te onderzoeken ben ik voor de huidige steekproef nagegaan hoe het model functioneert in subgroepen op basis van sekse, het gegeven of men al dan niet in Nederland is geboren en de dagelijkse hoofdbezigheid van de respondent. Daarnaast is onderzocht of de betrokkenheid van de respondenten bij hun buurtgenoten beter kan worden verklaard door toevoeging van interacties tussen de gedefinieerde verklarende variabelen en de achtergrondkenmerken van de respondent aan het model. Voornamelijk zijn hieruit geen eenduidige conclusies te trekken. Mogelijk komt dit doordat de groepen in de huidige steekproef te klein zijn om eenduidige resultaten weer te geven.

Om het huidige theoretische model in de toekomst verder te valideren, zullen de onderzochte relaties in meerdere buurten moeten worden onderzocht. Hierbij kan worden nagegaan in hoeverre de betrokkenheid bij buurtgenoten beter kan worden verklaard door interacties tussen de huidige verklarende variabelen en overige bewoners- of buurtkenmerken. Het is in dit kader van belang om niet alleen (de interactie tussen) variabelen op individueel niveau in beschouwing te nemen, maar ook variabelen op buurtniveau en de interactie tussen variabelen op individueel niveau en op buurtniveau. Individuen met kinderen die in een kinderrijke buurt wonen, vertonen immers wellicht een andere mate van betrokkenheid bij buurtgenoten dan individuen met kinderen die in een

buurt wonen waar nauwelijks andere kinderen zijn. Door in toekomstig onderzoek in verschillende buurten te onderzoeken welke (combinaties van) condities op individueel - en op buurtniveau de betrokkenheid bij buurtgenoten versterken kan de generaliseerbaarheid van de huidige resultaten worden vastgesteld.

3.7 Conclusie

Hoewel sociale cohesie een kenmerk is van een groep, is in paragraaf 3.1 van dit hoofdstuk beargumenteerd dat de mate van sociale cohesie wordt bepaald door het gedrag en de attitudes van individuele groepsleden. Met het ontwikkelde meetinstrument wordt de mate van sociale cohesie in een buurt daarom afgeleid van de betrokkenheid van individuele bewoners bij hun buurtgenoten. Dit gebeurt door een gemiddelde score te berekenen voor een buurt op basis van de antwoorden van buurtbewoners op de items in de ontwikkelde schaal 'Betrokkenheid bij buurtgenoten'. Het uitgangspunt is dat wanneer ik informatie heb over de betrokkenheid van voldoende bewoners bij hun buurtgenoten, ik op basis van deze informatie iets kan zeggen over de sociale cohesie in de buurt als geheel. Uitgaande van de dimensies van sociale cohesie die in Hoofdstuk twee zijn gedefinieerd (zie paragraaf 2.2.1) is de betrokkenheid van bewoners bij hun buurtgenoten in dit hoofdstuk vertaald in een aantal objectieve kenmerken. Deze kenmerken zijn gespecificeerd in items. Door de schaalbaarheid van de ontwikkelde items te onderzoeken in verschillende steekproeven en in verschillende subgroepen is een schaal vastgesteld waarmee de betrokkenheid van bewoners bij hun buurtgenoten in verschillende buurten en in verschillende subgroepen op zinvolle wijze met elkaar kan worden vergeleken.

3.7.1 Verdere ontwikkeling meetinstrument

In elk van de schaalanalyses is gebleken dat het ontwikkelen van een kwalitatief goede schaal een hele opgave is. Zoals DeVelles (2003, p. 152) stelt: "Writing items that consistently measure the attribute under study and are insensitive to other respondent characteristics is no mean feat". In het proces van schaalconstructie zijn dan ook beslissingen gemaakt om items uit de schaal te verwijderen. Elk van deze items is echter aanvankelijk ontwikkeld om een specifiek kenmerk van betrokkenheid bij buurtgenoten te meten. De schaalanalyses hebben voor een deel geleid tot een heroriëntatie op de vraag of bepaalde kenmerken wel in de schaal voor betrokkenheid bij buurtgenoten thuis horen. Daarnaast hebben de schaalanalyses gewezen op meer technische gebreken van de ontwikkelde items, zoals een ongeschikt aantal antwoordcategorieën. De schaalanalyses hebben bovendien aandacht gevestigd op items die in verschillende subpopulaties mogelijk anders functioneren. En ten slotte zijn er ook items geweest waarvoor de schaalanalyses

dubbelzinnige resultaten weergaven, zonder dat de reden daarvoor goed duidelijk is geworden.

Al met al hebben de schaalanalyses veel handvatten gegenereerd voor de verdere ontwikkeling van de schaal voor 'Betrokkenheid bij buurtgenoten'. Door te zoeken naar aanvullende items en door de huidige items aan te scherpen kan het ontwikkelde meetinstrument worden verbeterd. Dit betekent onder meer dat er moet worden gezocht naar een optimaal aantal antwoordcategorieën voor elk van de items. Daarnaast vraagt het om het herformuleren van bepaalde items zodat de beantwoording daarvan niet meer wordt beïnvloed door andere kenmerken dan de betrokkenheid van de respondent bij zijn of haar buurtgenoten. Bovendien vereist het verder onderzoek naar de vraag waarom bepaalde items niet goed functioneren. De verschillende dimensies van betrokkenheid bij buurtgenoten (dat wil zeggen: de mate van 'joint production', de mate van solidariteit en gevoelens van betrokkenheid) kunnen in de schaal meer in balans worden gebracht. Om de kwaliteit van het instrument nader vast te stellen dient het functioneren van het meetinstrument ten slotte verder te worden onderzocht in verschillende buurten in Nederland. Zo is het in de toekomst onder meer interessant om vast te stellen hoe het meetinstrument functioneert in buurten in andere gebieden van Nederland, zoals in het midden en het zuiden van Nederland.

3.7.2 Van betrouwbaarheid naar validiteit

De mate van sociale cohesie wordt met behulp van het ontwikkelde meetinstrument afgeleid van het gedrag en de attitudes van individuele buurtbewoners. Om tot betrouwbare uitspraken te kunnen komen is in dit hoofdstuk vastgesteld in hoeverre de items op individueel niveau inzicht geven in de verschillende kenmerken van sociale cohesie. Dat wil zeggen: op basis van de schaalanalyses is vastgesteld dat de items in het ontwikkelde meetinstrument dusdanig met elkaar samenhangen dat er kan worden verondersteld dat de items één en dezelfde latente trek meten voor individuen met verschillende achtergrondkenmerken. Dat de variabiliteit in de scores op de items in het ontwikkelde meetinstrument kan worden toegekend aan één en dezelfde latente trek betekent echter nog niet per definitie dat dit ook de latente trek is waarin we geïnteresseerd zijn. De mate waarin het ontwikkelde meetinstrument mag gelden als een aanvaardbare, adequate representant van het concept dat het beoogt te meten is een vraag naar de validiteit van het meetinstrument (De Groot, 1961, p. 263).

De validiteit van het meetinstrument is deels gewaarborgd doordat, voorafgaand aan de ontwikkeling van het meetinstrument, op basis van de wetenschappelijke literatuur en in gesprek met (wijk)professionals de verschillende dimensies van sociale cohesie zijn vastgesteld. Deze dimensies zijn vervolgens geoperationaliseerd in de vorm van items. Elk van de theoretisch gedefinieerde dimensies van sociale cohesie is terug te vinden in de

geconstrueerde schaal voor 'Betrokkenheid bij buurtgenoten'. Dat wil zeggen: het meetinstrument richt zich zowel op de mate waarin bewoners *samenwerken in het creëren van welzijn* ('joint production'), op individueel niveau en op buurniveau. Daarnaast richt het instrument zich op de mate van *solidariteit* tussen bewoners, dat wil zeggen: de sociaal-emotionele steun, de instrumentele steun en de informatieve steun tussen bewoners. Ten slotte richt het ontwikkelde meetinstrument zich op de mate waarin bewoners zich *betrokken voelen* bij de mensen die in hun buurt wonen. Deze vorm van validiteit wordt ook wel *inhoudsvaliditeit* genoemd. Inhoudsvaliditeit is te omschrijven als de mate waarin een specifieke set items een bepaald inhoudsdomen representeren.

In toekomstig onderzoek zal de validiteit van het meetinstrument nader moeten worden onderzocht. Dit kan onder meer door de samenhang te onderzoeken tussen de score op het meetinstrument en een aantal theoretisch veronderstelde relaties. Zo is in paragraaf 3.6 voor de steekproef uit Paddoel Zuid de relatie onderzocht tussen de betrokkenheid bij buurtgenoten, de ontmoetingsmogelijkheden in de buurt, de motivatie tot investering en de laagdrempeligheid van het contact met buurtgenoten. De resultaten van de regressieanalyse bevestigen grotendeel de theoretisch veronderstelde relaties. Om de validiteit van de schaal op individueel niveau verder vast te stellen zullen deze relaties in een groter aantal buurten moeten worden onderzocht. Hierbij is aanbevolen om deze relaties te onderzoeken in verschillende buurten, waarbij zowel de individuele kenmerken van bewoners als de kenmerken van de buurt in beschouwing worden genomen.

Uiteindelijk wordt beoogd om op basis van de ontwikkelde schaal uitspraken te doen over de sociale cohesie in de buurt. De mate van sociale cohesie in de buurt wordt daartoe vastgesteld op basis van het gemiddelde van alle respondenten op de schaal voor 'Betrokkenheid bij buurtgenoten'. Vooralsnog is niet vastgesteld of door het gemiddelde te nemen van de individuele scores op de ontwikkelde schaal voor 'Betrokkenheid bij buurtgenoten' daadwerkelijk uitspraken kunnen worden gedaan over de sociale cohesie op buurniveau. Om hier inzicht in te krijgen zal voor verschillende buurten de samenhang moeten worden onderzocht tussen de mate van sociale cohesie in de buurt, zoals deze wordt afgeleid van het ontwikkelde meetinstrument, en een aantal theoretisch gerelateerde variabelen op buurniveau, zoals de residentiële mobiliteit en de bevolkingsdichtheid. Op basis van de huidige data uit de twaalf buurten in Noord-Nederland is deze validering op buurniveau helaas niet mogelijk. Dit komt doordat de items gericht op het meten van betrokkenheid bij buurtgenoten zijn aangepast tussen de metingen in 2006 in Paddepoel Zuid en in de elf buurten verspreid over Noord-Nederland en de meting in 2007 in Paddepoel Zuid. In de meting in 2007 zijn bovendien nieuwe items toegevoegd, die niet in de eerdere metingen in 2006 zijn meegenomen. De validering op basis van de items die wel vergelijkbaar zijn binnen de twaalf onderzochte buurten wordt beperkt doordat de elf buurten uit de steekproef van Noord-Nederland erg vergelijkbaar zijn wat betreft buurtkenmerken, zoals de residentiële mobiliteit, de bevolkingsdichtheid en de

homogeniteit van de bewonerssamenstelling, en dus een minimale variabiliteit in buurtkenmerken kennen.

3.7.3 De interpretatie van de uitkomsten van het meetinstrument

Met de uitkomst van de meting van sociale cohesie is nog geen oordeel gevormd over de ernst of de wenselijkheid van de waargenomen mate van sociale cohesie. De interpretatie van de score van een buurt op het meetinstrument voor sociale cohesie kan niet los worden gezien van de kenmerken van de buurt en haar bewoners. Waar een relatief lage score op de schaal voor sociale cohesie voor een buurt met jonge tweeverdieners wellicht voldoende is, kan dezelfde score in een buurt met veel hulpbehoevenden ontoereikend zijn. En waar een hoge score voor de ene buurt wijst op een gezonde, bruisende buurt, kan dezelfde score in een achterstandbuurt een dusdanig sterke sociale cohesie betekenen dat zij haar inwoners beperkt in hun integratie in de bredere maatschappij. Zoals Kearns en Forrest (2000, p. 1011) stellen: “[T]he social relations in a neighbourhood cannot be separated from the social context in which they operate. A high degree of mutual and voluntary activity in a neighbourhood lacking key economic resources of jobs and income will produce quite different outcomes and be the product of very different pressures compared with similarly observed activities in an affluent area”.

Om de uitkomsten van het meetinstrument te kunnen interpreteren is het van belang om deze te relateren aan de achtergrondkenmerken van de buurt en haar bewoners. Zo kan bijvoorbeeld worden onderzocht of er verschillen bestaan in de mate waarin bewoners met verschillende achtergrondkenmerken bij hun buurt betrokken zijn. De gemeten sociale cohesie kan daarnaast worden afgezet tegen het aantal kwetsbare bewoners in de buurt, bijvoorbeeld op basis van leeftijd en het aantal langdurig werkelozen in de betreffende buurt. Zodoende kunnen belangrijke handvatten worden geboden aan beleidsmakers om een oordeel te vormen over de ernst of de wenselijkheid van de gemeten sociale cohesie. Om een indruk te krijgen van mogelijke verwijdering of conflicten tussen bewoners zou er in de toekomst een aanvullende vraag in de vragenlijst kunnen worden opgenomen, zoals: “Zijn er in uw buurt ook mensen ... (1) die liever op afstand houdt?; (2) die hier niet thuis horen?; (3) die ruzie met elkaar hebben?; (4) die pesten of intimideren?; en/of die anderen of uzelf bedreigen?”. In aanvulling op deze vraag is in paragraaf 3.1.3 van dit hoofdstuk aanbevolen om de meetresultaten te bespreken met een aantal wijkprofessionals die dagelijks met de buurt te maken hebben en die goed zicht hebben op de sociale relaties tussen verschillende groepen in de buurt. Het onderscheid tussen sterke en zwakke vormen van solidariteit vormt een belangrijk aspect van deze bespreking. Een belangrijke vraag voor de professionals is in dit kader hoe de solidariteit binnen groepen in een buurt zich verhoudt tot de solidariteit ten aanzien van andere groepen in een buurt. Bovendien is het van belang om vast te stellen in hoeverre de solidariteit van individuen binnen de buurt hun integratie in de bredere samenleving beperkt.

De score van de bewoners van Paddepoel Zuid op de schaal voor ‘Betrokkenheid bij buurtgenoten’ was in 2007 met een gemiddelde waarde van 4,47 ($n = 255$, $SD = 2,34$) op een schaal van 0 (‘lage betrokkenheid’) tot 10 (‘hoge betrokkenheid’) relatief laag. Er kon op basis van de data een significant onderscheid worden gemaakt tussen de betrokkenheid van bewoners bij hun buurtgenoten in Paddepoel Zuidwest en in Paddepoel Zuidoost ($t = -2,309$, $p = .006$). Met een score van 4,78 ($n = 161$, $SD = 2,23$) op een schaal van 0 tot 10 scoorde Paddepoel Zuidwest significant hoger op de mate van betrokkenheid bij buurtgenoten dan Paddepoel Zuidoost met een score van 3,95 ($n = 94$, $SD = 2,44$). Verdere analyses wezen erop dat het verschil in betrokkenheid bij buurtgenoten in beide deelgebieden met name was gelegen in de 59 bewoners in de leeftijdscategorie 18 tot en met 30 jaar²⁹. Het verschil in betrokkenheid bij buurtgenoten leek samen te hangen met het verschil in achtergrondkenmerken van de bewoners in deze leeftijdscategorie in beide deelgebieden. De respondenten in de leeftijdscategorie 18 tot en met 30 jaar uit Paddepoel Zuidoost bleken relatief vaker samen te wonen met huisgenoten – het lijkt om studenten te gaan -, terwijl hun leeftijdsgenoten uit Paddepoel Zuidwest relatief vaker in gezinsverband woonden. Daarnaast bleken de respondenten in de leeftijdscategorie 18 tot en met 30 jaar in Paddepoel Zuidoost relatief vaker niet in Nederland te zijn geboren. Ook ten aanzien van de woonduur van de respondenten konden verschillen worden waargenomen tussen beide deelgebieden. De respondenten in de leeftijdscategorie 18 tot en met 30 jaar uit Paddepoel Zuidoost woonden relatief vaker sinds 1 tot 5 jaar in hun huidige buurt. Hun leeftijdsgenoten uit Paddepoel Zuidwest woonden daarentegen relatief vaker langer dan 10 jaar in hun huidige buurt (zie Tabel 3.27 voor een overzicht).

Tabel 3.27 Overzicht verschillen tussen respondenten in de leeftijdscategorie 18-30 jaar in Paddepoel Zuidoost en Paddepoel Zuidwest

Respondenten 18-30 Paddepoel Zuidoost	Respondenten 18-30 Paddepoel Zuidwest
- wonen relatief vaker samen met huisgenoten	- wonen relatief vaker in gezinsverband
- zijn relatief vaker niet in Nederland geboren	- zijn relatief vaker in Nederland geboren
- wonen relatief vaker sinds 1 tot 5 jaar in hun huidige buurt	- wonen relatief vaker langer dan 10 jaar in hun huidige buurt

Om het begrip van de meetresultaten te vergroten zijn de resultaten van Paddepoel Zuid besproken met een aantal professionals in de wijk. Er zijn interviews gehouden met het opbouwwerk, het jongerenwerk, het kinderwerk, medewerkers van de opvoedingsondersteuning (Centrum voor Ontwikkeling en Pedagogische activiteiten), de allochtonen-contactpersoon, het vrijwilligerswerk en medewerkers van woningcorporaties. De lage score van Paddepoel Zuid op de schaal voor ‘Betrokkenheid bij buurtgenoten’ kwam overeen met de ervaringen van deze wijkprofessionals. Tijdens de gesprekken met

²⁹ Wanneer de 59 respondenten in de leeftijdscategorie 18 tot en met 30 jaar uit Paddepoel Zuidoost en Paddepoel Zuidwest buiten beschouwing werden gelaten, dan kwam Paddepoel Zuidoost uit op een score van 4,62 ($n = 65$, $SD = 2,34$) en Paddepoel Zuidwest op een score van 4,89 ($n = 130$, $SD = 2,28$). Het verschil in betrokkenheid bij buurtgenoten tussen Paddepoel Zuidoost en Paddepoel Zuidwest was dan niet langer significant ($t = -.779$, $p = .437$).

professionals bleek dat er in Paddepoel Zuid relatief vaak bewoners met elkaar in conflict waren. Bewoners leken veel overlast van elkaar te ervaren. De politie kwam er regelmatig aan te pas. De ervaren overlast kwam onder meer voort uit het gedrag van de kinderen van buurtgenoten. In bepaalde straten werden kinderen gepest door andere kinderen uit de buurt. De ouders van de pestende kinderen leken hier wel van op de hoogte te zijn, maar corrigeerden de kinderen vaak niet. De professionals wezen er daarnaast op dat de leefbaarheidsproblemen op buurtniveau waarschijnlijk samenhangen met problemen op individueel niveau, zoals een laag inkomensniveau, schuldenproblematiek en opvoedingsproblematiek. Het jongerenwerk was overwegend tevreden over de integratie tussen de allochtone en autochtone jongeren in Paddepoel Zuid. De professionals hadden het idee dat de integratie tussen de oudere allochtone en autochtone bewoners niet echt een probleem was. Wel was hun ervaring dat allochtone bewoners, met name wanneer het ging om grootschaligere buurtvergaderingen, moeilijker te bereiken waren. Wanneer bewoners werden betrokken bij het verbeteren van hun directe leefomgeving, bijvoorbeeld bij het aanpakken van een pleintje in de buurt, dan was het makkelijker om zowel allochtone- als autochtone bewoners te betrekken. Op basis van de eerste ervaring in Paddepoel Zuid is gebleken dat het bespreken van de meetresultaten met een aantal professionals in de wijk de verkregen resultaten kan verdiepen en belangrijke aanknopingspunten biedt voor beleid.

Hoofdstuk 4

Het bevorderen van actief burgerschap in dialoog tussen bewoners, professionals en de gemeente

Op basis van hun onderlinge betrokkenheid kunnen bewoners een belangrijke bijdrage leveren aan de leefbaarheid in de buurt. In Hoofdstuk twee (zie paragraaf 2.3) is echter omschreven dat samenwerking tussen bewoners in het creëren van leefbaarheid in de praktijk moeizaam tot stand komt. Naarmate de verscheidenheid aan behoeften van bewoners toeneemt, wordt het voor hen steeds moeilijker om tot een gedeeld begrip te komen van hun gemeenschappelijke belangen. De normatieve doelstelling van bewoners om een bijdrage te leveren aan de leefbaarheid in de buurt vervaagt bovendien continu in het licht van de doelstelling om de eigen situatie op de korte of lange termijn te verbeteren. Daardoor is, ook wanneer samenwerking tussen bewoners tot stand komt, de kans groot dat deze samenwerking met de tijd vanzelf weer verdwijnt. In Hoofdstuk twee is daarnaast omschreven dat bewoners, in het creëren van leefbaarheid, niet alleen afhankelijk zijn van elkaar, maar ook van de dienstverlening van de gemeente en de professionele instanties die bij de wijk betrokken zijn.

Gezien hun onderlinge afhankelijkheid zijn bewoners, professionals en gemeenteambtenaren, hierna aangeduid als ‘ambtenaren’, samen verantwoordelijk voor de leefbaarheid in buurten en wijken. Nu de overheid een groter beroep doet op de zelfredzaamheid van bewoners in het creëren van leefbaarheid, betekent dit daarom niet dat professionals en ambtenaren zich terug moeten trekken uit de zorg voor de leefbaarheid in buurten en wijken. Door de juiste randvoorwaarden te creëren kunnen professionals en ambtenaren het actief burgerschap in de buurt faciliteren en ondersteunen en de duurzaamheid daarvan vergroten. Het vertrouwen dat bewoners hebben in de bijdrage van professionals en de gemeente aan de leefbaarheid in de wijk vergroot de bereidheid van bewoners om daar ook zelf in te investeren. In Hoofdstuk twee is bovendien omschreven dat er grenzen bestaan aan de zelfredzaamheid van bewoners. Aansluitend op het eigen initiatief van bewoners is daarom een vangnet nodig van zorg en ondersteuning door professionals en ambtenaren voor die gevallen waarin de zelfredzaamheid van bewoners tekort schiet.

Het bevorderen van actief burgerschap in de buurt vraagt aldus om een vorm van samenwerking tussen bewoners, professionals en de gemeente, die:

1. bewoners in staat stelt om tot een gedeeld begrip te komen van hun gemeenschappelijke doelstellingen in het creëren van leefbaarheid;
2. de 'joint production' van leefbaarheid door bewoners continu aanjaagt, faciliteert en ondersteunt; en die
3. zorg draagt voor een vangnet van professionele zorg- en ondersteuning voor al die gevallen waarin de zelfredzaamheid van bewoners in het vergroten van de leefbaarheid ontoereikend is.

Zoals in Hoofdstuk twee is geschetst is samenwerking tussen bewoners, professionals en de gemeente in het creëren van leefbaarheid echter niet vanzelfsprekend. In dit hoofdstuk beschrijf ik daarom de ontwikkeling van een dialoogmethode met als doel om het actief burgerschap in de buurt te bevorderen. De dialoogmethode beoogt daartoe bij bewoners, professionals en de gemeente het besef te creëren dat het tot stand brengen van leefbaarheid alleen mogelijk is wanneer zij daar in samenwerking elk een bijdrage aan leveren. De dialoogmethode biedt daarbij handvatten om de doelstellingen en de activiteiten van bewoners, professionals en de gemeente op systematische wijze op elkaar af te stemmen om zodoende tot een gezamenlijke aanpak van leefbaarheidsproblemen te komen.

De dialoogmethode die in dit hoofdstuk wordt gepresenteerd pretendeert geen volledig nieuwe methode voor burgerparticipatie te zijn. In de praktijk zijn vele verschillende burgerparticipatiemethoden in omloop met als doel om het actief burgerschap in de buurt te bevorderen. Deze methoden zullen - impliciet dan wel expliciet - aspecten van de hier beschreven dialoogmethode in zich dragen. Wat echter opvalt, is dat in veel van de bestaande participatiemethoden weinig aandacht bestaat voor de procesmatige voorwaarden om op basis van burgerparticipatie in beleidsvorming het actief burgerschap te versterken. Dit is verrassend omdat beleidsmakers dagelijks ervaren hoe belangrijk het is om participatieprocessen zorgvuldig op te zetten en te begeleiden. In de praktijk eindigen goedbedoelde participatieprocessen met als doel om bewoners te activeren daardoor al snel in frustraties bij de betrokkenen.

De dialoogmethode die in dit hoofdstuk wordt beschreven bestaat uit een structuur aan de hand waarvan bewoners, professionals en de gemeente duurzaam met elkaar kunnen worden verbonden in het creëren van leefbaarheid. Uitgaande van de mechanismen die ten grondslag liggen aan de ontwikkeling van actief burgerschap wordt daarbij ingegaan op de procesmatige voorwaarden om op basis van de dialoogmethode het actief burgerschap in de buurt te kunnen vergroten. In dit kader bestaat er in de ontwikkelde dialoogmethode onder meer gedegen aandacht voor:

- De eventueel benodigde omslag bij enerzijds de gemeente en professionele instanties en anderzijds bij bewoners, van aanbieders en klanten naar co-producenten van leefbaarheid;

- Het creëren van commitment en ruimte binnen de gemeente en professionele instanties voor samenwerking met bewoners;
- Het zoeken naar aansluiting bij de directe leefwereld van bewoners, waarbij de verschillende behoeften en belangen van bewoners op het gebied van leefbaarheid op elkaar worden afgestemd, evenals de mogelijkheden en beperkingen van bewoners, professionals en de gemeente in de aanpak van de gesignaleerde leefbaarheidsproblemen;
- Het vergroten van de bereidheid van bewoners, professionals en de gemeente om naar elkaar te luisteren en te zoeken naar effectieve vormen van samenwerking; en
- Het creëren van duurzaamheid in de samenwerking tussen bewoners, professionals en de gemeente waardoor anticiperen in plaats van reageren op alledaagse leefbaarheidsproblemen mogelijk wordt.

In paragraaf 4.1 zal elk van deze uitgangspunten worden toegelicht. In paragraaf 4.2 wordt vervolgens beschreven hoe de behoeften en belangen van verschillende bewoners ten aanzien van de leefbaarheid in hun buurt of wijk op elkaar kunnen worden afgestemd. Paragraaf 4.3 beschrijft hoe professionals en de gemeente, door het ontwikkelen van een integraal ondersteuningsaanbod de zelfredzaamheid van bewoners in het creëren van leefbaarheid kunnen versterken. Paragraaf 4.4 gaat in op de vraag hoe de mogelijkheden en beperkingen van bewoners, professionals en de gemeente in de aanpak van leefbaarheidsproblemen op elkaar kunnen worden afgestemd om zodoende tot een gezamenlijk toekomstplan te komen. In paragraaf 4.5 worden de doelstellingen van dit toekomstplan beschreven en geïllustreerd. Paragraaf 4.6 richt zich op het creëren van duurzaamheid in de samenwerking tussen bewoners, professionals en de gemeente in het verbeteren van de leefbaarheid. Paragraaf 4.7 sluit het hoofdstuk af met een discussie en een conclusie ten aanzien van de bevindingen.

In 2006 is praktijkervaring opgedaan met de ontwikkelde dialoogmethode. In dat jaar werd door de gemeente Groningen een onderzoeksproject geïnitieerd om inzicht te krijgen in hoe de bijdrage van bewoners aan de leefbaarheid in hun buurt kan worden vergroot door actieve deelname aan de publieke beleidsvorming. In de periode tussen april 2006 en mei 2007 is de ontwikkelde dialoogmethode in dit kader door *Decide*, een onderzoeks- en adviesbureau verbonden aan de afdeling Sociologie van de Rijksuniversiteit Groningen, geïntroduceerd in Lewenborg, een naoorlogse wijk in de stad Groningen. Tijdens het doorlopen van het dialoogproces in Lewenborg is de methode regelmatig tussentijds geëvalueerd door een begeleidingscommissie³⁰. De procesorganisatie was in handen van de auteur.

³⁰ De begeleidingscommissie bestond uit Leon Boer, projectverantwoordelijke van de gemeente Groningen, Peter Broer en Carina van de Witte, respectievelijk directeur en opbouwwerker van Stiel opbouwwerk in Groningen en hoogleraren Frans Stokman en Siegwart Lindenberg, beide verbonden aan het Interuniversitair Centrum voor Sociaalwetenschappelijke Theorievorming en Methodeontwikkeling (ICS) en de afdeling Sociologie van de faculteit Gedrags- en Maatschappijwetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen.

Het project van de gemeente Groningen heeft als gezegd plaatsgevonden in Lewenborg. Deze wijk die in de jaren '70 is ontstaan wordt gekenmerkt door haar groene omgeving. Met een afstand van ongeveer twintig minuten fietsen vanuit het centrum van de stad heeft de wijk vele voorzieningen dichtbij, maar kent het toch de rust van het Groningse platteland. In 2006 telde de wijk 8.742 inwoners³¹. De gemiddelde leeftijd in de wijk is 37,2 jaar ($SD = 21,25$). Van alle bewoners was in 2006 78,1% van Nederlandse afkomst; 4,2% was afkomstig uit Nederlands Indië of Indonesië; 2,6% uit Suriname; en 3,5% van de Nederlandse Antillen of Aruba. Het gemiddelde opleidingsniveau van de bewoners is Middelbaar Beroepsonderwijs (MBO). Van alle woningen in de wijk is 46,2% in eigendom van bewoners zelf. De gemeente Groningen heeft Lewenborg gekozen als proeftuin voor de dialoogmethode omdat er in het voorafgaande jaar een aantal zeer vruchtbare initiatieven waren opgebloeid bij zowel bewoners als bij professionals en ambtenaren om de leefbaarheid in de wijk te verbeteren. Hoewel elk van de initiatieven op zichzelf waardevol leken kwam de samenwerking tussen bewoners, professionals en de gemeente moeizaam op gang. In het verleden heeft de relatie tussen de bewoners en de gemeente bovendien regelmatig onder spanning gestaan, mede doordat de gemeente het aantal voorzieningen in de wijk reduceerde of dreigde te reduceren. Door middel van de dialoogmethode wilde de gemeente Groningen de samenwerking tussen bewoners, professionals en de gemeente in de wijk nieuw leven inblazen.

De ontwikkelde dialoogmethode zal in dit hoofdstuk worden geïllustreerd aan de hand van de eerste ervaringen met de methode in de wijk Lewenborg.

4.1 Uitgangspunten voor het aanjagen van actief burgerschap in dialoog tussen bewoners, professionals en de gemeente

4.1.1 Van klanten en aanbieders naar co-producenten

Op zoek naar een betere aansluiting bij de behoeften van de burger heeft vraagsturing een belangrijke plaats verworven in de publieke dienstverlening. In vele wijkvergaderingen, focusgroepen en wijkschouwen worden de wensen en klachten van burgers geïnventariseerd. De vraagsturing is vaak succesvol wanneer het gaat om het zoeken naar differentiatie in diensten waar de burger zelf geen bijdrage aan kan leveren. Zo kunnen professionals en de gemeente bijvoorbeeld door het verkennen van de verschillende behoeften van burgers met en zonder een fysieke beperking, aan beide doelgroepen een passende vorm van openbaar vervoer aanbieden. Zoals in de inleiding van dit proefschrift is omschreven schiet vraagsturing echter tekort wanneer het gaat om doelstellingen, zoals de aanpak van leefbaarheidsproblemen, die alleen *in samenwerking* met de burger kunnen worden verwezenlijkt. In tegenstelling tot het principe van vraagsturing, dat wordt

³¹ Bron: Dienst Informatie en Administratie, Gemeente Groningen. Gegevens per 1 juni 2006.

gekenmerkt door een 'vraag en aanbod'-relatie tussen bewoners, professionals en de gemeente, dient in de aanpak van leefbaarheidsproblemen de gedeelde verantwoordelijkheid tussen bewoners, professionals en de gemeente centraal te staan.

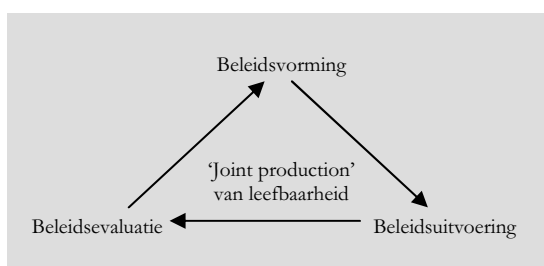
Zonder een gedeeld verantwoordelijkheidsgevoel te creëren, leiden vormen van burgerparticipatie in de publieke beleidsvorming niet tot een vergrote inzet van bewoners voor de leefbaarheid in de buurt of wijk. Sterker nog, de burgerparticipatie frustrereert hier en daar de relaties tussen bewoners, professionals en de gemeente omdat bewoners, wanneer zij geen verantwoordelijkheid dragen voor de uitvoering van de gekozen beleidsmaatregel, keuzes maken die vaak niet reëel zijn gelet op de financiële, fysieke of sociale consequenties (Renn et al., 1993, p. 207). In plaats van het creëren van samenwerking in de aanpak van leefbaarheidsproblemen, vergroten dergelijke vormen van burgerparticipatie de spanning tussen de drie partijen: professionals en ambtenaren stellen zich defensief op in het bewaken van hun beleidsplannen en bewoners verenigen hun krachten om de beleidsplannen waar mogelijk te blokkeren. De eerste vraag die beantwoord moet worden in de ontwikkeling van een dialoogmethode die erop is gericht om samenwerking tot stand te brengen tussen bewoners, professionals en de gemeente in het creëren van leefbaarheid is dan ook: 'Hoe kunnen we de rolverdeling tussen bewoners, professionals en de gemeente veranderen van aanbieders en klanten naar co-producenten?'

Uitgaande van de gedeelde verantwoordelijkheid tussen bewoners, professionals en de gemeente in het creëren van leefbaarheid dient burgerparticipatie te bestaan uit zowel samenspraak in beleids*vorming*, alsook uit samenwerking in de *uitvoering* van dat beleid. In die zin zijn de doelstellingen van de overheid om tot meer inspraak én meer verantwoordelijkheid te komen voor de burger complementair aan elkaar. Een gedeelde verantwoordelijkheid in de uitvoering betekent niet dat bewoners, professionals en de gemeente aan de aanpak van alle aandachtspunten op het gebied van leefbaarheid een gelijke bijdrage kunnen en moeten leveren. Ten aanzien van sommige aandachtspunten zullen bewoners een grotere bijdrage kunnen leveren; andere aandachtspunten vallen eerder binnen het domein van professionals en ambtenaren. Het zoeken is dan ook naar een proces waarin de bijdrages van de betrokken partijen aan het vergroten van de leefbaarheid op elkaar kunnen worden afgestemd, uitgaande van de mogelijkheden en beperkingen van elk van deze partijen.

Om samen verantwoordelijk te zijn moet je elkaar ook op de wederzijdse verantwoordelijkheden kunnen aanspreken. Leefbaarheid is in dit kader op te vatten als een vorm van dynamisch evenwicht. Het komt voort uit de afstemming van de activiteiten van bewoners, professionals en de gemeente met elk verschillende competenties, behoeften en belangen. Het dynamische aspect van dit evenwicht bestaat daaruit dat door de continu veranderende context het evenwicht dat vandaag geldt, morgen onbalans kan betekenen. Zo is in steden de bewonerssamenstelling van sommige buurten constant aan verandering onderhevig. Maar ook voor buurten met een lage residentiële mobiliteit geldt dat een buurt

met veel jonge kinderen tien jaar later een buurt is met veel jongeren, met nieuwe behoeften en problematiek. Op vergelijkbare wijze brengt de vergrijzing van buurten veranderende behoeften met zich mee. Ook professionals en ambtenaren beïnvloeden het evenwicht van leefbaarheid. Zo zijn bezuinigingen of juist extra beschikbare middelen bij professionele dienstverleners en bij de gemeente van invloed op de beschikbaarheid van zorg en ondersteuning.

Om sturing te geven aan leefbaarheid als een vorm van dynamisch evenwicht is het daarom niet alleen van belang dat bewoners, professionals en de gemeente samenwerken in de beleidsvorming en de beleidsuitvoering. Om richting te geven aan een dynamisch evenwicht moet de koers, wanneer deze eenmaal is uitgestippeld en wordt gevolgd, ook kunnen worden bijgesteld. In het creëren van leefbaarheid kan aldus een onderscheid gemaakt worden tussen drie onlosmakelijk verbonden processen, te weten: 'beleidsvorming', 'beleidsuitvoering' en 'beleidsevaluatie' (zie Figuur 4.1, vgl. Endenburg, 1992, p. 33-35). In de beleidsvorming worden de inhoudelijke opdrachten en de randvoorwaarden voor de uitvoering vastgesteld. Deze opdrachten worden uitgevoerd, waarna het resultaat daarvan gemeten wordt. In dat meetproces wordt het resultaat van de uitvoering vergeleken met de gestelde doelen en randvoorwaarden. Op basis van de uitkomst van deze vergelijking wordt al dan niet een (aangepaste) opdracht geformuleerd voor de uitvoering.

Figuur 4.1 'Joint production' van leefbaarheid in een continue cirkel van 'leiden', 'uitvoeren' en 'meten'

Waar traditioneel de nadruk ligt op burgerparticipatie in beleidsvorming, vormt, uitgaande van hun onderlinge afhankelijkheid in het creëren van leefbaarheid, de gedeelde verantwoordelijkheid van bewoners, professionals en de gemeente in de drie processen van beleidsvorming, beleidsuitvoering en beleidsevaluatie de kern van de ontwikkelde dialoogmethode.

4.1.2 Het creëren van commitment en ruimte binnen de gemeente en professionele instanties voor samenwerking met bewoners

Samenspraak én samenwerking tussen bewoners, professionals en de gemeente in het vergroten van de leefbaarheid in buurten en wijken vereist dat er binnen de gemeente en de betrokken professionele instanties voldoende ruimte bestaat voor beleidsplannen die in samenwerking met bewoners worden ontwikkeld en uitgevoerd (vgl. Boogers, Becker & Tops, 2005). Een veelgehoorde kritiek van burgers is dat zij worden gevraagd om hun

mening te geven in zogenoemde participatieprogramma's, waarna beleidsmakers toch vasthouden aan reeds geformuleerde beleidsplannen. Dergelijke - haast 'rituele' - vormen van burgerparticipatie zijn schadelijk voor de ontwikkeling van effectieve samenwerkingsrelaties tussen bewoners, professionals en de gemeente. Zoals Edelenbos en Klijn (2005, p. 436) stellen: “[W]e are even inclined to say that one can better afford no participation at all than bad participation that is not well managed and in which voiced preferences are neglected” (vgl. Walters, Aydelotte & Miller, 2000, p. 352). Een belangrijke voorwaarde voor het succes van de dialoogmethode is dan ook dat er *voorafgaand* aan het dialoogproces - in eerste instantie binnen de betrokken gemeentelijke organisatie – commitment bestaat ten aanzien van de uitkomsten van het participatieproces.

Hoewel er in het kader van gebiedsmanagement en wijkgerichte aanpakken binnen gemeenten inmiddels vaak ruimte bestaat voor integrale beleidsplannen op wijkniveau, merken Teisman, Edelenbos, Klijn en Reudink (2004, p. 5-6) op dat hoe verder men omhoog gaat op de bestuurlijke ladder naar regionaal en ten slotte nationaal niveau hoe meer verkokering er optreedt in de publieke dienstverlening. Het is daarom vaak moeilijk om integrale beleidsplannen die op wijkniveau worden ontwikkeld op overkoepelend bestuurlijk niveau te verankeren. Om het risico te beperken dat er in overkoepelend beleid onnodig voorbijgegaan wordt aan de afspraken op lokaal niveau is het van belang om, in aanvulling op het commitment van direct betrokken ambtenaren, ook met indirect betrokken ambtenaren tijdig en helder te communiceren over de doelstellingen en de uitgangspunten van het participatieproces. Dit geldt des te meer omdat het versterken van de samenwerkingsrelatie tussen bewoners, professionals en de gemeente mogelijk ook van de gemeente om interne veranderingsprocessen vraagt. Zo moet de gemeentelijke organisatie in staat zijn om de zogenoemde ‘randvoorwaarden’ voor leefbaarheid in buurten en wijken in stand te houden. Dit betekent bijvoorbeeld dat er snel en effectief moet kunnen worden ingespeeld op klachten over losliggende stoeptegels of de aanvraag voor een openbare prullenbak. In de praktijk blijkt dat dergelijke vragen en opmerkingen al snel in de bureaucratische molen verzanden. Pas wanneer de gemeentelijke organisatie zo is ingericht dat zij de randvoorwaarden voor leefbaarheid in buurten en wijken adequaat in stand kan houden, kan zij verder bouwen aan de samenwerkingsrelatie tussen haar en de bewoners. Onder meer het instellen van een wijkbudget kan een belangrijke rol spelen om snelle maatregelen mogelijk te maken.

In het versterken van het gemeentelijke commitment ten aanzien van het dialoogproces zijn ten minste twee belangrijke groepen te onderscheiden: ten eerste de zakelijk verantwoordelijken, dat wil zeggen: de leidinggevendenden van de betrokken gemeentelijke afdelingen, en ten tweede de politiek verantwoordelijken, oftewel: de wethouders voor de beleidsterreinen van wonen, welzijn en zorg binnen de gemeente. De doelstellingen en de werkwijze van de dialoogmethode worden voor de start van het dialoogproces, samen met de betrokken gemeentelijke projectleider, aan beide groepen gepresenteerd en met hen besproken. Om het bestuurlijk en politiek commitment ook tijdens het proces in stand te

houden worden de uitkomsten van het dialoogproces ook tussentijds aan hen gepresenteerd.

De dialoogmethode vraagt echter niet alleen van ambtenaren, maar ook van professionele instanties om een andere manier van werken, waarin ruimte bestaat voor bewoners als co-producent van leefbaarheid. Het vraagt mogelijk om een heroriëntatie op de werkwijze van professionals, waarbij de focus, naast de meer traditionele dienstverlening, op de ondersteuning en facilitering van het zelforganiserende vermogen van bewoners komt te liggen. Bovendien vraagt het om een goede samenwerking, enerzijds tussen professionele instanties en anderzijds tussen professionele instanties en de gemeente, in het creëren van een vangnet van zorg- en ondersteuning daar waar de zelfredzaamheid van bewoners ontoereikend is. Omdat elke nieuwe werkwijze mogelijk gepaard gaat met weerstand is het van belang om ook de professionele instanties die werkzaam zijn in - of anderzijds betrokken zijn bij de wijk in een vroeg stadium bij het dialoogproces te betrekken en hen het doel en de uitgangspunten van de nieuwe werkwijze uit te leggen. Dit kan door het organiseren van een bijeenkomst in de wijk waarin de achtergronden, de doelstellingen en de werkwijze van de dialoogmethode aan de professionele instanties wordt gepresenteerd. Om de nieuwe werkwijze te verankeren in de professionele instanties is deze bijeenkomst gericht op zowel de professionals die op uitvoerend niveau bij de wijk betrokken zijn als op de betrokken bestuurders van deze professionele organisaties. Waar nodig speelt de gemeente als ketenregisseur een belangrijke rol om tijdens het dialoogproces de omslag in de werkwijze van professionals te ondersteunen en te versterken.

4.1.2.1 Sturing op proces of op uitkomst?

Door tijdig te communiceren met indirect betrokken beleidsmakers kan het commitment ten aanzien van de uitkomsten van het dialoogproces op hogere beleidsniveaus worden versterkt. Een goede bestuurlijke verankering beperkt het risico dat er in overkoepelend beleid onnodig voorbij wordt gegaan aan de gemaakte afspraken in het dialoogproces. Dit neemt echter niet weg dat de dialoog deel uitmaakt van een groter regionaal en landelijk democratisch proces. In dit proces kunnen professionals en ambtenaren niet op alle beleidsvorming zeggenschap uitoefenen. Naast het besteden van voldoende aandacht aan de bestuurlijke verankering van het dialoogproces is het daarom van belang dat de (eventueel aan verandering onderhevige) kaders van de publieke beleidsvorming tijdig en duidelijk naar bewoners worden gecommuniceerd. Dit geldt ook – of misschien wel *met name* - wanneer de boodschap mogelijk onvrede zal opleveren bij de betrokken bewoners.

In de praktijk blijkt dat beleidsmakers vaak aarzelen om negatieve boodschappen te communiceren naar burgers. De impliciete veronderstelling die hieraan ten grondslag ligt is dat het proces van burgerparticipatie pas succesvol is wanneer de participerende burgers tevreden zijn met de uitkomst van het participatieproces. Alleen dan zullen burgers

gemotiveerd blijven om ook in de toekomst te participeren, zo wordt er beargumenteerd (vgl. Baker, Addams & Davis, 2005, p. 491). Het is echter de vraag wanneer burgers tevreden zijn met de uitkomst van het participatieproces. Uit sociaal-psychologisch onderzoek blijkt namelijk dat de mate waarin individuen tevreden zijn met de *uitkomst* van besluitvorming grotendeels wordt bepaald door de mate waarin individuen ervaren dat zij hebben deelgenomen aan een rechtvaardig *proces*. Zoals Tyler, Degoey en Smith (1996, p. 913) stellen “When people feel they have been fairly treated, they are more willing to accept the decisions resulting from the procedures (Greenberg, 1987; Lind et al., 1993)”. Het is daarom van groot belang om in de dialoog *het proces* leidend te laten zijn in het bepalen van de optimale uitkomsten en zogenoemd ‘eindplaatjes-beleid’ (Van Gunsteren, 2006) te voorkomen.

Naarmate individuen meer vertrouwen hebben in de rechtvaardigheid van het samenwerkingsproces, ook wel *procedurele rechtvaardigheid* genoemd, blijkt ook hun bereidheid om zich in te zetten voor collectieve belangen toe te nemen (De Cremer, Tyler & Den Ouden, 2005; zie Tyler & Blader, 2000 voor een overzicht). De verklaring die hiervoor wordt geboden is dat aspecten van procedurele rechtvaardigheid voor individuen belangrijke signalen inhouden ten aanzien van hun relatie met de groep. Kort gezegd: rechtvaardige procedures communiceren naar het individu dat het een gewaardeerd en gerespecteerd lid is van de groep. Dit is een belangrijke voorwaarde voor het individu om zich verbonden te voelen met de groep en de gemeenschappelijke belangen binnen de groep. Naarmate individuen zich meer verbonden voelen met de groep en de gemeenschappelijke belangen daarbinnen, neemt de samenwerking met andere groepsleden toe.

4.1.2.2 Het belang van een onafhankelijke procesbegeleider

Voortbouwend op het principe van procedurele rechtvaardigheid wordt er, in tegenstelling tot vele bestaande participatieprogramma’s die worden geleid door overheden of door professionals zelf, in de ontwikkelde dialoogmethode bewust voor gekozen om te werken met een onafhankelijke procesbegeleider. Wanneer betrokken beleidsmakers, zoals de gemeente, zowel leiding geven als deelnemen aan het dialoogproces, ontstaat er voor hen namelijk een dubbelrol die mogelijk gepaard gaat met belangenverstrengeling. Immers, wanneer de uitkomst van het dialoogproces niet strookt met de belangen van de deelnemende én leidinggevende beleidsmaker, dan kan deze op basis van zijn of haar leiderschap de koers van het dialoogproces wijzigen. Ongeacht of deze dubbelrol in de praktijk daadwerkelijk tot uiting komt, bedreigt hij het vertrouwen van bewoners in de rechtvaardigheid van het dialoogproces. Om het vertrouwen in de procedurele rechtvaardigheid te waarborgen en een setting te creëren waarin open communicatie tot stand kan komen, wordt in de ontwikkelde dialoogmethode daarom een (beleidsinhoudelijk) onafhankelijke procesbegeleider aangesteld die zorgvuldig de condities

voor een open discussie bewaakt en die recht doet aan de belevingswereld van de verschillende betrokkenen (vgl. Boogers, Becker & Tops, 2005, p. 5; Fischer, 2005, p. 36).

4.1.3 Het aanjagen van actief burgerschap, aansluitend bij de directe leefwereld van bewoners, en het creëren van een vangnet van zorg en ondersteuning door professionals en de gemeente

In het vaststellen van de aandachtspunten op het gebied van leefbaarheid gaat de dialoogmethode uit van de directe leefwereld van bewoners. Immers, ten aanzien van hun directe leefomgeving beschikken bewoners, professionals en de gemeente over gelijkwaardige, zij het verschillende, kennis en expertise. Bovendien is de directe leefomgeving het geografische gebied waarbinnen elk van de drie partijen een duidelijke bijdrage kan leveren aan het verbeteren van de leefbaarheid. Met andere woorden: de directe leefomgeving van bewoners is het gebied waarin de onderlinge afhankelijkheid – en daarmee de gedeelde verantwoordelijkheid - tussen bewoners, professionals en de gemeente in het creëren van leefbaarheid het meest duidelijk tot uitdrukking komt.

4.1.3.1 Afstemming tussen de mogelijk verschillende behoeften en belangen van bewoners op het gebied van leefbaarheid

Samen met bewoners worden de aandachtspunten op het gebied van leefbaarheid in hun leefomgeving vastgesteld. Zodoende wordt inzicht verkregen in hun behoeften. In buurten wonen echter verschillende bewoners, die mogelijk elk eigen behoeften en belangen hebben ten aanzien van de leefbaarheid. Onder meer op basis van hun leeftijd, huishoudensamenstelling, dagelijkse bezigheid en etniciteit kennen bewoners verschillende randvoorwaarden voor een leefbare buurt. In de ontwikkelde dialoogmethode moet daarom worden gezocht naar een manier waarop de behoeften en belangen van bewoners met verschillende achtergrondskennmerken op elkaar kunnen worden afgestemd, zodat gemeenschappelijke aandachtspunten kunnen worden geformuleerd ten aanzien van de leefbaarheid in de wijk. Zoals in Hoofdstuk twee is beargumenteerd, vormt het gemeenschappelijke belang van een leefbare buurt in dit kader een belangrijk aangrijpingspunt om vormen van zwakke solidariteit te stimuleren tussen bewoners met verschillende achtergrondskennmerken.

Uitgaande van de gedeelde verantwoordelijkheid tussen bewoners, professionals en de gemeente ligt in het verkennen van de behoeften van bewoners de nadruk niet zozeer op de *vraag* van bewoners, maar veeleer op hun *ondersteuningsvraag*. Samen met bewoners wordt in eerste instantie nagegaan op welke wijze zij zelf kunnen bijdragen aan de aanpak van de gesignaleerde aandachtspunten. Vervolgens wordt met hen vastgesteld welke hulp en ondersteuning zij daarbij nodig hebben van professionele instanties en van de gemeente.

Zoals in paragraaf 4.4 zal worden toegelicht, wordt in de 'joint production' van leefbaarheid gezocht naar balans en synergie tussen de verantwoordelijkheden en activiteiten van bewoners, professionals en de gemeente.

4.1.3.2 Het creëren van een integraal ondersteuningsaanbod en het zoeken naar afstemming tussen de mogelijkheden en beperkingen van bewoners, professionals en de gemeente in de aanpak van de gesignaleerde leefbaarheidsproblemen

Om in samenwerking de leefbaarheid te vergroten moet het eigen initiatief van bewoners worden afgestemd op de mogelijkheden en beperkingen van professionals en ambtenaren. Daartoe moet in de eerste plaats worden onderzocht hoe de betrokken professionele instanties en de gemeente op integrale wijze kunnen inspelen op de ondersteuningsvraag van bewoners. Immers, de ondersteuningsvraag van bewoners is niet per definitie in te delen in beleidsterreinen. Door op integrale wijze in te spelen op de ondersteuningsvraag van bewoners kan het zelforganiserend vermogen van bewoners duurzaam worden ondersteund. Wanneer professionals en de gemeente tot een gezamenlijk ondersteuningsaanbod zijn gekomen in reactie op de ondersteuningsvraag van bewoners, moet deze worden afgestemd op het eigen initiatief van bewoners. In dit proces staat het verkennen van de grenzen van de verantwoordelijkheden van de verschillende partijen centraal. Door te zoeken naar samenhang, synergie en duurzaamheid kunnen de activiteiten van elk van de partijen elkaar versterken.

Hoe beter de verschillende behoeften en belangen van bewoners op het gebied van leefbaarheid op elkaar worden afgestemd, des te groter zal het draagvlak van bewoners zijn voor de uiteindelijke planvorming. En hoe beter de mogelijkheden en beperkingen van bewoners, professionals en de gemeente in deze planvorming op elkaar worden afgestemd, des te realistischer zal het uiteindelijke plan van aanpak zijn. Dit komt de uitvoerbaarheid van het plan en daarmee het succes van het dialoogproces ten goede.

4.1.4 Het vergroten van de bereidheid van bewoners, professionals en de gemeente om naar elkaar te luisteren en te zoeken naar effectieve vormen van samenwerking

Het succes van de dialoogmethode valt of staat met de bereidheid van bewoners, professionals en de gemeente om naar effectieve vormen van samenwerking te zoeken. Om de bereidheid om met elkaar samen te werken te vergroten is het in de eerste plaats van belang dat de deelnemers bereid zijn om naar elkaar te luisteren. Alleen wanneer individuen zich gehoord voelen en het gevoel hebben dat hun standpunten worden meegenomen in

een rechtvaardig beleidsvormingsproces zullen zij zich verbonden voelen met de gemeenschappelijke doelen van de groep en zullen zij gemotiveerd zijn om samen te werken in de realisatie van deze doelstellingen. Waar mogelijk beoogt de ontwikkelde dialoogmethode de bereidheid om naar elkaar te luisteren te vergroten. Zo is in paragraaf 4.1.2 onder meer gewezen op het belang van een onafhankelijke procesbegeleider die de procedurele rechtvaardigheid van het dialoogproces bewaakt. In aanvulling hierop wordt in de ontwikkelde dialoogmethode expliciet gezocht naar een vorm van besluitvorming die open discussie ten aanzien van conflicterende belangen aanmoedigt, maar elk van de betrokken deelnemers tegelijkertijd stimuleert om een continue afweging te maken tussen het eigenbelang en de gemeenschappelijke belangen in de buurt als geheel.

Om de bereidheid om met elkaar samen te werken te vergroten moeten de deelnemers bereid zijn om naar elkaar te luisteren. Tegelijkertijd kan samenwerking tussen individuen de bereidheid om naar elkaar te luisteren vergroten. Zoals gesteld zoekt de dialoogmethode onder meer naar afstemming tussen de behoeften en belangen van bewoners met verschillende achtergrondkenmerken. De bereidheid om tot deze afstemming te komen zal groter zijn naarmate bewoners zich meer bewust zijn van hun onderlinge afhankelijkheid in het creëren van leefbaarheid (Flippen et al., 1996). Wanneer gemeenschappelijke belangen onvoldoende prevalent zijn, draagt communicatie tussen bewoners daarom mogelijk weinig bij aan de beoogde samenwerking en kan deze zelfs een averechts effect hebben. Door het aanmoedigen, en waar nodig: aanjagen, van kleinschalige vormen van 'joint production' tussen bewoners op straat- of buurtniveau, bijvoorbeeld door het organiseren van een gezamenlijke schoonmaakactie of door het opknappen van een pleintje, kunnen gemeenschappelijke belangen saillant worden gemaakt. Naarmate er op kleinschalig niveau meer voorbeelden zijn van succesvolle gemeenschappelijke activiteiten tussen buurtbewoners, zal de bereidheid om op wijkniveau tot afstemming te komen vergroten. Het stimuleren van kleinschalige gemeenschappelijke activiteiten vergroot zodoende de vruchtbaarheid van het (latere) dialoogproces op het overkoepelende niveau. Het opbouwwerk speelt een belangrijke rol in het stimuleren van vormen van 'joint production' tussen bewoners op straat- en buurtniveau.

4.1.5 Het creëren van duurzaamheid in de samenwerking tussen bewoners, professionals en de gemeente

Door bewoners, professionals en de gemeente met elkaar te verbinden in een continu kringproces van beleidsvorming, beleidsuitvoering en beleidsevaluatie kan hun gedeelde verantwoordelijkheid ten aanzien van de leefbaarheid in stand worden gehouden. Zodoende wordt de duurzaamheid van de samenwerking tussen de drie partijen bewaakt. Door optimaal gebruik te maken van de kennis en de mogelijkheden van elk van de drie partijen kan bovendien vroegtijdig worden ingespeeld op de continu veranderende samenleving. Om tot een centraal sturend mechanisme te komen en om onnodige

herhaling van overleggen te voorkomen is het van belang dat de gecreëerde dialoogstructuur geen op zichzelf staande structuur is. Er moet daarom naar afstemming worden gezocht tussen de gecreëerde dialoogstructuur en de reeds bestaande overlegstructuren. Bovendien is het van belang om te realiseren dat elke overlegstructuur na verloop van tijd aan kracht verliest. Dit komt doordat naast de formeel gecreëerde structuur informele interactiepatronen tussen individuen zullen ontstaan die onder meer bepalen naar wie er wel en naar wie er niet wordt geluisterd, wie elkaar steunen in een discussie en wie er wel of niet het woord neemt. In de ontwikkelde dialoogmethode moet worden gezocht naar een manier waarop de invloed van negatieve interactiepatronen zoveel mogelijk kan worden beperkt. Zoals in paragraaf 4.6.3 zal worden beargumenteerd dient de dialoogmethode daartoe eens in de zoveel tijd te worden 'opgeschud'.

In de volgende paragrafen zullen de geschetste uitgangspunten worden geconcretiseerd door de verschillende stappen in de ontwikkelde dialoogmethode te beschrijven. Tabel 4.1 biedt een schematische weergave van de stappen in het dialoogproces. Stap 4, 5 en 7 symboliseren in dit kader de drie kernonderdelen van het kringproces van beleidsvorming, beleidsuitvoering en beleidsevaluatie. De eerste stap in het dialoogproces, het creëren van beleidsruimte bij de gemeente en de professionals voor het in samenwerking met bewoners ontwikkelde toekomstplan is in paragraaf 4.1.2 reeds beschreven. In de komende paragrafen zullen de volgende stappen in het dialoogproces één voor één worden toegelicht.

Tabel 4.1 *Overzicht basisstappen en rolverdeling in dialoogproces*

Basisstappen in het dialoogproces		Bewoners	Wijkprofessionals	Gemeenteambtenaren	Procesbegeleiding	Uitkomst
<i>Step 1</i>	1. Het creëren van beleidsruimte bij de gemeente en de professionals voor het in samenwerking met bewoners te ontwikkelen toekomstplan		X	X	X	Commitment en openheid van ambtenaren en professionals ten aanzien van de uitkomsten van het dialoogproces
<i>Step 2</i>	2. Het afstemmen van de behoeften en belangen van verschillende bewoners ten aanzien van de leefbaarheid 3. Het formuleren van de eigen rol van bewoners 4. Het formuleren van de ondersteuningsvraag van bewoners aan de professionals en de gemeente	X			X	Wijkagenda Formulering mogelijk eigen initiatief bewoners in het verbeteren van de leefbaarheid in de wijk Formulering ondersteuningsvraag aan professionals en ambtenaren
<i>Step 3</i>	5. Analyse huidige afstemming tussen vraag en aanbod door professionals en ambtenaren 6. Ontwikkeling integraal ondersteuningsaanbod aansluitend bij de ondersteuningsvraag van bewoners		X	X	X	Formulering integraal ondersteuningsaanbod
<i>Step 4: Beleidsvorming</i>	7. Afstemming van de mogelijkheden en beperkingen van bewoners, professionals en ambtenaren in het verbeteren van de leefbaarheid in de wijk 8. Uitwerking concrete actieplannen ten aanzien van de aandachtspunten waarin de bijdrage van elk van de partijen wordt gespecificeerd	X	X	X	X	Consent bewonerspanel en professionalpanel ten aanzien van een gezamenlijk toekomstplan met daarin concrete actiepunten voor elk van de betrokken partijen
<i>Step 5: Beleidsuitvoering</i>	9. Uitvoering toekomstplan	X	X	X	X	Verbetering leefbaarheid
<i>Step 6</i>	10. Afstemming tussen bestaande overlegstructuren en de dialoogstructuur	X	X	X	X	Het dialoogproces als centraal sturend mechanisme in het coördineren van de activiteiten van bewoners, professionals en de gemeenten in het verbeteren van de leefbaarheid in de wijk
<i>Step 7: Beleids-evaluatie</i>	11. Evaluatie uitvoering	X	X	X	X	Input stap 4
<i>Step 8</i>	12. Eens in de zoveel tijd het bed opschudden				X	Vergrote duurzaamheid van het dialoogproces

4.2 Het afstemmen van de behoeften en belangen van verschillende bewoners ten aanzien van de leefbaarheid in de wijk

Zoals in paragraaf 4.1.3 is toegelicht neemt de dialoogmethode, op zoek naar aansluiting bij de zelfredzaamheid van bewoners, de directe leefomgeving van bewoners als uitgangspunt in het vaststellen van de aandachtspunten op het gebied van leefbaarheid. Verschillende bewoners hebben echter mogelijk verschillende belangen en behoeften ten aanzien van de leefbaarheid. Eén van de meest bekende beperkingen van huidige vormen van burgerparticipatie is in dit kader het gebrek aan representativiteit van de betrokken burgers, veelal veroorzaakt door een lage participatiegraad. Na een aankondiging van een bewonersbijeenkomst in de wijkkrant komt stevast hetzelfde kleine clubje bewoners opdagen dat vaak geen afspiegeling vormt van de verscheidenheid aan bewoners in een wijk. Door beleidsmakers wordt de lage participatiegraad van burgers vaak geïnterpreteerd als een teken dat zij ofwel onverschillig zijn ten aanzien van de beleidsvorming ofwel dat zij tevreden zijn met de status quo (Kathlene & Martin, 1991). Dat deze conclusie niet altijd terecht is wordt aangetoond door onderzoek naar de dieper liggende oorzaken van de participatiegraad van burgers (o.a. Bennett & Bennett, 1986; Brady, Verba & Schlozman, 1995; Conway, 1991; Midden, 1995; Milbrath & Goel, 1977; Schlozman, Burns & Verba, 1994; Verba & Nie, 1972). Dat onderzoek toont aan dat de participatie van burgers in de publieke beleidsvorming onder meer samenhangt met het opleidingsniveau, het geslacht en de leeftijd van de burger. Bovendien blijkt de drempel voor participatie voor mensen die al actief participeren in een vereniging of een belangenorganisatie vaak lager te zijn dan voor individuele, niet-georganiseerde burgers.

Kathlene en Martin (1991, p. 47-48) benadrukken in aanvulling hierop dat “[i]n determining whether or not participation will have a positive payoff, people take into account the time involved, the importance of the issue, their own personal knowledge of and competence regarding the issue, and the likelihood that their opinions will make a difference”. De deelnamebereidheid is dan ook hoger naarmate het beleidsdomein of thema een groter raakvlak heeft met het dagelijkse leven en de (woon)omgeving van de burger (Geul, 1999). Het vormt een extra argument om de leefomgeving van bewoners als uitgangspunt te nemen voor de dialoogmethode. Mogelijke kosten, zoals gemiste alternatieve tijdsbestedingen en frustraties die men op kan lopen, verhogen daarentegen de drempel voor participatie (Geul, 1999). Burgers *die* participeren worden in het vervolg vaker gevraagd of gerekruteerd om actief te worden in andere publieke zaken. De processen van zelfselectie en selectie door anderen versterken elkaar zodoende (Brady, Schlozman & Verba, 1999). Het leidt tot zowel participatiemoedigheid als een gebrek aan representativiteit bij degenen die deelnemen aan initiatieven tot burgerparticipatie. Deelnemers vormen vaak geen goede afspiegeling van de populatie waarvan men een indruk wil krijgen.

4.2.1 Het vaststellen van verschillende belangengroepen in de wijk

Om als bewoners tot gemeenschappelijke doelstellingen te komen om de leefbaarheid in de wijk te verbeteren moet worden gezocht naar een manier waarop de verschillende behoeften en belangen die leven in de wijk op elkaar kunnen worden afgestemd. In de dialoogmethode worden daartoe binnen een wijk ongeveer tien tot vijftien belangengroepen vastgesteld. Op basis van kwalitatieve en kwantitatieve informatie over de wijk gaat de procesbegeleider samen met relevante experts, zoals opbouwwerkers en gebiedsmanagers na welke groepen er in de wijk te definiëren zijn die mogelijk verschillende behoeften en belangen hebben ten aanzien van de leefbaarheid (zie Box 4.1)³². Te denken valt aan bewoners van verschillende leeftijden, etniciteiten, sociaal-economische status en wonend in verschillende delen van de wijk. Zowel georganiseerde belangengroepen, zoals de wijkraad, als niet-georganiseerde belangengroepen worden bij de dialoog betrokken. Voor elke belangengroep worden drie representanten gezocht die deel willen nemen aan het dialoogproces.

Voor de werving van bewoners voor elk van de gedefinieerde belangengroepen zou idealiter een gestratificeerde steekproef worden getrokken uit de wijk. In een gestratificeerde steekproef wordt voor elke groep in de populatie die zich onderscheidt op basis van een relevant achtergrondskenmerk, ook wel een *stratum* genoemd, eenzelfde percentage of eenzelfde aantal respondenten geselecteerd om te worden benaderd. Achtergrondgegevens van bewoners zijn, in verband met privacymaatregelen, echter vaak niet beschikbaar in combinatie met de persoonsnaam. Omdat de mogelijkheden tot het trekken van een gestratificeerde steekproef daardoor beperkt zijn, wordt in de ontwikkelde dialoogmethode in het verkrijgen van contactgegevens van bewoners voor elk van de onderscheiden belangengroepen gebruik gemaakt van een aantal sleutelfiguren in de wijk. Te denken valt aan leden van belangenverenigingen, zoals culturele groeperingen of ouderraden van scholen, leden van de wijkraad, maar ook (semi-)professionals zoals medewerkers van het wijkcentrum, ouderenwerkers of jongerenwerkers. In samenwerking met deze sleutelfiguren worden voor elke belangengroep drie representanten gezocht die geïnterviewd zullen worden over hun behoeften ten aanzien van de leefbaarheid in de buurt en wijk. Door voor elke belangengroep drie representanten te zoeken wordt het risico beperkt dat in deze interviews persoonskenmerken van de individuen de behoeften van de belangengroep ten aanzien van de leefbaarheid te veel vertekenen.

³² Het meetinstrument voor sociale cohesie, dat is beschreven in Hoofdstuk drie, kan mogelijk informatie bieden ten aanzien van de verschillende belangengroepen in de wijk. Het meetinstrument biedt onder meer inzicht in de mate waarin verschillende groepen bewoners (huurders/ kopers, autochtonen/ allochtonen, bewoners van verschillende leeftijdsgroepen) bij hun buurt betrokken zijn. Ook meetinstrumenten zoals de Leefbaarheids- en Veiligheidsenquête (zie voetnoot 5, Hoofdstuk 3) kunnen informatie bieden over de behoeften en belangen van verschillende bewonersgroepen ten aanzien van de leefbaarheid in hun buurt of wijk, mits deze gegevens voor de verschillende bewonersgroepen kunnen worden uitgesplitst.

De samenstelling van het bewonerspanel in Lewenborg

Aan de start van het dialoogproces in Groningen zijn in samenwerking met het opbouwwerk, de stadsdeelcoördinator (Dienst Ruimtelijke Ordening en Economische Zaken, gemeente Groningen) en de gebiedsmanager (Dienst Onderwijs, Cultuur, Sport en Welzijn, gemeente Groningen), een achttal *ongeorganiseerde* belangengroepen en een drietal *georganiseerde* belangengroepen vastgesteld in de wijk. De ongeorganiseerde belangengroepen die zijn gedefinieerd zijn: ouderen (75+), jongeren (14-18), de drie grootste minderheidsgroeperingen die leven in de wijk, te weten: Antillianen/ Arubanen, Nederlands-Indiërs/ Indonesiërs en Surinamers, bewoners die leven met een lichamelijke beperking, en huurders en kopers wonend in verschillende delen van de wijk. Daarnaast zijn er twee georganiseerde belangengroepen in de wijk vastgesteld, namelijk: de wijkraad en het beheerteam van de groene zone in de wijk. (De wijk Lewenborg kent in navolging van landschapsarchitect Le Roy een aantal hectare groengebied in de wijk dat in eigendom en beheer is van de bewoners zelf.) Voor elk van de belangengroepen zijn met hulp van een aantal sleutelfiguren in de wijk drie representanten gezocht. Deze sleutelfiguren bestonden onder meer uit medewerkers van vrouwencentrum De Boei, een multicultureel centrum waar verschillende activiteiten worden georganiseerd voor vrouwen, medewerkers van de Ambiente, een ontmoetingsplaats in de wijk voor de Antilliaanse en Arubaanse bewoners, de jongerenwerker en ouderenwerker van de Maatschappelijk Juridische Dienstverlening in de wijk en de leden van de wijkraad. Voor elke belangengroep is zoveel mogelijk de volgende leeftijdsverdeling aangehouden: 20-40, 40-60 en 60-75. Daarnaast is aan elke groep de voorwaarde gesteld om ten minste een man en een vrouw te bevatten.

Box 4.1 De samenstelling van het bewonerspanel in Lewenborg

4.2.2 Het verkennen van de aandachtspunten op het gebied van leefbaarheid voor elk van de gedefinieerde belangengroepen

De dialoogmethode beoogt voor elk van de onderscheiden belangengroepen inzicht te krijgen in de aandachtspunten die leven in de directe leefomgeving van de betreffende bewoners. Daartoe zijn verschillende dataverzamelmethode mogelijk. De meest gangbare methode binnen sociaalwetenschappelijk onderzoek is het bevragen van individuen ten aanzien van de punten van interesse, in dit geval de leefbaarheid in de wijk. In dit zogenoemde *survey-onderzoek* is een onderscheid te maken tussen schriftelijke, telefonische en ‘face-to-face’ bevraging. Om inzicht te krijgen in de behoeften en belangen van verschillende bewonersgroepen ten aanzien van de leefbaarheid in de wijk dient de bevraging van bewoners in de dialoogmethode voldoende ruimte te bieden om verschillende leefbaarheidsthema’s met de onderscheiden belangengroepen uit te diepen. Gezien het verkennende karakter van de dataverzameling wordt er in de ontwikkelde dialoogmethode voor gekozen om op basis van ‘face-to-face’ interviews een indruk te

verkrijgen van de behoeften van bewoners ten aanzien van de leefbaarheid³³.

In vergelijking met schriftelijke en telefonische bevestigingen biedt het face-to-face interview meer mogelijkheden om de diepte in te gaan en de respondent van aanvullende instructies en toelichtingen te voorzien. Een belangrijk voordeel van een face-to-face bevestiging is bovendien dat de aandachtsspanne van de respondent vaak groter is dan in het geval van een telefonische of schriftelijke bevestiging. Een 'face-to-face' interview kan zodoende wel één tot twee uur duren, terwijl telefonische interviews en schriftelijke enquêtes vaak niet meer dan vijftien tot twintig minuten in beslag kunnen nemen. Een aandachtspunt bij telefonische en 'face-to-face' interviews is het risico op zogenoemde *interviewer bias*. Een interviewer kan mogelijk de antwoorden van de respondent beïnvloeden, bijvoorbeeld wanneer de interviewer een duidelijke goedkeurende of afkeurende reactie geeft ten aanzien van de antwoorden van de respondent. De verschillende belangengroepen worden in de ontwikkelde dialoogmethode daarom bevestigd door getrainde interviewers³⁴. De interviewers worden vooraf goed op de hoogte gebracht van de uitgangspunten van de bestaande dialoogmethode zodat zij deze, waar nodig, eenduidig naar bewoners kunnen communiceren.

Om te waarborgen dat de aandachtspunten en argumenten van elk van de groepen gehoord worden en evenredig in het dialoogproces worden meegenomen, worden de verschillende belangengroepen onafhankelijk van elkaar geïnterviewd. In het interviewen van de representanten van de verschillende belangengroepen wordt gekozen voor een groepsinterview. Zoals bovenstaand beschreven zijn voor elke belangengroep in de wijk drie representanten geworven. Deze drie representanten worden gelijktijdig geïnterviewd ten aanzien van de leefbaarheid in de wijk. In tegenstelling tot individuele interviews, die veelal gericht zijn op het verzamelen van individueel vergelijkbare data, zijn groepsinterviews met name geschikt voor het verkrijgen van een overzicht van – en inzicht in de ideeën, motieven en opvattingen die in een betreffende populatie leven (Swanborn, 1987, p. 266). Het voordeel van een groepsinterview is dat de respondenten elkaars antwoorden op de vragen kunnen nuanceren waardoor de reacties van een respondent die samenhangen met een dominant persoonskenmerk, zoals de mate van optimisme of pessimisme of de mate van wantrouwendheid, de antwoorden zo min mogelijk vertekenen.

³³ Indien mogelijk wordt de 'face-to-face' interviewmethode gecombineerd met een telefonische of schriftelijke dataverzameling waarmee op basis van een steekproef van adressen in de wijk meer in de breedte een indruk wordt verkregen van de wijze waarop bewoners de leefbaarheid in hun directe omgeving ervaren. Bewoners zou in dit geval kunnen worden gevraagd naar de vijf belangrijkste aandachtspunten op het gebied van leefbaarheid die in hun omgeving spelen. Dergelijke vragen maken vaak al deel uit van bestaande onderzoeken binnen de gemeente, zoals de Leefbaarheids- en Veiligheidsenquête die door de gemeenten die deelnemen aan het Grote Steden Beleid (GSB) eens in de twee jaar wordt afgenomen.

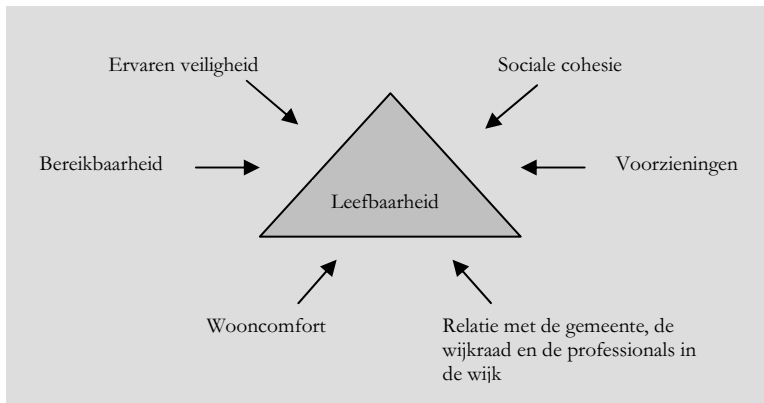
³⁴ In het dialoogproces in Lewenborg zijn de interviews uitgevoerd door de auteur in samenwerking met een medewerker van het enquêtebureau GammaDC, dat is verbonden aan de afdeling Sociologie van de faculteit Gedrags- en Maatschappijwetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen.

4.2.2.1 Een groepsinterview met elk van de belangengroepen

Voorafgaand aan de groepsinterviews wordt aan de bewoners uitgelegd wat het doel is van de interviews en de hierop volgende dialoog met professionals en ambtenaren. Er wordt benadrukt dat de interviews niet zijn bedoeld om wensen te verzamelen van bewoners, die vervolgens worden overgedragen aan de professionals en ambtenaren. Er wordt duidelijk gemaakt dat de dialoogmethode uitgaat van de gedachte dat het creëren van leefbaarheid een gedeelde verantwoordelijkheid is van bewoners, professionals en de gemeente en dat de dialoog erop is gericht om de activiteiten van bewoners, professionals en de gemeente in het creëren van leefbaarheid op elkaar af te stemmen. Tijdens de groepsinterviews wordt vervolgens samen met de betreffende belangengroep verkend hoe hun welzijn is en welke aspecten van de buurt of wijk daarop van invloed zijn. Alle interviews en bijeenkomsten worden georganiseerd in de wijk, om de drempel voor deelname van bewoners te verlagen.

Zoals aan het begin van deze paragraaf is beschreven zoekt de dialoogmethode aansluiting bij de directe leefwereld van bewoners omdat dit het geografische gebied is waarbinnen bewoners zelf een bijdrage kunnen leveren aan het verbeteren van de leefbaarheid.

Bovendien zijn bewoners als het aankomt op het identificeren van de aandachtspunten in hun directe leefomgeving minstens net zulke goede – zij het niet betere - experts dan de professionals en de ambtenaren. In de groepsinterviews wordt daarom geprobeerd zo dicht mogelijk bij de leefwereld van bewoners te blijven. Bewoners wordt gevraagd naar de voor- en nadelen van het wonen en leven in hun buurt en wijk.

Figuur 4.2 Theoretisch kader interviews bewoners

Toelichting theoretisch kader interviews bewoners

Sociale cohesie. Ten aanzien van de sociale cohesie wordt aan de bewoners gevraagd in hoeverre buurtbewoners zich bij elkaar betrokken voelen. Daarnaast wordt gevraagd in hoeverre buurtbewoners samen activiteiten ondernemen: ‘Maakt men wel eens een praatje?’ en ‘Zijn er wel eens buurt- of straatfeesten?’. Vervolgens wordt nagegaan in hoeverre er contacten bestaan tussen bewoners van verschillende etnische achtergronden in de wijk. Er wordt gevraagd naar de mate van solidariteit tussen buurtbewoners, dat wil zeggen: ‘Kijken mensen in de buurt naar elkaar om en helpen zij elkaar daar waar nodig?’. Ten slotte wordt gevraagd in hoeverre buurtbewoners overlast van elkaar ervaren, om welk type overlast dit dan gaat en wat men doet na ervaren overlast.

Voorzieningen. Ten aanzien van de voorzieningen wordt aan de bewoners gevraagd in hoeverre de volgende voorzieningen voldoen aan hun behoeften:

- Publieke voorzieningen (o.a. gemeenteloket, bibliotheek en wijkcentrum)
- Commerciële voorzieningen (o.a. winkels, banken, pinautomaten)
- Groenvoorzieningen (o.a. parken, water, recreatiegebied)
- Voorzieningen voor kinderen (o.a. speelgelegenheden, basisonderwijs)
- Voorzieningen voor jongeren (o.a. hangplekken, activiteiten, sportvelden)
- Voorzieningen voor ouderen (o.a. soos, activiteiten)
- Zorg- en ondersteuning (o.a. Maatschappelijk Juridische Dienstverlening, Centrum voor Ontwikkeling en Pedagogische activiteiten, zorgcentrum, thuiszorg)
- Gezondheidsvoorzieningen (o.a. huisarts, tandarts, apotheek)
- Parkeergelegenheid
- Sportvoorzieningen
- Straatverlichting

Bovendien wordt aan de bewoners gevraagd in hoeverre de zorg- en ondersteuningsvoorzieningen en de gezondheidsvoorzieningen in de wijk herkenbaar zijn, met ander woorden: ‘Weten bewoners waar zij heen moeten gaan wanneer zij behoefte hebben aan medische, sociale of psychische zorg of - ondersteuning?’.

Wooncomfort. Ten aanzien van het wooncomfort gaat het om de mate waarin de woning en de directe ruimte om de woning heen voldoet aan de behoefte van haar bewoners. Daarnaast gaat het om de netheid van de buurt en de wijze waarop de buurtbewoners deze beïnvloeden. Met betrekking tot huurders gaat het bovendien om het gepleegde onderhoud aan de woningen door de betreffende woningcorporatie.

Bereikbaarheid. Onder de noemer ‘bereikbaarheid’ wordt met bewoners nagegaan hoe goed verschillende centrale punten, zoals het (stads)centrum en het treinstation, op verschillende tijdstippen en dagen – vanuit de wijk bereikbaar zijn met de auto, de fiets en het openbaar vervoer.

Ervaren Veiligheid. De ervaren veiligheid verwijst naar de mate waarin bewoners zich veilig voelen op verschillende plaatsen in de wijk en op verschillende tijdstippen. In dit kader wordt ook gevraagd naar de mate waarin de bewoners de wijk verkeersveilig achten.

Relatie met de gemeente, de wijkraad en de professionals in de wijk. Er wordt gevraagd in hoeverre bewoners zich medeverantwoordelijk voelen voor de leefbaarheid in hun buurt en wijk en zo ja, waarvoor wel en waarvoor niet. Vervolgens worden in algemene zin de percepties en de houdingen van de bewoners gepeild ten aanzien van de gemeente, de wijkraad en de professionals in de wijk.

Figuur 4.3 Toelichting theoretisch kader interviews bewoners

Omdat de interviews zeer verkennend zijn van aard, wordt tijdens de interviews geen gebruik gemaakt van een vooraf vastgestelde vragenlijst. Om toch tot een systematische inventarisatie te komen en de antwoorden van de verschillende belangengroepen in een later stadium met elkaar te kunnen vergelijken wordt het interview doorlopen aan de hand van een lijst met gesprekspunten. Deze gesprekspunten bestaan uit de factoren in een wijk die van invloed zijn op de leefbaarheid, te weten: de sociale cohesie, de voorzieningen, het wooncomfort, de bereikbaarheid, de ervaren veiligheid en de relatie met de gemeente, de wijkraad en de professionals in de wijk (zie Figuur 4.2 en 4.3; vgl. De Hart, 2002, p. 27).

De aandachtspunten die tijdens de groepsinterviews naar voren komen worden door de interviewer genoteerd. Wanneer alle thema's de revue zijn gepasseerd wordt aan de betreffende bewoners gevraagd om voor elk aandachtspunt aan te geven hoe belangrijk de aanpak van dit aandachtspunt voor hen is op een schaal van 0 tot 10, waarbij een 0 aangeeft dat de bewoners geen belang hechten aan de aanpak van het aandachtspunt en een 10 aangeeft dat de bewoners heel veel belang hechten aan de aanpak van het aandachtspunt. Zodoende wordt inzicht verkregen in de prioriteit die de bewoners toekennen aan de aanpak van elk van de genoemde aandachtspunten. Na afloop van de interviews worden de aandachtspunten die in de verschillende gesprekken naar voren zijn gekomen geaggregeerd op wijkniveau. Dit gebeurt door alle genoemde aandachtspunten samen te voegen en te ordenen op basis van het belang dat de verschillende belangengroepen aan deze aandachtspunten hebben toegekend. Deze lijst met de geordende aandachtspunten vormt de aanzet tot de zogenoemde *wijkagenda*.

Aan het einde van elk van de interviews wordt het tijdsplan van de dialoog met de bewoners doorgenomen. Het is belangrijk dat de bewoners zich realiseren dat het komen tot een gedeelde aanpak van leefbaarheidsproblemen samen met professionals en ambtenaren tijd vraagt en dat de aandachtspunten die in het interview naar voren zijn gekomen dan ook niet van de ene op de andere dag zullen zijn opgelost.

4.2.3 Van belangengroepen naar bewonerspanel en van verlanglijstjes naar ondersteuningsvragen

Hoewel de betrokkenheid van bewoners met verschillende achtergrondskennmerken bij het dialoogproces belangrijk is om te waarborgen dat de inhoudelijke agenda van de dialoog de verscheidenheid aan belangen en behoeften in de wijk weerspiegelt, levert het tegelijkertijd praktische bezwaren op wanneer we de verschillende behoeften en belangen van bewoners op elkaar willen afstemmen. Face-to-face communicatie vormt namelijk een belangrijke basis voor individuen om tot gemeenschappelijk doelstellingen te komen (zie o.a. Dawes, McTavish & Shaklee, 1977; Valley, Moag & Bazerman, 1998). Hoe meer bewoners aanwezig zijn, des te lastiger het echter is om face-to-face communicatie tussen hen tot stand te brengen. Daarom wordt voor elke geïnterviewde belangengroep één vertegenwoordiger gevraagd als deelnemer aan het bewonerspanel. Het bewonerspanel bestaat zodoende uit ongeveer tien tot vijftien deelnemers, die elk één van de onderscheiden belangengroepen in de wijk vertegenwoordigen.

Waar in dit hoofdstuk wordt gesproken over gemeenschappelijk doelen, worden in feite gemeenschappelijk 'afgestemde' doelen bedoeld. Voordat bewoners hun verschillende behoeften en belangen op het gebied van leefbaarheid op elkaar af kunnen stemmen, hebben zij allereerst inzicht nodig in de verschillende belangen en behoeften die leven in de wijk. De leden van het bewonerspanel worden daartoe uitgenodigd voor een gezamenlijke

bijeenkomst. Tijdens deze bijeenkomst worden de punten op de geaggregeerde wijkagenda getoetst aan de ervaringen van het bewonerspanel als geheel. Eventuele conflicterende doelen worden door de procesbegeleider aangestipt. Doelstellingen zijn conflicterend wanneer de realisatie van het ene doel ten koste gaat van de realisatie van een ander doel. Te denken valt aan de behoefte aan enerzijds meer groen en anderzijds meer parkeergelegenheid in de wijk. Wanneer er eenduidigheid bestaat in het bewonerspanel over de prioriteit van beide doelstellingen kan met de bewoners worden gezocht naar de randvoorwaarden waar beide doelstellingen idealiter aan zouden moeten voldoen. De behoefte aan meer parkeerplaatsen kan bijvoorbeeld worden omgezet in de behoefte aan een betere indeling van de huidige parkeerplaatsen, zonder dat dit ten koste gaat van het groen in de wijk. Door bewoners te stimuleren om reële afwegingen te maken in hun prioriteiten komt een werkbaar wijkagenda tot stand. Lastiger is het wanneer verschillende bewoners een verschillend belang toekennen aan aandachtspunten. Het is bijvoorbeeld niet ondenkbaar dat sommige bewoners meer belang hechten aan de uitbreiding van het aantal parkeerplaatsen, terwijl andere bewoners meer waarde hechten aan het behoud van het groen in de wijk. De vraag is hoe de bewoners in dat geval toch tot een gemeenschappelijke wijkagenda kunnen komen.

4.2.3.1 Collectieve besluitvorming op basis van de meerderheid, het consensus- of het consentprincipe?

Er zijn verschillende manieren waarop een groep tot een algemeen geaccepteerde beslissing kan komen over welke doelen zij samen na zullen streven. Eén van de meest bekende manieren van besluitvorming in ons democratische stelsel is het meerderheidsbesluit. In het geval van een meerderheidsbesluit committeert de groep zich aan een voorliggend besluit wanneer ten minste de meerderheid van de individuen die hun stem mogen uitbrengen zich in dat besluit kan vinden. Het nadeel van een meerderheidsbesluit is dat het voorbijaat aan de minderheid die zich niet in het besluit kan vinden. Met name wanneer het gaat om het vergroten van het draagvlak voor de genomen beslissingen en het stimuleren van samenwerking tussen de deelnemers in de uitvoering van het beleid, is dit onwenselijk. Een alternatief voor het meerderheidsbesluit is het principe van consensus. In de consensusbesluitvorming staat de volledige instemming van alle deelnemers centraal. Hoewel de instemming van alle betrokken partijen het draagvlak voor het genomen besluit aanzienlijk vergroot, blijkt een consensusbesluit in de praktijk vaak moeilijk realiseerbaar. Dit geldt des te meer wanneer de verscheidenheid aan standpunten onder de betrokken deelnemers groot is. Anderzijds staat een te sterke focus op consensus mogelijk open discussie ten aanzien van de conflicterende standpunten in de weg. Zoals Van Gunsteren (2006, p. 80) stelt kan de wens om tot een voor allen aanvaardbaar compromis te komen leiden tot “het verhullen van verschillen van inzicht onder een deken van de welwillende wens er ‘samen uit te komen’”.

De vraag is hoe bewoners zich gezamenlijk aan de wijkagenda kunnen commiteren, zodanig dat deze door elk van de bewoners wordt gedragen, maar er tegelijkertijd ruimte bestaat voor mogelijk conflicterende preferenties. In de dialoogmethode vindt, in antwoord op deze vraag en in navolging van Endenburg (1981), de besluitvorming plaats op basis van het consentbeginsel. Het consentbeginsel gaat uit van de afwezigheid van een beargumenteerd bezwaar. Daar waar een consensusbesluit wordt genomen wanneer alle deelnemers 'voor' stemmen, is het voor een consentbeslissing voldoende wanneer geen van de deelnemers beargumenteerd 'tegen' stemt. Doordat consentbesluitvorming individuen niet vraagt om 'voor' te stemmen, wordt ruimte geboden voor mogelijk conflicterende belangen van het individu. Door individuen echter wel te vragen om een tegenstem te beargumenteren wordt het individu gestimuleerd om mogelijk conflicterende eigenbelangen af te zetten tegen het gemeenschappelijke belang van de groep en wordt open discussie over conflicterende belangen structureel aangemoedigd. Doordat in de consentbesluitvorming het argument doorslaggevend is voor de uiteindelijke besluitvorming vergroot het draagvlak voor de genomen besluiten.

In een samenleving gekenmerkt door waardepluriformiteit lijkt het zoeken naar een *modus vivendi* op basis van het consentbeginsel een reëler alternatief dan het principe van consensus. Tegelijkertijd benadrukt de consentbesluitvorming het belang van een onafhankelijke procesbegeleider die, waar nodig, een doorslaggevend oordeel dient te vormen over de mate waarin de argumenten die naar voren worden gebracht al dan niet doorslaggevend zijn. Bovendien is het de taak aan de procesbegeleider om de open sfeer te bewaken waarin de consentbesluitvorming optimaal tot haar recht kan komen. Om adequaat op mogelijke spanningsvelden in te spelen is het van belang dat de procesbegeleider goed bekend is met de mogelijke problematiek in de wijk en eventuele restricties van beleidsmakers.

Uiteraard vormt de consentbesluitvorming, evenals alle overige besluitvormingsmethoden, geen garantie dat er in het dialoogproces geen conflicten ontstaan die hoog oplopen en mogelijk zelfs escaleren. Waar het in het huidige dialoogproces om gaat is echter om zo veel mogelijk een sfeer te creëren waarin open discussie mogelijk is en waarin eenieder zich gehoord en gerespecteerd voelt, zonder dat dit de ontwikkeling van gezamenlijke doelen en activiteiten in de weg staat. Zoals we eerder in dit hoofdstuk zagen is de mate waarin de deelnemers aan het dialoogproces zich een gewaardeerd lid voelen van de groep een belangrijke voorwaarde voor de mate waarin zij zich verbonden voelen met de gemeenschappelijke doelen in de groep (zie paragraaf 4.1.2.1). Alleen wanneer de bewoners zich verbonden voelen met de gemeenschappelijke doelen zoals deze naar voren komen in het bewonerspanel, zullen zij gemotiveerd zijn om samen te werken in de realisatie van deze doelstellingen. Al met al vormt de consentbesluitvorming aldus geen sluitende oplossing. Desondanks lijkt het de meest werkbare methode om tot een wijkagenda te komen waarvoor voldoende draagvlak bestaat.

Tabel 4.2 geeft een overzicht van de tien belangrijkste aandachtspunten in de wijk Lewenborg (zie Bijlage IV voor een beschrijving van elk van deze aandachtspunten). De inventarisatie van de aandachtspunten bij de verschillende belangengroepen in de wijk Lewenborg leidde in totaal tot eenentwintig aandachtspunten (zie Bijlage IV). In het verloop van het dialoogproces bleek dat de eenentwintig aandachtspunten vaak moeilijk tijdens één gezamenlijke bijeenkomst te bespreken waren. Het verdient daarom aanbeveling om te overwegen of het niet verstandig is om in volgende dialoogprocessen in eerste instantie te focussen op de tien tot vijftien belangrijkste aandachtspunten van bewoners.

Tabel 4.2 Een overzicht van de tien belangrijkste aandachtspunten in de wijk Lewenborg, geordend op het relatieve belang dat het bewonerspanel aan de aandachtspunten hecht

Aandachtspunten	
1	Verbetering relatie tussen bewoners en de gemeente
2	Creëren laagdrempelige en herkenbare zorg- en ondersteuningsfuncties
3	Aanpak hardrijders
4	Meer voorzieningen voor de jeugd
5	Verbeteren uitstraling winkelcentrum
6	Terugbrengen/ behoud van voorzieningen
7	Behoud groene karakter van de wijk
8	Verbeteren netheid van de buurt
9	Creëren van voorzieningen voor kleine kinderen in het zicht
10	Verbeteren van het onderhoud aan huizen en tuinen

Wanneer de wijkagenda eenmaal is vastgesteld, wordt, uitgaande van een gedeelde verantwoordelijkheid in het verbeteren van de leefbaarheid, eventueel tijdens een tweede bijeenkomst van het bewonerspanel, samen met bewoners voor elk aandachtspunt op de wijkagenda systematisch verkend op welke wijze zij zelf denken bij te kunnen dragen aan de aanpak van het betreffende aandachtspunt. Er wordt steeds duidelijk naar het bewonerspanel gecommuniceerd dat de dialoog zich richt op een gedeelde inspanning van zowel bewoners, als professionals en ambtenaren. Vervolgens wordt samen met de bewoners gespecificeerd welke ondersteuning zij in de aanpak van elk aandachtspunt menen nodig te hebben van professionals en ambtenaren. Aan het einde van de bijeenkomst van het bewonerspanel wordt door de procesbegeleiding wederom toegelicht wat de vervolgstappen zijn in het dialoogproces en wordt een vervolgbijeenkomst gepland. Het zal een aantal maanden duren voordat het bewonerspanel weer bijeen zal komen. In de tussentijd werkt de procesbegeleiding de wijkagenda, de formulering van het mogelijke eigen initiatief van bewoners en de ondersteuningsvragen aan de professionals uit in een document dat als input dient voor het tweede panel, het zogenoemde professionalpanel. In de komende maanden zal het professionalpanel aan de slag gaan met het formuleren van een ondersteuningsaanbod dat aansluit op de ondersteuningsvraag van bewoners.

4.3 De ontwikkeling van een integraal ondersteuningsaanbod

De ondersteuningsvraag van bewoners is niet per definitie in te delen in beleidsterreinen. Aansluiting bij de vraag en de eigen competenties van bewoners vraagt daarom om samenwerking tussen professionals en ambtenaren in het vormgeven van een integraal ondersteuningsaanbod. Door op integrale wijze in te spelen op de ondersteuningsvraag van bewoners kan het zelforganiserend vermogen van bewoners duurzaam worden ondersteund. In de waan van de dag schiet samenwerking tussen professionals en ambtenaren er echter al snel bij in. Het is lastig om in de dagelijkse werkzaamheden continu naar afstemming te zoeken tussen de eigen activiteiten en die van andere professionals en ambtenaren die werkzaam zijn in – of betrokken zijn bij de wijk. De vraag is dan ook hoe er samenhang, synergie en duurzaamheid kan worden gecreëerd in de diensten en activiteiten van verschillende professionals en ambtenaren in de wijk, aansluitend bij het zelforganiserend vermogen van bewoners. Parallel aan het bewonerspanel wordt hiertoe een professionalpanel opgericht, bestaande uit de verschillende professionals die werkzaam zijn in de wijk op het gebied van wonen, welzijn en zorg. Ook relevante ambtenaren nemen deel aan het professionalpanel.

Om wederom face-to-face communicatie mogelijk te maken, ditmaal tussen de verschillende professionals en ambtenaren werkzaam in de wijk, wordt in de samenstelling van het professionalpanel gezocht naar sleutelfiguren. Om tot een sluitend ondersteuningsaanbod te komen is het essentieel dat alle relevante professionals en ambtenaren op het gebied van wonen, welzijn en zorg bij het dialoogproces worden betrokken. Wat betreft de professionals wordt hierbij in eerste instantie gefocust op professionals die op uitvoerend niveau werkzaam zijn en dus een goed zicht hebben op (het functioneren van) het ondersteuningsaanbod dat in de wijk aanwezig is. Te denken valt aan de maatschappelijk werker, de jongerenwerker, de ouderenconsulent, de opbouwwerker, de buurtagent en medewerkers van woningcorporaties. Wat betreft de gemeente gaat het om die medewerkers die beleidsmatig betrokken zijn bij de wijk. In grotere gemeenten bestaan vaak gebiedsmanagers en/of stadsdeelcoördinatoren die verantwoordelijk zijn voor het wijkbeleid en dus een goed zicht hebben op het gemeentelijke beleid ten aanzien van de wijk. In kleinere gemeenten kunnen verschillende beleidsmakers op het gebied van wonen, welzijn en zorg bij het dialoogproces worden betrokken. Omdat een wijkraad als semi-professionele organisatie tussen enerzijds de professionals en de gemeente en anderzijds de bewoners in staat is het aan te bevelen hen een dubbelrol in het dialoogproces te laten vervullen. Eén lid van de wijkraad neemt in dat geval deel aan het bewonerspanel en een ander lid van de wijkraad, bij voorkeur de voorzitter, neemt deel aan het professionalpanel. Zodoende wordt er een panel samengesteld van ongeveer vijftien tot twintig (semi-)professionals en ambtenaren (zie Box 4.2). In het vervolg van de dialoog betrekken de leden van het professionalpanel waar nodig hun interne organisatie bij het dialoogproces.

Deelnemers aan het professionalpanel in Lewenborg

De volgende (semi-)professionals en ambtenaren hebben deelgenomen aan het dialoogproces in Lewenborg:

- Het maatschappelijk werk
- Het jongerenwerk
- De ouderenconsulent
De allochtonencontactpersoon
- Het opbouwwerk
- Het vrijwilligerswerk
- De woningcorporaties
- De wijkbeheerder
- De locatiemanager van de Vensterwijk Lewenborg (een samenwerkingsverband tussen de verschillende basisscholen, kinderdagverblijven en crèches in de wijk, vergelijkbaar met het concept van 'de brede school')
- De buurtagent
- De stuurgroep Marktplaats (een samenwerkingsverband van professionals in de wijk met als doel om de herkenbaarheid van - en de samenhang in hun diensten te vergroten)
- Het gezondheidscentrum
- De stadsdeelcoördinator (Dienst Ruimtelijke Ordening en Economische Zaken, Gemeente Groningen)
- De gebiedsmanager (Dienst Onderwijs, Cultuur en Sport, Gemeente Groningen)
- De voorzitter van de wijkraad

Box 4.2 Deelnemers aan het professionalpanel in Lewenborg. NB. Ook de winkeliersvereniging van Lewenborg is benaderd om deel te nemen aan het dialoogproces. Deze vereniging heeft echter van deelname afgezien omdat de winkeliers, op basis van eerdere ervaringen met de gemeente Groningen, te weinig vertrouwen hadden in de meewaarde van het dialoogproces.

4.3.1 Een stapsgewijze integratie van het ondersteuningsaanbod

In de praktijk werkt elke professional en ambtenaar vanuit een eigen intern beleidskader. Elke organisatie probeert op basis van interne doelstellingen de eigen dienstverlening te optimaliseren. Om aan te sluiten bij het eigen initiatief en de competenties van bewoners dienen de professionals en ambtenaren zich echter niet alleen te laten leiden door interne doelstellingen, maar is daarnaast een faciliterende rol vereist ten aanzien van de ondersteuningsvragen van bewoners. Maar hoe komen professionals en ambtenaren tot een integraal ondersteuningsaanbod dat aansluit bij de ondersteuningsvraag van bewoners? Voordat een integraal ondersteuningsaanbod kan worden geformuleerd lijkt het in eerste instantie van belang dat professionals en ambtenaren een globaal inzicht krijgen in elkanders (geplande) activiteiten die raakvlakken hebben met de ondersteuningsvragen van het bewonerspanel. De wijkagenda en de taken die het bewonerspanel weggeleegd ziet enerzijds voor de bewoners en anderzijds voor de professionals en ambtenaren worden daartoe na de bijeenkomst van het bewonerspanel als input naar het professionalpanel gestuurd. De deelnemers aan het professionalpanel wordt gevraagd na bestudering van de

wijkagenda aan te geven wat hun huidige activiteiten en toekomstige plannen zijn ten aanzien van elk van de aandachtspunten. Zodoende wordt een overzicht gemaakt van de huidige en toekomstige activiteiten van de professionals en de ambtenaren ten aanzien van elk van de aandachtspunten op de wijkagenda. Dit overzicht wordt onder elk van de deelnemers aan het professionalpanel verspreid.

Met het overzicht van de huidige en toekomstige activiteiten bij de hand is het de vraag hoe het ondersteuningsaanbod van professionals ten aanzien van elk van de punten op de wijkagenda kan worden geïntegreerd. In de ontwikkelde dialoogmethode is gekozen voor een stapsgewijze integratie. Eerst wordt gestreefd naar een integratie van het aanbod ten aanzien van vergelijkbare thema's, om vervolgens de verschillende themavelden met elkaar te integreren. Tijdens de eerste bijeenkomst van het professionalpanel wordt het panel daarom ingedeeld in themagroepen. Deze groepen zijn gebaseerd op de overkoepelende thema's die in de wijkagenda naar voren komen, zoals 'Onderlinge betrokkenheid en Overlast', 'Groen en Grijs', 'Woningaanbod en -kwaliteit' en 'Zorg en Ondersteuning'. Op basis van hun expertise verspreiden de professionals en de ambtenaren zich over de verschillende themavelden.

In elk van de themagroepen wordt één groepsleider aangewezen. Tijdens de eerste bijeenkomst van het professionalpanel en in de daaropvolgende periode stellen de leden van elke themagroep vast waar de knelpunten zitten tussen enerzijds het aanbod van wijkprofessionals en de gemeente en anderzijds de ondersteuningsvraag van het bewonerspanel. De professionals en ambtenaren spelen aldus niet klakkeloos in op de vraag van bewoners. Daarentegen stellen zij zich de vraag: Gegeven ons huidige aanbod, hoe kan het dan dat dit de ondersteuningsvragen zijn van bewoners? Concreet betekent dit dat, indien er al huidige activiteiten zijn ten aanzien van het betreffende aandachtspunt, de professionals en ambtenaren nagaan in hoeverre het huidige aanbod aansluit op de ondersteuningsvraag van bewoners. Wanneer dit zo is, dan wordt onderzocht:

- in hoeverre de huidige activiteiten voldoende naar de bewoners worden gecommuniceerd;
- of de activiteiten van de professionals gericht zijn op alle wijkbewoners of slechts op een aantal specifieke doelgroepen;
- of het wenselijk is het aanbod breder in te zetten;
- of de huidige activiteiten ten aanzien van het aandachtspunt versnipperd zijn of op een logische manier met elkaar samenhangen;
- of bewoners voldoende worden gestimuleerd om zelf aan de slag gaan met het betreffende aandachtspunt en hoe zij daarin kunnen worden ondersteund.

Wanneer er geen of onvoldoende bestaande activiteiten zijn die aansluiten op de ondersteuningsvraag van bewoners wordt onderzocht:

- of er ruimte is om in het komende jaar extra aandacht aan het aandachtspunt te besteden;

- zo ja, hoe bewoners gestimuleerd kunnen worden om zelf aan de slag te gaan met het betreffende aandachtspunt;
- hoe zij daarin kunnen worden ondersteund door professionals en ambtenaren;
- of voor de eventuele nieuwe activiteiten aansluiting kan worden gezocht bij reeds bestaande activiteiten van bewoners, professionals of ambtenaren; en
- hoe de nieuwe activiteiten kunnen worden gecommuniceerd naar bewoners.

Elke themagroep verwerkt de antwoorden op de bovenstaande vragen in een kort, maar gemeenschappelijk ondersteuningsplan ten aanzien van de aandachtspunten in het themaveld (zie Box 4.3). Waar nodig betrekken de professionals en ambtenaren hun interne organisatie bij het formuleren van de mogelijke bijdrage van de betreffende organisatie aan het ondersteuningsaanbod. De procesbegeleider komt eenmaal met elke themagroep bijeen om het opgestelde ondersteuningsplan te bespreken, waarna bepaalde aspecten in het plan eventueel nader worden uitgewerkt of worden aangepast. Vervolgens worden de ondersteuningsplannen onder de verschillende themagroepen verspreid.

Wanneer er in de themagroepen een integraal ondersteuningsplan is gedefinieerd, dan is het tijd geworden om de ondersteuningsplannen van de verschillende themagroepen te integreren tot één ondersteuningsaanbod. Tijdens een volgende gezamenlijke bijeenkomst van het professionalpanel worden de ondersteuningsplannen van de verschillende themagroepen daartoe besproken en wordt op creatieve wijze onderzocht hoe de verschillende activiteiten van de themagroepen met elkaar kunnen worden verbonden. In dit proces staan de volgende vragen centraal:

1. 'Hoe kunnen de activiteiten van professionals en ambtenaren met elkaar worden verbonden, dusdanig dat er synergie en duurzaamheid ontstaat in de ondersteuning van het eigen initiatief van bewoners?'; en
2. 'Hoe kunnen professionals en ambtenaren samen een vangnet vormen voor die situaties waarin de zelfredzaamheid van bewoners ontoereikend is?'.

Daar waar nog geen activiteiten bestaan stellen de professionals gezamenlijk vast welke activiteiten wenselijk en mogelijk zijn. Daar waar al passende activiteiten plaatsvinden, richt de dialoog zich op het verbinden van - en het voortbouwen op bestaande activiteiten zodat deze elkaar versterken.

Een gereedchapuitleenpunt voor alle bewoners in de wijk

Een deel van het professionalpanel in Lewenborg ging direct enthousiast aan de slag met de ondersteuningsvraag van bewoners. Anderen waren moeilijker te motiveren. De vraag van bewoners werd niet altijd legitiem geacht, onder meer omdat uit de ondersteuningsvragen van bewoners bleek dat zij veelal niet op de hoogte waren van bestaande initiatieven van de professionals en ambtenaren. In het dialoogproces in Lewenborg is daarom veel aandacht besteed aan de vraag hoe de herkenbaarheid en de reikwijdte van de activiteiten van de professionals en ambtenaren zou kunnen worden vergroot, onder andere door de verschillende activiteiten beter op elkaar af te stemmen. Zo bestond één van de aandachtspunten op de wijkagenda van Lewenborg uit het slechte onderhoud van de huizen en tuinen in de wijk. De verwaarloosde huizen en de rommelige tuinen beperkten volgens de bewoners het aanzicht van de buurt als geheel. Samen waren het bewonerspanel en het professionalpanel het er desalniettemin over eens dat het (klein) onderhoud van huizen en tuinen in eerste instantie de verantwoordelijkheid is van bewoners zelf.

Eén van de woningcorporaties wist van haar huurders dat het slechte onderhoud onder meer werd veroorzaakt doordat de gereedschappen en materialen die daarvoor nodig zijn vaak kostbaar zijn. De betreffende woningcorporatie was daarom voorafgaand aan de dialoog gestart met de ontwikkeling van een gereedchapuitleenpunt. Bij dit uitleenpunt kunnen huurders van de corporatie gereedschap lenen in ruil voor een kleine borg, om zodoende zelf klein onderhoud te kunnen uitvoeren. Het uitleenpunt bevindt zich in de wijk en wordt beheerd door een bewoner. De woningcorporatie gaf aan dat bewoners graag gebruik maken van de beschikbare materialen. Wanneer er vraag is naar gereedschap dat niet aanwezig is, schrijft de beheerder van het uitleenpunt dit op en geeft de vraag vervolgens door aan de woningcorporatie. Volgens de beheerder van het uitleenpunt komt een aantal bewoners ook naar het uitleenpunt om gezellig een praatje te maken. Hoewel het initiatief van de woningcorporatie goed aansloot bij de ondersteuningsvraag van bewoners was het jammer dat het uitleenpunt vooralsnog alleen beschikbaar was voor de huurders van de betreffende corporatie. Om het gereedchapuitleenpunt toegankelijk te maken voor alle wijkbewoners is het professionalpanel daarom met het voorstel gekomen om ook de andere woningcorporaties in de wijk en de gemeente bij het initiatief te laten aanhaken. Zodoende wordt deze vorm van ondersteuning toegankelijk voor alle wijkbewoners.

Samen met het professionalpanel is vervolgens gezocht naar manieren waarop de bekendheid van het gereedschapuitleenpunt kon worden vergroot. Hierbij is aansluiting gezocht bij een vraag van het wijkcentrum. In de wijkagenda gaf het bewonerspanel aan dat er behoefte was aan meer georganiseerde activiteiten in het wijkcentrum, met name voor de bewoners in de leeftijd van 30 tot 65 jaar. Het wijkcentrum merkte echter op dat zij moeite heeft om bewoners betrokken te krijgen bij de verschillende activiteiten die zij organiseert. Daardoor zijn vooral de eenmalige activiteiten, zoals dansavonden en toneelstukken, vaak financieel niet haalbaar. Uit het professionalpanel is het idee naar voren gekomen om te onderzoeken of het gereedchapuitleenpunt een plek zou kunnen krijgen in het wijkcentrum. Zodoende snijdt het mes aan twee kanten. Het gereedchapuitleenpunt krijgt een centrale plek in de wijk en door verschillende functies in het wijkcentrum samen te voegen neemt de inloop in het wijkcentrum toe, waardoor bewoners wellicht meer betrokken raken bij de verschillende activiteiten van het wijkcentrum.

Box 4.3 Een gereedschapuitleenpunt voor alle bewoners in de wijk

De procesbegeleider werkt de ondersteuningsplannen van elk van de themagroepen samen met de uitkomsten van de tweede bijeenkomst van het professionalpanel uit tot één integraal ondersteuningsaanbod. Dit plan wordt schriftelijk naar de verschillende professionals teruggekoppeld en wordt waar nodig verder aangepast. Het is belangrijk om in het dialoogproces voldoende tijd in te plannen voor de ontwikkeling van het integrale ondersteuningsplan. Professionals en ambtenaren hebben vaak tijd nodig om de gemaakte toezeggingen beleidsmatig in hun interne organisatie te verankeren. Hoe beter de gedane toezeggingen in elk van de interne organisaties is verankerd, des te concreter het gezamenlijke toekomstplan van bewoners, professionals en de gemeente in de aanpak van de leefbaarheidsproblemen kan worden. Zoals eerder in dit hoofdstuk is opgemerkt vraagt de dialoogmethode voor sommige professionals bovendien om een andere manier van werken, waarin niet primair wordt gedacht vanuit het eigen dienstenkader, maar vanuit de ondersteuningsvraag van bewoners. Het is belangrijk om, met name in de eerste cyclus van het dialoogproces, voldoende tijd vrij te maken om samen met de professionals op (de doelstellingen van) deze nieuwe werkwijze te reflecteren.

4.4 Het afstemmen van de mogelijkheden en beperkingen van bewoners, professionals en de gemeente in de aanpak van de gesignaleerde leefbaarheidsproblemen

De wijkagenda, de formulering van het eigen initiatief van bewoners, de ondersteuningsvraag van bewoners en het ondersteuningsaanbod van professionals en ambtenaren dat aansluit op de ondersteuningsvraag van bewoners – samen vormen zij de basis voor de ontwikkeling van een gedeeld toekomstplan voor samenwerking tussen bewoners, professionals en de gemeente in het vergroten van de leefbaarheid in de wijk. Het toekomstplan beschrijft hoe bewoners, professionals en de gemeente in samenwerking in zullen spelen op de aandachtspunten op de wijkagenda. Voor elk aandachtspunt wordt daartoe de eigen bijdrage van bewoners en de ondersteuning door professionals en ambtenaren omschreven (zie Tabel 4.3). Zoals in paragraaf 4.1.1 is gesteld betekent co-productie van leefbaarheid niet dat alle taken die voorheen bij de professionals en de ambtenaren lagen nu in samenwerking met bewoners moeten worden uitgevoerd. Bewoners, professionals en de gemeente kennen elk hun eigen mogelijkheden en beperkingen. In de 'joint production' van leefbaarheid is het zoeken naar de balans tussen de activiteiten en verantwoordelijkheden van bewoners, professionals en de gemeente en naar synergie tussen de bijdrages van elk van deze partijen.

Table 4.3 Schematisch overzicht toekomstplan naar aanleiding van dialoog in Lewenborg

Nr.	Aandachtpunt	Eigen initiatief bewoners	Ondersteuningsaanbod
1	Verbetering relatie tussen bewoners en de gemeente	Deelname aan wijkvergaderingen Werving straatfunctionarissen door wijkraad, als schakel tussen bewoners en de gemeente	Vergroten bekendheid wijkvergaderingen door aankondigingen in wijkcentrum en extra aandacht in de wijkkrant Oprichting gemeentelijk informatiepunt met alle informatie over de gemeentelijke ontwikkelingen ten aanzien van de wijk als onderdeel van het komende wijkloket, LoodsLewenborg (zie punt 2) Onderzoeken mogelijkheden voor een sprekkur van de gebiedsmanager in de wijk, zodat er een persoonlijk aanspreekpunt ontstaat vanuit de gemeente Voortzetting dialoogproces
2	Creëren laagdrempelige en herkenbare zorg- en ondersteuningsfuncties	Aanbod instellingen onder de aandacht brengen in georganiseerde verbanden van bewoners in de wijk, waaronder bewonersorganisaties, culturele organisaties en het vrouwencentrum	Ontwikkeling LoodsLewenborg, een wijkloket met informatie en advies over alle mogelijke hulp- en ondersteuning op het gebied van wonen, welzijn en zorg Onderzoeken mogelijkheid bundeling van de sprekkuren van professionals in het wijkloket, LoodsLewenborg
3	Aanpak hardrijders	-	Evaluatie functioneren Meldpunt Overlast door gemeente. (Meldingen bij dit meldpunt gelden onder andere als input voor de routes van buurtagenten) Column in de wijkkrant om de bekendheid van het Meldpunt Overlast te vergroten
4	Meer voorzieningen voor de jeugd	Helpende hand bij activiteiten voor de jeugd in het Activiteiten Centrum in de wijk Organiseren sportactiviteiten op buurtniveau voor kinderen en de jeugd, onder begeleiding van de buurtsportwerker	Creëren extra sport- en spelgelegenheden voor de jeugd als onderdeel van het gemeentelijke Speelplekkenplan Opstellen plan van aanpak voor imago-verbetering Activiteiten Centrum Uitbreiding opningsdagen Activiteiten Centrum in de vakantieperiode Buurtsportwerker ondersteunt bewoners in het organiseren van sportactiviteiten voor kinderen en de jeugd op buurtniveau
5	Verbeteren uitstraling winkelcentrum	-	Bewoners worden door middel van een nieuwsbrief geïnformeerd over de voortgang van de revitalisatie van het winkelcentrum Vergroten aantrekkingskracht van het wijkcentrum als ontmoetingsplaats voor bewoners, onder meer door het samenvoegen verschillende functies in het wijkcentrum (gereedschapsuitleenpunt, pinautomaten, wijkintercafé, etc)

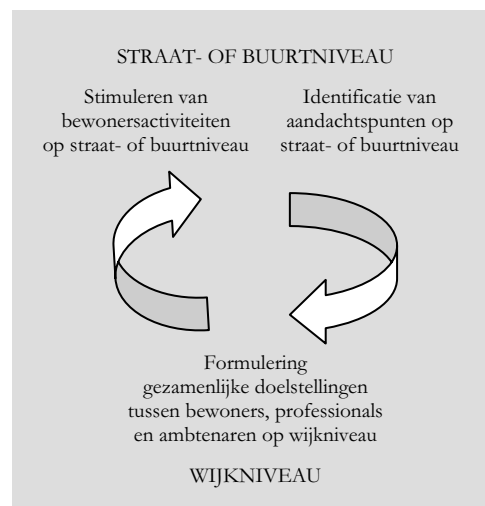
(Vernavig. Tabel 4.3)

Nr.	Aandachtspunt	Eigen initiatief bewoners	Ondersteuningsaanbod
6	Terugbrengen/ behoud van voorzieningen	-	<p>Onderzoeken mogelijkheden voor het creëren van een (maandelijks) uitgiftepunt voor paspoorten e.d. in de wijk, met het oog op ouderen en gehandicapten</p> <p>Onderzoeken mogelijkheden om pinautomaten terug te plaatsen in de wijk in het wijkcentrum</p> <p>Verbeteren openbaar vervoer van- en naar het stadscentrum, voor ouderen en gehandicapten in de wijk</p>
7	Behoud groene karakter van de wijk	Onderhoud deel van de groenvoorzieningen in de wijk (het zogenoemde LeRoy-gebied) door beheergroep, op basis van de principes van landschapsarchitect LeRoy	<p>De gemeente communiceert grootonderhoudsplannen naar bewoners via het informatieloket (zie aandachtspunt 1, deze tabel)</p> <p>De gemeente communiceert visie op het behoud van het groen via het informatieloket (zie aandachtspunt 1, deze tabel)</p> <p>Meer toegankelijk maken LeRoy-gebied voor ouderen en gehandicapten</p> <p>De gemeente en de LeRoy-beheergroep gaan samen op zoek naar een betere afstemming in het beheer van het LeRoy-gebied tussen bewoners en de gemeente</p>
8	Verbeteren netheid van de buurt	Gezamenlijke schoonmaakacties Legen van prullenbakken door bewoners zelf	<p>Coördinatie en ondersteuning van schoonmaakacties door het beschikbaar stellen van materiaal (prikstokken e.d.), onder meer in het project 'Lenteakribels'</p> <p>Opzet re-integratietrajecten voor bijstandsgerechtigden zonder sollicitatieplicht in zogenoemde buurtbeheerteams, onder begeleiding van het opbouwwerk en de wijkbeheerder</p> <p>De gemeente gaat in overleg met bewoners over de plaatsing prullenbakken op pleintjes. De betreffende bewoners worden bij het dialoogproces betrokken. Het onderhoud van de prullenbakken door bewoners wordt geëvalueerd als onderdeel van het dialoogproces</p>
9	Creëren van voorzieningen voor kleine kinderen in het zicht	Zelf schoon houden van zandbakken	<p>Creëren extra speelfaciliteiten als onderdeel van het gemeentelijke Speelplekkenplan</p> <p>Plaatsen bankjes voor ouders bij de centrale speelvoorzieningen</p> <p>De gemeente onderzoekt in samenwerking met de basisscholen de mogelijkheden om de speelpleinen van de basisscholen na schooltijd openbaar te maken</p> <p>De gemeente gaat in overleg met bewoners over de plaatsing van zandbakken. De betreffende bewoners worden bij het dialoogproces betrokken. Het klein onderhoud van de zandbakken door bewoners wordt geëvalueerd als onderdeel van het dialoogproces</p>
10	Verbeteren van het onderhoud aan huizen en tuinen	Beter onderhoud van bewoners aan huizen en tuinen	<p>Gemeente en woningcorporaties sluiten zich aan bij de opzet van het gereedschapsuitleenpunt. Onderzoeken mogelijkheden om het gereedschapsuitleenpunt een plek te geven in het wijkcentrum.</p> <p>Uitgifte 'Groenfolder' door woningcorporaties</p>

4.4.1 Schakelen tussen schaalniveaus

De mate waarin bewoners zelf bij kunnen dragen aan de leefbaarheid in hun buurt hangt onder meer af van de aard van de werkzaamheden en de mogelijkheden en beperkingen van bewoners. Onder deze mogelijkheden en beperkingen vallen onder meer de competenties van bewoners en de tijd die zij dagelijks in de buurt aanwezig zijn. Zo is een bewoner die voltijds werkt wat betreft tijd meer beperkt in zijn of haar bijdrage aan de buurt dan een bewoner die de hele dag in de buurt aanwezig is. Het gaat erom dat daar waar bewoners een bijdrage kunnen leveren aan de leefbaarheid, zij hierin worden gestimuleerd. Het zoeken is in dit kader naar die activiteiten die aansluiten bij de eigen competenties en interesses van bewoners. Aan de start van het dialoogproces is reeds gezocht naar aansluiting bij de directe leefomgeving van de bewoners in het vaststellen van de aandachtspunten. Op basis van deze aandachtspunten worden in het toekomstplan op wijkniveau gezamenlijke doelen geformuleerd tussen bewoners, professionals en de gemeente. Daar waar de coördinatie van de activiteiten van bewoners, professionals en de gemeente plaats vindt op wijkniveau, wordt, op zoek naar aansluiting bij de leefwereld van bewoners, de bijdrage van bewoners aan de uitvoering van deze activiteiten wederom zoveel mogelijk gespecificeerd op straat- of buurtniveau (zie Figuur 4.3). Om op *wijk*niveau mogelijke overlast van hangjongeren tegen te gaan organiseren bewoners bijvoorbeeld, eventueel onder begeleiding van een jongerenwerker of buurtsportwerker, sporttoernooitjes op *straat- of buurt*niveau.

De specificatie van de bewoners-activiteiten op straat- of buurtniveau heeft enerzijds als doel om aan te sluiten bij de competenties en interesses van bewoners. Anderzijds is de specificatie van de bijdrage van bewoners op dit kleinschaliger niveau van belang om de reikwijdte van de dialoog te vergroten. Om de leefbaarheid van de wijk te verbeteren is de betrokkenheid van de tien tot vijftien bewoners uit het bewonerspanel immers niet genoeg. Voor het creëren van leefbaarheid is de inzet nodig van zoveel mogelijk bewoners. Om de geplande activiteiten van bewoners, zoals deze in het toekomstplan naar voren komen, uit te voeren worden daarom door de bewoners, professionals en de gemeente per buurt bewoners geworven die deel willen nemen in zogenoemde werkgroepen. In de werkgroepen worden de gedefinieerde activiteiten van het bewonerspanel uitgewerkt op straat- of buurtniveau. De werkgroepen worden eventueel begeleid door een professional,

Figuur 4.4 Van straat- of buurtniveau naar wijkniveau naar straat- of buurtniveau

zoals een opbouwwerker. Door werkgroepen te vormen van bewoners die op basis van een eigen specifieke interesse of competentie een bijdrage willen leveren aan de leefbaarheid in hun buurt stimuleert de dialoogmethode een brede betrokkenheid van bewoners bij het geformuleerde toekomstplan.

Om de straat of de buurt als aangrijpingspunt te kunnen nemen in het stimuleren van het eigen initiatief van bewoners is het, niet alleen in de identificatie van de aandachtspunten maar ook in de aanpak daarvan, van belang om buiten de bestaande bewonersorganisaties, zoals de wijkraad, te denken. Om bewoners in hun directe leefomgeving aan te sporen tot actief burgerschap zijn juist ook “hondenbezitters, pleinvoetballers en kaartclubs” van belang (Verwey-Jonker Instituut/ NIZW, 2001, p. 35). Bewonersorganisatie zoals de wijkraad kunnen desalniettemin een belangrijke spilfunctie vervullen in het verbinden van het straat- en het wijkniveau (zie Box 4.4).

Meeroeien in Lewenburg

Onder het motto ‘meeroeien in Lewenburg’ is de wijkraad van Lewenburg op zoek gegaan naar straatfunctionarissen in elke buurt. Samen met de straatfunctionarissen verkent de wijkraad wat de wensen en ideeën zijn van bewoners om de straat leefbaarder te maken en wat hun eigen mogelijkheden zijn om hieraan bij te dragen. De wijkraad informeert de straatfunctionarissen over de contactpersonen bij de gemeente en de verschillende instanties in de wijk en helpt, waar nodig, de ondersteuningsvraag van bewoners naar de professionals en ambtenaren te communiceren. De wijkraad vervult zodoende een belangrijke spilfunctie tussen bewoners, professionals en ambtenaren. Gedurende het jaar onderhouden de straatfunctionarissen contact met de bewoners in hun straat, signaleren zij mogelijke aandachtspunten en rapporteren deze waar nodig aan de wijkraad die vervolgens samen met de bewoners en de straatfunctionarissen naar oplossingen zoekt.

Box 4.4 Meeroeien in Lewenburg

In het kader van ‘schakelen tussen schaalniveaus is het eveneens belangrijk om op te merken dat de samenwerking tussen bewoners, professionals en de gemeente die voortvloeit uit de dialoogmethode niet in de plaats komt van de dienstverlening en de taakuitvoering van professionals en ambtenaren op een meer individueel niveau of juist op een wijkoverstijgend niveau. Het uitgangspunt van de dialoogmethode is dat wanneer de *oplossing* van de geconstateerde problemen samenwerking vereist tussen bewoners, professionals en de gemeente, deze samenwerking via de dialoogmethode kan worden vormgegeven. Hoewel problemen als armoede, hoge percentages werklozen en schuldenproblematiek hun invloed uitoefenen op de leefbaarheid in een buurt of wijk, is het de vraag in hoeverre deze problemen in samenwerking met bewoners kunnen worden opgelost. Zoals Duyvendak (1999, p. 13) opmerkt: “Het feit dat problemen zich [in een wijk] concentreren, impliceert geenszins dat op die plek de kritische massa aanwezig is om iets aan de problemen te doen. (...) Waar de problemen in een zeker territorium in beeld

komen, kunnen de oplossingen zich op een heel ander schaalniveau voordoen". De aanpak van leefbaarheidsproblemen die samenwerking vereisen tussen bewoners, professionals en de gemeente dient daarom te worden onderscheiden van enerzijds het vergroten van het welzijn van kwetsbare individuen in een buurt of wijk op basis van professionele dienstverlening en anderzijds activiteiten die zijn gericht op wijkoverstijgende belangen en behoeften.

De leefbaarheid van een buurt of wijk hangt zeer waarschijnlijk samen met het welzijn van kwetsbare bewoners. Bewoners met een laag welzijn zullen veelal niet in staat zijn om te investeren in de leefbaarheid in de buurt en zullen daar, in de vorm van overlast of verwaarlozing van huis en tuin, wellicht zelfs een negatieve invloed op uitoefenen. De verbetering van het individuele welzijn van kwetsbare bewoners vraagt echter om oplossingen die veelal voorbijgaan aan de zelfredzaamheid van een buurt. Het vraagt om de dienstverlening van professionals, zoals maatschappelijk werkers, jongerenwerkers, ouderenconsulenten, allochtonencontactpersonen en arbeidsconsulenten die samen met de betreffende bewoners (en hun gezinnen) proberen structuur aan te brengen in hun dagelijkse leven. Het verbeteren van het welzijn van kwetsbare bewoners in de wijk en het verbeteren van de leefbaarheid in de buurt of wijk vullen elkaar desalniettemin mogelijk aan. Zo zijn door het opbouwwerk in Groningen veel goede ervaringen opgedaan met de inzet van bijstandsgerechtigden zonder sollicitatieplicht die in zogenoemde 'bewonersbeheerteams' op vrijwillige basis en tegen een kleine vergoeding eens per week meehelpen de buurt schoon te houden. De bijstandsgerechtigden die wekelijks meehelpen om de buurt netjes te houden dragen niet alleen bij aan de leefbaarheid in de wijk; de activiteit biedt henzelf ook extra structuur in hun leven.

De activiteiten die voortvloeien uit het dialoogproces komen aldus niet in de plaats van de professionele dienstverlening op het individuele niveau. Daarnaast is in paragraaf 4.1.2.1 opgemerkt dat de dialoog deel uitmaakt van een overkoepelend democratisch proces. In dit overkoepelende democratische proces kiezen burgers leden van de gemeenteraad, die vervolgens een toekomstvisie opstellen voor de stad als geheel en op basis van deze toekomstvisie beslissingen nemen ten aanzien van onder meer de inrichting van de wijk. Burgers hebben vaak inspraak in deze overkoepelende besluitvormingsprocessen, maar beschikken niet over de uiteindelijke besluitvormingsmacht. Het gaat in dit geval namelijk niet alleen om buurtbelangen, maar ook om overkoepelende maatschappelijke belangen. Deze maatschappelijke belangen worden door beleidsinstanties oplopend van de gemeenteraad tot aan de nationale overheid behartigd, met inachtneming van de inspraak van direct betrokken burgers. De dialoog opereert binnen de kaders van deze overkoepelende beleidsvorming. In het dialoogproces wordt de ondersteuningsvraag van bewoners daartoe afgezet tegen de mogelijkheden en beperkingen van de professionals en ambtenaren die betrokken zijn bij de wijk, om op basis daarvan tot een gezamenlijk toekomstplan te komen.

4.4.2 Het verkennen van de wederzijdse verantwoordelijkheden in het dialoogproces

Bij het opstellen van het toekomstplan gaat het om de vraag waar de verantwoordelijkheden van bewoners ophouden en waar de verantwoordelijkheden van professionals en ambtenaren beginnen. Per aandachtspunt moet worden gezocht naar de juiste balans tussen de bijdrage van bewoners, professionals en de gemeente. De procesbegeleider geeft een eerste aanzet voor het toekomstplan door het mogelijke eigen initiatief van bewoners, zoals dat door het bewonerspanel is geformuleerd, samen met het integrale ondersteuningsaanbod van het professionalpanel te verwerken tot een concepttoekomstplan. Dit concepttoekomstplan wordt als input opgestuurd naar zowel het bewonerspanel als het professionalpanel. Het plan wordt vervolgens besproken tijdens een gezamenlijke bijeenkomst van het bewonerspanel en het professionalpanel. Om een plenaire behandeling van het toekomstplan mogelijk te maken wordt het professionalpanel tijdens deze bijeenkomst vertegenwoordigd door de groepleiders van de verschillende themagroepen.

De gezamenlijke bijeenkomst van het bewonerspanel en het professionalpanel vormt een belangrijke vervolgstap in het dialoogproces. In deze bijeenkomst staan openheid, luisteren naar - en leren van elkaar centraal (zie Box 4.5). Bewoners leren in dit proces de beperkingen zien waar de gemeente en professionals mee te maken hebben in het formuleren en uitvoeren van hun beleid. Professionals en ambtenaren krijgen op hun beurt meer inzicht in de voorwaarden waaronder bewoners zich willen inzetten voor hun buurt of wijk. Uitgaande van de mogelijkheden en beperking van de verschillende partijen wordt er gezocht naar overeenstemming over de verantwoordelijkheidsverdeling in de aanpak van de gedefinieerde leefbaarheidsproblemen. Na vaststelling van de verantwoordelijkheden van de drie partijen worden deze door de procesbegeleider uitgewerkt in een toekomstplan waarin de bijdrage van de partijen aan de aanpak van elk van de aandachtspunten wordt gespecificeerd. Dit toekomstplan wordt ter goedkeuring tijdens een tweede gezamenlijke bijeenkomst aan het bewonerspanel en het professionalpanel voorgelegd en waar nodig aangepast.

‘Als we zo gaan beginnen...’

Tijdens de gezamenlijke bijeenkomst in Lewenborg kregen de bewoners, professionals en ambtenaren een gezicht voor elkaar. Bewoners leerden inzien dat de gemeente niet alle zeggenschap heeft over bijvoorbeeld de plaatsing van pinautomaten en over de inrichting van het winkelcentrum, maar dat het voor een belangrijk deel gaat om afwegingen van particuliere ondernemers. De professionals en de ambtenaren kregen tegelijkertijd meer inzicht in de randvoorwaarden voor bewoners om zich actief te willen inzetten voor hun wijk en de redenen waarom bepaalde activiteiten in het verleden geen succes hadden gehad. Gezamenlijk werden de verantwoordelijkheden van bewoners, professionals en ambtenaren in het aanpakken van de leefbaarheidsproblemen verkend.

Er werd onder meer gesproken over hoe bewoners, professionals en de gemeente samen de overlast die bewoners in de wijk voor elkaar veroorzaken zouden kunnen beperken. In hun ondersteuningsplan waren de professionals en ambtenaren tot de conclusie gekomen dat de aanpak van overlast in eerste instantie een verantwoordelijkheid is van bewoners zelf. Bewoners moesten elkaar weer leren aanspreken op ongewenst gedrag. Om dit te bevorderen wilde de professionals de bewoners ondersteunen in het organiseren van buurtactiviteiten, zodat bewoners elkaar beter zouden leren kennen en de drempel om elkaar aan te spreken op ongewenst gedrag zou verlagen. In reactie op het voorstel van het professionalpanel stak een bewoner echter zijn hand op en beargumenteerde dat elkaar aanspreken op ongewenst gedrag niet altijd zo makkelijk is als het lijkt. Toen de betreffende bewoner een aantal jaren geleden met zijn buurman over overlast in gesprek wilde gaan, werden hem zijn tanden uit de mond geslagen.

Naar aanleiding van deze reactie hebben de bewoners, professionals en ambtenaren samen gezocht naar een manier waarop bewoners, waar nodig, hulp kunnen krijgen in het oplossen van een conflict. Het heeft geresulteerd in de afspraak om ‘buurtbemiddeling’ te introduceren in de wijk. Buurtbemiddeling is een landelijk project dat in vele wijken in Nederland succesvol is gebleken. In het project bemiddelen gecertificeerde vrijwilligers in conflicten tussen één of meerdere personen in een buurt of wijk. De bemiddelaars werken veelal in tweetallen. Ze kiezen geen partij, maar luisteren naar de verschillende standpunten en onderzoeken de wensen, belangen en gevoelens van de bewoners in conflict. Zodoende helpen de bemiddelaars de bewoners om zelf een oplossing te vinden voor hun conflict. Wanneer de situatie toch uit de hand loopt, dan kan men terugvallen op de opbouwwerker of de buurtagent.

Hoewel de bewoners van Lewenborg in het verleden nog al eens op gespannen voet hadden gestaan met de gemeente, zoals onder meer blijkt uit het eerste aandachtspunt op de wijkagenda: ‘het verbeteren van de relatie tussen bewoners en de gemeente’, werd de gezamenlijke bijeenkomst van het bewonerspanel en het professionalpanel gekenmerkt door openheid en de bereidheid om naar elkaar te luisteren. In plaats van elkaar te bekritisieren discussieerden de bewoners, professionals en ambtenaren op constructieve wijze over de verschillende mogelijkheden in de aanpak van de leefbaarheidsproblemen in de wijk. Op het moment dat een bewoner desondanks ongenueanceerde kritiek tot uiting bracht, werd hij daarin direct gecorrigeerd door de overige leden van het bewonerspanel: “Als we zo gaan beginnen dan kunnen we net zo goed meteen ophouden”.

Box 4.5 ‘Als we zo gaan beginnen...’

Wanneer er overeenstemming is bereikt over het toekomstplan is het van belang om het commitment van de deelnemers aan de uitvoering van het toekomstplan te versterken. Uit onderzoek blijkt dat publieke commitering aan een samenwerkingsverband tot meer samenwerking leidt, ook als de overige groepsleden niet in staat zijn om te controleren of het individu zich aan de gemaakte afspraak houdt (Kerr, Gattst, Lewandowski & Harris, 1997). De committering van de bewoners, professionals en de gemeente aan het toekomstplan vindt plaats op basis van het consentbeginsel (zie paragraaf 4.2.3.1). Om te voorkomen dat er in overkoepelende beleidsvorming onnodig wordt voorbijgegaan aan het ontwikkelde toekomstplan (zie paragraaf 4.1.2) wordt het toekomstplan door de gemeentelijke projectleider, in samenwerking met de begeleider van het dialoogproces, gepresenteerd aan de ambtenaren in aanverwante gemeentelijke beleidsorganen en aan de (indirect) betrokken professionals. Het gaat hierbij onder meer om de relevante wethouders en om de bestuurders van de betrokken gemeentelijke diensten en professionele organisaties.

4.5 Van woorden naar daden

Door de saillantie van gemeenschappelijke doelstellingen te vergroten en de activiteiten waardoor deze doelstellingen kunnen worden bereikt te coördineren, beoogt het dialoogproces de samenwerking tussen bewoners, professionals en de gemeente in het creëren van leefbaarheid te versterken. Het draagvlak voor het toekomstplan wordt vergroot door bewoners met verschillende achtergrondskennmerken bij het dialoogproces te betrekken, door de doelstellingen van het dialoogproces vroegtijdig te communiceren naar (indirect betrokken) ambtenaren en professionals, door beslissingen te nemen op basis van het consentbeginsel en door een onafhankelijke procesbegeleider aan te stellen die de procedurele rechtvaardigheid van het dialoogproces bewaakt. Zodoende wordt de stap van woorden naar daden verkleind. Wanneer elke deelnemer aan het dialoogproces zich aan het gezamenlijke toekomstplan heeft gecommitteerd, richten bewoners, professionals en de gemeente zich dan ook op de uitvoering van de gespecificeerde verantwoordelijkheden.

Zoals gesteld kent het toekomstplan in algemene zin drie doelstellingen:

1. het stimuleren van bewoners om een actieve bijdrage te leveren aan de leefbaarheid in hun buurt en/of wijk;
2. het verbinden van de activiteiten van bewoners, professionals en de gemeente, zodanig dat er synergie en duurzaamheid ontstaat; en
3. het ontwikkelen van een vangnet voor die situaties waarin de zelfredzaamheid van bewoners ontoereikend is

In deze paragraaf zal ik elk van deze doelstellingen illustreren aan de hand van het toekomstplan van Lewenborg.

4.5.1 Het stimuleren van bewoners om een actieve bijdrage te leveren aan de leefbaarheid in hun buurt en/of wijk

In Box 4.3 is beschreven hoe het gereedschapsuitleenpunt een belangrijke stimulans vormt voor bewoners om beter onderhoud te plegen aan hun huizen en tuinen. Door het uitgeven van een zogenoemde 'groenfolder' met daarin allerhande tips voor het tuinonderhoud hopen de woningcorporaties bewoners verder te stimuleren om zorg te dragen voor hun tuinen. Het bewonerspanel van Lewenborg heeft op de wijkagenda daarnaast gepleit voor meer activiteiten voor de wat oudere jeugd. Er zijn in de wijk voldoende 'hangplekken', maar er zijn weinig plekken waar de jeugd samen actief kan zijn door bijvoorbeeld te voetballen of te basketballen. In het ondersteuningsplan geeft het professionalpanel aan dat zij bezig zijn met een nieuw speelplekkenplan waarin eveneens ruimte is opgenomen voor de oudere jeugd. De invulling van de speelplekken wordt door de professionals samen met de jeugd vastgesteld. Bovendien wijzen de professionals erop dat er over een aantal maanden een buurtsportwerker zal beginnen in de wijk. De functie van de buurtsportwerker bestaat uit het aanbieden van sport- en spelactiviteiten, onder meer aan kinderen en jongeren. Om het eigen initiatief van bewoners te stimuleren komt in de gezamenlijke bijeenkomst van het bewonerspanel en het professionalpanel het idee naar voren om de buurtsportwerker niet alleen sportactiviteiten te laten *aanbieden*, maar eveneens buurtbewoners te laten *ondersteunen* om zelf sportactiviteiten voor hun buurt te organiseren. Zodoende komen de sport- en spelactiviteiten niet alleen de kinderen en de jeugd ten goede, maar vormen zij ook een impuls voor de onderlinge betrokkenheid tussen buurtbewoners.

In het concepttoekomstplan hebben de bewoners daarnaast gelezen dat de gemeente en de woningcorporaties vaak bereid zijn buurtactiviteiten te sponsoren met een financiële bijdrage. De bewoners vinden dit een goed initiatief, maar merken op dat het jammer is dat veel bewoners hier geen weet van hebben. Samen hebben het bewonerspanel en het professionalpanel onderzocht hoe bewoners op meer actieve wijze gestimuleerd kunnen worden om iets te organiseren voor hun buurt. Geïnspireerd door andere gemeenten is het idee naar voren gekomen om bewoners jaarlijks per huishouden een cheque aan te bieden die kan worden ingewisseld voor een klein geldbedrag als sponsoring voor een straat- of buurtactiviteit. Door elk individueel huishouden te voorzien van een klein deel van de totale cheque worden bewoners gestimuleerd om met elkaar in contact te treden om zodoende een groter budget voor de buurt- of straatactiviteit bijeen te brengen. Het laat de bewoners tegelijkertijd zien dat de gemeente en de woningcorporaties actief willen bijdragen aan de leefbaarheid in de buurt. Dit komt hopelijk de relatie van bewoners met de gemeente en de woningcorporaties ten goede.

4.5.2 Het verbinden van de activiteiten van bewoners, professionals en de gemeente, zodanig dat er synergie en duurzaamheid ontstaat

In Box 4.3 is het initiatief van het gereedschapsuitleenpunt beschreven. Naar aanleiding van het dialoogproces is besloten dat de gemeente en de andere woningcorporatie in de wijk bij dit initiatief aanhaken. Bovendien wordt onderzocht of het gereedschapsuitleenpunt in Lewenborg een plaats kan krijgen in het wijkcentrum. Zodoende neemt naar verwachting niet alleen de herkenbaarheid van het uitleenpunt toe; het vergroot mogelijk ook de inloop in het wijkcentrum waardoor de herkenbaarheid van de activiteiten van het wijkcentrum toeneemt. Op vergelijkbare wijze is in het dialoogproces in Lewenborg ingespeeld op het verdwijnen van de financiële instellingen in de wijk. De sluiting van de banken blijkt vooral voor ouderen een handicap op te werpen, omdat zij nu vaak buiten moeten pinnen. In het dialoogproces hebben de ouderen aangegeven zich hier onveilig bij te voelen. In het toekomstplan is daarom afgesproken dat de gemeente met de banken zal onderzoeken of er een pinautomaat teruggeplaatst kan worden in de wijk, maar dan in het wijkcentrum. Zodoende kunnen bewoners weer gebruik maken van de pinvoorziening en wordt wederom de inloop van bewoners in het wijkcentrum gestimuleerd waardoor de bekendheid van de activiteiten van het wijkcentrum naar verwachting toeneemt.

Om de herkenbaarheid en de laagdrempeligheid van het aanbod van de professionals te vergroten is de wijkraad in het afgelopen jaar van start gegaan met het werven van straatfunctionarissen (zie Box 4.4). De straatfunctionarissen dienen als een aanspreekpunt voor bewoners in de straat en helpen samen met de wijkraad waar nodig bewoners de weg te wijzen naar de juiste professionals om aandachtspunten in de straat aan te pakken. De wijkraad wil in samenwerking met de straatfunctionarissen de afstand tussen bewoners, professionals en de gemeente verkleinen. De straatfunctionarissen geven echter aan dat er van een echte functie nog niet echt sprake is. Zij zijn weliswaar straatfunctionaris geworden, maar missen een duidelijk takenpakket. Jammer, zo vinden zij, want door hun functie als straatfunctionaris wilden zij graag hun betrokkenheid bij de buurt vergroten. De straatfunctionarissen willen graag een bijdrage leveren, maar weten niet goed hoe.

Samen spreken het bewonerspanel en het professionalpanel af dat de straatfunctionarissen als deelnemer aan de werkgroepen van het dialoogproces worden verbonden. Zodoende kunnen de straatfunctionarissen een belangrijke spilfunctie vormen in het vertalen van de gemaakte afspraken op wijkniveau naar concrete bewonersactiviteiten op buurt- en straatniveau. Wanneer de straatfunctionarissen niet alleen aanspreekpunt zijn voor bewoners in de straat, maar bewoners, eventueel in samenwerking met professionals, ook actief stimuleren om de leefbaarheid in hun straat te verbeteren, versterken beide functies elkaar. Om het project een succes te laten worden geeft de wijkraad echter aan dat ondersteuning door professionals gewenst is. Voor een deel gaat het om praktische ondersteuning zoals het beschikbaar stellen van een ruimte in het wijkcentrum waar de straatfunctionarissen overleg kunnen voeren. Daarnaast wordt zowel door de wijkraad als

door de professionals opgemerkt dat het belangrijk is om steeds goed vast te stellen met welke vragen de straatfunctionarissen de bewoners kunnen helpen en ten aanzien van welke vragen professionele dienstverlening nodig is. Als uitkomst van het dialoogproces wordt daarom afgesproken dat het opbouwwerk in samenwerking met de wijkraad de straatfunctionarissen in hun taken zal begeleiden.

4.5.3 Het ontwikkelen van een vangnet voor die situaties waarin de zelfredzaamheid van bewoners ontoereikend is

Om de herkenbaarheid en de laagdrempeligheid van hun aanbod te vergroten zijn de wijkprofessionals voorafgaand aan het dialoogproces gestart met de ontwikkeling van een loketfunctie in het wijkcentrum. Het doel is om in het loket alle informatie en advies op het gebied van wonen, welzijn en zorg in de wijk te bundelen. Met behulp van het loket hopen de professionals bewoners op meer persoonlijke wijze van dienst te kunnen zijn. Naast het fysieke loket werken de professionals bovendien aan de realisatie van een digitaal loket en de samenstelling van een wijkklapper waarin alle informatie over zorg en ondersteuning in de wijk op overzichtelijke wijze wordt gepresenteerd. De informatie wordt gerangschikt aan de hand van een aantal voorbeeldvragen die professionals vaak van bewoners krijgen. In het beantwoorden van deze vragen worden onder het kopje 'zelf doen' verschillende acties voorgesteld die de bewoners zelf kunnen ondernemen. Wanneer de bewoner er op basis van deze informatie niet uitkomt wordt hem of haar onder het kopje 'lukt het niet zelf' de weg gewezen naar de juiste professionele instantie. De bewoners zijn erg enthousiast over het initiatief van de professionals. Er wordt afgesproken dat een aantal bewoners de professionals zal meehelpen in het bedenken van de voorbeeldvragen die de kapstok vormen voor het digitale loket en de wijkklapper.

In reactie op het aandachtspunt van het bewonerspanel dat vele voorzieningen en instanties uit de wijk lijken te verdwijnen komt tijdens de gezamenlijke bijeenkomst van bewoners, professionals en de gemeente het plan naar voren om te onderzoeken of in het loket dat wordt opgezet in het wijkcentrum spreekuren van de verschillende professionals kunnen worden gebundeld. Om financiële redenen worden steeds meer diensten van professionals gecoördineerd vanuit het centrum van de stad Groningen. De bibliotheek, het gemeenteloket en de sociale dienst zijn in de afgelopen jaren één voor één uit de wijk verdwenen. De bewoners betreuren dit omdat het de communicatie met de instanties verslechtert. Wanneer er vragen of opmerkingen zijn, dan ontstaan er snel misverstanden. Bovendien maakt het de dienstverlening minder toegankelijk voor ouderen en mensen met een lichamelijke handicap. Omdat de bewoners bijvoorbeeld voor het ophalen van hun paspoort niet meer in het wijkcentrum terecht kunnen, maar naar het centrum van de stad moeten gaan, is dit voor ouderen en bewoners met een handicap een dagtaak geworden. Om zowel recht te doen aan de financiële afwegingen van de professionele instanties als aan de behoefte van de bewoners spreken bewoners, professionals en de gemeente af om

te onderzoeken in hoeverre het mogelijk is dat de professionals en de gemeente binnen het loket elk wekelijks een spreekuur houden. Bovendien wordt afgesproken om op een groot bord bij het loket de mededelingen en aankondigingen van de verschillende professionals te noteren, om zodoende de activiteiten van professionals nog beter bekend te maken.

4.6 Het creëren van duurzaamheid

Het dialoogproces beoogt geen eenmalige interventie te zijn. De bedoeling is om een blijvend proces op gang te brengen aan de hand waarvan alle toekomstige activiteiten van bewoners, professionals en de gemeente ten aanzien van de leefbaarheid in de wijk gecoördineerd en op elkaar afgestemd kunnen worden. We kunnen een onderscheid maken tussen een drietal activiteiten om de duurzaamheid van het dialoogproces te vergroten:

1. het evalueren van de beleidsuitvoering;
2. het institutionaliseren van de dialoogstructuur; en
3. het ‘opschudden van het bed’.

In deze paragraaf zal ik elk van deze activiteiten toelichten.

4.6.1 Het evalueren van de uitvoering

Aan het begin van dit hoofdstuk is beargumenteerd dat de ‘joint production’ van leefbaarheid door bewoners, professionals en de gemeente alleen mogelijk is in een continue cirkel van beleidsvorming, beleidsuitvoering en beleidsevaluatie. Alleen in dit continue kringproces kan de gedeelde verantwoordelijkheid tussen bewoners, professionals en de gemeente voor de leefbaarheid in de buurt en wijk in stand worden gehouden. Bovendien kunnen bewoners, professionals en de gemeente alleen in een wisselwerking tussen gezamenlijke actie en gezamenlijke reflectie op effectieve wijze samenwerken in het verbeteren van de leefbaarheid. Door middel van een proces van beleidsevaluatie, welke wordt voorgezeten door de procesbegeleider, zien de bewoners, professionals en de gemeente daarom met een bepaalde regelmaat, zoals eens in de vier maanden, toe op de uitvoering van het toekomstplan en de bijdrage van elk van de drie partijen daaraan. De evaluatie richt zich enerzijds op het verloop van het samenwerkingsproces en anderzijds op de mate waarin het samenwerkingsproces tot de gewenste uitkomsten leidt.

Ten aanzien van het verloop van het samenwerkingsproces is eerder in dit hoofdstuk beschreven dat de procedurele rechtvaardigheid een belangrijk aspect vormt van de wijze waarop deelnemers het proces beoordelen (zie paragraaf 4.1.2.1). De centrale vragen die onderdeel uitmaken van de procesevaluatie luiden dan ook als volgt: ‘Hebben de deelnemers het idee dat het toekomstplan tot stand is gekomen in een rechtvaardig proces, waarin de standpunten, behoeften en belangen van de verschillende deelnemers

gelijkwaardig zijn meegenomen?’ en ‘Hoe ervaren de deelnemers de onderlinge samenwerking tussen bewoners, professionals en de gemeente in de aanpak van de gedefinieerde leefbaarheidsproblemen?’. Naast deze procesmatige kant dient de evaluatie zich ook op de uitkomsten van het dialoogproces te richten. Ten aanzien van de uitkomsten van het dialoogproces zijn een aantal oplopende abstractieniveaus te onderscheiden. In de eerste plaats gaat het om de vraag in hoeverre de plannen ten aanzien van elk van de aandachtspunten op de wijkagenda op effectieve wijze tot uitvoer is gebracht. De verrichte uitvoering wordt daartoe naast de oorspronkelijke actieplannen gelegd als basis voor een nieuw afstemmingsproces. De centrale vragen zijn in dit geval: ‘Zijn de gestelde doelen bereikt?’; ‘Zijn er hobbels op de weg gesignaleerd op basis waarvan bijstelling van de doelen noodzakelijk is?’; en ‘Is er mogelijk nieuwe informatie opgekomen bij één van de deelnemers waardoor de doelstellingen in een ander licht komen te staan?’. Op basis van de uitkomsten van deze evaluatie wordt vastgesteld in hoeverre bijsturing vereist is ten aanzien van het toekomstplan. Door waar nodig oude doelstellingen te vervangen door nieuwe of aangepaste doelstellingen, blijft de wijkagenda actueel. Zodoende kunnen bewoners, professionals en de gemeente telkens hun energie zo effectief mogelijk bundelen in de aanpak van de grootste aandachtspunten op het gebied van leefbaarheid die er op dat moment spelen in de wijk.

Door samen te werken in de aanpak van de aandachtspunten op de wijkagenda beoogt het dialoogproces de leefbaarheid in de wijk te verbeteren. Op een hoger abstractieniveau bestaat de evaluatie ten aanzien van de uitkomsten van het dialoogproces dan ook uit de vraag of, met de aanpak van de punten op de wijkagenda, de leefbaarheid van de wijk is toegenomen. In antwoord op deze vraag is het niet alleen van belang in hoeverre de betrokkenen bij het dialoogproces van mening zijn dat de leefbaarheid in de wijk is toegenomen, maar met name in hoeverre er op wijkniveau een verbetering van de leefbaarheid merkbaar is. Om inzicht te krijgen in de mate waarin de leefbaarheid in de wijk verbeterd is, zou gebruik gemaakt kunnen worden van de leefbaarheidsvragen uit de Leefbaarheids- en Veiligheidsenquête. Deze enquête wordt door de gemeenten die deelnemen aan het Grote Steden Beleid (GSB) ten minste elke twee jaar afgenomen bij een vast panel van bewoners in elke wijk. Op een nog hoger abstractieniveau gaat de dialoog uit van de gedachte dat wanneer bewoners samenwerken om de leefbaarheid in hun buurt te verbeteren (‘joint production’), hun onderlinge betrokkenheid toe zal nemen, waardoor hun zelfredzaamheid vergroot. Als indicatie van de mate waarin de zelfredzaamheid is toegenomen kan de sociale cohesie in de wijk worden gemonitord met behulp van het meetinstrument dat in Hoofdstuk drie van dit proefschrift is ontwikkeld.

4.6.1.1 Een nieuwe visie op verantwoording

Samen vormen de ervaringen van de betrokken bij de dialoog en de percepties van wijkbewoners ten aanzien van de leefbaarheid en de sociale cohesie in de wijk belangrijke

informatie om verdere richting te geven aan het samenwerkingsproces tussen bewoners, professionals en de gemeente. Om de gezamenlijke evaluatie als een effectief moment van sturing te kunnen benutten moet er echter een bepaalde mate van tolerantie voor fouten bestaan bij de verschillende betrokkenen. De tolerantie voor fouten vraagt mogelijk om een nieuwe visie op verantwoordelijkheden bij de betrokken deelnemers. Zoals Van Gunsteren beargumenteert wordt in de huidige beleidsvormingsprocessen verantwoording nog vaak gezien als iets ergs, als “iets wat we liever vermijden en wat een uitzondering moet blijven. Verantwoording is dan geen vorm van regeren, maar een onderbreking ervan – regeren is autorijden en verantwoording is panne die snel gerepareerd moet worden” (Van Gunsteren, 1999, 16-17). Verantwoording wordt op deze wijze niet benut als een hoofdmoment van sturing in een onzekere wereld. Wederom is in dit kader een belangrijke rol weggelegd voor de procesbegeleider om de functie van het verantwoordingsproces te benadrukken en een omgeving te creëren waarbinnen fouten in openheid kunnen worden gecommuniceerd.

4.6.2 Het institutionaliseren van de dialoogstructuur

Aan de hand van het dialoogproces wordt een overlegstructuur gecreëerd tussen bewoners, professionals en de gemeente gericht op het verbeteren van de leefbaarheid in de wijk. Om de leefbaarheid in de wijk te kunnen verbeteren is het van belang dat de gecreëerde overlegstructuur tussen bewoners, professionals en de gemeente geen opzichzelfstaande structuur is. Er is afstemming nodig met de bestaande overlegstructuren: enerzijds om onnodige herhaling van overleg te voorkomen en anderzijds om tot een centraal sturend mechanisme te komen aan de hand waarvan de activiteiten van bewoners, professionals en de gemeente ten aanzien van de leefbaarheid in de wijk kunnen worden gecoördineerd.

Door de procesbegeleider wordt daarom een inventarisatie gemaakt van de bestaande overlegstructuren. Te denken valt aan de verschillende vormen van afstemmingsoverleg tussen professionals, maar ook aan bijeenkomsten van werkgroepen van bewoners. Waar mogelijk worden de bestaande overlegstructuren geïntegreerd in – of verbonden aan de gecreëerde wijkstructuur. Het is in dit kader wederom van belang om te benadrukken dat het dialoogproces niet in de plaats komt van de dienstverlening - en daarmee: niet in de plaats komt van de overlegstructuren - van professionals en ambtenaren op een meer individueel of juist wijkoverstijgend niveau. Deze verschillende overlegstructuren zullen aldus naast elkaar blijven bestaan. Desalniettemin is het belangrijk dat de uitkomsten van het dialoogproces, waaronder het toekomstplan, ook naar deze overlegstructuren worden gecommuniceerd.

4.6.3 Eens in de zoveel tijd het bed opschudden

Op basis van de steeds terugkerende beleidsevaluaties en door de institutionalisering van de gecreëerde overlegstructuur wordt de duurzaamheid van het dialoogproces vergroot. Desalniettemin verliest elke overlegstructuur na verloop van tijd aan kracht. Door de sociale interactie tussen de deelnemers zal namelijk naast de formele dialoogstructuur een informele structuur gaan ontstaan, die wordt gekenmerkt door eigen, veelal impliciete, regels en afspraken (Bacharach & Aiken, 1976; Benson, 1977; Likert, 1961; Rice & Mitchell, 1973). Deze informele structuur weerspiegelt onder meer de vertrouwensrelaties tussen de betrokkenen bij het dialoogproces en kan zodoende bijdragen aan de effectiviteit van de dialoog. De informele structuren kunnen de effectiviteit van het dialoogproces echter ook beperken. Zo bepalen de impliciete regels en afspraken onder meer naar wie er wel en naar wie er niet wordt geluisterd, wie elkaar steunen in een discussie en wie er wel of niet het woord neemt. Doordat in het dialoogproces het consentbeginsel – en daarmee: het argument - centraal staat in de besluitvorming wordt de negatieve invloed van informele structuren beperkt. Ook de begeleiding van de onafhankelijke procesbegeleider helpt mogelijk de negatieve invloed van informele structuren op het dialoogproces tegen te gaan. Desalniettemin kunnen de impliciete regels en afspraken voorbij gaan aan het bereik van de consentbesluitvorming en de procesbegeleiding. Immers, wanneer deelnemers hun bezwaren niet meer uiten en simpelweg hun consent geven, dan is het voor de procesbegeleider moeilijk om daar op in te grijpen.

Tijdens de beleidsevaluaties kunnen de negatieve informele interactiepatronen die van invloed zijn op het dialoogproces openlijk worden besproken. Vervolgens kunnen afspraken worden gemaakt om de invloed daarvan zoveel mogelijk te beperken. Ook in de beleidsevaluaties zal na verloop van tijd echter routine ontstaan in de interacties tussen de deelnemers. Om de informele structuren van tijd tot tijd te doorbreken – en zodoende de duurzaamheid van het dialoogproces te vergroten – wordt daarom aanbevolen om de gecreëerde dialoogstructuur eens in de zoveel tijd ‘op te schudden’. Dit kan bijvoorbeeld gebeuren door ten minste eens in de twee jaar (een aantal) nieuwe deelnemers aan het bewonerspanel te werven of door wisselingen aan te brengen in de samenstelling van de werkgroepen. Het werven van nieuwe deelnemers aan het bewonerspanel vormt eveneens een goed moment om de gedefinieerde belangengroepen en de wijkagenda te valideren. Een belangrijk aandachtspunt is in dit kader dat de deelnemers aan het professionalpanel, op basis van hun specifieke functie, moeilijk zijn te vervangen. Ook in de samenstelling van de themagroepen van professionals zijn moeilijk wisselingen aan te brengen. Deze ongelijkheid tussen het bewonerspanel en het professionalpanel benadrukt wederom het belang van de onafhankelijke procesbegeleider, ditmaal in de aansturing van het professionalpanel. Wanneer blijkt dat de procesbegeleider deze rol niet langer goed kan vervullen omdat hij of zij teveel één is geworden met het professionalpanel of het bewonerspanel dient te worden gezocht naar een nieuwe procesbegeleider.

4.7 Conclusie

De gepresenteerde dialoogmethode gaat ervan uit dat om samenwerking te creëren tussen bewoners, professionals en de gemeente in de aanpak van alledaagse leefbaarheidsproblemen, het uitgangspunt moet bestaan uit het ontwikkelen van een gedeeld verantwoordelijkheidsgevoel bij de verschillende betrokken partijen. Beleidsvorming, beleidsuitvoering en beleidsevaluatie zijn in dit kader drie noodzakelijk samenhangende processen om gezamenlijk sturing te kunnen geven aan leefbaarheid als een vorm van dynamisch evenwicht. Door bewoners, professionals en de gemeente blijvend met elkaar te verbinden in een proces van beleidsvorming, beleidsuitvoering en beleidsevaluatie wordt de duurzaamheid van de investeringen in leefbaarheid gewaarborgd. Het kringproces maakt bovendien *anticiperen*, in plaats van *reageren*, op een steeds veranderende omgeving mogelijk, door in elke fase optimaal gebruik te maken van de kennis van alle betrokkenen.

Niet alle problemen die men in de buurt tegenkomt kunnen echter ook in de buurt worden opgelost. Hoewel buurtactiviteiten mogelijk een steentje kunnen bijdragen – zoals we zagen bij de inzet van bijstandsgerechtigden zonder sollicitatieplicht in het verbeteren van de netheid van de buurt – kennen veel problemen, zoals armoede, werkloosheid en integratie, een schaal die de reikwijdte van de buurt overstijgt. Dit gegeven vraagt om zorgvuldig schakelen tussen schaalniveaus. Daar waar bewoners, professionals en de gemeente wél in samenwerking een bijdrage kunnen leveren aan het verbeteren van de leefbaarheid, beoogt de dialoogmethode dit te stimuleren. In plaats van een eenzijdige focus op grootschalige projectplannen, die weliswaar grote, maar vaak ook eenmalige, impulsen betekenen voor de leefbaarheid, richt de dialoog zich op het creëren van synergie tussen de activiteiten van bewoners, professionals en de gemeente. In Lewenborg hebben we hier een aantal goede voorbeelden van gezien. Door het werven van straatfunctionarissen blaast de wijkraad, onder begeleiding van het opbouwwerk, de sociale structuren in de wijk nieuw leven in. Wanneer bewoners in samenwerking met de buurtsportwerker zelf sporttoernooitjes organiseren voor hun buurt, komt dit niet alleen de activiteiten voor de kinderen en de jeugd, maar ook de sociale cohesie tussen buurtbewoners ten goede. En wanneer het gereedschapsuitleenpunt en de pinautomaat een plaats kunnen krijgen in het wijkcentrum, dan neemt zowel de herkenbaarheid van het ondersteuningsaanbod van professionals als de herkenbaarheid van de activiteiten van het wijkcentrum toe.

In Hoofdstuk twee (zie paragraaf 2.1.2) is beschreven dat burgers eerder bereid zijn om een bijdrage te leveren aan collectieve belangen wanneer zij erop vertrouwen dat hun medeburgers en ook overheden en professionals daar redelijkerwijs hun bijdrage aan leveren. Ostrom (2000, p. 138) merkt in dit kader op dat: “[A] core question is how potential cooperators signal one another and design institutions that reinforce rather than destroy conditional cooperation”. Uiteraard zullen er altijd bewoners zijn die meer

investeren in de leefbaarheid in de buurt dan anderen. Waar het om gaat is dat bewoners die bereid zijn te investeren in de leefbaarheid verbonden worden met elkaar en met de professionals en ambtenaren die betrokken zijn bij de wijk. Zodoende kunnen zij hun energie bundelen en kunnen zij deze gezamenlijk de wijk in dragen. Aan de hand van de dialoogmethode kunnen de bewoners, professionals en de gemeente die bereid zijn te investeren in de leefbaarheid in de buurt en wijk op duurzame wijze met elkaar worden verbonden.

Ondanks haar meerwaarde blijft de dialoogmethode echter een instrument. Dit betekent dat de sterkten en zwakten van de methode onlosmakelijk zijn verbonden met de sterkten en zwakten van de gebruikers van dit instrument. Het gaat hierbij onder meer om de openheid van ambtenaren en professionals ten aanzien van een nieuwe werkwijze waarin meer ruimte bestaat voor coproductie met bewoners. Daarnaast gaat het om de capaciteiten en de mogelijkheden van bewoners om een actieve bijdrage te leveren aan de leefbaarheid in de buurt. In dit hoofdstuk is bovendien op meerdere plaatsen gewezen op de cruciale rol van de procesbegeleider in het bewaken van een sfeer waarin samenwerking tot stand kan komen.

De bewoners van Lewenborg werken nu samen met de professionals en de gemeente aan de uitvoering van het gezamenlijke toekomstplan. Uit gesprekken met professionals blijkt dat zij eerder geneigd zijn contact met elkaar op te nemen dan voorafgaand aan de dialoog. Bewoners brengen naar voren dat zij het gevoel hebben dat er naar aanleiding van het dialoogproces 'iets' veranderd is. Hun vertrouwen in de samenwerking met de gemeente en professionals lijkt te zijn toegenomen. Maar, zoals de bewoners daar snel aan toevoegen: "eerst zien, dan geloven". Desalniettemin is het een inspirerend signaal van dezelfde bewoners die aan het begin van het dialoogproces de relatie tussen bewoners en de gemeente met stip op nummer één zetten.

Hoofdstuk 5

Samenvatting en discussie

In dit proefschrift is geprobeerd om een antwoord te geven op de vraag hoe actief burgerschap in de buurt kan worden vergroot. In dit hoofdstuk formuleer ik een antwoord op de centrale vraagstellingen in dit proefschrift, op basis van de bevindingen in de voorgaande hoofdstukken. Omdat elk van de hoofdstukken is afgesloten met een paragraaf waarin de resultaten zijn samengevat, wordt in dit hoofdstuk, om nodeloze herhaling te vermijden, een globale samenvatting gegeven van de onderzoeksbevindingen. Hierbij worden zowel de theoretische - als de praktische implicaties van het onderzoek omschreven. Bovendien worden mogelijk tekortkomingen van het huidige onderzoek belicht en worden aanbevelingen gedaan voor toekomstig onderzoek.

5.1 Inleiding

De financiële houdbaarheid van de Nederlandse verzorgingsstaat staat onder druk door de vergrijzing en de toename van de gemiddelde leeftijd. De overheid ziet zich aan het begin van de 21ste eeuw bovendien steeds vaker geplaatst voor leefbaarheidsproblemen die zij niet alleen kan oplossen. Het beroep van de overheid op de zelfredzaamheid en de morele verantwoordelijkheid van burgers om een bijdrage te leveren aan maatschappelijke belangen neemt hierdoor toe. Waar mogelijk wil de overheid stimuleren dat individuen zelf oplossingen vinden in de eigen sociale leefomgeving voor problemen die zich voordoen. Daar waar de zelfredzaamheid van burgers beperkt is, richt de overheid zich op het creëren van een vangnet aan zorg- en ondersteuning. In de ontwikkeling van dit vangnet staat samenwerking tussen professionele instanties en gemeentelijke diensten werkzaam op het gebied van wonen, welzijn en zorg centraal.

In de nieuwe visie van de overheid op de rol van de burger neemt 'de buurt' een belangrijke plaats in. De gedachte is dat met name daar waar het hun directe leefomgeving betreft, burgers bereid zullen zijn te participeren en zelf verantwoordelijkheden te dragen. Doordat buurtgenoten dicht bij elkaar wonen, kunnen zij elkaar bovendien vormen van sociale steun verlenen die zonder deze geografische nabijheid moeilijk tot stand komen. Zo kan de vriendelijke hulp van een nabije buurtgenoot een uitkomst bieden wanneer men plotseling ziek wordt of wanneer men hulp nodig heeft bij het doen van een klusje in of om het huis.

In dit proefschrift heb ik mij gericht op de vraag hoe actief burgerschap in de buurt kan worden bevorderd. In het beantwoorden van deze vraag staat het begrip co-productie centraal, door Lindenberg (1998) ook wel ‘joint production’ genoemd. In dit proefschrift is beargumenteerd dat het bevorderen van actief burgerschap in de buurt vraagt om een vorm van ‘joint production’ door bewoners, professionals en de gemeente, op basis waarvan de ‘joint production’ van leefbaarheid door bewoners continu kan worden aangejaagd en de sociale cohesie tussen bewoners kan worden versterkt. Deze benadering zet zich nadrukkelijk af tegen de principes van vraagsturing, waarbij burgers worden opgevat als klanten van lokale overheden en professionele dienstverleners. In dit proefschrift is beargumenteerd dat vraagsturing tekort schiet wanneer het gaat om doelstellingen, zoals de aanpak van leefbaarheidsproblemen, die alleen in samenwerking met de burger kunnen worden verwezenlijkt. Daarnaast zet de benadering in dit proefschrift zich af tegen het idee dat het stimuleren van actief burgerschap betekent dat overheden en professionele dienstverleners zich uit de zorg voor publieke belangen moeten terugtrekken. Samenwerking tussen bewoners, professionals en de gemeente – en afstemming tussen hun verschillende mogelijkheden en beperkingen - wordt in dit proefschrift gezien als een belangrijke voorwaarde om de samenwerking tussen bewoners in het creëren van leefbaarheid continu aan te jagen. De samenwerking tussen bewoners in het creëren van leefbaarheid is op haar beurt een belangrijk aangrijpingspunt om de sociale cohesie tussen buurtbewoners te versterken.

In antwoord op de vraag hoe actief burgerschap in de buurt kan worden bevorderd, heb ik mij in de inleiding van dit proefschrift gericht op de mechanismen die actief burgerschap, oftewel: prosociaal gedrag, tot stand brengen. In de praktijk wordt actief burgerschap namelijk gekenmerkt door een continu spanningsveld tussen het eigenbelang van het individu en de collectieve belangen van de samenleving. In Hoofdstuk één is beschreven dat er van oorsprong twee benaderingen zijn van prosociaal gedrag. De utilitaristische benadering gaat uit van de *homo economicus*, dat wil zeggen: de mens die zijn keuzes volledig afstemt op de mate waarin de uitkomst zijn eigenbelangen ten goede komt. Uitgaande van de utilitaristische benadering zal een individu alleen bijdragen aan collectieve belangen wanneer de groep uit een relatief klein aantal personen bestaat of wanneer er een bepaalde vorm van dwang bestaat. De communitaristische benadering gaat daarentegen uit van de *homo sociologicus* en benadrukt de morele dimensie van prosociaal gedrag. De ‘homo sociologicus’ investeert in collectieve belangen, niet vanuit een rationele kosten-batenanalyse, maar op basis van innerlijk gevoelde morele verplichtingen die voortkomen uit de inbedding van het individu in sociale relaties.

Omdat de utilitaristische benadering focust op individuen die hun keuzes volledig afstemmen op hun eigenbelang, kan deze benadering geen verklaring bieden voor die praktijksituaties waarin het prosociale gedrag *niet* in het eigenbelang van het individu is. De communitaristische benadering doet op haar beurt weinig recht aan de eigen intenties en strategische keuzes van individuen. In de praktijk lijkt prosociaal gedrag te worden bepaald

door mengvormen van rationele en morele motieven. In Hoofdstuk één is daarom beargumenteerd dat er een conceptueel kader nodig is waarin ruimte bestaat voor beide motieven voor pro sociaal gedrag. De *doel framing theorie* (Lindenberg, 2006) biedt deze ruimte. De doel framing theorie richt zich op de vraag hoe het menselijk gedrag gelijktijdig wordt gestuurd door rationele en morele motieven. De theorie verkent vervolgens onder welke condities rationele eigenbelangen dan wel innerlijk gevoelde morele verplichtingen (sterker) bepalend zijn voor het gedrag van individuen.

De doel framing theorie gaat uit van een belangrijke bevinding in de cognitieve- en motivatiepsychologie, namelijk dat mentaal actieve doelstellingen van invloed zijn op de informatieverwerking van een individu. Een geactiveerd doel beïnvloedt de gevoeligheid voor bepaalde soorten informatie en roept bepaalde herinneringen, heuristieken en categorieën op. Zodoende beïnvloeden doelen het gedrag van individuen. De mentaal actieve doelstelling van een individu vormt samen met de cognitieve processen die hierdoor worden opgewekt een zogenoemd *doel frame*. Lindenberg maakt een onderscheid tussen drie overkoepelende doel frames die sturing geven aan het menselijk gedrag. Individuen streven naar een verbetering van hun huidige situatie op de korte - en lange termijn. Op de korte termijn is de doelstelling om de eigen situatie te verbeteren onder meer gericht op het opheffen van honger, dorst, vermoeidheid of pijn en het voorkomen of verminderen van stress. Dergelijke doelstellingen om zich op korte termijn beter te voelen resulteren in het eerste doel frame, een *bedonisch doel frame*. De doelstelling om de eigen situatie op de lange termijn te verbeteren bestaat uit het streven om de materiële of immateriële bronnen waar men toegang toe heeft uit te breiden. Dit kan door het vergroten van de financiële rijkdom, maar ook door het uitbreiden van sociale contacten, het vergroten van status en het verwerven van nieuwe competenties. Dit type doelstellingen leidt tot een tweede doel frame, het *winstdoel frame*. De derde overkoepelende doelstelling van individuen bestaat uit het streven om moreel juist te handelen, onafhankelijk van mogelijke verliezen in de vorm van sancties of winst in de vorm van beloningen. Deze doelstelling vormt de basis voor solidair gedrag, oftewel: gedrag waarbij het eigenbelang op vrijwillige basis ondergeschikt is aan het belang van (een) ander(en). Dit type doelstellingen resulteert in een *normatief doel frame*.

In hun dagelijks bestaan streven individuen meerdere doelen na. In hun handelen beschikken zij echter slechts over selectieve aandacht. Dat wil zeggen: omdat niet alle omgevingsstimuli tegelijkertijd kunnen worden verwerkt, selecteert het informatieverwerkingssysteem op elk willekeurig moment slechts enkele aspecten uit de omgeving en worden andere aspecten als het ware uitgefilterd. Door deze selectieve aandacht verlaagt een actief doel het belang dat aan alternatieve doelstellingen wordt gehecht. De alternatieve doelstellingen worden als het ware naar de achtergrond gedrukt. Ze verdwijnen echter niet. Afhankelijk van de situatie zullen de alternatieve doelstellingen vanuit de achtergrond sterker of minder sterk wedijveren met de doelstelling in focus, en deze eventueel vervangen. De selectieve aandacht van individuen zorgt aldus voor een voortdurend conflict tussen de drie doel frames van een individu. In dit conflict kennen de

doelframes een verschillende a priori sterkte. Doordat het normatieve doelframe, in tegenstelling tot de twee andere doelframes, niet is gericht op de belangen van het ‘individuele zelf’, maar op de belangen van een ‘collectief zelf’, is het normatieve doelframe a priori zwakker dan het hedonische – en het winstdoelframe. Wanneer een individu afstand ervaart tussen het eigenbelang en het gemeenschappelijke belang van de groep staat het normatieve doelframe van het individu dan ook voortdurend onder druk van de doelstelling om de persoonlijke situatie op de korte - of lange termijn te verbeteren. Het vormt de basis voor alledaagse leefbaarheidsproblemen.

Op basis van de doelframings theorie kom ik in Hoofdstuk één tot de conclusie dat het normatieve doelframe van bewoners continu moet worden geactiveerd en gestabiliseerd om actief burgerschap in de buurt te bevorderen. Alleen wanneer de normatieve doelframes van bewoners sterker zijn dan de hedonische – en winstdoelframes, zal hun bereidheid om een bijdrage te leveren aan de gemeenschappelijke belangen in de buurt niet worden overschaduwd door meer directe eigenbelangen op de korte - of lange termijn. De eerste centrale vraagstelling in dit proefschrift luidt dan ook als volgt:

“Hoe zijn de normatieve doelframes van buurtbewoners te activeren en te stabiliseren, zodat hun bereidheid vergroot om een bijdrage te leveren aan de gemeenschappelijke belangen, de leefbaarheid, in de buurt?”.

5.2 Burgerschap in de buurt

In antwoord op de eerste vraagstelling van dit proefschrift is in Hoofdstuk twee omschreven dat een gedeelde identiteit tussen individuen een belangrijke rol speelt in het activeren en stabiliseren van normatieve doelframes. Individuen kunnen zich identificeren met zichzelf en met hun eigenbelangen, maar zij kunnen zich ook identificeren met een groep en met de belangen van die groep. Wanneer individuen zich identificeren met een groep dan vergroot de waarschijnlijkheid dat normatieve doelstellingen focaal worden. De groepsbelangen komen op de voorgrond te staan en de individuele belangen die hiermee in strijd zijn worden als minder belangrijk ervaren. Een gedeelde identiteit versterkt zodoende de solidariteit en de gevoelens van betrokkenheid tussen individuen. Samenwerking tussen individuen in het creëren van welzijn, oftewel: ‘joint production’, vergroot het besef van onderlinge afhankelijkheid tussen individuen en versterkt daardoor hun gedeelde identiteit. Het stimuleren van ‘joint production’ vormt dan ook een belangrijk aangrijppingspunt om de normatieve doelframes van buurtbewoners te versterken en zodoende de solidariteit en gevoelens van betrokkenheid tussen hen te vergroten. Samen kenmerken de aspecten van ‘joint production’, solidariteit en de gevoelens van betrokkenheid de sociale cohesie tussen buurtbewoners.

Op basis van hun onderlinge betrokkenheid kunnen bewoners een belangrijke bijdrage leveren aan de leefbaarheid in de buurt. Zo kunnen bewoners, door rekening te houden met elkaar, overlast voor elkaar beperken. En wanneer buurtbewoners een oogje voor elkaar in het zeil houden, dan kan onder meer criminaliteit en wanorde in de buurt worden beperkt. De sociale cohesie vormt dan ook een belangrijke indicator voor de zelfredzaamheid en het zelforganiserend vermogen van een buurt. Sociale cohesie krijgt daarmee al snel de connotatie van iets 'goeds', "iets dat volgens sommigen bedreigd wordt en onder druk staat, en dat dus gekoesterd en eventueel nieuw leven ingeblazen moet worden" (Komter, Burgers & Engbersen, 2000, p. 7-8). In Hoofdstuk twee is echter een onderscheid gemaakt tussen enerzijds sociale cohesie die gepaard gaat met sterke vormen van solidariteit en anderzijds sociale cohesie die gepaard gaat met zwakke vormen van solidariteit.

In sterke vormen van solidariteit staat conformering aan de doelstellingen van de groep centraal, óók wanneer deze conflicteren met individuele doelstellingen. Sterke vormen van solidariteit doen aldus een relatief groot beroep op de bijdrage van groepsleden aan de gemeenschappelijke doelen van de groep. Dit is mogelijk doordat sterke vormen van solidariteit gepaard gaan met een sterke gedeelde identiteit tussen individuen. Hoewel deze sterke gedeelde identiteit de solidariteit ten aanzien van groepsleden vergroot, beperkt deze de solidariteit ten aanzien van niet-groepsleden en kan zelfs conflict veroorzaken tussen groepen. Het gevaar van sterke vormen van solidariteit bestaat er dan ook uit dat mensen in zogenoemde 'kleine werelden' komen te leven en de binding met de normen, waarden en mogelijkheden die gelden in de bredere samenleving verliezen. In dit kader wordt er door wetenschappers en politici onder meer gewezen op het risico van etnische concentraties in buurten en wijken die de integratie van allochtonen in Nederland beperken (Van der Laan Bouma-Doff, 2007). Sterke vormen van solidariteit kunnen ook de integratie tussen individuen met verschillende achtergrondskennmerken binnen eenzelfde buurt beperken.

De bedreiging van sociale cohesie komt dus niet alleen voort uit een ongeremde vrijheid en losheid van individuen, maar ook uit te sterke vormen van solidariteit tussen individuen waarbij anderen worden uitgesloten. In tegenstelling tot sterke vormen van solidariteit gaan zwakke vormen van solidariteit gepaard met een zwakkere gedeelde identiteit. Ook in bindingen gekenmerkt door zwakke vormen van solidariteit wordt een beroep gedaan op de bijdrage van de groepsleden aan de gemeenschappelijke doelen van de groep. Wanneer de doelstellingen van de groep te sterk conflicteren met individuele doelstellingen, bestaat er in zwakke vormen van solidariteit echter meer ruimte om van deelname aan de gemeenschappelijke activiteit af te zien. Bovendien bestaat er in zwakke vormen van solidariteit meer ruimte om voor conflicterende individuele doelen aansluiting te zoeken bij (een) andere groep(en). Omdat zwakke vormen van solidariteit gepaard gaan met een zwakkere gedeelde identiteit kunnen zij ontstaan tussen groepen en zelfs tussen relatieve vreemden.

Om in de huidige pluriforme samenleving de solidariteit tussen individuen met uiteenlopende achtergrondskenmerken te versterken dient, bij het stimuleren van actief burgerschap in de buurt, de focus te liggen op zwakke vormen van solidariteit. In dit proefschrift is beargumenteerd dat ‘joint production’ van leefbaarheid door bewoners een belangrijke rol speelt bij het stimuleren van zwakke vormen van solidariteit tussen bewoners met verschillende achtergrondskenmerken.

5.3 De ontwikkeling van een meetinstrument voor sociale cohesie in de buurt

Zoals gesteld vormt de mate van sociale cohesie tussen buurtbewoners een belangrijke indicator voor de zelfredzaamheid en het zelforganiserend vermogen van de buurt. Om die buurten te kunnen identificeren waar extra inzet nodig is om het actief burgerschap in de buurt te versterken, is daarom informatie nodig over hoe het staat met de sociale cohesie in buurten en wijken. Werken buurtbewoners bijvoorbeeld samen in het creëren van een prettige leefomgeving? Helpen zij elkaar wanneer dat nodig is? Voelen zij zich betrokken bij elkaar? Het vormt de aanleiding voor de tweede centrale vraagstelling in dit proefschrift, namelijk:

“Op welke wijze kan de mate van sociale cohesie tussen buurtbewoners worden gemeten?”.

Hoofdstuk drie beschrijft in antwoord op deze vraag de ontwikkeling van een meetinstrument voor sociale cohesie in de buurt. Hoewel sociale cohesie in de eerste plaats een kenmerk is van een groep, komt het tot stand op basis van het gedrag en de attitudes van individuele buurtbewoners. De mate van sociale cohesie in de buurt wordt met behulp van het meetinstrument daarom afgeleid van de betrokkenheid van bewoners bij hun buurtgenoten. Daarvoor zijn items ontwikkeld die zijn gericht op de drie dimensies sociale cohesie die in Hoofdstuk twee zijn gedefinieerd, namelijk: 1. de mate waarin bewoners samenwerken in het creëren van welzijn (‘joint production’); 2. de mate van onderlinge solidariteit; en 3. de gevoelens van betrokkenheid.

Ik ga ervan uit dat zolang ik informatie heb over de betrokkenheid van voldoende buurtbewoners, ik op basis van deze informatie betrouwbare uitspraken kan doen over de sociale cohesie in de buurt als geheel. Daarvoor moet echter eerst worden vastgesteld in hoeverre de items op individueel niveau inzicht geven in de betrokkenheid van bewoners bij hun buurtgenoten. De schaalbaarheid van de ontwikkelde items is daartoe in Hoofdstuk drie onderzocht op basis van de non-parametrische Item Respons Theorie (IRT). Door na te gaan hoe de ontwikkelde items functioneren in verschillende steekproeven en in verschillende subgroepen is een schaal vastgesteld waarmee de betrokkenheid van bewoners bij hun buurtgenoten in verschillende buurten en in verschillende subgroepen op

zinnvolle wijze met elkaar kan worden vergeleken. De resulterende schaal bestaat uit zeven items die worden getoond in Tabel 5.1. Elk van de gedefinieerde dimensies van sociale cohesie komt in het meetinstrument naar voren. Het meetinstrument richt zich op de mate waarin bewoners *samenwerken in het creëren van welzijn*, op individueel niveau (zie item 1, Tabel 5.1) en op buurtniveau (zie items 6 en 7). Daarnaast richt het instrument zich op de mate van *solidariteit* tussen bewoners. In dit kader is het meetinstrument gericht op sociaal-emotionele steun (zie item 5), instrumentele steun (zie item 2) en informatieve steun (zie item 3). Ten slotte richt het ontwikkelde meetinstrument zich op de mate waarin bewoners zich *betrokken voelen* bij de mensen die in hun buurt wonen (zie item 4).

Tabel 5.1 Overzicht definitieve items in schaal 'Betrokkenheid bij buurtgenoten'

Items	
1. Praatje	Hoe vaak maakte u in het afgelopen half jaar een praatje met iemand uit de buurt?
2. Oogje zeil	Als u wat langer weg bent van huis, is er dan iemand in uw buurt die een oogje in het zeil houdt, bijvoorbeeld door op te letten dat er niet ingebroken wordt, door voor uw huisdieren te zorgen of door de planten water te geven?
3. Informatie buurt(genoot)	Als er iets belangrijks gebeurt in de buurt of met een buurtgenoot, is er dan iemand uit uw buurt die u hiervan op de hoogte brengt?
4. Betrokken	Voelt u zich betrokken bij de mensen die in uw directe buurt wonen?
5. Meeleven droevig	Als er een droevig moment of een droevige gebeurtenis is in uw leven, is er dan iemand uit de buurt die voor u een steun en toeverlaat is?
6. Buurtfeesten	Zijn er in deze buurt wel eens buurtfeesten of buurtbarbecues of andere activiteiten waarvoor de hele buurt uitgenodigd is? [ZO JA] Hoe vaak gaat u naar deze feesten, barbecues of activiteiten?
7. Organiseren	Heeft u in het afgelopen jaar samengewerkt met andere buurtbewoners om iets te organiseren voor de buurt, bijvoorbeeld om een buurtfeest of -activiteit te organiseren of om een buurtkrantje te maken? [ZO JA] Hoe vaak bent u in het afgelopen jaar met deze buurtbewoners bijeengekomen?

Antwoordcategorieën:

Vr 1 Eens per jaar of minder vaak (0), Een aantal keren per jaar (1), Een aantal keren per maand (2), Eens per week (3), Een aantal keren per week of vaker (4)

Vr 2,3,5,6 Bijna nooit (0), Meestal niet (1), Soms wel/niet (2), Meestal wel (3), Bijna altijd (4)

Vr 4 Bij bijna niemand (0), Bij de meeste mensen niet (1), Bij sommige wel/niet (2), Bij de meeste mensen wel (3), Bij bijna iedereen (4)

Vr 7 [Niet samengewerkt] (0), Ongeveer eens in het half jaar of minder vaak samengewerkt (1), Ongeveer eens in de drie maanden samengewerkt (2), Ongeveer eens in de twee maanden samengewerkt (3), Ongeveer maandelijks of vaker samengewerkt (4)

5.3.1 Wetenschappelijke - en praktische implicaties

Omdat er in de wetenschappelijke literatuur vooralsnog een eenduidige definitie van het concept sociale cohesie ontbreekt, ligt in veel wetenschappelijk onderzoek naar sociale cohesie de focus op deelaspecten. Deze focus op deelaspecten van sociale cohesie, zoals sociale netwerken, gemeenschapsgevoel en informele sociale controle, gaat voorbij aan het multidimensionale karakter van het concept. Het beperkt bovendien de vergelijkbaarheid van de onderzoeksbevindingen ten aanzien van sociale cohesie. Het nieuw ontwikkelde

meetinstrument is gericht op verschillende dimensies van sociale cohesie. De dimensies van sociale cohesie die in het meetinstrument naar voren komen zijn gebaseerd op een theorie over hoe sociale cohesie in de buurt tot stand komt. Zodoende vormt het meetinstrument een effectieve monitor voor beleid dat (idealiter) juist op deze dimensies zal inspelen. In tegenstelling tot vele bestaande meetinstrumenten is in de ontwikkeling van het nieuwe meetinstrument veel aandacht besteed aan de psychometrische kwaliteit van de ontwikkelde items. Zodoende is een schaal vastgesteld waarmee de betrokkenheid van bewoners bij hun buurtgenoten in verschillende buurten en in verschillende subgroepen op zinvolle wijze met elkaar kan worden vergeleken.

In de praktijk wordt de mate van sociale cohesie in buurten en wijken door beleidsmakers veelal in kaart gebracht met een schaal die deel uitmaakt van de Leefbaarheids- en Veiligheidsenquête. Deze enquête wordt door de gemeenten die deelnemen aan het Grote Steden Beleid (GSB) eens in de twee jaar afgenomen. De schaal bestaat uit een viertal stellingen, namelijk:

1. Ik woon in een gezellige buurt waar veel saamhorigheid is;
2. De mensen kennen elkaar in deze buurt nauwelijks;
3. Ik voel mij thuis bij de mensen die in deze buurt wonen; en
4. De mensen gaan in deze buurt op een prettige manier met elkaar om.

Om deze schaal te kunnen vergelijken met het nieuw ontwikkelde meetinstrument zijn de vier stellingen uit de Leefbaarheids- en Veiligheidsenquête meegenomen tijdens de meting met het nieuw ontwikkelde meetinstrument in Paddepoel Zuid in april 2007. Wanneer we beide meetinstrumenten met elkaar willen vergelijken, dan is het in de eerste plaats interessant om te weten in hoeverre de twee meetinstrumenten met elkaar samenhangen. Uit de berekening van de correlatie tussen de somscores van beide instrumenten blijkt dat de uitkomsten van de twee instrumenten redelijk sterk met elkaar samenhangen, maar desondanks niet geheel vergelijkbaar zijn ($\rho = 0.45$, $p = .000$, $n = 254$). De vraag is nu waarin de meetinstrumenten van elkaar verschillen.

Het verschil tussen de twee meetinstrumenten zit in de eerste plaats in wat er gemeten wordt. De stellingen uit de Leefbaarheids- en Veiligheidsenquête richten zich in algemene zin op sociale cohesie, door te vragen naar de mate van saamhorigheid en de mate waarin bewoners elkaar kennen³⁵. Het nieuw ontwikkelde meetinstrument richt zich op

³⁵ Ten aanzien van de stelling "Ik woon in een gezellige buurt waar veel saamhorigheid is" die deel uit maakt van de schaal voor sociale cohesie in de Leefbaarheids- en Veiligheidsenquête is op te merken dat deze stelling minder geschikt is als onderdeel van een vragenlijst. In feite bestaat deze stelling uit twee verschillende vragen. De stelling gaat enerzijds om de vraag of de bewoners hun buurt gezellig vinden en anderzijds om de vraag of bewoners vinden dat er in hun buurt veel saamhorigheid is. De twee betekenissen die in deze vraag verscholen zitten, maken dat de antwoorden op deze vraag minder goed zijn te interpreteren. Immers, wanneer een respondent aangeeft dat hij of zij het niet met deze stelling eens is dan kan dit komen doordat: a) de respondent de buurt niet gezellig vindt; b) de respondent niet van mening is dat er in de buurt veel saamhorigheid is; of c) beide.

specifiekere, maar ook op meer verschillende kenmerken van sociale cohesie. Het meetinstrument richt zich op de samenwerking tussen bewoners in het creëren van welzijn op individueel niveau en op buurtniveau, op de mate van solidariteit tussen bewoners (uitgedrukt in verschillende vormen van sociale steun) en op de mate waarin bewoners zich betrokken voelen bij de mensen die in hun buurt wonen.

Zoals in Hoofdstuk drie is beschreven, is een belangrijke voorwaarde voor een goed meetinstrument dat items onderling met elkaar samenhangen en op een vergelijkbare manier functioneren voor verschillende groepen individuen. Deze voorwaarden blijken voor beide meetinstrumenten op te gaan. Daarnaast is in Hoofdstuk drie beargumenteerd dat het belangrijke voordelen oplevert wanneer items in een schaal een oplopende moeilijkheidsgraad kennen, dat wil zeggen: wanneer de drempelwaardes van de items verspreid liggen over het gedefinieerde continuüm van de latente variabele, oftewel: de range aan antwoordcategorieën (zie paragraaf 3.4). In dat geval genereert de schaal zowel informatie over respondenten met een lage latente trekwaarde (weinig betrokken bij buurtgenoten) als over respondenten met een hoge latente trekwaarde (sterk betrokken bij buurtgenoten).

De gemiddelde score van respondenten op een item vormt een indicatie van de drempelwaarde van het item. Wanneer we kijken naar de spreiding van de gemiddelde scores van de 255 respondenten uit Paddepoel Zuid op de vier items uit de Leefbaarheids- en Veiligheidsenquête, dan blijkt dat de gemiddelde scores in de meting in Paddepoel Zuid in april 2007 oplopen van een waarde van 2.04 tot een waarde van 2.64 (zie Tabel 5.2). Zoals deze beperkte spreiding van de gemiddelde scores laat zien, meet elk van de vier items uit de Leefbaarheids- en Veiligheidsenquête een vergelijkbare mate van sociale cohesie. Hoewel dit de interne consistentie van de schaal vergroot, richt de schaal zich daarmee op een relatief smal spectrum van sociale cohesie.

Tabel 5.2 Verdeling gemiddelde scores op de vier items uit de Leefbaarheids- en Veiligheidsenquête, op basis van de steekproef uit Paddepoel Zuid van april 2007 (n = 255)

Stellingen in schaal sociale cohesie 'Leefbaarheids- en Veiligheidsenquête'	Gemiddelde score Range 0-4
1. De mensen gaan in deze buurt op een prettige manier met elkaar om.	2.64
2. Ik voel mij thuis bij de mensen die in deze buurt wonen.	2.41
3. De mensen kennen elkaar in deze buurt nauwelijks.	2.14
4. Ik woon in een gezellige buurt waar veel saamhorigheid is.	2.04

Antwoordcategorieën: Helemaal mee oneens (0), Mee oneens (1), Geen standpunt, Weet niet (2), Mee eens (3), Helemaal mee eens (4)

In het nieuwe meetinstrument is expliciet geprobeerd om items te ontwikkelen met een oplopende moeilijkheidsgraad. Dat wil zeggen: er is zowel gezocht naar items die zich richten op hele laagdrempelige vormen van betrokkenheid bij buurtgenoten, zoals het maken van een praatje met een buurtbewoner, als naar items die zich richten op meer

veeleisende vormen van betrokkenheid, zoals samenwerking tussen buurtbewoners in het organiseren van een buurtfeest. Uit Tabel 5.3 valt dan ook af te lezen dat de gemiddelde scores van de 255 respondenten uit Paddepoel Zuid op de zeven items in het nieuw ontwikkelde meetinstrument oplopen van een waarde van 0.27 tot een waarde van 2.99. In tegenstelling tot de vier stellingen uit de Leefbaarheids- en Veiligheidsenquête, die elk een vergelijkbare mate van sociale cohesie meten, kan op basis van het nieuw ontwikkelde meetinstrument aldus inzicht worden verkregen in zowel hele laagdrempelige – als zeer veeleisende vormen van betrokkenheid bij buurtgenoten. Zodoende krijgen beleidsmakers een gedetailleerder inzicht in hoe het staat met de sociale cohesie in de onderzochte buurten en wijken.

Tabel 5.3 Verdeling gemiddelde scores op de zeven items in het nieuw ontwikkelde meetinstrument voor 'Betrokkenheid bij buurtgenoten', op basis van de steekproef uit Paddepoel Zuid van april 2007 (n = 255)

Vragen in nieuw ontwikkelde meetinstrument voor sociale cohesie	Gemiddelde score Range 0-4
1. Hoe vaak maakte u in het afgelopen half jaar een praatje met iemand uit de buurt?	2.99
2. Als u wat langer weg bent van huis, is er dan iemand in uw buurt die een oogje in het zeil houdt, bijvoorbeeld door op te letten dat er niet ingebroken wordt, door voor uw huisdieren te zorgen of door de planten water te geven?	2.65
3. Als er iets belangrijks gebeurt in de buurt of met een buurtgenoot, is er dan iemand uit uw buurt die u hiervan op de hoogte brengt?	2.11
4. Voelt u zich betrokken bij de mensen die in uw directe buurt wonen?	2.02
5. Als er een droevig moment of een droevige gebeurtenis is in uw leven, is er dan iemand uit de buurt die voor u een steun en toeverlaat is?	1.55
6. Zijn er in deze buurt wel eens buurtfeesten of buurtbarbecues of andere activiteiten waarvoor de hele buurt uitgenodigd is? [ZO JA] Hoe vaak gaat u naar deze feesten, barbecues of activiteiten?	0.94
7. Heeft u in het afgelopen jaar samengewerkt met andere buurtbewoners om iets te organiseren voor de buurt, bijvoorbeeld om een buurtfeest of –activiteit te organiseren of om een buurtkrantje te maken? [ZO JA] Hoe vaak bent u in het afgelopen jaar met deze buurtbewoners bijeengekomen?	0.27

Antwoordcategorieën:

- Vr 1 Eens per jaar of minder vaak (0), Een aantal keren per jaar (1), Een aantal keren per maand (2), Eens per week (3), Een aantal keren per week of vaker (4)
- Vr 2,3,5,6 Bijna nooit (0), Meestal niet (1), Soms wel/niet (2), Meestal wel (3), Bijna altijd (4)
- Vr 4 Bij bijna niemand (0), Bij de meeste mensen niet (1), Bij sommige wel/niet (2), Bij de meeste mensen wel (3), Bij bijna iedereen (4)
- Vr 7 [Niet samengewerkt] (0), Ongeveer eens in het half jaar of minder vaak samengewerkt (1), Ongeveer eens in de drie maanden samengewerkt (2), Ongeveer eens in de twee maanden samengewerkt (3), Ongeveer maandelijks of vaker samengewerkt (4)

5.3.2 Discussie

De schaalanalyses hebben veel handvatten genereerd voor de verdere ontwikkeling van het meetinstrument. In het proces van schaalconstructie zijn om verschillende redenen beslissingen gemaakt om items, die oorspronkelijk waren ontwikkeld om een specifiek kenmerk van betrokkenheid te meten, niet in de definitieve schaal op te nemen. Door te zoeken naar aanvullende items en door de huidige items aan te scherpen kan het

ontwikkelde meetinstrument worden verbeterd. Het is bovendien van belang om in de toekomst de betrouwbaarheid van de ontwikkelde schaal nader vast te stellen in verschillende buurten in Nederland. Het onderzoek naar de betrouwbaarheid van de ontwikkelde schaal is vooralsnog uitgevoerd op basis van data verzameld in wijken in Noord-Nederland. In de toekomst dient verder te worden onderzocht of het meetinstrument op vergelijkbare wijze functioneert in verschillende buurten in Nederland, waaronder buurten in de Randstad en in andere gebieden in Midden- en Zuid-Nederland.

Zoals beschreven wordt de mate van sociale cohesie met behulp van het ontwikkelde meetinstrument afgeleid van het gedrag en de attitudes van individuele buurtbewoners. De sociale cohesie in de buurt wordt daartoe vastgesteld op basis van de gemiddelde score van de respondenten op de zeven items in de ontwikkelde schaal voor ‘Betrokkenheid bij buurtgenoten’. Om tot betrouwbare uitspraken te komen zijn in de constructie van het meetinstrument die items geselecteerd die op individueel niveau dusdanig met elkaar samenhangen dat er kan worden verondersteld dat zij één en dezelfde latente trek meten voor individuen met verschillende achtergrondskennmerken. Dat het meetinstrument betrouwbaar is, betekent echter nog niet per definitie dat het ook mag gelden als een adequate representant van het concept dat het beoogt te meten. De mate waarin de resultaten van het ontwikkelde meetinstrument mogen gelden als een adequate weergave van de mate van betrokkenheid bij buurtgenoten, en op buurtniveau: de mate van sociale cohesie, is een vraag naar de validiteit van het meetinstrument.

De inhoudsvaliditeit van het meetinstrument is in het proces van schaalconstructie gewaarborgd doordat elk van de vooraf gedefinieerde dimensies van sociale cohesie in het meetinstrument tot uiting komt. Om een indruk te krijgen van de constructvaliditeit van het meetinstrument op individueel niveau is in Hoofdstuk drie voor de respondenten uit Paddoel Zuid de relatie onderzocht tussen de individuele scores op het meetinstrument en de ontmoetingsmogelijkheden in de buurt, de motivatie tot investering en de laagdrempeligheid van het contact met buurtgenoten. De resultaten van dit onderzoek bevestigen grotendeels de theoretisch veronderstelde relaties. Om de constructvaliditeit van de schaal op individueel niveau vast te stellen zullen deze relaties in een groter aantal buurten moeten worden onderzocht. Hierbij is aanbevolen om deze relaties te onderzoeken in verschillende buurten, waarbij zowel de individuele kenmerken van bewoners als de kenmerken van de buurt in ogenschouw worden genomen. Daarnaast zal aan de hand van toekomstig onderzoek moeten worden vastgesteld in hoeverre op basis van de ontwikkelde items op *individueel niveau* daadwerkelijk uitspraken kunnen worden gedaan over de sociale cohesie op *buurtniveau*. Daartoe zal voor verschillende buurten de samenhang moeten worden onderzocht tussen de mate van sociale cohesie in de buurt, zoals deze wordt vastgesteld met het ontwikkelde meetinstrument, en een aantal theoretisch gerelateerde variabelen op buurtniveau, zoals de residentiële mobiliteit en de bevolkingsdichtheid.

In Hoofdstuk drie is ten slotte beargumenteerd dat met de uitkomst van het meetinstrument geen sluitend oordeel kan worden gegeven over de wenselijkheid van de waargenomen mate van sociale cohesie. De interpretatie van de score van een buurt op de maat voor sociale cohesie kan niet los worden gezien van de kenmerken van de buurt en haar bewoners. Om inzicht te krijgen in de wenselijkheid van de gemeten sociale cohesie is in Hoofdstuk drie aanbevolen om de uitkomst van het meetinstrument te bespreken met professionals die intensief bij de buurt betrokken zijn, zoals opbouwwerkers of maatschappelijk werkers. Daarnaast is in Hoofdstuk drie aanbevolen om de uitkomst van het meetinstrument te relateren aan contextgegevens over de buurt en aan achtergrondskenners van de buurtbewoners. Momenteel wordt er binnen Decide³⁶ gewerkt aan een instrument voor een bredere buurt- of wijkdiagnose. Voor de diagnose wordt de sociale cohesie gemeten en vervolgens in verband gebracht met relevante bewonerskenmerken en buurt- of wijkkenmerken. Hierbij valt te denken aan het aantal kwetsbare bewoners, de behoefte aan sociale cohesie en gegevens ten aanzien van de veiligheid, integratie en leefbaarheid. Het instrument beoogt een samenhangend beeld te schetsen van de zelfredzaamheid van buurten en/of wijken.

5.4 Het aanjagen van actief burgerschap in dialoog tussen bewoners, professionals en de gemeente

Wanneer de sociale cohesie tussen buurtbewoners laag is, dan vormt dit mogelijk een aanleiding voor lokale overheden om extra inzet te plegen om de zelfredzaamheid en het zelforganiserend vermogen van de buurt te vergroten. Het heeft geleid tot de derde centrale vraagstelling in dit proefschrift, namelijk:

“Hoe kan het actief burgerschap in de buurt, ofwel: de bijdrage van bewoners aan de leefbaarheid in de buurt, worden gestimuleerd?”

Zoals in Hoofdstuk twee is omschreven vergroot ‘joint production’ de gedeelde identiteit tussen individuen. Doordat op basis van deze gedeelde identiteit de normatieve doelframes van individuen worden versterkt, vergroot ‘joint production’ de gevoelens van betrokkenheid tussen individuen en de bereidheid van individuen om te handelen in het gemeenschappelijk belang van de groep. Naarmate de verscheidenheid aan behoeften van bewoners in een buurt toeneemt, komt ‘joint production’ tussen hen echter steeds moeizamer tot stand. Verschillende bewoners hebben verschillende behoeften en belangen die niet altijd makkelijk verenigbaar zijn. Voordat bewoners kunnen samenwerken in het

³⁶ Het onderzoek dat in dit proefschrift is beschreven heeft plaatsgevonden in het kader van een dienstverband met Decide, een onderzoeks- en adviesbureau verbonden aan de afdeling sociologie van de Rijksuniversiteit Groningen (zie www.decide.nl).

creëren van leefbaarheid moeten zij dan ook eerst tot een gedeeld begrip komen van hun gemeenschappelijke belangen.

Zelfs als er samenwerking tussen bewoners tot stand komt, dan is het risico groot dat deze samenwerking na verloop van tijd vanzelf weer inslaapt. Hoewel 'joint production' de normatieve doelframes van bewoners versterkt, is in Hoofdstuk één omschreven dat de hedonische – en de winstdoelframes van individuen a priori sterker zijn dan hun normatieve doelframes. Zonder continue herinnering aan het belang van samenwerking verliest het normatieve doelframe van individuen daardoor vrijwel direct aan kracht. Lindenberg (1998) noemt dit 'frame decay'. Het betekent dat, wanneer de gemeenschappelijke belangen van bewoners niet continu saillant worden gemaakt, de normatieve doelstelling van bewoners om een bijdrage te leveren aan de leefbaarheid in de buurt automatisch naar de achtergrond verschuift om plaats te maken voor meer directe eigenbelangen op de korte - en lange termijn.

Het creëren van leefbaarheid kunnen bewoners vaak ook niet alleen. Zij zijn daarbij voor een belangrijk deel afhankelijk van de professionals en de ambtenaren die werkzaam zijn in – of betrokken zijn bij de wijk. Zo bepaalt de gemeente onder meer op welke voorzieningen een wijk kan rekenen en proberen wijkprofessionals, zoals maatschappelijk werkers, buurtagenten en ouderenconsulenten, met hun dienstverlening het welzijn van (bewoners in) de buurt te vergroten. Bovendien bestaan er grenzen aan de zelfredzaamheid van bewoners. Bewoners beschikken lang niet altijd over de vaardigheden, de middelen en soms ook de bevoegdheden om leefbaarheidsproblemen structureel aan te pakken. De overheid kan dan ook nooit volledig terugvallen op de zelfredzaamheid van buurten en wijken. Er is een vangnet nodig van zorg en ondersteuning door professionals en de gemeente voor al die gevallen waarin de zelfredzaamheid van bewoners te kort schiet.

Uit het bovenstaande kan worden geconcludeerd dat het duurzaam stimuleren van het actief burgerschap in de buurt vraagt om een vorm van 'joint production' door bewoners, professionals en de gemeente die:

1. bewoners in staat stelt om tot een gedeeld begrip te komen van hun gemeenschappelijke doelstellingen in het creëren van leefbaarheid;
2. de 'joint production' van leefbaarheid door bewoners continu aanjaagt, faciliteert en ondersteunt; en die
3. zorg draagt voor een vangnet van professionele zorg- en ondersteuning voor al die gevallen waarin de zelfredzaamheid van bewoners in het vergroten van de leefbaarheid ontoereikend is.

Hoewel samenwerking tussen bewoners, professionals en de gemeente noodzakelijk is om de leefbaarheid in buurten en wijken te vergroten, is deze samenwerking niet vanzelfsprekend. In de praktijk blijken bewoners vaak niet op de hoogte te zijn van het aanbod aan voorzieningen en ondersteuning van professionals en de gemeente. Omgekeerd

hebben professionele instanties en gemeentelijke diensten moeite om goed zicht te krijgen op de aandachtspunten en ondersteuningsvragen die op buurtniveau leven. En ook tussen verschillende professionele instanties en gemeentelijke diensten is samenwerking geen vanzelfsprekendheid. In Hoofdstuk vier zijn daarom de randvoorwaarden gedefinieerd voor een proces van 'joint production' tussen bewoners, professionals en de gemeente aan de hand waarvan de 'joint production' van leefbaarheid door bewoners continu kan worden aangejaagd. Op basis van deze randvoorwaarden is een dialoogmethode ontwikkeld, als theoriegestuurde interventiemethode. De dialoogmethode is erop gericht om bij bewoners, professionals en de gemeente het besef te creëren dat het tot stand brengen van leefbaarheid alleen mogelijk is wanneer zij daar in samenwerking elk een bijdrage aan leveren. De dialoogmethode biedt daarbij handvatten om de bijdrage van de drie partijen aan het vergroten van de leefbaarheid systematisch op elkaar af te stemmen om zodoende tot een gezamenlijke aanpak van leefbaarheidsproblemen te komen. Hierin bestaat veel aandacht voor de procesmatige voorwaarden voor een succesvolle samenwerking, waaronder:

Het creëren van de eventueel benodigde omslag bij enerzijds de gemeente en professionele instanties en anderzijds bij bewoners, van aanbieders en klanten naar co-producenten van leefbaarheid.

Zoals beargumenteerd schiet vraagsturing tekort wanneer het gaat om doelstellingen, zoals de aanpak van leefbaarheidsproblemen, die alleen in samenwerking met burgers kunnen worden verwezenlijkt. In tegenstelling tot de principes van vraagsturing dient in de aanpak van leefbaarheidsproblemen dan ook de samenwerking tussen bewoners, professionals en de gemeente centraal te staan. Daartoe is de ontwikkelde dialoogmethode opgebouwd uit een continu kringproces van beleidsvorming, beleidsuitvoering en beleidsevaluatie. De dialoogmethode gaat uit van een gedeelde verantwoordelijkheid van bewoners, professionals en de gemeente in elk van de drie onderdelen van het kringproces. Dit betekent niet dat bewoners, professionals en de gemeente aan de aanpak van alle aandachtspunten op het gebied van leefbaarheid een gelijke bijdrage kunnen - of moeten leveren. Uitgaande van hun mogelijkheden en beperkingen wordt er gezocht naar balans en synergie tussen de verantwoordelijkheden en de activiteiten van de drie partijen.

Het creëren van commitment en ruimte binnen de gemeente en professionele instanties voor samenwerking met bewoners. Om in samenwerking met bewoners de leefbaarheid in de buurt te vergroten moet er binnen de gemeente en de betrokken professionele instanties voldoende ruimte bestaan voor beleidsplannen die in samenwerking met bewoners worden ontwikkeld en uitgevoerd. Voorafgaand aan het dialoogproces wordt daarom onderzocht of er binnen de gemeente en binnen de betrokken professionele instanties voldoende commitment bestaat ten aanzien van de uitkomsten van het dialoogproces. Alleen wanneer dit commitment aanwezig is, wordt gestart met de dialoogmethode. Om ruimte voor

samenwerking te creëren is het daarnaast van belang dat alle betrokken deelnemers er op kunnen vertrouwen dat hun inbreng wordt meegenomen in een rechtvaardig beleidsvormingsproces. Om de zogenoemde ‘procedurele rechtvaardigheid’ van het dialoogproces te bewaken wordt het dialoogproces, in tegenstelling tot vele bestaande participatieprogramma’s, geleid door een inhoudelijk onafhankelijke procesbegeleider.

Het zoeken naar aansluiting bij de directe leefwereld van bewoners, waarbij de verschillende behoeften en belangen van bewoners op het gebied van leefbaarheid op elkaar worden afgestemd.

In het vaststellen van de aandachtspunten op het gebied van leefbaarheid gaat de dialoogmethode uit van de directe leefwereld van bewoners. Ten aanzien van de directe leefomgeving beschikken bewoners, professionals en de gemeente namelijk over gelijkwaardige, zij het verschillende, kennis en expertise. Bovendien is dit het gebied waarin de gedeelde verantwoordelijkheid tussen bewoners, professionals en de gemeente in het creëren van leefbaarheid het meest duidelijk naar voren komt. Samen met bewoners worden de aandachtspunten op het gebied van leefbaarheid vastgesteld. Om de behoeften en belangen van verschillende bewoners in het dialoogproces mee te nemen wordt hiertoe een panel samengesteld bestaande uit bewoners met verschillende achtergrondskennmerken, het bewonerspanel. Het dialoogproces beoogt de behoeften en belangen van bewoners op het gebied van leefbaarheid op elkaar af te stemmen, zodat er onder bewoners een gedeeld begrip ontstaat van hun gemeenschappelijke belangen. Waar mogelijk probeert de ontwikkelde dialoogmethode daartoe de bereidheid om naar elkaar te luisteren te vergroten. Zo is reeds gewezen op het belang van een onafhankelijke procesbegeleider die de procedurele rechtvaardigheid van het dialoogproces bewaakt. In aanvulling hierop is in de ontwikkelde dialoogmethode gezocht naar een vorm van besluitvorming die open discussie ten aanzien van conflicterende belangen aanmoedigt maar die elk van de betrokken deelnemers tegelijkertijd stimuleert om een continue afweging te maken tussen het eigenbelang en het gemeenschappelijke belang van de groep. Uitgaande van de ‘joint production’ van leefbaarheid door bewoners, professionals en de gemeente ligt in het verkennen van de behoeften van bewoners de nadruk niet zozeer op de *vraag* van bewoners, maar veeleer op hun *ondersteuningsvraag*. Samen met bewoners wordt nagegaan op welke wijze zij zelf kunnen bijdragen aan de aanpak van de gesignaleerde aandachtspunten. Vervolgens wordt met hen vastgesteld welke hulp en ondersteuning zij nodig hebben van professionele instanties en van de gemeente.

Het zoeken naar afstemming tussen de mogelijkheden en beperkingen van bewoners, professionals en de gemeente in de aanpak van de gesignaleerde leefbaarheidsproblemen. Om in samenwerking de leefbaarheid te vergroten moet het eigen initiatief en de ondersteuningsvraag van bewoners worden afgestemd op de mogelijkheden en

beperkingen van de professionele instanties en de gemeentelijke diensten die betrokken zijn bij de wijk. In de ontwikkelde dialoogmethode wordt daartoe eerst onderzocht hoe de betrokken professionele instanties en gemeentelijke diensten op integrale wijze kunnen inspelen op de ondersteuningsvraag van bewoners. Hiervoor wordt een panel samengesteld van professionals en gemeenteambtenaren op het gebied van wonen, welzijn en zorg die werkzaam zijn in – of betrokken zijn bij de wijk, het zogenoemde *professionalpanel*. Samen werken de professionals en de gemeenteambtenaren, in reactie op de ondersteuningsvraag van bewoners, aan een stapsgewijze integratie van hun ondersteuningsaanbod. Waar nog geen activiteiten plaatsvinden wordt vastgesteld welke activiteiten wenselijk en mogelijk zijn. Waar al passende activiteiten bestaan ligt de nadruk op het verbinden van - en het voortbouwen op bestaande activiteiten zodat deze elkaar versterken. Het integrale ondersteuningsaanbod van het professionalpanel wordt vervolgens, tijdens een aantal gezamenlijke bijeenkomsten van het bewonerspanel en het professionalpanel, afgestemd op het eigen initiatief van bewoners. Door te zoeken naar samenhang, synergie en duurzaamheid tussen de activiteiten van elk van de partijen kunnen deze elkaar versterken. Samen formuleren bewoners, professionals en de gemeente een toekomstplan, waarin de bijdrage van elk van de partijen aan de aanpak van de geformuleerde aandachtspunten staat omschreven. Hoe beter de mogelijkheden en beperkingen van bewoners, professionals en de gemeente ten aanzien van de aanpak van de gesignaleerde aandachtspunten op elkaar worden afgestemd, des te realistischer dit toekomstplan zal zijn. Dit komt de uitvoerbaarheid van het plan en daarmee het succes van het dialoogproces ten goede.

Het creëren van duurzaamheid in de samenwerking tussen bewoners, professionals en de gemeente waardoor anticiperen in plaats van reageren op alledaagse leefbaarheidsproblemen mogelijk wordt. Door de kennis en mogelijkheden van de drie partijen in elk van de fasen van het dialoogproces optimaal te benutten kan vroegtijdig worden ingespeeld op de continue dynamiek van leefbaarheid. Om tot een centraal sturend mechanisme te komen en onnodige herhaling van overleggen te voorkomen wordt er naar afstemming gezocht tussen de gecreëerde dialoogstructuur en reeds bestaande overlegstructuren. Daarnaast is het van belang om het samenwerkingsverband van bewoners, professionals en de gemeente eens in de zoveel tijd ‘op te schudden’. Naast de formeel gecreëerde samenwerkingsstructuur ontstaan na verloop van tijd namelijk informele interactiepatronen tussen individuen. Deze interactiepatronen kunnen het dialoogproces versterken, bijvoorbeeld door de ontwikkeling van vertrouwen tussen de verschillende betrokkenen. Tegelijkertijd kunnen de interactiepatronen het dialoogproces ook beperken. Zo bepalen deze patronen onder meer naar wie er wel en naar wie er niet wordt geluisterd, wie elkaar steunen in een discussie en wie er wel of niet het woord neemt. Door ten minste eens in de twee jaar (een aantal) nieuwe deelnemers te werven voor het bewonerspanel,

door de gedefinieerde belangengroepen en de wijkagenda van tijd tot tijd te valideren of door wisselingen aan te brengen in de samenstelling van werkgroepen kan de invloed van negatieve interactiepatronen worden beperkt en wordt de duurzaamheid van het dialoogproces vergroot.

De ontwikkelde dialoogmethode is in Hoofdstuk vier geïllustreerd aan de hand van een eerste praktijkervaring met de dialoogmethode in een wijk in Groningen in 2006.

5.4.1 Wetenschappelijke - en praktische implicaties

In de afgelopen decennia hebben vele wetenschappers zich gericht op burgerparticipatie in de publieke beleidsvorming. In de literatuur worden verschillende doelen van burgerparticipatie in beleidsvorming naar voren gebracht, zoals het creëren van meer draagvlak voor beleidsplannen om de implementatie en de slaagkans van het beleid te vergroten, het integreren van de kennis en ervaring van burgers in de publieke beleidsvorming waardoor kwalitatief betere beleidsplannen kunnen worden geformuleerd en het versterken van het onderlinge vertrouwen tussen burgers en de overheid. Tegelijkertijd worden er in de literatuur verschillende vormen van burgerparticipatie in beleidsvorming besproken, zoals inspraakavonden, referenda, burgerinitiatieven en burgerpanels. Wat in de bestaande literatuur niet altijd even duidelijk naar voren komt is dat de effectiviteit van de gekozen vorm van burgerparticipatie zeer waarschijnlijk afhangt van de beoogde doelstelling. Zo vraagt het integreren van de kennis en ervaring van burgers in de publieke beleidsvorming wellicht om andere vormen van burgerparticipatie dan het vergroten van het draagvlak voor beleidsplannen.

In aanvulling op de bestaande literatuur staat in het huidige onderzoek de verbinding tussen de doelstelling van burgerparticipatie in beleidsvorming, in dit geval: het bevorderen van actief burgerschap in de buurt, en de vorm van burgerparticipatie centraal. Uitgaande van de mechanismen die ten grondslag liggen aan de totstandkoming van actief burgerschap is een dialoogmethode ontwikkeld om de samenwerking tussen bewoners, professionals en de gemeente in de aanpak van leefbaarheidsproblemen in de buurt te versterken. Hierbij is benadrukt dat het vergroten van het actief burgerschap in de buurt niet alleen vraagt om burgerparticipatie in beleidsvorming, maar ook om participatie in de uitvoering en de evaluatie van dit beleid. De ontwikkelde dialoogmethode richt zich op de gedeelde verantwoordelijkheid van bewoners, professionals en de gemeente in elk van de drie processen van beleidsvorming, beleidsuitvoering en beleidsevaluatie. Burgerparticipatie in beleidsvorming wordt hierbij opgevat als de eerste stap in het mobiliseren van het eigen initiatief van bewoners, door hen bewust te maken van hun onderlinge afhankelijkheid in het creëren van een prettige leefomgeving en door de mogelijkheden en beperkingen van bewoners, professionals en de gemeente in de aanpak van leefbaarheidsproblemen in de buurt op systematische wijze op elkaar af te stemmen.

In de praktijk bestaan verschillende methoden met als doel om het actief burgerschap in de buurt te bevorderen. Zo stellen actieve bewoners in het programma ‘Mensen Maken de Stad’ samen een straatagenda op. In de straatagenda staan afspraken beschreven over hoe bewoners samen de leefbaarheid in hun buurt kunnen verbeteren. Het programma is een samenvoeging van de programma’s ‘Opzoomeren’ en ‘Stadsetiquette’ waarmee onder andere in Rotterdam veel ervaring is opgedaan. Een andere methode om het actief burgerschap in de buurt te bevorderen is de Asset Based Community Development (ABCD)-benadering. In deze, van oorsprong Amerikaanse, methode worden de talenten en vaardigheden van bewoners in kaart gebracht en gemobiliseerd aan de hand van verschillende werkgroepen. Naast ‘Mensen Maken de Stad’ en de ABCD-benadering is ook de Deventer Wijkaanpak een bekende methode. In de Deventer Wijkaanpak bepalen bewoners zelf welke maatregelen of plannen er worden uitgevoerd om de leefbaarheid in de wijk te verbeteren. Via de Deventer Wijkaanpak wordt de ideevorming van bewoners en ook de uitvoering van deze ideeën gestroomlijnd.

Wat opvalt in de bestaande methoden is dat hierin ofwel de vraag van bewoners ofwel hun zelfredzaamheid centraal staat. De ontwikkelde dialoogmethode gaat daarentegen uit van de gedeelde verantwoordelijkheid van bewoners, professionals en de gemeente in het creëren van leefbare buurten en wijken en is gericht op het tot stand brengen van ‘joint production’ van leefbaarheid door de drie partijen. Daartoe zoekt het dialoogproces naar afstemming: enerzijds afstemming tussen de behoeften van verschillende bewoners en anderzijds afstemming tussen de mogelijkheden en beperkingen van bewoners, professionals en de gemeente in de aanpak van de gedefinieerde leefbaarheidsproblemen.

5.4.1.1 Het afstemmen van de behoeften van verschillende bewoners

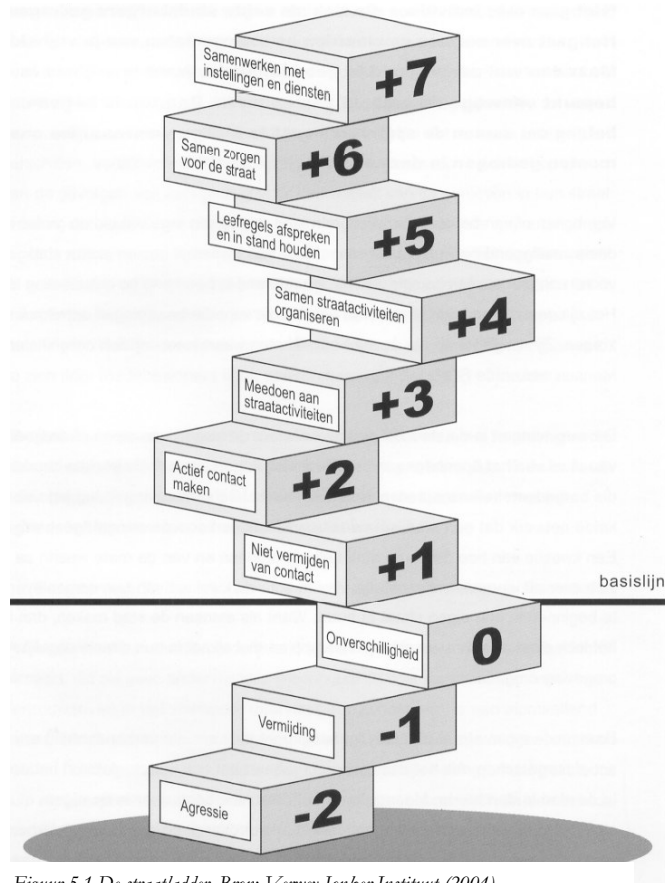
Net als de ontwikkelde dialoogmethode zoeken de bestaande methoden naar aansluiting bij de behoeften en capaciteiten van bewoners in het verbeteren van de leefbaarheid in hun buurt. De bestaande methoden stuiten daarbij echter op één van de meest bekende problemen in het vormgeven van burgerparticipatieprocessen, namelijk: de zorg voor een representatieve weergave van de behoeften en ideeën van bewoners. Hoewel het streven naar representativiteit in elk van de bestaande methoden wordt genoemd als een belangrijk aandachtspunt, wordt in geen van de bestaande methoden beschreven hoe deze in de praktijk tot stand komt. De bestaande methoden baseren zich dan ook veelal op de behoeften die min of meer ‘spontaan’ ter tafel komen. Zo geven bewoners in de Deventer Wijkaanpak aan de hand van een wensen- en ideeënformulier aan welke wensen en ideeën zij hebben voor de verbeteringen in hun buurt. De ontwikkelde dialoogmethode gaat daarentegen actief op zoek naar de behoeften en ideeën van verschillende bewonersgroepen. Daartoe wordt een bewonerspanel samengesteld bestaande uit bewoners met verschillende achtergrondkenmerken. Daar waar de straatagenda in het programma ‘Mensen Maken de Stad’ wordt vastgesteld wanneer ten minste eenderde van de

huishoudens door het zetten van een handtekening verklaart met de inhoud in te stemmen, richt de ontwikkelde dialoogmethode zich op het creëren van afstemming tussen de behoeften van verschillende bewonersgroepen in het licht van het gemeenschappelijke belang van een leefbare buurt.

5.4.1.2 Het afstemmen van de mogelijkheden en beperkingen van bewoners, professionals en de gemeente in de aanpak van leefbaarheidsproblemen

Evenals de ontwikkelde dialoogmethode gaan de bestaande methoden ervan uit dat professionals en de gemeente de samenwerking tussen bewoners kunnen versterken door het creëren van de juiste randvoorwaarden. De bestaande methoden richten zich hierbij echter relatief eenzijdig op het faciliteren van het eigen initiatief van bewoners. Zoals in de Deventer Wijkaanpak wordt beargumenteerd: “Wijkaanpak is een proces vóór en dóór bewoners” (Gemeente Deventer, 2005, p. 11). De professionals en de gemeente worden nadrukkelijk gepositioneerd als ondersteuners van het eigen initiatief van bewoners. Zij zijn hieraan zelfs ‘dienstbaar’, zo beschrijven het Verwey-Jonker Instituut en het NIZW (2001, p. 4) in hun evaluatie van het ABCD-programma:

“Er wordt uitdrukkelijk vertrokken vanuit de positieve en sterke kanten of kwaliteiten van de wijken en (individuele) bewoners. En (buurt)bewoners hebben het primaat bij beleidsontwikkeling en uitvoering in hun buurt. Andere partijen, zowel de aanbieders als de gemeentelijke overheid zijn hieraan nadrukkelijk dienstbaar”. Ook in het programma ‘Mensen Maken de Stad’ komt de samenwerking met instellingen en diensten pas als zevende stap op de weg naar actief burgerschap naar voren (zie Figuur 5.1). Door

Figuur 5.1 De straatladder. Bron: Verwey-Jonker Instituut (2004)

uit te gaan van de eigen ideeën en oplossingen van bewoners, kan hun actief burgerschap van onderop ontwikkelen, zo wordt beargumenteerd. Zoals in de beschrijving van de ABCD-benadering staat: “de nadruk moet liggen op de eigen actie, verantwoordelijkheid en controle van en door de wijkbewoners. Alleen zo kan het proces echt van onderop en onder controle van de bewoners zelf verlopen en nemen bewoners zelf de verantwoordelijkheid voor het proces” (Verwey-Jonker Instituut, 2001, p. 33).

Het eigen initiatief van bewoners neemt ook in de ontwikkelde dialoogmethode een belangrijke plaats in. De dialoogmethode gaat er echter vanuit dat het creëren van leefbaarheid om afstemming vraagt tussen de activiteiten en doelen van bewoners, professionals en de gemeente, simpelweg omdat de drie partijen in het creëren van leefbaarheid onderling van elkaar afhankelijk zijn. Wanneer er geen afstemming plaatsvindt tussen de activiteiten van bewoners, professionals en de gemeente, dan kunnen zij elkaar tegenwerken. Zo staat in de evaluatie van de Deventer Wijkaanpak geschreven: “De meeste professionals vinden dat als zij worden ingeschakeld voor de Wijkaanpak, het eigenlijk altijd gaat om een reële vraag. Zij vinden het ook inspirerend om bewoners ideeën te laten aandragen. Toch vindt de overgrote meerderheid dat het uitvoeren van ideeën van bewoners gemakkelijker gezegd is, dan gedaan. Sommige ideeën van bewoners kunnen niet worden uitgevoerd omdat ze strijdig zijn met het beleid, of zijn praktisch of financieel niet haalbaar” (Attema en Van de Wetering, 2006, p. 3).

Alleen wanneer de doelen en activiteiten van bewoners, professionals en de gemeente op elkaar worden afgestemd verandert vraagsturing, dat wil zeggen: het eenzijdig inspelen op de behoeften van bewoners, in daadwerkelijke co-productie. Een te eenzijdige focus op het ondersteunen van het eigen initiatief van bewoners gaat bovendien voorbij aan het idee dat het duurzaam ondersteunen van het eigen initiatief van bewoners samenwerking vereist tussen professionals en gemeentebambtenaren in het vormgeven van een integraal ondersteuningsaanbod. De ondersteuningsvraag van bewoners is immers niet per definitie in te delen in bestaande beleidsterreinen. In de ontwikkelde dialoogmethode is samenwerking tussen bewoners, professionals en de gemeente daarom niet gepositioneerd als laatste stap (zie Figuur 5.1), maar als de *eerste voorwaarde* om de zelfredzaamheid van bewoners te vergroten. Hoewel in de Deventer Wijkaanpak een wijkteam wordt gevormd waarin verschillende professionele instanties samenwerken, komt de noodzaak tot samenwerking tussen professionals in het programma ‘Mensen Maken de Stad’ en in de ABCD-benadering niet terug.

5.4.2 Discussie

De ervaringen uit de bestaande methoden kunnen de ontwikkelde dialoogmethode ook versterken. Zo maken bewoners in de ABCD-benadering een wijkkaart waarin de formele - en informele verbanden van bewoners zo goed mogelijk in beeld worden gebracht. Dit

aspect zou de ontwikkelde dialoogmethode kunnen verrijken. Voorafgaand aan het werven van bewoners voor de uitvoering van het opgestelde toekomstplan zouden bijvoorbeeld, samen met het bewonerspanel, de netwerken van bewoners in beeld kunnen worden gebracht. Zoals het Verwey-Jonker Instituut en het NIZW (2001, p. 35) zeer terecht beargumenteren bestaan er in een buurt of wijk vaak veel meer verbanden van burgers dan traditioneel worden onderkend: “ook hondenbezitters, pleinvoetballers en kaartclubs zijn van belang” (zie ook Hoofdstuk vier, paragraaf 4.4.1). Bovendien wordt in de huidige dialoogmethode nog geen expliciete aandacht besteed aan de communicatie van de resultaten van het dialoogproces naar de bewoners die niet deelnemen aan het bewonerspanel. Evenals in de Deventer Wijkaanpak zou een vast katern kunnen worden opgenomen in de wijkkrant waarin de opzet, de voortgang en de resultaten van het dialoogproces worden toegelicht aan de bewoners die (nog) niet rechtstreeks bij het dialoogproces betrokken zijn. Door de opzet van de dialoogmethode breder te communiceren en successen te delen kan de betrokkenheid van bewoners bij het dialoogproces, als toeschouwer of als deelnemer, worden vergroot.

Ondanks de mogelijke meerwaarde van de ontwikkelde dialoogmethode, is deze niet per definitie op elke wijk toepasbaar. Een succesvolle toepassing van de dialoogmethode stelt ten minste een tweetal eisen aan een buurt of wijk. In de eerste plaats vereist de dialoogmethode dat er een bepaalde bereidheid tot samenwerking bij bewoners bestaat. Zoals in Hoofdstuk vier is omschreven dient in die wijken waar de relatie tussen bewoners wordt gekenmerkt door afstandelijkheid en wellicht door agressie, de nadruk te liggen op het stimuleren en het aanjagen van laagdrempelige activiteiten op straat- en buurniveau. Zodoende kan bij bewoners de bereidheid tot samenwerking worden vergroot, wat de vruchtbaarheid van een (later) dialoogproces ten goede komt. Dit komt overeen met het idee van de ‘basislijn’ in het programma ‘Mensen Maken de Stad’ (zie Figuur 5.1). Naast een zekere bereidheid tot samenwerking veronderstelt de dialoogmethode een erkenning van de democratische normen en waarden door bewoners. Hoewel deze voorwaarde in eerste instantie vanzelfsprekend lijkt, wordt het belang hiervan al snel duidelijk wanneer we onze blik werpen op bepaalde wijken in grote steden zoals Amsterdam, waar zo’n tachtig procent van de bevolking van allochtone afkomst is. Naarmate de democratische cultuur in deze groep bewoners zwakker is, beperkt het mogelijk het succes van de beschreven dialoogmethode. Het is belangrijk om goed te realiseren dat veel van de aspecten van de dialoogmethode, zoals het belang van procedurele rechtvaardigheid, de wijze van besluitvorming, en wellicht überhaupt het idee van een dialoog tussen bewoners, professionals en de gemeente sterk cultuurbepaald zijn.

5.5 Tot slot

In dit proefschrift is beargumenteerd dat ‘de buurt’, vanwege de onderlinge afhankelijkheden tussen bewoners, een belangrijk aangrijpingspunt vormt om actief burgerschap te bevorderen. Bovendien is beschreven dat het gemeenschappelijke belang van een leefbare buurt mogelijkheden biedt om zwakke vormen van solidariteit te stimuleren tussen bewoners met verschillende achtergrondkenmerken. Dit betekent niet dat wetenschappers en beleidsmakers zich blind moeten staren op de rol van de buurt in het stimuleren van actief burgerschap. Naast de buurt vormen ook opleiding en werk belangrijke kaders om attitudes van actief burgerschap nieuw leven in te blazen en om de intergratie tussen verschillende bevolkingsgroepen te stimuleren (zie o.a. Veldboer, Duyvendak & Bouw, 2007). Het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap heeft vanaf 1 februari 2006 scholen in het primair en voortgezet onderwijs zelfs de verplichting opgelegd om in hun onderwijs aandacht te besteden aan actief burgerschap en sociale integratie. Burgerschapsvorming wordt hierbij niet gezien als een apart vak, maar als een vanzelfsprekend onderdeel van verschillende vakken (zie Ministerie OCW, 2006).

Het succes van de pogingen om actief burgerschap in de buurt te stimuleren zal mede worden beïnvloed door een succesvolle vormgeving van de relatie tussen burgers en publieke dienstverleners in andere delen van de samenleving. De overheid heeft hierbij enerzijds als taak om de institutionele voorwaarden te creëren voor een (betere) balans tussen de overheidsbijdrage en de bijdragen van burgers aan de zorg voor publieke belangen. In dit kader valt te denken aan het ondersteunen van mantelzorgers en het optimaliseren van het beleid rondom ouderschaps- en zorgverloven. Anderzijds gaat het om het handhaven van de normen en waarden die van groot belang zijn om de zorg voor publieke belangen ook in de toekomst te kunnen waarborgen. Hierbij kan onder meer worden gedacht aan de aanpak van het geweld tegen politie- en ambulancepersoneel en massale vormen van vandalisme, zoals tijdens de afgelopen jaarwisseling. Door lokale en nationale benaderingen van burgerschap op elkaar af te stemmen kan het actief burgerschap in de samenleving zo effectief mogelijk worden gestimuleerd.

Bijlage I

Vergelijking steekproeven

Tabel 1 toont de absolute en de percentuele verdeling van de respondenten in de steekproeven uit Paddepoel Zuid evenals de daadwerkelijke verdelingen in de wijk op basis van sekse, leeftijd en het gegeven of de respondent in Nederland is geboren of niet. Zoals Tabel 1 laat zien zijn de steekproeven uit Paddepoel Zuid goed met elkaar vergelijkbaar wat betreft de verdeling van sekse, leeftijd en het gegeven of de respondent al dan niet in Nederland is geboren. In de steekproef uit 2006 zitten, in vergelijking met de steekproef uit 2007, relatief iets meer mannen die in Nederland zijn geboren in de leeftijd van 18 tot en met 30 jaar (10,6% versus 8,2%). Bovendien zitten in de steekproef uit 2006, in vergelijking met de steekproef uit 2007, iets meer vrouwen die in Nederland zijn geboren ouder dan 55 jaar (18,1% versus 15,3%). In de steekproef uit 2007 zitten daarentegen relatief meer vrouwen die niet in Nederland geboren zijn in de leeftijd van 31 tot en met 55 jaar dan in de steekproef uit 2006 (9,4% versus 7,5% in 2006). De verschillen zijn desalniettemin erg klein.

De steekproeven komen goed overeen met de relevante kenmerken van de gehele populatie in Paddepoel Zuid in 2006 en 2007. In beide steekproeven zijn desondanks een aantal vergelijkbare afwijkingen waar te nemen ten aanzien van de werkelijke verdeling in de wijk. Het aantal mannelijke respondenten dat in Nederland is geboren en ouder is dan 56 jaar is met een percentage van 17,7% in de steekproef uit 2006 en 17,3% in de steekproef uit 2007 relatief oververtegenwoordigd ten aanzien van het werkelijke percentage in de wijk (respectievelijk 11,5% en 12,2%). In de groep mannelijke respondenten die niet in Nederland is geboren zijn de respondenten in de leeftijdscategorie 31 tot en met 55 jaar met een percentage van 3,1 % in de steekproef uit 2006 en 3,9% in de steekproef uit 2007 licht ondervertegenwoordigd ten aanzien van het werkelijke percentage in de wijk (respectievelijk 6,5% en 6,1%). Ten slotte valt op dat in beide steekproeven in de groep vrouwen die niet in Nederland is geboren de bewoners in de leeftijd van 18 tot en met 30 jaar licht zijn ondervertegenwoordigd (1,0% versus 2,9% in 2006 en 1,6% versus 2,8% in 2007). Wederom zijn de afwijkingen erg klein.

Table 1 Absolute en percentage verdeling van de respondenten in de steekproef uit Paddepoel Zuid van 2006 en 2007 op basis van de seks van de respondent, het gegeven of hij of zij in Nederland geboren is en zijn of haar leeftijd. (* Bron: Gemeente Groeningen, Dienst Informatie en Administratie)

	Mannen						Vrouwen					
	In Nederland geboren			Niet in Nederland geboren			In Nederland geboren			Niet in Nederland geboren		
	18-30	31-55	≥ 56	18-30	31-55	≥ 56	18-30	31-55	≥ 56	18-30	31-55	≥ 56
Paddepoel Zuid per 1 april '06*	273 (10,9%)	312 (12,5%)	287 (11,5%)	97 (3,9%)	163 (6,5%)	50 (2,0%)	237 (9,5%)	347 (13,9%)	428 (17,2%)	72 (2,9%)	165 (6,6%)	64 (2,6%)
Steekproef PP Zuid april '06 (n=293)	31 (10,6%)	34 (11,6%)	52 (17,7%)	10 (3,4%)	9 (3,1%)	8 (2,7%)	25 (8,5%)	39 (13,3%)	53 (18,1%)	3 (1,0%)	22 (7,5%)	7 (2,4%)
Paddepoel Zuid per 1 april '07*	253 (10,3%)	319 (12,9%)	300 (12,2%)	83 (3,4%)	151 (6,1%)	56 (2,3%)	234 (9,5%)	339 (13,8%)	421 (17,1%)	70 (2,8%)	170 (6,9%)	69 (2,8%)
Steekproef PP Zuid april '07 (n=255)	21 (8,2%)	30 (11,8%)	44 (17,3%)	9 (3,5%)	10 (3,9%)	7 (2,7%)	25 (9,8%)	35 (13,7%)	39 (15,3%)	4 (1,6%)	24 (9,4%)	5 (2,0%)

VERGELIJKING STEEKPROEVEN

In 2006 bestond 91,8% van de woningen in de wijk Paddepoel Zuid uit huurhuizen. In 2007 was dit 78,2%³⁷. De steekproeven uit Paddepoel Zuid van 2006 en 2007 bevatten respectievelijk 80,5% en 76,5% huurders.

Omdat de elf onderzochte buurten in Noord-Nederland elk een zeer klein schaalniveau kennen (de buurten bestaan uit 59 tot 378 adressen) zijn voor deze buurten geen gegevens beschikbaar ten aanzien van de werkelijke verdeling wat betreft de achtergrondkenmerken van de bewoners. Gezien het kleine aantal allochtone bewoners in de onderzochte dorpen en steden in Noord-Nederland (in de elf dorpen/steden wonen gemiddeld 4,1% allochtonen ($n = 11$, $SD = 1,5$), Bron: CBS, 2006) is in de bevraging van de elf buurten bovendien niet nagegaan of de respondent al dan niet in Nederland is geboren. Tabel 2 toont dan ook de absolute en percentuele verdeling van de respondenten in de steekproef uit de elf buurten in Noord-Nederland op basis van de sekse en de leeftijd van de respondenten. Om de drie steekproeven met elkaar te kunnen vergelijken worden deze verdelingen in Tabel 2 afgezet tegen dezelfde verdelingen in de steekproeven uit Paddepoel Zuid van 2006 en 2007.

	Mannen			Vrouwen		
	18-30	31-55	≥ 56	18-30	31-55	≥ 56
Steekproef elf buurten Noord-Ned. (n = 465)	19 (4,1%)	137 (29,5%)	64 (13,8%)	18 (3,9%)	172 (37,0%)	55 (11,8%)
Steekproef PP Zuid april '06 (n=293)	41 (13,9%)	43 (14,7%)	60 (20,5%)	28 (9,6%)	61 (20,8%)	60 (20,5%)
Steekproef PP Zuid april '07 (n=255)	30 (11,8%)	40 (15,7%)	51 (20,0%)	29 (11,4%)	59 (23,1%)	44 (17,3%)

Tabel 2. Absolute en percentuele verdeling van de respondenten in de steekproef uit de elf buurten in Noord-Nederland op basis van de sekse en de leeftijd van de respondenten.

Zoals uit Tabel 2 valt op te maken zitten in de steekproef uit de elf buurten in Noord-Nederland bijna twee keer zoveel mannen en vrouwen in de leeftijdscategorie 31-55 jaar. De steekproef uit de elf buurten in Noord-Nederland kent tegelijkertijd ongeveer de helft minder mannen en vrouwen in de leeftijd van 18 tot en met 30 jaar en ouder dan 56 jaar. In de steekproef uit Noord-Nederland woonde 7,4% in een huurhuis, in vergelijking met 80,5% in de steekproef uit Paddepoel Zuid van 2006 en 76,5% huurders in de steekproef uit Paddepoel Zuid van 2007.

³⁷ Peilingsdatum respectievelijk 1 januari 2006 en 1 januari 2007. NB De daling van het percentage huurhuizen in 2007 wordt veroorzaakt door de sloop van huurwoningen en de aanbouw van nieuwe koopwoningen in de wijk in 2006.

Bijlage II

Vragenlijst meting Sociale Cohesie in de buurt Paddepoel Zuid, april 2006

ENQUÊTEUR:

NOTEER LETTERS VAN POSTCODE RESPONDENT

NOTEER INTERVIEWCODE

NOTEER SOORT INTERVIEW (TEL = TELEFONISCH, LOK = OP LOKATIE)

NOTEER DATUM

NOTEER BEGINTIJD TUSSEN 0000 EN 2359

Dit onderzoek gaat over de onderlinge betrokkenheid in de buurt waarin u woont. In deze vragenlijst worden onder andere vragen gesteld over hoeveel mensen u kent in uw buurt, of u zich prettig voelt in uw buurt en of u wel eens iets leuks doet met uw buurtgenoten. Iedereen verstaat iets anders onder zijn of haar buurt. Voor de ene persoon bestaat de buurt uit de woningen om zijn of haar huis heen, voor een andere persoon bestaat de buurt uit de straat waarin hij of zij woont en voor nog weer een ander bestaat de buurt uit een aantal straten om zijn of haar huis heen. U heeft waarschijnlijk ook een idee van wat uw buurt is.

1. Wat verstaat u onder uw buurt? INTERVIEWER: LEES BIJ DEZE VRAAG DE ANTWOORDCATEGORIEEN NIET VOOR MAAR NOTEER DE JUISTE ANTWOORDCATEGORIE OP BASIS VAN HET ANTWOORD VAN DE RESPONDENT. ALS HET ANTWOORD VAN DE RESPONDENT NIET DUIDELIJK IS, DAN DOORVRAGEN! NB HET GAAT OM DE BUURT WAARIN DE RESPONDENT WOONT.
- De aangrenzende huizen of woningen om mij heen
 - Mijn straat
 - Mijn flat
 - Een aantal straten om mijn woning heen
 - De wijk, namelijk _____
 - Anders, namelijk _____

De volgende vragen gaan over dit gebied dat u als uw buurt beschouwt.

2. Voelt u zich thuis in uw buurt?
- Heel erg thuis
 - Best wel thuis
 - Niet echt thuis
 - Helemaal niet thuis
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

3. Voelt u zich op uw gemak in uw buurt?
- Heel erg op mijn gemak
 - Best wel op mijn gemak
 - Niet echt op mijn gemak
 - Helemaal niet op mijn gemak
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
4. Vertrouwt u de mensen die in uw buurt wonen?
- De meeste mensen wel
 - Sommige wel, sommige niet
 - De meeste mensen niet/ een enkeling wel
 - Geen van de mensen
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
5. Hoeveel familieleden of schoonfamilieleden van u wonen in uw buurt? ENQUÊTEUR NOTEER AANTAL. LET OP: HET GAAT OM DE BUURT ZOALS GEDEFINIEERD IN VRAAG 1, NIET OM 'IN DE BUURT' IN MEER ALGEMENE ZIN.
6. Hoeveel goede vrienden van u wonen in uw buurt? ENQUÊTEUR NOTEER AANTAL. LET OP: HET GAAT OM DE BUURT ZOALS GEDEFINIEERD IN VRAAG 1, NIET OM 'IN DE BUURT' IN MEER ALGEMENE ZIN.

De volgende vragen gaan over uw directe buurtgenoten, dat wil zeggen de buurtgenoten die in uw straat of flat wonen.

7. Als u in uw buurt iemand ontmoet, weet u dan of hij of zij in uw straat of flat woont?
- Meestal wel
 - Soms wel, soms niet
 - Meestal niet
 - Nooit
 - Geen standpunt/ Weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
8. Hoeveel mensen die in uw straat of flat wonen, kent u bij naam? ENQUÊTEUR: VOOR- EN ACHTERNAAM VALLEN BEIDEN ONDER 'KENNEN VAN NAAM'.
- De meeste mensen wel
 - Sommige wel, sommige niet
 - De meeste mensen niet/ een enkeling wel
 - Geen van deze mensen
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

9. Voelt u zich betrokken bij de mensen die in uw straat of flat wonen?
- Bij de meeste mensen wel
 - Bij sommige mensen wel, bij sommige niet
 - Bij de meeste mensen niet/ bij een enkeling wel
 - Bij geen van deze mensen
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
10. Bent u gehecht aan de mensen die in uw straat of flat wonen?
- Aan de meeste mensen wel
 - Aan sommige mensen wel, aan andere niet
 - Aan de meeste mensen niet/ aan een enkeling wel
 - Aan geen van deze mensen
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

De volgende vragen gaan over het saamborighedsgevoel in uw straat of flat. Ik noem u een aantal situaties en wil u vragen om in te schatten of uw buurtbewoners in deze situaties zouden ingrijpen?

ENQUÊTEUR: GEEF INDIEN NODIG EEN AANTAL VOORBEELDEN VAN WAT BUURTBEWONERS AAN DEZE SITUATIES Zouden KUNNEN DOEN: "BIJVOORBEELD DOOR ER IETS VAN TE ZEGGEN OF DOOR DE POLITIE TE BELLEN".

11. Stel dat een groep jongeren in de buurt rondhangt op straat en overlast bezorgt voor buurtbewoners, verwacht u dan dat buurtbewoners daar iets aan zullen doen?
- Zeker wel
 - Waarschijnlijk wel
 - Waarschijnlijk niet
 - Zeker niet
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
12. Stel dat buurtbewoners zien dat kinderen graffiti spuiten op gebouwen in de buurt of muren bekladden in de buurt, verwacht u dan dat buurtbewoners daar iets aan zullen doen?
- Zeker wel
 - Waarschijnlijk wel
 - Waarschijnlijk niet
 - Zeker niet
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

13. Stel dat een kind zich in de buurt respectloos gedraagt tegenover een volwassene, verwacht u dan dat buurtbewoners daar iets aan zullen doen?
- Zeker wel
 - Waarschijnlijk wel
 - Waarschijnlijk niet
 - Zeker niet
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
14. Stel dat er een gevecht uitbreekt in uw straat, verwacht u dan dat buurtbewoners daar iets aan zullen doen?
- Zeker wel
 - Waarschijnlijk wel
 - Waarschijnlijk niet
 - Zeker niet
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
15. Stel dat een belangrijke voorziening in de buurt wordt gesloten, verwacht u dan dat buurtbewoners actie gaan voeren om de voorziening te behouden?
- Zeker wel
 - Waarschijnlijk wel
 - Waarschijnlijk niet
 - Zeker niet
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
16. Stel dat bij een oudere alleenstaande buurtbewoner langere tijd de gordijnen dicht blijven, verwacht u dan dat buurtbewoners na enkele dagen polshoogte gaan nemen?
- Zeker wel
 - Waarschijnlijk wel
 - Waarschijnlijk niet
 - Zeker niet
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

In elke buurt bestaan algemene regels over wat wel of niet hoort, bijvoorbeeld over het voorkomen van overlast, waar het vuilnis heen gebracht wordt, waar geparkeerd wordt en hoe de tuintjes bijgehouden worden.

17. Hoeveel buurtbewoners houden zich in uw buurt aan deze algemene regels?
- De meeste buurtbewoners wel
 - Sommige wel, sommige niet
 - De meeste buurtbewoners niet
 - Geen van de buurtbewoners
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

18. Voelt u zich medeverantwoordelijk voor de leefbaarheid in uw buurt?
- 0 Heel erg medeverantwoordelijk
 - 0 Best wel medeverantwoordelijk
 - 0 Niet echt medeverantwoordelijk
 - 0 Helemaal niet medeverantwoordelijk
 - 0 Geen standpunt/ weet niet
 - 0 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

De volgende vragen gaan over het contact dat u heeft met uw buurtgenoten. Dit kunnen directe buurtgenoten zijn, die in uw straat of flat wonen, maar het kunnen ook buurtgenoten zijn die wat verderop in uw buurt wonen, bijvoorbeeld een aantal straten verder.

19. Groet u de mensen uit de buurt die u alleen van gezicht kent?
- 0 Meestal wel
 - 0 Soms wel, soms niet
 - 0 Meestal niet/ zelden
 - 0 Nooit
 - 0 Geen standpunt/ weet niet
 - 0 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
20. Hoe vaak maakte u in het afgelopen half jaar een praatje met iemand uit de buurt?
- ENQUÊTEUR: NOOIT alleen als HET AFGELOPEN JAAR GEEN ENKEL PRAATJE
- 0 Een aantal keren per week of vaker
 - 0 Eens per week
 - 0 Een aantal keren per maand
 - 0 Eens per maand of minder vaak
 - 0 Nooit
 - 0 Geen standpunt/ weet niet
 - 0 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
21. Hoe vaak gaat u over het algemeen bij andere mensen uit deze buurt op bezoek, en andersom?
- 0 Een aantal keren per week of vaker
 - 0 Eens per week
 - 0 Een aantal keren per maand
 - 0 Eens per maand of minder vaak
 - 0 Nooit
 - 0 Geen standpunt/ weet niet
 - 0 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

22. Hoe vaak gebeurt het dat u er samen *met iemand uit de buurt* op uit gaat, ter ontspanning (bijvoorbeeld naar de stad, naar een sportwedstrijd, naar de bioscoop, naar het buurthuis, wandelen, enz)?
- 0 Een aantal keren per week of vaker
 - 0 Eens per week
 - 0 Een aantal keren per maand
 - 0 Eens per maand of minder vaak
 - 0 Nooit
 - 0 Geen standpunt/ weet niet
 - 0 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
23. Zijn er hier wel eens buurt- of straatfeesten, buurt of straatbarbecues of andere activiteiten waarvoor de hele buurt of straat uitgenodigd is?
- 0 Ja, namelijk _____
 - 0 Nee GA DOOR NAAR VRAAG 25
 - 0 Geen standpunt/ weet niet
 - 0 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
24. Hoe vaak is er in uw buurt zo'n feest of activiteit waarvoor de hele straat of buurt is uitgenodigd?
- 0 1 keer per jaar of vaker
 - 0 Minder dan 1 keer per jaar
 - 0 Geen standpunt/ weet niet
 - 0 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
25. Gaat u over het algemeen naar deze feesten of activiteiten waarvoor de hele straat of buurt uitgenodigd is?
- 0 Ja
 - 0 Nee
 - 0 Geen standpunt/ weet niet
 - 0 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

In een buurt kunnen mensen elkaar op verschillende manieren helpen. Kunt u aangeven hoe vaak de volgende situaties in uw buurt voorkomen?

26. Als u wat langer weg bent van huis, is er dan iemand in uw buurt die een oogje in het zeil houdt (bijvoorbeeld door op te letten dat er niet ingebroken wordt, door voor uw huisdieren te zorgen of door de planten water te geven)?
- 0 Meestal wel
 - 0 Soms wel, soms niet
 - 0 Meestal niet
 - 0 Nooit
 - 0 Geen standpunt/ weet niet
 - 0 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing (Ik ga nooit langer weg van huis)

27. Hoe vaak vraagt een buurtbewoner u naar uw dagelijkse bezigheden?
- Een aantal keren per week of vaker
 - Eens per week
 - Een aantal keren per maand
 - Eens per maand of minder vaak
 - Nooit
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
28. Als er iets belangrijks gebeurt in de buurt of met een buurtgenoot, is er dan iemand uit uw buurt die u hiervan op de hoogte brengt?
- Meestal wel
 - Soms wel, soms niet
 - Meestal niet
 - Nooit
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
29. Als u op zoek bent naar informatie, bijvoorbeeld over een product dat u wilt kopen of een voorziening waar u gebruik van wilt maken, vraagt u dan iemand uit de buurt om informatie ?
- Meestal wel
 - Soms wel, soms niet
 - Meestal niet
 - Nooit
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
30. Als u iets te vieren heeft, zoals een verjaardag, een nieuwe baan, de geboorte van een kind, of een zoveeljarig huwelijk, vertelt u dit dan aan iemand uit de buurt?
- Meestal wel
 - Soms wel, soms niet
 - Meestal niet
 - Nooit
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
31. Als u plotseling iets nodig heeft wat u niet in huis heeft, zoals een ingrediënt voor het eten of gereedschap, leent u dit dan bij iemand uit de buurt?
- Meestal wel
 - Soms wel, soms niet
 - Meestal niet
 - Nooit
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

32. Als er een droevig moment of een droevige gebeurtenis is in uw leven, is er dan iemand uit de buurt waarmee u daarover praat?
- 0 Meestal wel
 - 0 Soms wel, soms niet
 - 0 Meestal niet
 - 0 Nooit
 - 0 Geen standpunt/ weet niet
 - 0 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
33. Als er een klusje gedaan moet worden in of om uw huis dat u niet alleen kunt, is er dan iemand uit uw buurt die u daarmee helpt, bijvoorbeeld door te helpen tillen, iets op te hangen of een ladder vast te houden?
- 0 Meestal wel
 - 0 Soms wel, soms niet
 - 0 Meestal niet
 - 0 Nooit
 - 0 Geen standpunt/ weet niet
 - 0 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
34. Als u advies nodig heeft over ingewikkelde zaken, bijvoorbeeld over geldzaken, juridische zaken of medische zaken, is er dan iemand uit uw buurt aan wie u advies vraagt?
- 0 Meestal wel
 - 0 Soms wel, soms niet
 - 0 Meestal niet
 - 0 Nooit
 - 0 Geen standpunt/ weet niet
 - 0 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

De volgende vragen gaan over of u lid bent van een bewonersorganisatie of een andere belangengroep in uw buurt

35. Bent u lid van een bewonersorganisatie, zoals een bewonerscomité, een huurdersvereniging of een flatcommissie?
- 0 Ja GA DOOR NAAR VRAAG 36
 - 0 Nee GA DOOR NAAR VRAAG 37
 - 0 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

36. Hoe vaak gaat u naar de vergaderingen van deze bewonersorganisatie(s).
 ENQUÊTEUR: IN GEVAL DAT RESPONDENT ONDERDEEL UITMAAKT VAN VERSCHILLENDE BEWONERSORGANISATIES, GA UIT VAN DE ORGANISATIE WAAR DE RESPONDENT HET MEEST ACTIEF AAN DEELNEEMT.
 Meestal wel
 Soms wel, soms niet
 Meestal niet
 Nooit
 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
37. Bent u lid van een buurt- of straatcommissie, of van een andere belangengroep in deze buurt?
 Ja GA DOOR NAAR VRAAG 38
 Nee GA DOOR NAAR VRAAG 39
 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
38. Hoe vaak gaat u naar de vergaderingen van deze buurt- of straatcommissie of van een andere belangengroep in de buurt? ENQUÊTEUR: IN GEVAL DAT RESPONDENT ONDERDEEL UITMAAKT VAN VERSCHILLENDE BUURT- OF STRAATCOMMISSIES, GA UIT VAN DE COMMISSIE WAAR DE RESPONDENT HET MEEST ACTIEF AAN DEELNEEMT.
 Meestal wel
 Soms wel, soms niet
 Meestal niet
 Nooit
 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

Dit waren alle vragen over de onderlinge betrokkenheid in uw buurt. Als samenvatting wil ik u nu een aantal uitspraken voorleggen over de buurt waarin u woont. Kunt u van elke uitspraak zeggen of u het hier mee eens of mee oneens bent?

39. De mensen kennen elkaar in deze buurt nauwelijks
 Helemaal mee eens
 Mee eens
 Mee oneens
 Helemaal mee oneens
 Geen standpunt/ Weet niet
 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
40. De mensen gaan in deze buurt op een prettige manier met elkaar om
 Helemaal mee eens
 Mee eens
 Mee oneens
 Helemaal mee oneens
 Geen standpunt/ Weet niet
 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

BIJLAGE II

41. Ik woon in een gezellige buurt waar veel saamhorigheid is
 Helemaal mee eens
 Mee eens
 Mee oneens
 Helemaal mee oneens
 Geen standpunt/ Weet niet
 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
42. Ik voel mij thuis bij de mensen die in deze buurt wonen
 Helemaal mee eens
 Mee eens
 Mee oneens
 Helemaal mee oneens
 Geen standpunt/ Weet niet
 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

Tot slot wil ik u graag nog een aantal vragen stellen over uzelf, uw huishouden en over uw dagelijkse bezigheden

43. Wat is uw geslacht? ENQUÊTEUR: ALLEEN BIJ TWIJFEL VRAGEN!
 man
 vrouw
44. In welk jaar bent u geboren? 19__
45. Waar bent u geboren?
 In Nederland
 Elders (buiten Nederland)
46. Indien geboren in Nederland, zijn uw beide ouders in Nederland geboren?
 Beide ouders zijn in Nederland geboren
 Beide ouders zijn buiten Nederland geboren
 Een van beide ouders in Nederland c.q. buitenland geboren
 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
47. Heeft u in Nederland uw laatste onderwijs gevolgd?
 Ja
 Nee GA DOOR NAAR VRAAG 48
48. Waar heeft u uw laatste onderwijs gevolgd?
INDIEN TURKIJE, GA DOOR NAAR VRAAG 50
INDIEN MAROKKO, GA DOOR NAAR VRAAG 51
INDIEN ERGENS ANDERS, GA DOOR NAAR VRAAG 49

49. Wat is uw hoogst behaalde opleiding?
- Lagere school, basisschool of geen opleiding
 - Lager voortgezet onderwijs (LBO, LTS, huishoudschool, LHNO, VBO, Ambachtsschool)
 - Middelbaar voortgezet onderwijs (MAVO, ULO, MULO)
 - Middelbaar beroepsonderwijs (MBO, MEAO, BBL, BOL)
 - Hoger voortgezet onderwijs (HAVO, MMS, HBS, VWO, Gymnasium)
 - Hoger beroepsonderwijs (HBO, HTS, Kweekschool,
 - Universitair onderwijs (+ Technische hogeschool)
 - Overig, namelijk _____
50. Wat is uw hoogst behaalde opleiding in Turkije?
- İlk okul (basisschool) of geen opleiding
 - Ortaokul (LBO/MAVO)
 - Lise, Meslek Lise, Teknik Lise of Kalfalik Belgesi/ Ustalik Belgesi (MBO/HAVO en hoger)
 - Lisans of Yüksek Lisans (HBO/ universitair)
 - Overig, namelijk _____
51. Wat is uw hoogst behaalde opleiding in Marokko?
- Collège primaire, enseignement fundamental (basisonderwijs), Ecole Coranique of geen onderwijs
 - Collège
 - Lycée of technische school (hogere secundair onderwijs)
 - Formation professionnelle (middelbaar beroepsonderwijs)
 - Enseignement supérieur (universitair onderwijs)
 - Overig, namelijk _____
52. Kunt u aangeven wat uw dagelijkse hoofdbezigheid is? ENQUÊTEUR: BIJ COMBINATIE STUDEREND EN WERKEND, DE HOOFDBEZIGHEID NOTEREN. VRIJWILLIGERSWERK VALT ONDER WERKEND.
- Voltijd werkend (meer dan 20 uur per week) GA DOOR NAAR VRAAG 53
 - Deeltijd werkend (minder dan 20 uur per week) GA DOOR NAAR VRAAG 53
 - Studerend/ schoolgaand GA DOOR NAAR VRAAG 53
 - Werkloos/ werkzoekend GA DOOR NAAR VRAAG 54
 - Arbeidsongeschikt GA DOOR NAAR VRAAG 54
 - Gepensionerd GA DOOR NAAR VRAAG 54
 - Huisvrouw/ huisman GA DOOR NAAR VRAAG 54
 - Overig GA DOOR NAAR VRAAG 54
53. Waar werkt u of gaat u naar school? (BEDOELD WORDT DE LOCATIE/PLAATS, NIET DE NAAM VAN HET BEDRIJF OF DE SCHOOL)
- Thuis/ in de eigen woning
 - In Paddepoel
 - In Selwerd, Vinkhuizen, de Tuinwijk, Oranjebuurt (omliggende wijken)
 - Ergens anders in Groningen
 - Buiten Groningen
 - Anders, namelijk _____

BIJLAGE II

54. Woont u in een huurhuis of bent u eigenaar van de woning waarin u woont?
0 huurder
0 eigenaar
0 Weet niet
0 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
55. Woont u alleen of met anderen samen?
0 Ik woon alleen GA DOOR NAAR VRAAG 57
0 Ik woon met andere mensen samen
0 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
56. Kunt u aangeven met wie u in uw huis samenwoont? U kunt meerdere antwoorden kiezen
1. Partner
 2. Thuiswonende kinderen
Hoeveel thuiswonende kinderen? _____
Wat is de leeftijd van uw jongst thuiswonende kind? _____ jaar
 3. Familieleden
Hoeveel familieleden? _____
 4. Vrienden/ Kennissen
Hoeveel vrienden/ kennissen? _____
0 Wil niet zeggen
0 Niet van toepassing
57. Hoe lang woont u al in uw huidige buurt? ENQUÊTEUR: EEN MAAND IS 0.1 JAAR
Sinds _____ ja(a)r(en)/ _____ maanden
58. Bent u van plan ooit uit uw buurt te verhuizen?
0 Nooit
0 Binnen 1 of 2 jaar
0 Binnen 5 jaar
0 Binnen 10 jaar
0 Ooit/ onbepaald
0 Geen standpunt/ weet niet
0 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

Hartelijk dank dat u heeft meegewerkt aan dit onderzoek!

Bijlage III

Vragenlijst meting Sociale Cohesie in de buurt Paddepoel Zuid, april 2007

ENQUÊTEUR:

NOTEER LETTERS VAN POSTCODE RESPONDENT

NOTEER INTERVIEWCODE

NOTEER SOORT INTERVIEW (TEL = TELEFONISCH, LOK = OP LOKATIE)

NOTEER DATUM

NOTEER BEGINTIJD TUSSEN 0000 EN 2359

Dit onderzoek gaat over de onderlinge betrokkenheid in de buurt waarin u woont. In deze vragenlijst worden onder andere vragen gesteld over hoeveel mensen u kent in uw buurt, of u zich prettig voelt in uw buurt en of u wel eens iets leuks doet met uw buurtgenoten. Iedereen verstaat iets anders onder zijn of haar buurt. Voor de ene persoon bestaat de buurt uit de woningen om zijn of haar huis heen, voor een andere persoon bestaat de buurt uit de straat waarin hij of zij woont en voor nog weer een ander bestaat de buurt uit een aantal straten om zijn of haar huis heen. U heeft waarschijnlijk ook een idee van wat uw buurt is.

1. Wat verstaat u onder uw buurt? INTERVIEWER: LEES BIJ DEZE VRAAG DE ANTWOORDCATEGORIEËN NIET VOOR MAAR NOTEER DE JUISTE ANTWOORDCATEGORIE OP BASIS VAN HET ANTWOORD VAN DE RESPONDENT. ALS HET ANTWOORD VAN DE RESPONDENT NIET DUIDELIJK IS, DAN DOORVRAGEN! NB HET GAAT OM DE BUURT WAARIN DE RESPONDENT WOONT.
- De aangrenzende huizen of woningen om mij heen
 - Mijn straat
 - Mijn flat
 - Een aantal straten om mijn woning heen
 - De wijk, namelijk _____
 - Anders, namelijk _____

De volgende vragen gaan over dit gebied dat u als uw buurt beschouwt. Kies steeds de categorie die het beste bij uw antwoord past.

2. Voelt u zich veilig in uw buurt?
 - 0 Bijna altijd
 - 0 Meestal wel
 - 0 Soms wel, soms niet
 - 0 Meestal niet
 - 0 Bijna nooit
 - 0 Geen standpunt/ weet niet
 - 0 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

3. Voelt u zich thuis in uw buurt?
 - 0 Bijna altijd
 - 0 Meestal wel
 - 0 Soms wel, soms niet
 - 0 Meestal niet
 - 0 Bijna nooit
 - 0 Geen standpunt/ weet niet
 - 0 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

4. Vertrouwt u de mensen die in uw buurt wonen?
 - 0 Bijna iedereen
 - 0 De meeste mensen wel
 - 0 Sommige wel, sommige niet
 - 0 De meeste mensen niet
 - 0 Bijna niemand
 - 0 Geen standpunt/ weet niet
 - 0 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

5. Hoeveel van uw familieleden of schoonfamilieleden met wie u een goed contact heeft en die u vaker dan eens per maand spreekt of ziet wonen **in uw buurt**? ENQUETEUR NOTEER AANTAL. LET OP: HET GAAT OM DE BUURT ZOALS GEDEFINIEERD IN DE INLEIDING, NIET OM 'IN DE BUURT' IN MEER ALGEMENE ZIN. NB FAMILIELEDEN DIE IN HUIS RESPONDENT WONEN TELLEN NIET MEE! _____

6. Hoeveel van uw familieleden of schoonfamilieleden met wie u een goed contact heeft en die u vaker dan eens per maand spreekt of ziet wonen **buiten uw buurt**? ENQUETEUR NOTEER AANTAL. LET OP: HET GAAT OM DE BUURT ZOALS GEDEFINIEERD IN DE INLEIDING, NIET OM 'IN DE BUURT' IN MEER ALGEMENE ZIN. _____

7. Hoeveel goede vrienden van u wonen **in uw buurt**? ENQUETEUR NOTEER AANTAL. LET OP: HET GAAT OM DE BUURT ZOALS GEDEFINIEERD IN DE INLEIDING, NIET OM 'IN DE BUURT' IN MEER ALGEMENE ZIN.

8. Hoeveel goede vrienden van u wonen **buiten uw buurt**? ENQUETEUR NOTEER AANTAL. LET OP: HET GAAT OM DE BUURT ZOALS GEDEFINIEERD IN DE INLEIDING, NIET OM 'IN DE BUURT' IN MEER ALGEMENE ZIN.

9. Hebben u en uw buurtbewoners dezelfde ideeën over wat wel en niet kan in de buurt, bijvoorbeeld over hoe de tuinen of de portieken netjes gehouden worden en over hoe je in een buurt met elkaar samenleeft?
- Bijna iedereen wel
 - De meeste mensen wel
 - Sommige wel, sommige niet
 - De meeste mensen niet
 - Bijna niemand
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
10. Voelt u zich medeverantwoordelijk voor de leefbaarheid in uw buurt?
- Bijna altijd
 - Meestal wel
 - Soms wel, soms niet
 - Meestal niet
 - Bijna nooit
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
11. Groet u de mensen uit de buurt die u alleen van gezicht kent?
- Bijna iedereen
 - De meeste mensen wel
 - Sommige wel, sommige niet
 - De meeste mensen niet
 - Bijna niemand
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
12. Hoe vaak maakte u in het afgelopen half jaar een praatje met iemand uit de buurt?
- Een aantal keren per week of vaker
 - Eens per week
 - Een aantal keren per maand
 - Een aantal keren per jaar
 - Eens per jaar of minder vaak
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
13. Hoe vaak gaat u over het algemeen bij andere mensen uit uw buurt op bezoek, en andersom?
- Een aantal keren per week of vaker
 - Eens per week
 - Een aantal keren per maand
 - Een aantal keren per jaar
 - Eens per jaar of minder vaak
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

14. Hoe vaak gebeurt het dat u er samen *met iemand uit de buurt* op uit gaat, ter ontspanning, bijvoorbeeld naar de stad, naar een sportwedstrijd, wandelen, enz.?
- Een aantal keren per week of vaker
 - Eens per week
 - Een aantal keren per maand
 - Een aantal keren per jaar
 - Eens per jaar of minder vaak
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

In een buurt kunnen mensen elkaar op verschillende manieren helpen. Kunt u aangeven hoe vaak de volgende situaties in uw buurt voorkomen? Kies weer de categorie die het beste bij uw antwoord past.

15. Als u wat langer weg bent van huis, is er dan iemand in uw buurt die een oogje in het zeil houdt, bijvoorbeeld door op te letten dat er niet ingebroken wordt, door voor uw huisdieren te zorgen of door de planten water te geven?
- Bijna altijd
 - Meestal wel
 - Soms wel, soms niet
 - Meestal niet
 - Bijna nooit
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
16. Hoe vaak vraagt iemand uit de buurt u hoe het met u gaat?
- Een aantal keren per week of vaker
 - Eens per week
 - Een aantal keren per maand
 - Een aantal keren per jaar
 - Eens per jaar of minder vaak
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
17. Als er iets belangrijks gebeurt in de buurt of met een buurtgenoot, is er dan iemand uit uw buurt die u hiervan op de hoogte brengt?
- Bijna altijd
 - Meestal wel
 - Soms wel, soms niet
 - Meestal niet
 - Bijna nooit
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

18. Als u op zoek bent naar informatie, bijvoorbeeld over een product dat u wilt kopen of een voorziening waar u gebruik van wilt maken, vraagt u dan iemand uit de buurt om informatie?
- 0 Bijna altijd
 - 0 Meestal wel
 - 0 Soms wel, soms niet
 - 0 Meestal niet
 - 0 Bijna nooit
 - 0 Geen standpunt/ weet niet
 - 0 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
19. Als u iets te vieren heeft, zoals een verjaardag, een nieuwe baan, de geboorte van een kind, of een zoveeljarig huwelijk, deelt u dit dan met iemand uit de buurt?
- 0 Bijna altijd
 - 0 Meestal wel
 - 0 Soms wel, soms niet
 - 0 Meestal niet
 - 0 Bijna nooit
 - 0 Geen standpunt/ weet niet
 - 0 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
20. Als u plotseling iets nodig heeft wat u niet in huis heeft, zoals een ingrediënt voor het eten of gereedschap, leent u dit dan bij iemand uit de buurt?
- 0 Bijna altijd
 - 0 Meestal wel
 - 0 Soms wel, soms niet
 - 0 Meestal niet
 - 0 Bijna nooit
 - 0 Geen standpunt/ weet niet
 - 0 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
21. Als er een droevig moment of een droevige gebeurtenis is in uw leven, is er dan iemand uit de buurt die voor u een steun en toeverlaat is?
- 0 Bijna altijd
 - 0 Meestal wel
 - 0 Soms wel, soms niet
 - 0 Meestal niet
 - 0 Bijna nooit
 - 0 Geen standpunt/ weet niet
 - 0 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

22. Als er een klusje gedaan moet worden in of om uw huis dat u niet alleen kunt, is er dan iemand uit uw buurt die u daarmee helpt, bijvoorbeeld door te helpen tillen, iets op te hangen of een ladder vast te houden?
- Bijna altijd
 - Meestal wel
 - Soms wel, soms niet
 - Meestal niet
 - Bijna nooit
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
23. Als u advies nodig heeft over persoonlijk zaken, bijvoorbeeld over werk, opvoeding van de kinderen of een persoonlijk probleem, is er dan iemand uit uw buurt aan wie u advies vraagt?
- Bijna altijd
 - Meestal wel
 - Soms wel, soms niet
 - Meestal niet
 - Bijna nooit
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

De volgende vragen gaan over uw directe buurt, dat wil zeggen: over de woningen om uw woning heen. Kies weer de categorie die het beste bij uw antwoord past.

24. Als u in uw buurt iemand op straat ontmoet, weet u dan of hij of zij in uw directe buurt woont?
- Bijna altijd
 - Meestal wel
 - Soms wel, soms niet
 - Meestal niet
 - Bijna nooit
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
25. Hoeveel mensen die in uw directe buurt wonen, kent u bij naam? ENQUÊTEUR: VOOR- EN ACHTERNAAM VALLEN BEIDEN ONDER 'KENNEN VAN NAAM'.
- Bijna iedereen
 - De meeste mensen wel
 - Sommige wel, sommige niet
 - De meeste mensen niet
 - Bijna niemand
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

26. Voelt u zich betrokken bij de mensen die in uw directe buurt wonen?
- Bij bijna iedereen
 - Bij de meeste mensen wel
 - Bij sommige wel, sommige niet
 - Bij de meeste mensen niet
 - Bij bijna niemand
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
27. Bent u gehecht aan de mensen die in uw directe buurt wonen?
- Aan bijna iedereen
 - Aan de meeste mensen wel
 - Aan sommige wel, sommige niet
 - Aan de meeste mensen niet
 - Aan bijna niemand
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
28. Doet u iets om uw directe buurt netjes te houden, bijvoorbeeld de stoep vegen of zwerfvuil opruimen wanneer dat nodig is?
- Bijna altijd
 - Meestal wel
 - Soms wel, soms niet
 - Meestal niet
 - Bijna nooit
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
29. Ervaart u wel eens overlast van burens of buurtgenoten? En zo ja, hoe vaak?
- Een aantal keren per week of vaker
 - Eens per week
 - Een aantal keren per maand
 - Een aantal keren per jaar
 - Eens per jaar of minder vaak
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
30. Als u in uw directe buurt bent, let u dan op wat er op straat gebeurt? Houdt u bijvoorbeeld een oogje in het zeil wanneer buurtkinderen spelen op straat of let u op wanneer er in uw directe buurt iets op straat gebeurt wat volgens u niet mag?
- Bijna altijd
 - Meestal wel
 - Soms wel, soms niet
 - Meestal niet
 - Bijna nooit
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

De volgende vragen gaan over uw buurt in meer algemene zin. Kies weer de categorie die het beste bij uw antwoord past.

31. Zijn er in uw buurt wel eens buurt- of straatfeesten of buurt- of straatbarbecues of andere activiteiten waarvoor uw hele buurt of straat uitgenodigd is?
- Ja
 - Nee
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
32. **ZO JA** Hoe vaak gaat u naar deze feesten, barbecues of activiteiten?
- Bijna altijd
 - Meestal wel
 - Soms wel, soms niet
 - Meestal niet
 - Bijna nooit
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
33. Heeft u **in het afgelopen jaar** samengewerkt met andere buurtbewoners om iets te organiseren voor de buurt, bijvoorbeeld om een buurtfeest of –activiteit te organiseren of om een buurtkrantje te maken?
- Ja
 - Nee
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
34. **ZO JA** Hoe vaak bent u **in het afgelopen jaar** met deze buurtbewoners bijeengekomen?
- ongeveer maandelijks of vaker
 - ongeveer eens in de twee maanden
 - ongeveer eens in de drie maanden
 - ongeveer eens in het half jaar of minder vaak
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
35. Bent u lid van een bewonersorganisatie, zoals een bewonerscomité, een huurdersvereniging of een flatcommissie?
- Ja
 - Nee
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

36. **ZO JA** Hoe vaak bent u **in het afgelopen jaar** naar de bijeenkomsten van deze bewonersorganisatie geweest? ENQ: INDIEN RESPONDENT LID IS VAN MEERDERE BEWONERSORGANISATIES, GA UIT VAN ORGANISATIE WAARVAN DE RESPONDENT DE MEESTE BIJeenKOMSTEN BEZOEKT.
- ongeveer maandelijks of vaker
 ongeveer eens in de twee maanden
 ongeveer eens in de drie maanden
 ongeveer eens in het half jaar of minder vaak
 Geen standpunt/ weet niet
 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
37. Bent u lid of van een buurtsportclub of een andere hobbyvereniging in uw buurt of neemt u deel aan activiteiten van een buurtcentrum?
- Ja
 Nee
 Geen standpunt/ weet niet
 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
38. Zo ja, hoe vaak gaat u naar deze buurtsportclub, deze buurtvereniging, of deze activiteiten van het buurtcentrum?
- Een aantal keren per week of vaker
 Eens per week
 Een aantal keren per maand
 Een aantal keren per jaar
 Eens per jaar of minder vaak
 Geen standpunt/ weet niet
 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
39. Ik noem nu een aantal voorzieningen*. Kunt u aangeven welke van deze voorzieningen zich **op loopafstand** van uw woning bevinden?
- Ja
 Nee
 Geen standpunt/ weet niet
 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
40. **ZO JA** Kunt u aangegeven hoe vaak u daar komt?
- Een aantal keren per week of vaker
 Eens per week
 Een aantal keren per maand
 Een aantal keren per jaar
 Eens per jaar of minder vaak
 Geen standpunt/ weet niet
 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

*Voorzieningen:

- Supermarkt of winkel (ook slager, bakker, groenteboer, viswinkel, enz.)
- Basisschool, middelbare school of crèche
- Park
- Sportveld/voetbalveld
- Sportcentrum/recreatiecentrum of zwembad
- Speeltuin
- Kerk
- Snackbar
- Eetcafé /Restaurant
- Café of bar
- Postkantoor

41. Zijn er andere voorzieningen op loopafstand van uw woning waar u gebruik van maakt?
- Ja, namelijk _____
 - Nee
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
42. **ZO JA** Hoe vaak maakt u gebruik van deze voorziening?
- Een aantal keren per week of vaker
 - Eens per week
 - Een aantal keren per maand
 - Een aantal keren per jaar
 - Eens per jaar of minder vaak
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

Dit waren alle vragen over de onderlinge betrokkenheid in uw buurt.

43. Hoe tevreden bent u met de onderlinge betrokkenheid in uw buurt?
- Bijna altijd tevreden
 - Meestal wel tevreden
 - Soms wel, soms niet tevreden
 - Meestal niet tevreden
 - Bijna nooit tevreden
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

Als samenvatting wil ik u nu een aantal uitspraken voorleggen over de buurt waarin u woont. Kunt u van elke uitspraak zeggen of u het hier mee eens of mee oneens bent?

44. De mensen kennen elkaar in deze buurt nauwelijks
- Helemaal mee eens
 - Mee eens
 - Mee oneens
 - Helemaal mee oneens
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
45. De mensen gaan in deze buurt op een prettige manier met elkaar om
- Helemaal mee eens
 - Mee eens
 - Mee oneens
 - Helemaal mee oneens
 - Geen standpunt/ weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

46. Ik woon in een gezellige buurt waar veel saamhorigheid is
 Helemaal mee eens
 Mee eens
 Mee oneens
 Helemaal mee oneens
 Geen standpunt/ weet niet
 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
47. Ik voel mij thuis bij de mensen die in deze buurt wonen
 Helemaal mee eens
 Mee eens
 Mee oneens
 Helemaal mee oneens
 Geen standpunt/ weet niet
 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

Tot slot wil ik u graag nog een aantal vragen stellen over uzelf, uw huishouden en over uw dagelijkse bezigheden

48. Wat is uw geslacht? ENQUÊTEUR: ALLEEN BIJ TWIJFEL VRAGEN!
 man
 vrouw
49. In welk jaar bent u geboren? 19__
50. Waar bent u geboren?
 In Nederland
 Elders (buiten Nederland)
51. Heeft u in Nederland uw laatste onderwijs gevolgd?
 Ja
 Nee GA DOOR NAAR VRAAG 52
52. Waar heeft u uw laatste onderwijs gevolgd?
 INDIEN TURKIJE, GA DOOR NAAR VRAAG 54
 INDIEN MAROKKO, GA DOOR NAAR VRAAG 55
 INDIEN ERGENS ANDERS, GA DOOR NAAR VRAAG 53
53. Wat is uw hoogst behaalde opleiding?
 Lagere school, basisschool of geen opleiding
 Lager voortgezet onderwijs (LBO, LTS, huishoudschool, LHNO, VBO, Ambachtsschool)
 Middelbaar voortgezet onderwijs (MAVO, ULO, MULO)
 Middelbaar beroepsonderwijs (MBO, MEAO, BBL, BOL)
 Hoger voortgezet onderwijs (HAVO, MMS, HBS, VWO, Gymnasium)
 Hoger beroepsonderwijs (HBO, HTS, Kweekschool,
 Universitair onderwijs (+ Technische hogeschool)
 Overig, namelijk _____

54. Wat is uw hoogst behaalde opleiding in Turkije?
- İlk okul (basisschool) of geen opleiding
 - Ortaokul (LBO/MAVO)
 - Lise, Meslek Lise, Teknik Lise of Kalfalik Belgesi/ Ustalik Belgesi (MBO/HAVO en hoger)
 - Lisans of Yüksek Lisans (HBO/ universitair)
 - Overig, namelijk _____
55. Wat is uw hoogst behaalde opleiding in Marokko?
- Collège primaire, enseignement fundamental (basisonderwijs), École Coranique of geen onderwijs
 - Collège
 - Lycée of technische school (hoger secundair onderwijs)
 - Formation professionnelle (middelbaar beroepsonderwijs)
 - Enseignement supérieur (universitair onderwijs)
 - Overig, namelijk _____
56. Kunt u aangeven wat uw dagelijkse hoofdbezigheid is? ENQUÊTEUR: BIJ COMBINATIE STUDEREND EN WERKEND, DE HOOFDBEZIGHEID NOTEREN. VRIJWILLIGERSWERK VALT ONDER WERKEND.
- Voltijd werkend (meer dan 20 uur per week)
 - Deeltijd werkend (minder dan 20 uur per week)
 - Studerend/ schoolgaand
 - Werkloos/ werkzoekend
 - Arbeidsongeschikt
 - Gepensioneerd
 - Huisvrouw/ huisman
 - Overig, namelijk _____
57. Woont u in een huurhuis of bent u eigenaar van de woning waarin u woont?
- huurder
 - eigenaar
 - Weet niet
 - Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
58. Hoe is de samenstelling van uw huishouden?
- Ik woon samen met partner en kinderen
Hoeveel thuiswonende kinderen? _____
Wat is de leeftijd van uw jongst thuiswonende kind? _____ jaar
 - Ik woon samen met alleen partner
 - Ik woon zonder partner met kinderen
Hoeveel thuiswonende kinderen? _____
Wat is de leeftijd van uw jongst thuiswonende kind? _____ jaar
 - Ik woon bij ouders
Hoeveel thuiswonende kinderen? _____
Wat is de leeftijd van uw jongst thuiswonende kind? _____ jaar
 - Ik woon alleen
 - Anders, namelijk _____

59. Hoe lang woont u al in uw huidige buurt? ENQUÊTEUR: EEN MAAND IS 0.1
JAAR
Sinds _____ ja(a)r(en)/ _____ maanden
60. Bent u van plan ooit uit uw buurt te verhuizen?
 Binnen 1 of 2 jaar
 Binnen 5 jaar
 Binnen 10 jaar
 Ooit/ onbepaald
 Nooit
 Geen standpunt/ weet niet
 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
61. Hoeveel tijd bent u over het algemeen op een doordeweekse dag thuis, tussen 9.00u 's ochtends en 21.00u 's avonds?
 Bijna altijd
 De meeste tijd wel
 Ongeveer de helft van de tijd
 De meeste tijd niet
 Bijna niet
 Geen standpunt/ weet niet
 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing
62. Hoe vaak bent u over het algemeen in het weekend thuis, tussen 9.00u 's ochtends en 21.00u 's avonds?
 Bijna altijd
 De meeste tijd wel
 Ongeveer de helft van de tijd
 De meeste tijd niet
 Bijna niet
 Geen standpunt/ weet niet
 Wil niet zeggen/ Niet van toepassing

Hartelijk dank dat u heeft meegewerkt aan dit onderzoek!

Bijlage IV

Overzicht eenentwintig aandachtspunten in dialoogproces Lewenburg

De inventarisatie van de aandachtspunten bij de verschillende belangengroepen in de wijk Lewenburg leidde in totaal tot eenentwintig aandachtspunten (zie Tabel 1). Deze aandachtspunten worden in de volgende paragrafen één voor één toegelicht.

Aandachtspunten	
1	Verbetering relatie tussen bewoners en de gemeente
2	Creëren laagdrempelige en herkenbare zorg- en ondersteuningsfuncties
3	Aanpak hardrijders
4	Meer voorzieningen voor de jeugd
5	Verbeteren uitstraling winkelcentrum
6	Terugbrengen/ behoud van voorzieningen
7	Behoud groene karakter van de wijk
8	Verbeteren netheid van de buurt
9	Creëren van voorzieningen voor kleine kinderen in het zicht
10	Verbeteren van het onderhoud aan huizen en tuinen
11	Meer onderhoud groenvoorzieningen
12	Aanpak overlast huisdieren
13	Afstemming activiteiten wijkcentrum op werkenden/ de leeftijdscategorie 30-65
14	Uitbreiden parkeervoorzieningen bij scholen
15	Aanpakken overlast kinderen
16	Vergroten integratie van verschillende etniciteiten in Lewenburg
17	Verbeteren begaanbaarheid van de straten/ fietspaden voor scootmobiel, rolstoelen en rolators
18	Aanpak hinderlijk parkeren
19	Meer blauw op straat
20	Vergroten woningaanbod voor jongeren/ starters
21	Verbeteren onderlinge betrokkenheid in de flats

Tabel 1 Een overzicht van de eenentwintig gedefinieerde aandachtspunten in de wijk Lewenburg, geordend op het relatieve belang dat het bewonerspanel aan de aandachtspunten toekende

1. Verbetering relatie tussen bewoners en de gemeente

De samenwerking tussen bewoners en de gemeente loopt hier en daar moeizaam en wordt gezien als een politiek spel, waarbij de bewoners vaak aan het kortste eind trekken.

Hiervoor zijn de volgende aandachtspunten aan te wijzen:

Informeren. De gemeente brengt veel informatie uit (waaronder bestemmingsplannen e.d.), maar daarvoor moet je vaak naar het centrum van de stad. Om de betrokkenheid bij de plannen van de gemeente te vergroten, vindt men het wenselijk dat dit soort informatie ook in de wijk te verkrijgen is. In dit kader wordt ook het tijdig informeren genoemd. Men heeft vaak het gevoel niet tijdig op de hoogte te zijn van nieuwe plannen en interventies. Doordat bewoners niet altijd op de hoogte zijn van de achtergronden van de interventies vanuit de gemeente, ontstaat er wel eens onnodige onrust onder bewoners.

Communiceren. Het zou fijn zijn als de gemeente op een bepaalde manier aanwezig is in de wijk. Men oppert de mogelijkheid van het combineren van verschillende gemeentelijke functies in één balie, waar men zowel terecht kan voor de Sociale Dienst als voor de uitgifte van paspoorten en rijbewijzen, e.d.. In aanvulling hierop lijkt het de bewoners wenselijk als de gemeente in persoon van tijd tot tijd in de wijk aanwezig is om te praten met de bewoners. Vanwege hun anonimiteit is de gemeente vaak nog erg ongrijpbaar. Men heeft bovendien behoefte om vaker een reactie te krijgen op gestelde vragen of gedane voorstellen. De bewoners willen graag weten waar zij aan toe zijn en een terugkoppeling krijgen op de vraag of het voorstel – ongeacht of het verzoek nu wel of niet wordt ingewilligd. Daarmee zou de gemeente meer begrip kunnen kweken bij de bewoners. Ook het aangeven van het ‘waarom’ achter het gemeentelijke besluit blijkt erg belangrijk te zijn. Vaak is het voor de bewoners onduidelijk waarom bepaalde interventies wel of niet plaatsvinden. Ten slotte geeft men aan dat het fijn zou zijn als de gemeente meer flexibiliteit zou kunnen aanbrengen in haar omgang met de klachten, aanvragen en voorstellen van de burgers. Aanvragen worden nu nog te vaak op juridische wijze afgewikkeld. De gemeente moet niet te snel teruggrijpen op ‘de wet staat het niet toe’, aldus de bewoners. Wetten hebben vaak ook marges. Dit vraagt echter om een extra inspanning.

Integraal beleid. Het is voor bewoners moeilijk om door het web van gemeentelijke afdelingen te komen. Over een speelvoorziening in de buurt gaan al gauw drie verschillende afdelingen. Voor een bewoner is het moeilijk om daartussen te coördineren. Vaak lijken de gemeentelijke afdelingen van elkaar niet te weten waar zij mee bezig zijn. Als consequentie wordt men van de ene afdeling naar de andere doorverwezen. Het is voor de bewoners daardoor erg lastig om gehoor te vinden voor hun klacht of aanbeveling.

Wijkraad versus gemeente. De gemeentelijke, politieke structuren en de functie van de wijkraad daarbinnen blijken niet altijd even duidelijk voor de bewoners. Men ziet de wijkraad zo nu en dan als een verlengstuk van de Gemeente. Het feit dat de wijkkrant wordt uitgegeven door de wijkraad wordt niet altijd als positief ervaren. De bewoners zijn het niet altijd eens

met de standpunten die de wijkraad in de wijkkrant verkondigd. Men heeft daarnaast het idee dat de wijkraad veel dingen voor de wijk doet, die onopgemerkt blijven. Door hun activiteiten beter naar voren te brengen, kan de wijkraad zich meer profileren en zal ze meer betrokkenheid van bewoners bij haar functioneren creëren.

2. Creëren laagdrempelige en herkenbare zorg- en ondersteuningsfuncties

Het hangt momenteel nog sterk af van het individu of zij hun weg naar de zorg- en ondersteuningsvoorzieningen kunnen vinden. Een bepaalde mate van assertiviteit komt daarbij van pas. Ondanks dat men het momenteel niet als een gemis beschouwd, zou een zorgloket de weg naar de juiste zorgvoorzieningen kunnen vergemakkelijken. Naast een zorgloket wordt een aantal andere maatregelen aangedragen om de herkenbaarheid en de laagdrempeligheid van de zorg- en ondersteuningsfuncties in de wijk te vergroten. Er zou jaarlijks een zorgladder kunnen worden uitgegeven waarin zorg- en ondersteuningsinstanties zichzelf presenteren en hun spreekuren en openingstijden vermelden. Van het COP (Centrum voor Ontwikkeling en Pedagogische activiteiten) en de Vensterschool krijgt men regelmatig een activiteitenkalender. Door de regelmaat blijft de informatie hangen.

3. Aanpak hardrijders

Er wordt in de wijk vaak hard gereden door scooters, auto's, brommers en vrachtwagens. Met de vele kinderen in de wijk is dit gevaarlijk. Drempels en meer controle door politie zou dit kunnen verhelpen. Er moet bovendien goed worden toegezien op punten waar kinderen oversteken om naar school te gaan.

4. Meer voorzieningen voor de jeugd

Het Activiteiten Centrum Lewenborg (ACL) biedt veel activiteiten aan voor de jeugd. Er zijn echter weinig voorzieningen voor de jongeren om zichzelf te vermaken. Het ACL kampt bovendien met de associatie die gemaakt wordt met hangplek voor probleemjongeren. Een aantal ouders laat daarom hun kinderen niet naar het ACL gaan, tenzij er geplande activiteiten zijn.

5. Verbeteren uitstraling winkelcentrum

Het winkelcentrum is verwaarloosd en is niet meer van deze tijd. De uitstraling van het winkelcentrum moet worden verbeterd. De leegstand moet worden teruggedrongen. Het winkelassortiment is bovendien sterk teruggelopen in de afgelopen jaren. Het winkelcentrum zou kunnen gelden als een belangrijke ontmoetingsplaats voor wijkbewoners. Momenteel mist er een centrale ontmoetingsplaats in het winkelcentrum waar men bijvoorbeeld gezellig samen koffie kan drinken. Ook het naastgelegen wijkcentrum nodigt niet uit om even gezellig koffie te gaan drinken. De uitstraling is niet open genoeg.

6. Terugbrengen/ behoud van voorzieningen

Men mist de banken en het gemeenteloket (DIA) waar men een paspoort op kon halen e.d.. Het verdwijnen van deze voorzieningen treft de ouderen in de wijk extra. Ouderen moeten nu vaak buiten pinnen, wat een gevoel van onveiligheid met zich meebrengt. Voor hun paspoort moeten ouderen nu tweemaal naar de binnenstad, wat vaak een hele klus is. Men geeft aan dat het terugbrengen van de publieke voorzieningen met name voor de kwetsbare groepen erg gewenst is. Tegelijkertijd wordt door bewoners de kanttekening geplaatst dat men over het algemeen tegenwoordig wel op een andere manier gebruik maakt van publieke voorzieningen dan vroeger, onder andere door de komst van het internet.

7. Behoud groene karakter van de wijk

De groenvoorzieningen vormen voor de bewoners een belangrijke kernkwaliteit van Lewenborg. Ooit was dat één van de voornaamste redenen voor de bewoners om zich in Lewenborg te vestigen: het zou de groenste wijk van Groningen worden. Met de wijkvernieuwing lijkt door de gemeente echter steeds meer het stadse karakter van de wijk te worden benadrukt. Men is bang dat de wijkvernieuwing ten koste gaat van het groen.

8. Verbeteren netheid van de buurt

Met name in het centrum van de wijk ergert men zich aan de winkelkarretjes die mensen overal laten staan en de rommel die op straat wordt gegooid. Ook afvalcontainers staan soms dagenlang buiten. Kinderen gooien hun afval op straat. Daar is soms te weinig toezicht op vanuit de ouders.

9. Verbeteren van de voorzieningen voor kleine kinderen

De kindervoorzieningen zijn verouderd, waardoor kinderen er niet goed mee omgaan en de voorzieningen gaan vernielen. De kindervoorzieningen zullen gemoderniseerd moeten worden. Daarnaast zouden er bankjes voor de ouders bij de speelvoorzieningen geplaatst kunnen worden. Momenteel is men vanuit de gemeente bezig met een nieuw speelplekkenplan voor Lewenborg. Bewoners hebben de indruk dat dit plan er erg gedegen uitziet.

10. Verbeteren van het onderhoud aan huizen en tuinen

Een aantal bewoners ergert zich aan de wijze waarop de huizen en tuinen door sommige bewoners worden onderhouden. Het verschil tussen huur- en koopwoningen is duidelijk waarneembaar op grond van het onderhoud.

11. Meer onderhoud groenvoorzieningen

De groenvoorzieningen worden zeer gewaardeerd door de wijkbewoners. Met name de watervoorzieningen lijken echter verwaarloosd. Er liggen winkelkarretjes in de sloten.

12. Aanpak overlast huisdieren

Een aantal bewoners geeft aan veel last te hebben van honden en katten die op verkeerde plaatsen worden uitgelaten. Men is te spreken over het Honden Uitlaat Plan (HUP), dat door de wijkraad in samenwerking met de gemeente door de wijk is verspreid.

13. Afstemming activiteiten wijkcentrum op werkenden/de leeftijdscategorie 30-65

Doordat de meeste activiteiten van het wijkcentrum overdag worden georganiseerd, kunnen veel werkende mensen hier niet aan deelnemen. Als de cursussen/activiteiten deels 's avonds zouden worden georganiseerd, dan zullen hieraan ook meer werkenden deelnemen. Bovendien geeft men aan dat de activiteiten die het wijkcentrum aanbiedt, niet aansluiten bij de behoefte van de mensen tussen de 30 en 65 jaar. Het wijkcentrum lijkt vooral te zijn gericht op ouderen. De bewoners tussen de 30 en 65 jaar zouden het leuk vinden als er karaoke-avonden, dans- & zangavonden, klaverjassen, filmavonden, e.d. zouden worden aangeboden. Dit soort activiteiten zijn er deels al, maar er wordt weinig richtbaarheid aan gegeven.

14. Uitbreiden parkeervoorzieningen bij scholen

De wijk is ooit gebouwd uitgaande van minder dan één auto per huis. Inmiddels is het aantal auto's in de wijk drastisch toegenomen. In sommige buurten zorgt dit voor spanningen. Desondanks geeft men aan dat men niet al te veel groen wil opofferen ten behoeve van de parkeervoorzieningen. Met kleine planologische aanpassingen zou wellicht een aantal parkeerplaatsen kunnen worden gewonnen. Bij meer parkeerplaatsen komen er als reactie echter ook vaak meer auto's. Parkeervergunningen voor een tweede/derde auto zou eventueel een oplossing kunnen zijn. Met name de parkeerproblemen bij de scholen is een aandachtspunt, aldus de bewoners.

15. Aanpakken overlast kinderen

In sommige buurten richten kinderen tijdens het buitenspelen veel schade toe aan de auto's, vertrappen ze de tuinen en zorgen ze voor veel afval op straat.

16. Vergroten integratie van verschillende etniciteiten in Lewenborg

De verschillende etnische groepen in de wijk zijn veelal nog eilandjes, met hier en daar een bruggetje. Hoewel de basishouding naar elkaar toe goed is, zijn de contacten niet vanzelfsprekend. De minderheidsgroeperingen hebben soms het gevoel dat zij zich eerst moeten bewijzen. Op straatniveau speelt etniciteit veelal geen rol. De Antillianen-hangplek die er vroeger was bij het winkelcentrum, zorgde destijds voor veel overlast. Momenteel is deze vorm van overlast vrijwel helemaal verdwenen. Men geeft aan dat de komst van de Ambiente, een ontmoetingsplaats in de wijk voor de Antilliaanse en Arubaanse bewoners, hierin een grote rol heeft gespeeld. Ook het Vrouwen centrum De Boei, een multicultureel centrum waar verschillende activiteiten worden georganiseerd voor vrouwen, wordt als erg belangrijk beschouwd. De bewoners merken op dat het erop lijkt dat wanneer voorzieningen om de overlast te beperken (zoals Ambiente) eenmaal goed draaien en de

overlast verdwijnt, de gemeente geneigd is de voorziening te sluiten omdat er geen overlast meer bestaat.

17. Verbeteren begaanbaarheid van de straten/ fietspaden voor scootmobiel, rolstoelen en rolators

Stoeptegels die scheef liggen zorgen voor veel problemen voor bewoners die moeilijk lopen of in een rolstoel zitten. Onder een enkele bewoner leeft daarnaast de wens om het LeRoy gebied meer begaanbaar te maken voor rolstoelen en scootmobiel.

18. Aanpak hinderlijk parkeren

Het probleem van hinderlijk parkeren speelt hoofdzakelijk in bepaalde hofjes, waar men hun bedrijfsbus pal voor het huis van de burens zet en hen daarmee het uitzicht ontnemt.

19. Meer blauw op straat

Er zou meer blauw op straat mogen zijn. De jeugd zou hiermee wat in toom kunnen worden gehouden (te hard rijden, ruitjes vernielen, e.d.). Men ervaart de politie over het algemeen als een laagdrempelig aanspreekpunt aan wie je alles kunt vragen.

20. Vergroten woningaanbod voor jongeren/ starters

Voor de jeugd bestaat er weinig woningaanbod in de wijk (kleine, betaalbare woningen). De eengezinswoningen zijn veelal te duur.

21. Verbeteren onderlinge betrokkenheid in de flats

In de flats leeft men meer langs elkaar heen dan in de hofjes in de wijk. Het is een punt van aandacht om ervoor te zorgen dat mensen in de flats niet van elkaar vervreemd raken.

Geraadpleegde literatuur

- Ahlbrandt, R.S. & Cunningham, J.V. (1979). *A new public policy for neighbourhood preservation*. New York: Praeger.
- Anderson, B. (1991). Introduction. In: B. Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the origin and spread of nationalism* (herziene editie). Londen: Verso.
- Arnsperger, A. & Varoufakis, Y. (2003). Toward a theory of solidarity. *Erkenntnis*, 59: 157-188.
- Attema en Van de Wetering (2006). *Onderzoeken Wijkaanpak: Bevindingen, commentaar, conclusies en aanbevelingen*. Deventer: Attema en Van de Wetering.
- Axelrod, R. (1984). *The evolution of cooperation*. New York: Basic Books.
- Bacharach, S.B., & Aiken, M. (1976). Structural and process constraints on influence in organizations. *Administrative Science Quarterly*, 21: 623-642.
- Baker, W.H., Addams, H.L., & Davis, B. (2005). Critical factors for enhancing municipal public hearings. *Public Administration Review*, 65(4): 490- 499.
- Bennet, S.E. & Bennet, L.L.M. (1986) Political participation. In: Long, S. (red.), *Annual Review of Political Science, volume I*. Norwood, NJ: Ablex Publishing.
- Benson, J.K. (1977). Organizations: a dialectical view. *Administrative Science Quarterly*, 22: 1-21.
- Bernaards, C.A. & Sijtsma, K. (2000). Influences on imputation and EM methods on factor analysis when item nonrespons in questionnaire data is nonignorable. *Multivariate Behavioral Research*, 35: 321-364.
- Blokland-Potters, T. (1998). *Wat stadsbewoners bindt: sociale relaties in een achterstandswijk*. Kampen: Kok.
- Bohman, J. (1998). The coming of age of deliberative democracy. *Journal of Political Philosophy*, 6 (4): 400-425.
- Boogers, M., Becker, B. & Tops, P.W. (2005). *Experiment burgerplatform VROM. Lessen en leerervaringen voor burgerparticipatie en beleidsinnovatie*. [extern onderzoeksrapport].
- Brady, H.E., Schlozman, K.L. & Verba, S. (1999). Prospection for Participants: Rational Expectations and the Recruitment of Political Activists. *American Political Science Review*, 93 (1): 153-168.
- Brady, H.E., Verba, S., & Schlozman, K.L. (1995). Beyond SES: A resource model of political participation. *The American Political Science Review*, 89 (2): 271-294.
- Brann, P. & Foddy, M. (1987). Trust and the consumption of a deteriorating common resource. *Journal of Conflict Resolution*, 31: 615-630.
- Brewer, M.B. (1979). In-group bias in the minimal intergroup situation: A cognitive-motivational analysis. *Psychological Bulletin*, 86: 307-324.

- Brewer, M.B. (1981). Ethnocentrism and its role in interpersonal trust. In: M. B. Brewer & B. E. Collins (red.), *Scientific inquiry and the social sciences*. New York: Jossey-Bass, pp. 345-360.
- Brewer, M.B. & Kramer, R.M. (1986). Choice behavior in social dilemmas: Effects of social identity, group size and decision framing. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50: 543-549.
- Bruner, J.S. (1957). On perceptual readiness. *Psychological review*, 64: 123-152.
- Buckner, J.C. (1988). The development of an instrument to measure neighborhood cohesion. *American Journal of Community Psychology*, 16 (6): 771-791.
- Bulmer, M. (1986). *Neighbours: The Work of Philip Abrams*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Byrne, D. & Wrong, T.J. (1962). Racial prejudice, interpersonal attraction, and assumed dissimilarity of attitudes. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 65: 246-252.
- Camerer, C.F. (2003). *Behavioral game theory*. New York: Russell Sage.
- Campbell, K.E. (1990). Networks past: A 1939 Bloomington neighborhood. *Social Forces*, 69 (1): 139-155.
- Catell, V. (2001). Poor people, poor places, and poor health: the mediating role of social networks and social capital. *Social Science and Medicine*, 52: 1501-1516.
- Catell, V. (2004). Having a laugh and mucking together: using social capital to explore dynamics between structure and agency in the context of declining and regenerated neighborhoods. *Sociology*, 38 (5): 945-963.
- CBS (2004). *Bloedbanken/ bloedvoorzieningen*. Voorburg: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Chavis, D.M. & Pretty, G.M.H. (1999). Sense of community: Advances in measurement and application. *Journal of Community Psychology*, 27 (6): 635-642.
- Chavis, D.M. & Wandersman, A. (1990). Sense of community in the urban environment: A catalyst for participation and community development. *American Journal of Community Psychology*, 18: 55-81.
- Connerly, C.E. (1985). The community question: An extension of Wellman and Leighton. *Urban Affairs Quarterly*, 20: 537-556.
- Conway, M.M. (1991). *Political participation in the United States*. Washington: CQ Press.
- Chronbach, L.J. & Meehl, P.E. (1955). Construct validity in psychological tests. *Psychological Bulletin*, 52: 281-302.
- Dahrendorf, R. (1958). Homo Sociologicus. Ein Versuch zur Geschichte, Bedeutung und Kritik der Kategorie der sozialen Rolle. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 10 (2): 188-208.
- Dawes, R.M. McTavish, J. & Shaklee, H. (1977). Behavior, communication, and assumptions about people's behavior in a common dilemma situation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35: 1-11.
- De Cremer, D., Tyler, T.R. & Den Ouden, N. (2005). Managing cooperation via procedural fairness: The mediating influence of self-other merging. *Journal of Economic Psychology*, 26: 393-406.

- De Cremer, D. & Van Dijk, E. (2002). Reactions to group success and failure as a function of identification level: a test of the goal-transformation hypothesis in social dilemmas. *Journal of Experimental Social Psychology*, 38: 435-442.
- De Cremer, D. & Van Vugt, M. (1999). Social identification effects in social dilemmas: a transformation of motives. *European Journal of Social Psychology*, 29: 871-893.
- De Groot, A. D. (1961). *Methodologie. Grondslagen van onderzoek en denken in de gedragswetenschappen*. 's-Gravenhage: Mouton.
- De Hart, J. (1999). Langetermijntrends in lidmaatschappen en vrijwilligerswerk. In: P. Dekker (red.), *Vrijwilligerswerk vergeleken: Nederland in internationaal en historisch perspectief*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, pp. 33-68.
- De Hart, J. (2002). Theoretische uitgangspunten, conceptualisering en doelstellingen. In: J. de Hart (red.), *Zekere banden. Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, pp 3-30.
- Dekker, P. & De Hart, J. (red.) (2005). *De goede burger*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Den Haag. (2005). *Verkenning burgerschap en andere overheid*. Den Haag: kabinetsvisie.
- DeVellis, R.F. (2003). *Scale development. Theory and application* (2de editie). Thousand Oaks, CA: Sage
- DiPasquale, D. & Glaeser, E. (1999). Incentives and social capital: are home owners better citizens? *Journal of Urban Economics*, 45: 354-384.
- Dovidio, J.F., Piliavin, J.A. Schroeder, D.A. & Penner, L.A. (2006). *The social psychology of prosocial behavior*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- DuBow, F. & Emmons, D. (1981). The community hypothesis. In: D.A. Lewis (red.), *Reactions to crime*. Beverly Hills: Sage.
- Duyvendak, J.W. (1999). Zeven mythen over de wijkaanpak. In: J.W. Duyvendak & R. Hortulanus, *De gedroomde wijk. Methoden, mythen en misvattingen in de nieuwe wijkaanpak*. Utrecht: Forum, pp. 7-27.
- Edelenbos, J. & Klijn, E.H. (2005). Managing stakeholder involvement in decision making: A comparative analysis of six interactive processes in the Netherlands. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 16: 417-446.
- Endenburg, G. (1992). *Sociocratie als sociaal ontwerp – organiseermethode voor het produceren van kwaliteit*. Delft: Eburon.
- Engbersen, G. & Gabriëls, R. (red.) (1995). *Sferen van integratie*. Amsterdam: Boom.
- Engbersen, G. , Snel, E, & Weltevrede, A. (2005). *Sociale berovering in Amsterdam en Rotterdam. Eén verhaal over twee wijken*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Etzioni, A. (1988). *The moral dimension. Toward a new economics*. New York: Free Press.
- Fisher, C.S. (1982). *To dwell among friends: Personal networks in town and city*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Fisher, F. (1993). Citizen participation and the democratization of policy expertise: From theoretical inquiry to practical cases. *Policy Science*, 26: 165-187.

- Fisher, F. (2005). Participatory governance as deliberative empowerment. The cultural politics of discursive space. *The American Review of Public Administration*, 36 (1): 19-40.
- Flippen, A.R., Hornstein, H.A., Siegal, W.E. & Weitzman, E.A. (1996). A comparison of similarity and interdependence as triggers for in-group formation. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22: 882-893.
- Forrest, R. & Kearns, A. (2001). Social cohesion, social capital and the neighbourhood. *Urban Studies*, 38 (12): 2125-2143.
- Frank, R.H. (1988). *Passions within reason: The strategic role of the emotions*. New York: Norton.
- Geissler, R. (2004). Einheit-in-Verschiedenheit. Interkulturelle Integration von Migranten – ein humaner Mittelweg zwischen Assimilation und Segregation. *Berliner Journal für Soziologie*, 14 (3): 287-298.
- Gemeente Deventer (2005). *De Deventer Wijk aanpak. Hoe bewoners, instellingen en lokale overheid gezamenlijk leefbaarheidsproblemen in wijken aanpakken*. Deventer: Gemeente Deventer, i.s.m. AenW-Deventer en Raster Welzijnsgroep.
- Gemeente Rotterdam (2003). *Rotterdam zet door. Op weg naar een stad in balans*. Rotterdam: Gemeente Rotterdam.
- Geul, A. (1999). Onbekend verschiet. Publieksparticipatie in de Verenigde Staten en Nederland. *Bestuurskunde*, 8 (7): 311-322.
- Giddens, A. (1984). *The constitution of society: outline of a theory*. Cambridge: Polity Press.
- Gollwitzer, P.M. & Moskowitz, G.B. (1996). Goal effects on action and cognition. In: Higgins, E.T. Kruglanski, A.W. (red.), *Social psychology. Handbook of basic principles*. New York: Guilford Press, pp. 361-399.
- Greenberg, J. (1987). Reactions to procedural injustice in payment distributions: Do the ends justify the means? *Journal of Applied Psychology*, 71: 55-61.
- Guest, A. & Wierzbicki, S. (1999). Social ties at the neighbourhood level: two decades of GSS evidence, *Urban Affairs Review*, 35: 92-111.
- Hechter, M. (1987). *Principles of group solidarity*. Berkeley: University of California Press.
- Henning, C. & Lieberg, M. (1996). Strong ties or weak ties? Neighbourhood networks in a new perspective. *Scandinavian Housing and Planning Research*, 13 (1): 3-26.
- Hibbing, J.R. & Alford, J.R. (2004). Accepting authoritative decisions: Humans as wary cooperators. *American Journal of Political Science*, 48: 62-76.
- Hirsch, P., Michaels, S. & Friedman, R. (1990). Clean Models vs. Dirty Hands: Why Economics Is Different from Sociology. In: S. Zukin & P. DiMaggio (red.), *Structures of Capital: The Social Organization of the Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hogg, M.A. (1992). *The social psychology of group cohesiveness*. New York: New York University Press.
- Hortulanus, R.P. (2002). Burgerschap en sociaal beleid. In: R.P. Hortulanus & J.E.M. Machielse, *Modern Burgerschap. Het Sociaal Debat – Deel 6*. 's-Gravenhage: Elsevier bedrijfsinformatie, pp. 7-20.

- Houghton, G., Tipper, S.P., Weaver, B. & Shore, D.I. (1996). Inhibition and interference in selective attention: Some tests of a neural network model. *Visual Cognition*, 3 (2): 119-164.
- Huisman, M. (1999). *Item nonresponse: Occurrence, causes, and imputation of missing answers to test items*. Leiden University: DSWO Press [dissertatie].
- Huisman, M. (2006). *Missing Data: Exploration and Imputation*. Groningen: Heymans Instituut, Rijksuniversiteit Groningen.
- Jeffres, L.W. & Dobos, J. (1984). Neighborhood Mobilization. *Urban Affairs Quarterly*, 20: 97-112.
- Kathlene, L. & Martin, J.A. (1991) Enhancing citizen participation: Panel design, perspectives and policy formation. *Journal of Policy Analysis and Management*, 10 (1): 46-63.
- Kearns, A. & Forrest, R. (2000). Social cohesion and multilevel urban governance. *Urban Studies*, 37 (5/6): 995-1017.
- Kearns, R.A. (1991). The place of health in the health of place: the case of the Hokianga special medical area. *Social Sciences and Medicine*, 33: 519-530.
- Kerr, N.L., Garst, J., Lewandowski, D.A. & Harris, S.E. (1997). That still, small voice: Commitment to cooperate as an internalized versus a social norm. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23: 1300-1311.
- Komorita, S.S. & Lapworth, C.W. (1982). Cooperative choice among individuals versus groups in an N-person dilemma situation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42: 487-496.
- Komter, A. (1996). Reciprocity as a principle of exclusion. Gift giving in the Netherlands. *Sociology*, 30 (2): 299-316.
- Komter, A. (2001). The disguised rationality of solidarity. *Journal of Mathematical Sociology*, 25: 385-401.
- Komter, A. (2004). Zorgen voor morgen: over hedendaagse solidariteit en wederkerigheid. In W. Arts, H. Entzinger en R. Muffels (red.), *Verzorgingsstaat: vaar wel*. Assen: Koninklijke Van Gorcum, pp. 161-177.
- Komter, A., Burgers, J. & Engersen, G. (2000). *Het cement van de samenleving. Een verkennende studie naar solidariteit en cohesie*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Kramer, R.M. & Brewer, M.B. (1984). Effects of group identity on resource use in a simulated commons dilemma. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46: 1044-1057.
- Kramer, R.M. & Brewer, M.B. (1986). Social group identity and the emergence of cooperation in resource conservation dilemmas. In: H.A.M. Wilke, D.M. Messick & C.G. Rutte (red.), *Experimental social dilemmas*. Frankfurt: Verlag Peter Lang, pp. 129-137.
- Kramer, R.M., Brewer, M.B. & Hanna, B.A. (1996). Collective trust and collective action: The decision to trust as a social decision. In: R.M. Kramer & T.R. Tyler (red.), *Trust in organizations: Frontiers of theory and research*. Thousands Oaks, CA: Sage, pp. 357-389.

- Kruglanski, A.W. (1996). Motivated social cognition: Principles of the interface. In: E.T. Higgins & A.W. Kruglanski (red.), *Social psychology. Handbook of basic principles*. Londen: Guilford, pp. 493-520.
- Kuhlman, D.M. & Marshello, A. (1975). Individual differences in game motivation as moderators of preprogrammed strategy effects in prisoner's dilemma. *Journal of Personality and Social Psychology*, 32: 922-931.
- Lazarsfield, P.F. & Merton, R.K. (1954). Friendship as a social process: a substantive and methodological analysis. In: M. Berger, T. Abel & C.H. Page (red.), *Freedom and control in modern society*. New York: Van Nostrand, pp. 18-66.
- Letki, N. (2006). Investigating the roots of civic morality: Trust, social capital, and institutional performance. *Political behavior*, 28: 305-325.
- Levi, M. (1998). A State of Trust. In: V. Braithwaite & M. Levi (red.). *Trust and Governance*. New York: Russell Sage Foundation, pp. 77-101.
- Likert, R. (1961). *New patterns of management*. New York: McGraw-Hill.
- Lind, E.A., Kulik, C.T., Ambrose, M. & DeVera Park, M.V. (1993). Individual and corporate dispute resolution: Using procedural fairness as a decision heuristic. *Administrative Science Quarterly*, 38: 224-251.
- Lindenberg, S.M. (1986). Individual economic ignorance versus social production functions and precarious enlightenment. *Journal of Institutional and Theoretical Economics (ZfgS)*, 142: 20-26.
- Lindenberg, S.M. (1996). Continuities in the theory of social production functions. In: H. Ganzeboom & S.M. Lindenberg (red.), *Verklarende Sociologie: Opstellen voor Reinhard Wippler*. Amsterdam: Thesis, pp.169-184.
- Lindenberg, S.M. (1998). Solidarity: Its microfoundations and macro-dependence. A framing approach. In: P. Doreian & T. Fararo (red.), *The problem of solidarity. Theories and models*. Amsterdam: Gordon and Breach Publishers, pp. 61-112.
- Lindenberg, S.M. (2006). Prosocial behavior, solidarity and framing processes. In: Fetchenhauer, D., Flache, A., Buunk, A.P. en Lindenberg, S.M., *Solidarity and prosocial behavior. An integration of sociological and psychological perspectives*. New York: Springer, pp. 23-44.
- Lindenberg, S.M., Fetchenhauer, D., Flache, A. & Buunk, A.P. (2006). Solidarity and prosocial behavior: A framing approach. In: Fetchenhauer, D., Flache, A., Buunk, A.P. en Lindenberg, S.M., *Solidarity and prosocial behavior. An integration of sociological and psychological perspectives*. New York: Springer, pp. 3-19.
- Lochner, K., Kawachi, I. & Kennedy, B.P. (1999). Social capital: a guide to its measurement. *Health and Place*, 5: 259-270.
- Loewenstein, G. & Elster, J. (1992). *Choice over time*. New York, NY: Russell Sage Foundation.
- Lord, F.M. & Novick, M.R. (1968). *Statistical theories of mental test scores*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Maccoby, E.E., Johnson, J.P. & Church, R.M. (1958). Community integration and the social control of juvenile delinquency. *Journal of Social Issues*, 14 (3): 38-51.
- Malinowski, B. (1922). *Argonauts of the Western Pacific*. Londen: Routledge en Kegan Paul.

- Mann, P.H. (1954). The concept of neighborliness. *American Journal of Sociology*, 60: 163-168.
- Mayhew, L. (1971). *Society: Institutions and activity*. New York: Columbia University Press.
- McClintock, C.G. (1978) Social values: Their definition, measurement and development. *Journal of Research and Development in Education*, 12: 121-137.
- McMillan, D.W., & Chavis, D.M. (1986). Sense of community: A definition and theory. *Journal of Community Psychology*, 14(1): 6-23.
- Midden, C.J.H. (1995). Direct participation in macro-issues: A multiple group approach. In: Renn, O. Webler, T. & Wiedemann, P. (red.), *Fairness and competence in citizen participation*. Dordrecht: Kluwer Academic, pp. 305-320.
- Milbrath, L.W. & Goel, M.L. (1977). *Political participation*. Chigaco: Rand McNally.
- Millar, M.G., and Tesser, A. (1992). The role of beliefs and feelings in guiding behavior: The mismatch model. In L.L. Martin and A. Tesser (red.), *The construction of social judgement*. Mahwah, NJ: Erlbaum, pp. 277-300.
- Ministerie OCW (2006). *Actief burgerschap en sociale integratie*. [Nieuwsbrief, juni 2006, nummer 2, zie www.minocw.nl]
- Mokken R.J. (1971). *A theory and procedure of scale analysis*. New York: De Gruyter.
- Molenaar, I.W. & Sijtsma, K. (2000). *MSP5 for windows*. Groningen: ProGAMMA.
- Moskowitz, G.B. (2000). Preconscious effects of temporary goals on attention. *Journal of Experimental Social Psychology*, 38: 397-404.
- Murphy, K. (2004). The role of trust in nurturing compliance: A study of accused tax avoiders. *Law and Human Behavior*, 28 (2): 187-209.
- Olson, M. (1965). *The logic of collective action: Public goods and the theory of groups*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Ostrom, E. (2000). Collective action and the evolution of social norms. *Journal of Economic Perspectives*, 14 (3): 137-158.
- Otten, S. & Moskowitz, G.B. (2000). Evidence for implicit evaluative in-group bias: Affect-based spontaneous trait inference in a minimal group paradigm. *Journal of Experimental Social Psychology*, 36: 77-89.
- Park, B. & Rothbart, M. (1982). Perception of out-group homogeneity and levels of social categorization: Memory for the subordinate attributes of in-group and out-group members. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42: 1051-1068.
- Pretty, G., Andrews, L., Colett, C., 1994. Exploring adolescents sense of community and its relationship to loneliness. *Journal of Community Psychology*, 22: 346-358.
- Renn, O., Webler, T., Raket, H., Dienel, P. & Johnson, B. (1993). Public participation in decision making: A three step procedure. *Policy Science*, 26 (3): 189-214.
- Rice, L.E., & Mitchell, T.R. (1973). Structural determinants of individual behavior in organizations. *Administrative Science Quarterly*, 18: 56-70.
- Riger, S. & Lavrakas, P.J. (1981). Community ties: Patterns of attachment and social interaction in urban neighborhoods. *American Journal of Community Psychology*, 9: 55-66.

- Sampson, R.J. (1988). Local friendship ties and community attachment in mass society. *American Sociological Review*, 53: 766-779.
- Sampson, R.J., Morenoff, J.D. & Gannon-Rowley, T. (2002). Assessing 'neighborhood effects': social processes and new directions in research. *Annual Review of Sociology*, 28: 443-478.
- Sampson, R.J., Raudenbush, S.W., & Earls, F. (1997). Neighborhoods and violent crime: A multilevel study of collective efficacy. *Science*, 227: 918-216.
- Schlozman, K.L., Burns, N. & Verba, S. (1994). Gender and the pathways to participation – the role of resources. *Journal of Politics*, 56 (4): 963-990.
- Scholz, J.T. & Lubell, M. (1998). Trust and taxpaying: Testing the heuristic approach to collective action. *American Journal of Political Science*, 42: 398-417.
- Schuyt, K. (2001). *Het onderbroken ritme. Opvoeding, onderwijs en sociale cohesie in een gefragmenteerde samenleving*. [Kohnstamm lezing 2001]. Amsterdam: Vossiuspers AUP
- Seashore, S. (1954). *Group cohesiveness in the industrial work group*. Ann Arbor, MI: Institute for Social Research.
- Sijtsma, K. & Molenaar, I.W. (1987). Reliability of test scores in nonparametric item response theory. *Psychometrika*, 52 (1): 79-97.
- Sijtsma, K. & Molenaar, I.W. (2002). *Introduction to nonparametric item response theory*. Thousand Oaks: Sage.
- Skjaeveland, O., Gärling, T. & Maeland, J.G. (1996). A multidimensional measure of neighboring. *American Journal of Community Psychology*, 24 (3): 413-435.
- Smith, R.A. (1974). Measuring neighborhood cohesion: A review and some suggestions. *Human Ecology*, 3 (3): 143-160.
- SPSS Inc. (2006). *SPSS 14.0 for windows*. Chicago, IL: SPSS Inc.
- Steinmo, S. (1993). *Taxation and democracy*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Stivers, C. (1994). The listening bureaucrat: Responsiveness in public administration. *Public Administration Review*, 54 (4): 364-369.
- Stokman, F.N. & Vieth, M. (2004). Was verbindet uns wann mit wem? Inhalt und Struktur in der Analyse sozialer Netzwerke. *Kölner Zeitschrift für Soziologie*, 44: 274-302.
- Stueve, C.A. & Gerson, K. (1977). Personal relations across the life-cycle. In: C.S. Fisher, R.M. Jackson, C.A. Stueve, K. Gerson, L.M. Jones & M. Baldassare, *Networks and places*. New York: Free Press, pp. 79-98.
- Swanborn, P.G. (1987). *Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek*. Meppel: Boom
- Tajfel, H. (1969). Cognitive aspects of prejudice. *Journal of Social Issues*, 25(4): 79-97.
- Teisman, G.R., Edelenbos, J., Klijn, E.H. & Reudink, M. (2004). *State of the art coproductie*. Rotterdam: Erasmus Universiteit, Centrum voor Publiek Management. [STIP-studie]
- Ten Holt, J.C. (2007). An introduction to the analysis and evaluation of scales. [Concept artikel].
- Turner, J.C., Hogg, M.A., Oakes, P.J., Reicher, S.D. & Wetherell, M. (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Oxford/New York: Blackwell.

- Tyler, T.R. (2006). Psychological perspectives on legitimacy and legitimation. *Annual Review of Psychology*, 57: 375-400.
- Tyler, T.R. & Blader, S.L. (2000). *Cooperation in groups: Procedural justice, social identity and behavioral engagement*. Philadelphia, PA: Psychology Press.
- Tyler, T.R., DeGoey, P. & Smith, H. (1996). Understanding why the justice of group procedures matters: a test of the psychological dynamics of the group-value model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70 (5): 913-930.
- Unger, D.G. & Powell, D.R. (1980). Supporting families under stress: The role of social networks. *Family relations*, 29: 566-574.
- Unger, D.G. & Wandersman, A. (1982). Neighboring in an urban environment. *American Journal of Community Psychology*, 10: 493-509.
- Unger, D.G. & Wandersman, A. (1983). Neighboring and its role in block organizations: An exploratory report. *American Journal of Community Psychology*, 11 (3): 291-300.
- Unger, D.G. & Wandersman, A. (1985). The importance of neighbors: The social, cognitive, and affective components of neighboring. *American Journal of Community Psychology*, 13 (2): 139-169.
- Uslaner, E.M. (2002). *The moral foundation of trust*. New York: Cambridge University press.
- Valley, K.L., Moag, J. & Bazerman, M.H. (1998). 'A matter of trust': Effects of communication on the efficiency and distributions of outcomes. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 34: 211-238.
- Van Assen, M.A.L.M., Stokman, F.N. & Van Oosten, R. (2003) Conflict Measures in Cooperative Exchange Models of Collective Decision Making. *Rationality and Society*, 15: 85-112.
- Van der Ark, L.A. & Sijtsma, K. (2005). The effect of missing data imputation on Mokken Scale Analysis. In: L.A. Van der Ark, M.A. Croon & K. Sijtsma (red.), *New developments in categorical data analysis for the social and behavioral sciences*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, pp. 147-166.
- Van der Laan Bouma-Doff, W. (2007). Confined contact: Residential segregation and ethnic bridges in the Netherlands. *Urban Studies*, 44 (5/6): 997-1017.
- Van Gunsteren, H. (1999). *Verantwoording: Regeren door terugzien*. Amsterdam: Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.
- Van Gunsteren, H. (2006). *Vertrouwen in de democratie*. Amsterdam: Van Gennep.
- Van Lange, P.A.M. (1999). The pursuit of joint outcomes and equality in outcomes: An integrative model of social value orientation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77: 337-349.
- Van Marissing, E., Bolt, G. & Van Kempen, R. (2005). Onbedoelde vormen van sociale cohesie. *Rooilijn*, 38 (5): 213-218.
- Van Vugt, M., Van Lange, P.A.M. & Meertens, R.M. (1996). Commuting by car or public transportation? A social dilemma analysis of travel model judgements. *European Journal of Social Psychology*, 26: 373-395.
- Veldboer, L., Duyvendak, J.W. & Bouw, C. (2007). *De mixfactor: Integratie en segregatie in Nederland*. Amsterdam: Boom.
- Verba, S. & N.H. Nie (1972). *Participation in America*. New York: Harper & Row.

- Verbrugge, L.M. (1977). Structure of adult friendship choices. *Social forces*, 56 (2): 576-597.
- Verwey-Jonker Instituut/ NIZW (2001). *Wijken voor bewoners. Asset-based community development in Nederland*. Den Haag: Kenniscentrum Grote Steden.
- Verwey-Jonker Instituut (2004). *Sociale integratie...zo doen we dat. Rotterdamse straten op de agenda*. Utrecht: Verwey-Jonker.
- Völker, B. & Flap, H. (2002). *The Survey on the Social Networks of the Dutch (SSND), Eerste meting*. Codeboek. Utrecht: ICS.
- Völker, B., Flap, H. & Lindenberg, S. (2007). When are neighbourhoods communities? Community in Dutch neighbourhoods. *European Sociological Review*, 23 (1): 99-114.
- VWS (2005). *Memorie van Toelichting Wet op Maatschappelijke Ondersteuning (Wmo)*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Walters, L.C., Aydelotte, J. & Miller, J. (2000). Putting more public in policy analysis. *Public Administration Review*, 60 (4): 349-359.
- Warren, M.E. (1996). Deliberative democracy and authority. *The American Political Science Review*, 90 (1): 46-60.
- Weiss, R.S. (1982). Relationships of social support and psychological well-being. In: H.G. Schulberg & S.M. Killilea (red.), *The modern practice of community mental health*. San Fransisco, CA: Jossey-Bass, pp. 148-162.
- Wellman, B. (1979). The Community Question: The Intimate Networks of East Yorkers. *American Journal of Sociology*, 84 (5): 1201-1231
- Wellman, B. (1985). Domestic work, paid work, and net work. In: Duck, S. & Perlman, D., (red), *Understanding personal relationships*. Londen: Sage, pp. 159-191.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2005). *Vertrouwen in de buurt*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Witten, K., McCreanor, T., Kearns, R. & Ramasubramanian, L. (2001). The impact of a school closure on neighborhood social cohesion: narratives from Invercargill, New Zealand. *Health & Place*, 7: 307-17.
- Wrong, D.H. (1994). *The problem of order*. Cambridge, MA: Harvard.
- Yamagishi, T. & Kiyonari, T. (2000). The Group as the Container of Generalized Reciprocity. *Social Psychology Quarterly*, 3: 116-32.

Love thy neighbor...

Increasing the communal strength of neighborhoods by means of ‘joint production’

This dissertation attempts to find an answer to the question of how the communal strength of neighborhoods can be monitored and enhanced. In recent times, the Dutch government has expanded its call upon civic morality, that is, the moral duty of citizens to contribute to the collective well-being of society. As Dutch society ages, the cost of the welfare state is becoming greater and greater. Moreover, at the beginning of the 21st century, the Dutch government came to realize that many livability problems could be addressed more effectively in cooperation with citizens. With administered solidarity proving to be too expensive and social problems now appearing too complicated and interconnected to be solved by bureaucracies alone, civic engagement is seen to be at the heart of contemporary policy interests. Attitudes of dependency are to be replaced with those of self-reliance, and mutuality is seen as a complementary means of meeting needs and wants. In an effort to try to stimulate civic engagement, a strong focus has been directed toward the locality of the neighborhood. It is argued that, especially when it comes to their direct living environment, citizens will be willing to contribute to collective needs. In addition, the close spatial location of neighbors provides opportunities for social functions that other members of one’s social network would find difficult to fulfill. In this respect, the help of someone nearby can be of great value, for example, when one suddenly feels ill or when one incidentally needs help with small chores in and around the house.

In practice, there are many neighborhoods that have relatively low neighborhood engagement. In such neighborhoods residents may nonetheless enjoy a high degree of livability, because neighbors don't cause any nuisance and the residents themselves are generally self-reliant. However, in those neighborhoods where this is not the case, the question arises as to how a neighborhood's livability and its communal strength can be enhanced by stimulating the neighborhood engagement of the residents. In this dissertation I argue that the neighborhood engagement of residents can be encouraged by raising residents' awareness of their interdependence when it comes to creating an enjoyable living environment, and by aligning the assets and constraints of residents and local service providers in addressing neighborhood issues. In this context, the term 'local service providers' refers to all local professionals responsible for governing or serving a

neighborhood, including local government officials. It is argued that aligning the goals, assets and constraints of residents and local service providers, fosters cooperation among neighborhood residents when it comes to improving their neighborhood. Once cooperation among neighborhood residents increases, so does the social cohesion among them, which is an important aspect of a neighborhood's communal strength. By taking cooperation between residents and local service providers as a starting point in stimulating neighborhood engagement, this dissertation is dissociating itself from the perspective that increasing the communal strength of neighborhoods implies a need for local service providers to withdraw from caring for public interests within neighborhoods. At the same time, this dissertation is also dissociating itself from a marketplace perspective that focuses on the responsiveness of public agencies to citizens' needs and wants. It is argued that a marketplace perspective is inadequate when it comes to tackling those problems, such as livability problems, that can only be solved in cooperation with citizens. While responsiveness is generally characterized by a passive, unidirectional reaction to people's needs and wants, cooperation represents a more active, bidirectional act of participation, involvement and unification of forces between two (or more) parties.

This chapter will provide a summary of the most fundamental findings of this dissertation. Sections One and Two describe the micro-foundations of prosocial behavior. Based on these micro-foundations two instruments have been developed. The first instrument, which is described in Section Three, enables local governments to measure the level of neighborhood social cohesion and thus to identify those neighborhoods with low communal strength. The second instrument, which is described in Section Four, consists of a dialogue method for enhancing the communal strength of neighborhoods. In Sections Three and Four, the theoretical and practical implications of both instruments are discussed. Section Five concludes with a general reflection on the research findings.

1. The development of prosocial behavior in a context of continuously changing individual motives

How does prosocial behavior come into being? In everyday life, prosocial behavior is characterized by continuous 'social dilemmas'. As Wrong (1994, p. 36) states: "[there is an] inescapable conflict between the interests and desires of individuals and the requirements of society". While in the long term society as a whole profits when individuals strive to balance public and private gains, in the short term this requires individuals to make sacrifices regarding their self interest that they are not always willing to make. In the context of these social dilemmas, prosocial behavior is traditionally explained in terms of either a rationalist or a culturalist approach. The rationalist approach poses that individuals will contribute to collective goods only when it is in their rational self-interest (Hechter, 1987; Olson, 1965). By concentrating on self-interested pursuit as the only mode of

behavior adopted by individuals, the rationalist approach is limited in the extent to which it can explain those situations in which prosocial behavior is *not* in the rational self-interest of an individual. Think, for instance, of the half a million blood donors in the Netherlands, who each year voluntarily and unpaid donate their blood (CBS, 2004). In order to explain prosocial behavior in these situations, other scholars have emphasized the moral dimension of prosocial behavior (Etzioni, 1988; Mayhew, 1971; Uslaner, 2002). This culturalist approach poses that the investments of individuals in public goods are not just rooted in self-interest, but also stem from social norms that bring about feelings of moral obligation within individuals. However, while the culturalist approach does provide explanations for situations in which prosocial behavior is not in the rational self-interest of an individual, it appears to disregard the importance of personal gain and the strategic choices of individuals.

It seems that in practice, both rational and cultural motives play a part in determining prosocial behavior. On their own, the rationalist and the culturalist approach, therefore, both fall short in explaining when and why people will contribute to collective interests. Instead, to explain prosocial behavior, a conceptual framework is needed in which there is room for rational as well as cultural motives for human behavior. Lindenberg's *goal-framing theory* (2006) provides such a framework. Contrary to the former approaches, which build upon fixed motives for prosocial behavior (be they rational or cultural), the goal-framing theory attempts to gain insight into how human behavior is *simultaneously* guided by rational and cultural motives. The central question that lies at the heart of the goal-framing theory then is *under which conditions* do either rational self-interest or internally felt responsibilities guide individual behavior?

1.1 Goal-framing theory

Lindenberg's goal-framing theory is based on a number of interrelated cognitive processes. A first building block of the goal-framing theory is the fundamental finding in psychology that human attention is selective. Since the stimuli presented to an individual in any situation are too numerous and complex for total representation by the information-processing system, only certain elements from the outer world are selected for cognitive processing, with all other information being filtered out (see Bruner, 1957; Houghton, et al., 1996). A second building block of the goal-framing theory is the finding that an individual's prevailing goals to a large extent determine which elements are selected for cognitive processing and which elements are ignored (see Gollwitzer & Moskowitz, 1996; Kruglanski, 1996; Moskowitz, 2002). Depending on their prevailing goals, the sensitivity of individuals to certain situational cues enlarges, and certain memories, chunks of stored knowledge, categories and heuristics become more easily accessible. For example, an individual's goal to make a profit will bring situational features and knowledge structures

in focus that correspond with making profit, while the salience of other situational features and the accessibility of other knowledge structures (e.g., those corresponding to the concern for the well-being of others) declines. By influencing the sensitivity of individuals to certain types of information and by activating certain mental representations and knowledge structures, goals guide the behavior of individuals. Together, these prevailing goals and the cognitive processes they engender are called *goal-frames*.

Lindenberg defines three different types of overriding goal-frames. The first two overriding goal-frames are related to the striving by individuals for improvement of their condition. In this regard, two kinds of improvement may be distinguished: (1) improvement in one's condition over the short term; and (2) improvement in one's condition over the longer term. As concerns the short term, the overriding goal of an individual is the wish 'to feel better right now' for instance by ending feelings of hunger, thirst, fatigue or pain or by preventing or reducing frustration or stress. The frame that encompasses this overriding goal is referred to by Lindenberg as a *hedonic goal-frame*. As for the longer term, the overriding goal of individuals can be defined as the wish to improve one's material and immaterial resources, for example, by boosting one's financial status, by making new social contacts or by increasing one's competences. This type of goal generates a second overriding goal-frame, the *gain goal-frame*. The third overriding goal-frame defined by Lindenberg is linked to improvement on the dyadic or group level and to an individual's goal of 'acting appropriately' given a certain group context. This third overriding goal engenders a *normative goal-frame*. The normative goal-frame is the major determinant of prosocial behavior, that is, behavior in which individuals pursue collective rather than private gains.

In their everyday life, individuals seek to accomplish different ends. Since their attention is selective, an active goal diminishes the accessibility of other goals. The alternative goals don't disappear, however. They are cognitively pushed into the background and, depending on the situation, will more or less successfully compete with the prevailing goal and possibly even replace it. The selective attention of individuals thus generates continuous competition within the individual in terms of the three overriding goal-frames. In this competition the normative goal-frame is *a priori* weaker than the hedonic goal-frame and the gain goal-frame. The reason for this is that the normative goal-frame is tied to goals of a 'collective self' whereas the hedonic goal-frame and the gain goal-frame are both connected to goals of the 'individual self'. This means that when the self-interests of individuals are not aligned with the collective interests of their group, their normative goal-frame is under constant pressure from the hedonic or gain goals of individuals to improve their own situation in the short or long term. This results in all sorts of livability problems.

Based on Lindenberg's goal-framing theory, I conclude in Chapter One that, in order to enhance the neighborhood engagement of individuals, their normative goal-frames

constantly need to be activated and stabilized. The first central research question in this dissertation is therefore:

“How can the normative goal-frames of neighborhood residents be activated and stabilized, so as to increase their willingness to contribute to neighborhood interests, that is, the livability of the neighborhood?”.

2. The role of ‘joint production’ in strengthening normative goal-frames

In Chapter Two it is argued that a group identity among individuals plays a key role in activating and stabilizing normative goal-frames. Individuals can identify with themselves (i.e., perceive themselves as individuals), but they can also identify with a group (i.e., perceive themselves as members of a group). When individuals identify with a group, the probability increases that their normative goals become focal. The welfare of the group becomes more important to the individual, while the relative weight of conflicting individual interests decreases. Consequently, group identity has been shown to strengthen the sense of belonging of individuals and to enhance their willingness to act according to group interests (cf. Brewer & Kramer, 1986; Kramer & Brewer, 1984; Otten & Moskowitz, 2000)³⁸. Note that whereas, in the context of this dissertation, the term ‘group identity’ refers to the cognitive aspect of feeling part of a group, that is, the increased accessibility of the normative goal-frame, ‘a sense of belonging’ refers to the affective component of feeling part of a group. Cooperation in establishing mutual well-being, referred to by Lindenberg (1998) as *joint production*, enlarges group identity among individuals, and consequently increases their sense of belonging and their willingness to act in a solidary way. Joint production thus plays an important role in stimulating the communal strength of neighborhoods.

Joint production. In a neighborhood there are different ways in which residents can cooperate in creating mutual well-being. In general, a distinction can be made between, on the one hand, creating mutual well-being on an individual level and, on the other hand, creating mutual well-being on a neighborhood level. On the individual level, one can think of friendly contacts among neighbors, for example,

³⁸ Apart from the existence of group identification, social psychologists point to differences in the so-called *social value orientation* of individuals. Social value orientation can be defined as a stable individual-difference variable that refers to the value people assign to their personal welfare versus the collective welfare in social dilemma situations (McClintock, 1978; Van Lange, 1999). Generally speaking, a distinction is made among three types of orientations: *Cooperative* or *prosocial individuals* are primarily concerned with maximizing outcomes for both self and others. *Competitors*, on the other hand, strive for maximization of the difference between outcomes for self versus others. Finally, *individualists* seek to maximize their own outcome, without regard for the outcomes of others. Together, competitors and individualists are often referred to as *proselfs*. Research suggests that people with prosocial orientations are systematically more cooperative than people with proself orientations (see, e.g., Kuhlman & Marshello, 1975; Van Vugt, Van Lange & Meertens, 1996). However, proselfs too show more cooperative behavior when identification with a group is high rather than low (De Cremer & Van Dijk, 2002; De Cremer & Van Vugt, 1999).

neighbors chatting or visiting each other. On the neighborhood level, joint production may refer to residents collaborating in organizing a neighborhood party, to neighborhood watch groups that try to prevent local crime or to neighbors who organize a joint petition or protest.

Solidarity. Solidarity can be defined as a propensity to sacrifice something one values on behalf of other(s) (cf. Arnsperger & Varoufakis, 2003). “It involves the recognition of the needs of co-citizens, an interest in their well-being and the willingness to provide assistance and to engage in collective action with one-sided benefits” (Kearns & Forrest, 2000, p. 999)³⁹. In practice, solidarity is expressed in different types of social support. Three types of social support can be distinguished: socio-emotional support, instrumental support and informational support (see, e.g., Chavis & Wandersman, 1990; Unger & Powell, 1980; Unger & Wandersman, 1985; Weiss, 1982). In the context of the neighborhood, socio-emotional support involves neighbors sharing their everyday experiences and showing sympathy in case of an emotional event. Instrumental support is about offering practical help, for example, neighbors borrowing items from one another or assisting in small chores in and around the house. Finally, informational support refers to individuals who serve as information and referral sources or who give advice, for example, neighbors who serve as child care referral or as a source of up-to-date information on neighborhood activities such as organizational meetings.

Sense of belonging. Individuals seem to become emotionally attached to groups that contribute to their well-being. As Hogg (1992, p. 27) describes it: “cooperative interaction imbues group members with positive valence”. In the context of the neighborhood, a sense of belonging refers to the extent to which residents feel connected to their neighborhood community.

Joint production strengthens solidarity among individuals and their sense of belonging. At the same time, expressions of solidarity and a sense of belonging have a positive influence on the willingness of individuals to cooperate. Moreover, as signs of solidarity imbue individuals with a positive valence, they are likely to lead to a certain degree of emotional attachment. At the same time, solidarity is more likely among individuals who feel connected to one another. Joint production, solidarity and a sense of belonging thus reinforce each other. Together they make up what we call ‘social cohesion’.

³⁹ Solidarity resembles joint production in the sense that in both types of behavior an individual aligns his or her own interests with the interests of a group. However, Dovidio et al. (2006, p. 269) point to an important difference between both types of social behavior. As they argue, joint production is about two or more individuals coming together as more-or-less equal partners who work interdependently toward a common goal that will benefit all of the parties involved. By contrast, in the case of solidarity the parties involved typically are not equal partners. With solidarity, there often is one person or group that needs help and another person or group that has the resources (e.g., time, effort, money) necessary to provide it.

The level of social cohesion within a neighborhood affects the neighborhood's livability. Neighborhoods with high social cohesion are better able to address their problems through informal mechanisms provided by strong neighbor relationships and to mediate the negative effects of situations over which they have no control. Neighborhood cohesion can therefore be thought of as an important indicator of the communal strength of a neighborhood. This does not mean that social cohesion is unambiguously a good thing, however. It can also be about conflict and exclusion, and about a majority imposing its will or value system on a minority. In this regard, a distinction is made in Chapter Two between, on the one hand, social cohesion that is characterized by strong forms of solidarity and, on the other hand, social cohesion that is characterized by weak forms of solidarity (see Lindenberg, 1998).

2.1 Strong and weak forms of solidarity

The strength of the solidarity in a particular group can be defined as the sum of legitimately expected individual sacrifices (in terms of time, effort, money, etc.) in order to serve group interests. In groups characterized by strong forms of solidarity, individuals are expected to conform to the goals of the group, even when these goals conflict with individual interests. Strong forms of solidarity thus expect relatively big sacrifices from individual group members in terms of contributing to group interests. To engender such strong forms of solidarity, these groups are characterized by strong group boundaries. While these strong group boundaries strengthen the solidarity towards group members, they diminish the solidarity towards non-group members and can even give rise to conflict among groups. Consequently, the danger of these strong forms of solidarity is that "people may come to exist in small worlds – close and closed communities – as a result of which they do not share values, understandings and commitments with or to the wider society (and its constituent social groups) of which they are a part" (Kearns and Forrest, 2000, p. 1001). In this context, researchers and politicians have mentioned the potentially negative effect that ethnic concentrations in neighborhoods have on the integration of ethnic minorities (see, e.g., Van der Laan Bouma-Doff, 2007). Strong forms of solidarity may also hinder integration among individuals with different background characteristics within the same neighborhood.

The threats to social cohesion thus stem not only from widespread individualism, as is often put forward, but also from forms of solidarity that are too strong and exclude others. As a bridge between, on the one hand, pure individualism and, on the other hand, strong forms of solidarity, weak forms of solidarity are characterized by weaker group boundaries among individuals. Weak forms of solidarity also expect group members to contribute to the collective interests of the group. However, the level of legitimate sacrifices is lower and, when the goals of the group conflict (too) strongly with the goals

of the individual, weak forms of solidarity exert less pressure on individuals to conform. Instead, it is more widely accepted that group members will join other groups in order to attain alternative individual goals. The group will thus influence but not dominate individual goals. Since weak forms of solidarity are characterized by weaker group boundaries, they can exist among groups and even among relative strangers.

In Chapter Two it is argued that, in order to strengthen the solidarity among individuals in our contemporary multicultural society, the emphasis should be on weak forms of solidarity. Joint production among co-residents in enhancing their neighborhood's livability may play a key role in establishing weak forms of solidarity among residents with different background characteristics.

3. The development of an instrument measuring neighborhood cohesion

In Chapter Two it was argued that the level of social cohesion in a neighborhood is an important indicator of its communal strength. Therefore, to be able to identify those neighborhoods with low communal strength, information is needed concerning the level of social cohesion within neighborhoods. For example, do neighborhood residents cooperate in improving their living conditions? Do they help each other in times of need? And do they feel connected to each other? It leads to the second central research question in this dissertation, that is:

"How can the level of neighborhood social cohesion be measured?"

In answer to this question, Chapter Three describes the development of a questionnaire to survey neighborhood residents concerning the level of neighborhood social cohesion. Although social cohesion is a characteristic of a group, it originates in the behavior and attitudes of individuals. The developed questionnaire thus derives the level of neighborhood social cohesion from the individual experiences of neighborhood residents. For that purpose, a pool of items was written tapping the three dimensions of social cohesion, as specified in Chapter Two, that is:

1. the extent to which neighborhood residents cooperate in creating mutual well-being (joint production);
2. the level of solidarity (i.e., the level of socio-emotional, instrumental and informational support among neighborhood residents); and
3. the sense residents have of belonging to their neighborhood community.

In Chapter Three the scalability of the constructed items is analyzed, using a nonparametric Item Response Theory (IRT) model. Data were collected in twelve neighborhoods in the north of the Netherlands, from April 2006 to May 2007. By

examining how the constructed items function within different neighborhood samples and within different subgroups of residents (based on age, sex and ethnicity⁴⁰), seven items were selected (see Table 1). Together these items form a scale measuring the involvement of residents in their neighborhood community. The level of neighborhood social cohesion is derived from the mean value of the responses of residents to the seven items in this scale.

Table 1 Overview of items in the 'Involvement in neighborhood community' scale

Dimensions	Items	Mean
Joint production – Individual level	1. Within the last half year, how often have you talked to someone living in your neighborhood?	2.99
Solidarity – Instrumental support	2. Is there someone living in your neighborhood who keeps an eye on your property when you are away from home, e.g., by being watchful for burglars or by taking care of your pet(s) or plants?	2.67
Solidarity – Informational support	3. When something important happens in your neighborhood or to one of the residents, is there someone in the neighborhood who lets you know and keeps you up to date?	2.11
Sense of belonging	4. Do you feel connected to the people on your block?	2.02
Solidarity – Socio-emotional support	5. When there is a sorrowful event or when something drastic happens in your life, is there someone in your neighborhood who supports you ?	1.54
Joint production – Neighborhood level	6. Are there neighborhood or street parties or other activities in your neighborhood where all the neighborhood residents are invited? If so, how often do you attend these parties or activities?	0.94
Joint production – Neighborhood level	7. Within the last year, did you cooperate with other neighborhood residents in organizing something for the neighborhood, e.g., organizing a neighborhood or street party or participating in putting a local paper together. If so, how often did you meet with these other neighborhood residents in the last year?	0.27

Response categories:

- Item 1 *Once a year or less often (0), Several times a year (1), Several times a month (2), Once a week (3), Several times a week or more often (4)*
- Items 2,3,5,6 *Hardly ever (0), Mostly not (1), Sometimes/Sometimes not (2), Mostly (3), Almost always (4)*
- Item 4 *To hardly anyone (0), Not to most people (1), To some I do, to others I don't (2), To most people (3), To almost everyone (4)*
- Item 7 *[Not cooperated] (0), Met approximately once every half a year or less often (1), Met approximately once every three months (2), Met approximately once every two months (3), Met approximately every month or more often (4)*

With this constructed scale the involvement of residents in their neighborhood community can be measured and compared across different neighborhoods and subgroups of residents. When constructing the scale, a balance was sought between internal consistency and concept coverage. As Skjæveland, Gärling and Maeland (1996, p. 430) point out, it is possible to devise a scale with very high internal consistency merely by including the same items in several different wordings. Despite their high internal consistency, such scales tap an extremely narrow construct. The results of the scale analyses have confirmed the internal consistency of the seven items in the scale for

⁴⁰ With regard to ethnicity, two groups were distinguished: one group that was born in the Netherlands and another group that was born outside of the Netherlands.

'Involvement in neighborhood community'. With regard to concept coverage, the seven items in the scale not only tap the three different dimensions of social cohesion (i.e., joint production, solidarity and sense of belonging, see Table 1, Column 'Dimensions'), but these items are also characterized by increasing levels of difficulty, as the mean values for each of the items indicate (see Table 1, Column 'Mean'). Consequently, the items provide insight into relatively undemanding types of neighborhood involvement, such as talking to neighbors (Item 1), as well as into more demanding types of neighborhood involvement, such as collaborating in organizing a neighborhood party or participating in a local paper (Item 7).

3.1 Theoretical and practical implications

There seems to be no generally accepted definition of the concept of social cohesion within the scientific literature. Consequently, much scientific research on the community question focuses on partial aspects of social cohesion, such as social networks (Campbell, 1990; Fisher, 1982; Guest & Wierzbicki, 1999; Wellman, 1979), sense of community (Chavis & Pretty, 1999; McMillan & Chavis, 1986; Sarason, 1974) and informal social control (Sampson, Raudenbush & Earls, 1997). Although each of these studies has contributed to the development of a theory relevant to social cohesion, the focus on partial aspects fails to take into account the multidimensional nature of the concept (Smith, 1974). After all, the fact that neighbors know one another does not necessarily mean that they feel connected to each other. At the same time, neighborhood residents may feel connected to each other, while not having actual contact. Furthermore, the use of many different measurement instruments that each focus on different aspects of social cohesion, limits the comparability of the research findings. An unambiguous notion of the development of social cohesion within modern society is thus hard to derive.

In addition to the existing research, the instrument that is developed in Chapter Three of this dissertation does take into account the multidimensional character of the concept of social cohesion. The dimensions that are distinguished are based on a theory of how social cohesion arises. Thus, the instrument constitutes an effective monitor for policy actions that aim precisely to influence this process. In the development of the 'Involvement in neighborhood community' scale much effort was put into determining the psychometric quality of the constructed items, addressing both the issues of internal consistency as well as the issues of concept coverage. This has resulted in a scale that is capable of reliably comparing the involvement of residents in their neighborhood community across different neighborhoods and subgroups of residents.

In future, the 'Involvement in neighborhood community' scale may be further improved by means of additional research. Firstly, by constructing complementary items and by adjusting some of the existing items, the psychometric quality of the existing scale may be

further enhanced. Secondly, by examining the scalability of the items in other neighborhoods, the reliability of the scale can be determined more exactly. Lastly, further testing of the instrument in diverse neighborhoods will be needed to evaluate the validity of the scale. In Chapter Three an initial assessment of the validity of the scale at the individual level was made by examining the relationship between the scores of respondents on the scale for 'Involvement in neighborhood community' and several theoretically related conditions, such as the use of local facilities, the presence or absence of children in the household and the planned length of residence of individuals. In general, the results have confirmed the theoretically assumed relationships. To further determine the validity of the scale on the individual level, these relationships need to be examined in an additional number of neighborhoods. In this regard, it has been recommended that resident characteristics as well as neighborhood characteristics be taken into account. To determine the validity of the scale at the neighborhood level, the relationship between the level of social cohesion (i.e., the mean value of the responses of residents to the items in the scale for 'Involvement in neighborhood community') in different neighborhoods, and theoretically related variables on the neighborhood level, such as residential stability, should be examined.

In conclusion, the aim of developing an instrument measuring neighborhood social cohesion is to gain insight into the communal strength of neighborhoods. To evaluate the communal strength of neighborhoods, the measured level of social cohesion cannot be separated from its social context. After all, whereas a relatively low level of social cohesion may be sufficient in a neighborhood with many young, double-income households, the same level of cohesion in a neighborhood with many vulnerable residents may be alarming. In the same way, whereas a high level of social cohesion within one neighborhood may indicate a healthy, sparkling neighborhood, in another neighborhood a high level of social cohesion might indicate that residents are becoming dislocated from mainstream society. To gain insight into the desirability of the measured level of social cohesion, it was recommended in Chapter Three that the results of the measurement instrument be related to neighborhood and resident characteristics, such as the number of vulnerable residents in the neighborhood, the desire of residents for neighborhood relations, the experience residents have in terms of the livability and safety of their neighborhood and the level of ethnic integration within the neighborhood. Additionally, it was recommended that the results of the measurement instrument be discussed with local professionals, such as welfare workers and community workers. The distinction between weak forms of solidarity and strong forms of solidarity is an important aspect of this discussion. By relating the outcomes of the measurement instrument to resident and neighborhood characteristics and by then discussing these outcomes with local professionals, one can gain comprehensive insight into the neighborhood's social environment and its communal strength.

4. Increasing civic engagement in the neighborhood through dialogue

In a neighborhood where the level of social cohesion is low, the local government may want to encourage the level of civic engagement in order to increase the neighborhood's communal strength. The third central research question in this dissertation is therefore:

"How can a local government encourage the level of civic engagement in the neighborhood, that is, how can it raise residents' contribution to the neighborhood's livability?"

As described in Chapter Two, joint production increases the sense of belonging and the level of solidarity among group members. Joint production among neighborhood residents in improving their neighborhood's livability therefore plays a key role in increasing the communal strength of neighborhoods. However, with regard to livability different residents have needs and wants that are not always compatible. The more diverse their needs and wants are, the more complicated it becomes for residents to work together in joint production. Therefore, before residents can cooperate in improving their neighborhood, they first need to develop a shared understanding of their collective interests, that is, an alignment of the interests of the different groups of neighborhood residents regarding their neighborhood's livability.

Even if joint production does arise among neighborhood residents, it is likely to decline automatically after a certain period of time (see Lindenberg, 1998). Joint production does strengthen the normative goal-frame of individuals. Nevertheless, as mentioned in Chapter One, the normative goal-frame is connected to a 'collective self' and is therefore *a priori* weaker than the hedonic goal-frame and the gain goal-frame, which are both connected to the 'individual self'. This means that, unless there is a constant reminder of the salience of collective interests, the normative goal-frame will soon decay after joint production and be replaced by goals that are more directly related to improving one's self-interests in the shorter or longer term.

Enduring cooperation among residents in improving their neighborhood's livability is thus by no means a matter of course. Moreover, residents do not always have the competences, the means and/or the power to tackle neighborhood issues. In improving their neighborhood, residents are to a large extent dependent on local service providers, such as welfare workers, community workers, neighborhood police officers and local government officials who are responsible for governing the area. By lowering the thresholds and taking away the constraints of residents when it comes to investing in their neighborhood's livability and by creating facilities that stimulate residents to make an active contribution, local service providers can mobilize neighborhood assets. However, there will always be needs and demands that surpass the neighborhood's community competence (i.e., its problem-solving ability) and that require a professional approach. For these situations,

what is needed is a comprehensive network of professional service providers who jointly complement the existent self-reliance of the neighborhood.

With these considerations as a starting point, it is argued in Chapter Four that increasing the level of civic engagement in the neighborhood requires a form of joint production among neighborhood residents and local service providers, which:

1. enables neighborhood residents to come to a shared understanding of their collective (i.e., *aligned*) interests in enhancing their neighborhood's livability;
2. continuously mobilizes, facilitates and supports the joint production among neighborhood residents in improving their neighborhood; and which
3. stimulates the establishment of a comprehensive network of professional service providers to address those neighborhood issues that surpass a neighborhood's community competence.

As mentioned above, cooperation among neighborhood residents cannot be taken for granted. Unfortunately, the same goes for local service providers. In their round of everyday activities, local professionals often don't find the time to cooperate. Likewise, neighborhood managers struggle to coordinate the plan-making of different local agencies, including local government departments. In addition, it seems even harder to establish cooperation *between* residents and local service providers. Many residents appear to become aware of public services only after they fail. At the same time, local governments and local service providers find it difficult to get a grasp of neighborhood problems and resident concerns. In reaction to this problem, Chapter Four of this dissertation defines the procedural principles for successful cooperation between neighborhood residents and local service providers in improving neighborhood livability. Based on these guiding principles, a dialogue method was devised, as a theory-based intervention method to increase the level of civic engagement in the neighborhood. This dialogue method aims to make neighborhood residents and local service providers aware of their interdependence in creating an enjoyable living environment and to systematically align their contributions to the neighborhood's livability. Ultimately, residents and local service providers produce a plan of action that guides their collaboration in improving the neighborhood. In Chapter Four, the developed dialogue method is illustrated by practical examples based on an implementation of the dialogue method in a neighborhood in Groningen, a city in the north of the Netherlands, in 2006.

With regard to the procedural principles for successful cooperation between residents and local service providers in improving the neighborhood, the following issues are addressed in Chapter Four:

Changing the roles of and relationships between neighborhood residents and local service providers from customers and suppliers to partners. Contrary to a marketplace perspective, which

focuses on the responsiveness of local service providers to the needs and wants of residents, the developed dialogue method concentrates on generating joint production between residents and local service providers in improving the neighborhood. To this end, the dialogue method focuses on cooperation in plan-making for neighborhood improvement as well as cooperation in implementing these plans and in evaluating the various outcomes (see Figure 1). It is argued here that the joint responsibility of residents and professionals for the neighborhood's livability can only be maintained in a continuous circular process of plan-making, plan implementation and plan evaluation. In the plan-making phase, neighborhood residents and local service providers jointly produce a neighborhood plan in which actions are identified that are needed to ensure the neighborhood's livability. The future contributions of both residents and professionals to these actions are then subsequently defined. It is important to note that the dialogue process operates within the boundaries of overarching planning processes. Therefore, before specifying the neighborhood plan, the actions identified to improve the neighborhood are set against the possibilities and constraints of both residents and local service providers. In the plan-implementation phase, residents and local service providers cooperate in carrying out the neighborhood plan. For this purpose action groups are formed, composed of both residents and professionals. Finally, in the evaluation phase, the outcome and the process of implementation of the neighborhood plan are evaluated. Based on this evaluation, the neighborhood plan may be adjusted, and new agreements between residents and local professionals may be made to guide their future cooperation in improving the neighborhood. In this way the neighborhood plan is kept up-to-date, enabling neighborhood residents and local service providers to anticipate neighborhood dynamics on a continuous basis. The dialogue method is based on a shared responsibility between both residents and professionals in all three phases of the circular process. This does not necessarily mean that residents and professionals can or need to engage equally in tackling each of the identified neighborhood issues. Starting from the assets and constraints of residents and local service providers, the dialogue method seeks for a balance between the responsibilities and activities of each of the parties involved.

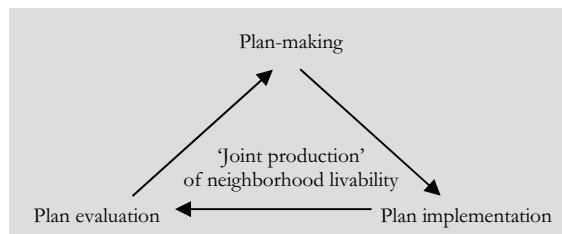

Figure 1 'Joint production' of neighborhood livability in a continuous circle of plan-making, plan implementation and plan evaluation

Strengthening the commitment of professionals to the outcome of the dialogue process. To bring about cooperation in plan implementation, it is important for the input of residents and professionals in plan-making to be considered equally. A well-known

criticism of citizen involvement efforts is that many of these efforts are symbolic rather than substantive. As much research has shown, the confidence of individuals in the fairness and impartiality of a plan-making process strongly affects their willingness to accept the outcome of the process and to contribute to its realization (De Cremer, Tyler & Den Ouden, 2005; Greenberg, 1987; Lind et al., 1993; Tyler, DeGoey & Smith, 1996, see Tyler & Blader, 2000 for an overview). To increase the trust of residents and professionals that their input is being considered equally, a nonpartisan chairman guides the dialogue process. Preceding the start of the dialogue process, the chairman examines whether there is enough managerial and political commitment by the local service agencies involved and by the political branch of the local government, respectively, in order to develop a neighborhood plan that is a joint product of both professionals and residents. By communicating the goals and the procedure of the dialogue method to the managers and politicians (directly and indirectly) involved, the risk that overarching planning processes will unnecessarily disregard agreements made on the neighborhood level is reduced. To maintain the managerial and political commitment during the dialogue process, the managers and politicians involved are regularly updated regarding the dialogue's progress and outcomes.

Recognizing the diversity of the needs and wants of residents concerning their neighborhood and integrating these needs and wants into a shared neighborhood improvement agenda. To determine ongoing neighborhood issues, the dialogue method surveys different groups of residents (e.g., residents of different age groups, with different ethnic or cultural backgrounds, with different household compositions, living in different parts of the neighborhood) concerning their everyday experiences with regard to the livability of their neighborhood. By reaching out for broad resident involvement, the developed dialogue method complements existing citizen involvement efforts that often lack the representativeness of the participants ('the lone citizen voice'). The dialogue method aims to align the needs and wants of the different groups of residents so that they can develop a shared understanding of their collective interests in enhancing their neighborhood's livability. For this purpose, a panel of residents that is composed of representatives of each of the defined resident groups is constituted. This panel of residents thus consists of approximately fifteen participants. During an initial meeting of the residents' panel, the neighborhood issues that have been identified in the interviews with each of the resident groups are verified and arranged in order of priority. Any possibly conflicting goals are pointed out by the chairman. Goals are conflicting when the realization of one goal limits the realization of another goal, for example, the goal to preserve natural amenities and the goal to create more parking space. Once the residents' panel agrees on the priority of the two conflicting goals, the conditions for both goals can then be specified. For example, the wish for more

parking space can be reformulated as the wish to use the existing parking space more efficiently, without damaging the natural environment. By stimulating residents to evaluate their multiple goals and priorities simultaneously and in relation to each other, a workable neighborhood agenda is established. It becomes more difficult, however, when different issues have different salencies for different groups of residents. For example, it is quite possible for some residents to value expanding the number of parking spaces more highly, while others find the preservation of natural amenities more important. For situations such as these the dialogue method has incorporated a decision-making procedure that encourages open discussion about conflicting interests, while simultaneously stimulating each participant to compare his or her self-interest with the collective interests of the group. Once the neighborhood agenda is fixed, the residents' panel defines how residents themselves will be able to contribute to tackling each of the identified neighborhood issues. In addition, the panel members specify the professional support they need to address the issues.

Aligning the assets and constraints of residents and local service providers in addressing the identified neighborhood issues. To improve the neighborhood through joint production, residents' initiatives and their support issues need to be matched with the possibilities and constraints of local service providers. To do this, the dialogue method first examines how local service providers can jointly facilitate and support residents' initiatives and then how they can establish a comprehensive range of services for those needs and demands that go beyond the neighborhood's community competence. For this purpose, a second panel, a professionals' panel, is constituted. This panel is composed of local professionals, such as welfare workers, community workers, neighborhood police officers and representatives of housing associations, along with local government officials who are responsible for governing the area, such as neighborhood coordinators or neighborhood managers. Together, the participants in the professional panel seek to combine or integrate their services so that they can optimally support and complement residents in improving the neighborhood's livability. If needed, new actions or programs are set up. In case there already are suitable activities and/or programs, the focus shifts to connecting these existing activities. Subsequently, in the course of a number of joint meetings between the residents' panel and the professionals' panel, the comprehensive support plan of the professionals is dovetailed with residents' assets and initiatives. In this process, the focus is on creating coherence, synergy and sustainability in the planned activities of residents and professionals so that participants of both panels can form a collective actor in improving the neighborhood's livability.

Increasing the sustainability of the cooperation between neighborhood residents and local service providers in addressing neighborhood issues. Bundling their knowledge and experience in each of the three phases of the dialogue process (i.e., plan-making, plan implementation and plan evaluation), enables residents and professionals to anticipate or prevent neighborhood problems, instead of reacting to them. In order for the dialogue process to function as a central coordinating mechanism guiding the activities of residents and professionals in improving the neighborhood, and in order to prevent unnecessary repetition of meetings, the created dialogue structure is integrated with the existing meeting schedules of professionals and neighborhood organizations. In addition, it is argued in Chapter Four that it is important to stir up the created dialogue structure every once in a while. In practice, the formally created dialogue structure will be influenced by the social interactions among the participants (Bacharach & Aiken, 1976; Benson, 1977; Likert, 1961; Rice & Mitchell, 1973). These social interactions may strengthen the cooperation between residents and professionals, for example, through the development of feelings of trust, but they may also hinder their cooperation, for example, by influencing who dominates discussions and who support each other in a debate. To counterbalance the potentially negative influences of the social interactions of participants, it is recommended in Chapter Four that new participants be brought into the dialogue process periodically, such as once every two years. In this way, the sustainability of the cooperation between residents and professionals can be enhanced.

4.1 Theoretical and practical implications

In the last few decades many scholars have focused on civic participation in public plan-making. In this literature, several goals of civic participation are mentioned, such as giving citizens a sense of ownership of the planning proposals so as to enhance their cooperativeness in their implementation; integrating citizen perspectives and ideas about problems and solutions in plan-making in order to address the issues in a broader, and possibly more innovative, way; and increasing the democratic legitimacy of public policies, thereby strengthening citizens' trust in government. At the same time, several forms of civic participation in public plan-making are discussed, such as public hearings, citizen juries, roundtables and referenda. What is not always made explicit in the literature, however, is that the effectiveness of any of the chosen forms of civic participation in public plan-making is likely to depend on what the intended goals are. After all, integrating the knowledge and experience of citizens in public plan-making may require a different form of civic participation than that entailed in increasing citizens' support for planning proposals.

In addition to the existing literature, Chapter Four focuses on the link between one specific goal of civic participation in plan-making, that is, enhancing the level of civic engagement, and the procedural principles to reach that goal. By matching the goals of civic participation in public plan-making with the procedural principles to reach these goals, the effectiveness of civic participation in public plan-making can be maximized. As stressed in Chapter Four, enhancing the neighborhood engagement of residents not only requires resident participation in neighborhood plan-making, but also in plan implementation and in plan evaluation. In this light, the developed dialogue method regards resident participation in neighborhood plan-making as the first step in mobilizing a neighborhood's community assets, by making residents aware of their interdependence in creating an enjoyable living environment, and by aligning the possibilities and constraints of residents and local professionals in tackling neighborhood issues.

With the rise of neighborhood management in the last few decades, many methods have been devised that aim to increase the level of civic engagement in the neighborhood. A continuous challenge in all neighborhood programs is the need to balance the primacy of residents and local service providers in improving the neighborhood. It is broadly agreed that neighborhood assets are undermined by too strong a focus on local professionals' programs and services. Yet, a one-sided focus on empowering residents disregards the need to align resident initiatives with the goals and activities of local professionals. Moreover, it disregards the need to align the goals and activities of local professionals in order for them to be able to optimally support resident initiatives and to complement community competences where needed. Instead of focusing one-sidedly on neighborhood community initiatives or on professional programs or services, the developed dialogue method has as its starting point the interdependence between neighborhood residents and local service providers in creating a livable neighborhood. Starting from this interdependence, the developed dialogue method aims to bring about *joint production* between residents and professionals in improving the neighborhood. To that end, the dialogue method focuses on matching the goals, assets and constraints of residents and local service providers. Consequently, the possibility that the different actors might end up obstructing each other is limited. Instead, residents and local professionals are enabled to form a collective participation in improving the neighborhood's livability.

Despite its potential value for neighborhood management, the dialogue method is not necessarily suitable for every neighborhood. First of all, successful implementation of the dialogue method requires at least some willingness among neighborhood residents to cooperate. In Chapter Four it is argued that, in those neighborhoods where resident interactions are characterized by aloofness, or even aggression, the focus instead needs to be on stimulating and facilitating low-key neighborhood or street activities to increase the cooperativeness of residents. In this way the fruitfulness of a (future) dialogue process may be enhanced. In addition to a certain willingness to cooperate, the dialogue method requires a basic level of shared democratic values among residents. While seemingly trivial

at first, the importance of shared democratic values becomes clear once we look at multicultural neighborhoods in which the majority of the population consists of immigrants who do not necessarily adhere to democratic values. It is important to realize that many aspects of the developed dialogue method, such as the search for representativeness in the participants, the focus on procedural justice and maybe even the very idea of a dialogue between residents and local service providers, are culturally determined.

5. In conclusion

In this dissertation it has been argued that the locality of the neighborhood holds important opportunities for encouraging civic engagement. This does not mean, however, that scholars and policy-makers should disregard other suitable localities for increasing civic engagement. Apart from the locality of the neighborhood, work and education too may play a key role in community development efforts. The successfulness of community development efforts in the neighborhood will be influenced by the roles and relationships between citizens and public service providers in other parts of society. To stimulate active citizenship throughout society, the national government, on the one hand, needs to guard those institutional conditions that are needed to achieve an optimal balance in citizen and government contributions to public interests, for example, by optimizing regulations concerning parental leave and compassionate care leave. On the other hand, the government needs to reinforce the norms and values that underpin care for public interests, both now and in the future. As an example of this, addressing recent issues of citizen violence against police officers or ambulance personnel comes to mind. By matching the local and national approaches to citizenship, active citizenship can be optimally stimulated throughout society.

Literature

- Arnsperger, A. & Varoufakis, Y. (2003). Toward a theory of solidarity. *Erkenntnis*, 59: 157-188.
- Bacharach, S.B., & Aiken, M. (1976). Structural and process constraints on influence in organizations. *Administrative Science Quarterly*, 21: 623-642.
- Benson, J.K. (1977). Organizations: a dialectical view. *Administrative Science Quarterly*, 22: 1-21.
- Brewer, M.B. & Kramer, R.M. (1986). Choice behavior in social dilemmas: Effects of social identity, group size and decision framing. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50: 543-549.
- Bruner, J.S. (1957). On perceptual readiness. *Psychological review*, 64: 123-152.

- CBS (2004). *Bloedbanken/ bloedvoorzieningen*. [Blood banks/ blood supply] Voorburg: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Campbell, K.E. (1990). Networks past: A 1939 Bloomington neighborhood. *Social Forces*, 69 (1): 139-155.
- Chavis, D.M. & Pretty, G.M.H. (1999). Sense of community: Advances in measurement and application. *Journal of Community Psychology*, 27 (6): 635-642.
- Chavis, D.M. & Wandersman, A. (1990). Sense of community in the urban environment: A catalyst for participation and community development. *American Journal of Community Psychology*, 18: 55-81.
- De Cremer, D., Tyler, T.R. & Den Ouden, N. (2005). Managing cooperation via procedural fairness: The mediating influence of self-other merging. *Journal of Economic Psychology*, 26: 393-406.
- De Cremer, D. & Van Dijk, E. (2002). Reactions to group success and failure as a function of identification level: a test of the goal-transformation hypothesis in social dilemmas. *Journal of Experimental Social Psychology*, 38: 435-442.
- De Cremer, D. & Van Vugt, M. (1999). Social identification effects in social dilemmas: a transformation of motives. *European Journal of Social Psychology*, 29: 871-893.
- Dovidio, J.F., Piliavin, J.A. Schroeder, D.A. & Penner, L.A. (2006). *The social psychology of prosocial behavior*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Etzioni, A. (1988). *The moral dimension. Toward a new economics*. New York: Free Press.
- Fisher, C.S. (1982). *To dwell among friends: Personal networks in town and city*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Gollwitzer, P.M. & Moskowitz, G.B. (1996). Goal effects on action and cognition. In: Higgins, E.T. Kruglanski, A.W. (eds.), *Social psychology. Handbook of basic principles*. New York: Guilford Press pp. 361-399.
- Greenberg, J. (1987). Reactions to procedural injustice in payment distributions: Do the ends justify the means? *Journal of Applied Psychology*, 71: 55-61.
- Guest, A. & Wierzbicki, S. (1999). Social ties at the neighbourhood level: two decades of GSS evidence, *Urban Affairs Review*, 35: 92-111.
- Hechter, M. (1987). *Principles of group solidarity*. Berkeley: University of California Press.
- Hogg, M.A. (1992). *The social psychology of group cohesiveness*. New York: New York University Press.
- Houghton, G., Tipper, S.P., Weaver, B. & Shore, D.I. (1996). Inhibition and interference in selective attention: Some tests of a neural network model. *Visual Cognition*, 3 (2): 119-164.
- Kearns, A. & Forrest, R. (2000). Social cohesion and multilevel urban governance. *Urban Studies*, 37, 5-6, pp. 995-1017.
- Kramer, R.M. & Brewer, M.B. (1984). Effects of group identity on resource use in a simulated commons dilemma. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46: 1044-1057.

- Kruglanski, A.W. (1996). Motivated social cognition: Principles of the interface. In: E.T. Higgins & A.W. Kruglanski (eds.), *Social psychology. Handbook of basic principles*. London: Guilford, pp. 493-520.
- Kuhlman, D.M. & Marshello, A. (1975). Individual differences in game motivation as moderators of preprogrammed strategy effects in prisoner's dilemma. *Journal of Personality and Social Psychology*, 32: 922-931).
- Likert, R. (1961). *New patterns of management*. New York: McGraw-Hill.
- Lind, E.A., Kulik, C.T., Ambrose, M. & DeVera Park, M.V. (1993). Individual and corporate dispute resolution: Using procedural fairness as a decision heuristic. *Administrative Science Quarterly*, 38: 224-251.
- Lindenberg, S.M. (1998). Solidarity: Its microfoundations and macro-dependence. A framing approach. In: P. Doreian & T. Fararo (eds.), *The problem of solidarity. Theories and models*. Amsterdam: Gordon and Breach Publishers, pp. 61-112.
- Lindenberg, S.M. (2006). Prosocial behavior, solidarity and framing processes. In: Fetchenhauer, D., Flache, A., Buunk, A.P. en Lindenberg, S.M., *Solidarity and prosocial behavior. An integration of sociological and psychological perspectives*, New York: Springer, pp. 23-44.
- Mayhew, L. (1971). *Society: Institutions and activity*. New York: Columbia University Press.
- McClintock, C.G. (1978) Social values: Their definition, measurement and development. *Journal of Research and Development in Education*, 12: 121-137.
- McMillan, D.W., & Chavis, D.M. (1986). Sense of community: A definition and theory. *Journal of Community Psychology*, 14(1): 6-23.
- Moskowitz, G.B. (2000). Preconscious effects of temporary goals on attention. *Journal of Experimental Social Psychology*, 38: 397-404.
- Olson, M. (1965). *The logic of collective action: Public goods and the theory of groups*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Otten, S. & Moskowitz, G.B. (2000). Evidence for implicit evaluative in-group bias: Affect-based spontaneous trait inference in a minimal group paradigm. *Journal of Experimental Social Psychology*, 36: 77-89.
- Rice, L.E., & Mitchell, T.R. (1973). Structural determinants of individual behavior in organizations. *Administrative Science Quarterly*, 18: 56-70.
- Sampson, R.J., Raudenbush, S.W., & Earls, F. (1997). Neighborhoods and violent crime: A multilevel study of collective efficacy. *Science*, 227: 918-216.
- Sarason, S.B. (1974). *The psychological sense of community: Prospects for a community psychology*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Skjæveland, O., Gärling, T. & Maeland, J.G. (1996). A multidimensional measure of neighboring. *American Journal of Community Psychology*, 24 (3): 413-435.
- Smith, R.A. (1974). Measuring neighborhood cohesion: A review and some suggestions. *Human Ecology*, 3 (3): 143-160.
- Smith, R.A. & Blader, S.L. (2000). *Cooperation in groups: Procedural justice, social identity and behavioral engagement*. Philadelphia, PA: Psychology Press.

- Tyler, T.R. & Blader, S.L. (2000). *Cooperation in groups: Procedural justice, social identity and behavioral engagement*. Philadelphia, PA: Psychology Press.
- Tyler, T.R., DeGoey, P. & Smith, H. (1996). Understanding why the justice of group procedures matters: a test of the psychological dynamics of the group-value model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70 (5): 913-930.
- Unger, D.G. & Powell, D.R. (1980). Supporting families under stress: The role of social networks. *Family relations*, 29: 566-574.
- Unger, D.G. & Wandersman, A. (1985). The importance of neighbors: The social, cognitive, and affective components of neighboring. *American Journal of Community Psychology*, 13 (2): 139-169.
- Uslaner, E.M. (2002). *The moral foundation of trust*. New York: Cambridge University press.
- Van der Laan Bouma-Doff, W. (2007). Confined contact: Residential segregation and ethnic bridges in the Netherlands. *Urban Studies*, 44 (5/6): 997-1017.
- Van Lange, P.A.M. (1999). The pursuit of joint outcomes and equality in outcomes: An integrative model of social value orientation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77: 337-349.
- Van Vugt, M., Van Lange, P.A.M. & Meertens, R.M. (1996). Commuting by car or public transportation? A social dilemma analysis of travel model judgements. *European Journal of Social Psychology*, 26: 373-395.
- Weiss, R.S. (1982). Relationships of social support and psychological well-being. In: H.G. Schulberg & S.M. Killilea (eds.), *The modern practice of community mental health*. San Francisco, CA: Jossey-Bass, pp. 148-162.
- Wellman, B. (1979). The Community Question: The Intimate Networks of East Yorkers. *American Journal of Sociology*, 84 (5): 1201-1231
- Wrong, D.H. (1994). *The problem of order*. Cambridge, MA: Harvard.

ICS dissertation series

The ICS-series presents dissertations of the Interuniversity Center for Social Science Theory and Methodology. Each of these studies aims at integrating explicit theory formation with state-of-the-art empirical research or at the development of advanced methods for empirical research. The ICS was founded in 1986 as a cooperative effort of the universities of Groningen and Utrecht. Since 1992, the ICS expanded to the University of Nijmegen. Most of the projects are financed by the participating universities or by the Netherlands Organization for Scientific Research (NWO). The international composition of the ICS graduate students is mirrored in the increasing international orientation of the projects and thus of the ICS-series itself.

- 1) C. van Liere, (1990), *Lastige Leerlingen. Een empirisch onderzoek naar sociale oorzaken van probleemgedrag op basisscholen*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 2) Marco H.D. van Leeuwen, (1990), *Bijstand in Amsterdam, ca. 1800 - 1850. Armenzorg als beheersings- en overlevingsstrategie*. ICS dissertation, Utrecht.
- 3) I. Maas, (1990), *Deelname aan podiumkunsten via de podia, de media en actieve beoefening. Substitutie of leereffecten?* Amsterdam: Thesis Publishers.
- 4) M.I. Broese van Groenou, (1991), *Gescheiden Netwerken. De relaties met vrienden en verwanten na echtscheiding*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 5) Jan M.M. van den Bos, (1991), *Dutch EC Policy Making. A Model-Guided Approach to Coordination and Negotiation*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 6) Karin Sanders, (1991), *Vrouwelijke Pioniers. Vrouwen en mannen met een 'mannelijke' hogere beroepsopleiding aan het begin van hun loopbaan*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 7) Sierp de Vries, (1991), *Egoism, Altruism, and Social Justice. Theory and Experiments on Cooperation in Social Dilemmas*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 8) Ronald S. Batenburg, (1991), *Automatisering in bedrijf*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 9) Rudi Wielers, (1991), *Selectie en allocatie op de arbeidsmarkt. Een uitwerking voor de informele en geïnstitutionaliseerde kinderopvang*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 10) Gert P. Westert, (1991), *Verschillen in ziekenhuisgebruik*. ICS dissertation, Groningen.
- 11) Hanneke Hermsen, (1992), *Votes and Policy Preferences. Equilibria in Party Systems*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 12) Cora J.M. Maas, (1992), *Probleemleerlingen in het basisonderwijs*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 13) Ed A.W. Boxman, (1992), *Contacten en carrière. Een empirisch-theoretisch onderzoek naar de relatie tussen sociale netwerken en arbeidsmarktposities*. Amsterdam: Thesis Publishers.

- 14) Conny G.J. Taes, (1992), *Kijken naar banen. Een onderzoek naar de inschatting van arbeidsmarktkansen bij schoolverlaters uit het middelbaar beroepsonderwijs*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 15) Peter van Roozendaal, (1992), *Cabinets in Multi-Party Democracies. The Effect of Dominant and Central Parties on Cabinet Composition and Durability*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 16) Marcel van Dam, (1992), *Regio zonder regie. Verschillen in en effectiviteit van gemeentelijke arbeidsmarktbeleid*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 17) Tanja van der Lippe, (1993), *Arbeidsverdeling tussen mannen en vrouwen*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 18) Marc A. Jacobs, (1993), *Software: Kopen of Kopiëren? Een sociaal-wetenschappelijk onderzoek onder PC-gebruikers*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 19) Peter van der Meer, (1993), *Verdringing op de Nederlandse arbeidsmarkt. Sector- en sekseverschillen*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 20) Gerbert Kraaykamp, (1993), *Over lezen gesproken. Een studie naar sociale differentiatie in leesgedrag*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 21) Evelien Zeggelink, (1993), *Strangers into Friends. The Evolution of Friendship Networks Using an Individual Oriented Modeling Approach*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 22) Jaco Berveling, (1994), *Het stempel op de besluitvorming. Macht, invloed en besluitvorming op twee Amsterdamse beleidsterreinen*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 23) Wim Bernasco, (1994), *Coupled Careers. The Effects of Spouse's Resources on Success at Work*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 24) Liset van Dijk, (1994), *Choices in Child Care. The Distribution of Child Care Among Mothers, Fathers and Non-Parental Care Providers*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 25) Jos de Haan, (1994), *Research Groups in Dutch Sociology*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 26) K. Boahene, (1995), *Innovation Adoption as a Socio-Economic Process. The Case of the Ghanaian Cocoa Industry*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 27) Paul E.M. Ligthart, (1995), *Solidarity in Economic Transactions. An Experimental Study of Framing Effects in Bargaining and Contracting*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 28) Roger Th. A.J. Leenders, (1995), *Structure and Influence. Statistical Models for the Dynamics of Actor Attributes, Network Structure, and their Interdependence*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 29) Beate Völker, (1995), *Should Auld Acquaintance Be Forgotten...? Institutions of Communism, the Transition to Capitalism and Personal Networks: the Case of East Germany*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 30) A. Cancrinus-Matthijssse, (1995), *Tussen hulpverlening en ondernemerschap. Beroepsuitoefening en taakopvattingen van openbare apothekers in een aantal West-Europese landen*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 31) Nardi Steverink, (1996), *Zo lang mogelijk zelfstandig. Naar een verklaring van verschillen in oriëntatie ten aanzien van opname in een verzorgingstehuis onder fysiek kwetsbare ouderen*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 32) Ellen Lindeman, (1996), *Participatie in vrijwilligerswerk*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 33) Chris Snijders, (1996), *Trust and Commitments*. Amsterdam: Thesis Publishers.

- 34) Koos Postma, (1996), *Changing Prejudice in Hungary. A Study on the Collapse of State Socialism and Its Impact on Prejudice Against Gypsies and Jews*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 35) Joeske T. van Busschbach, (1996), *Uit het oog, uit het hart? Stabiliteit en verandering in persoonlijke relaties*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 36) René Torenvlied, (1996), *Besluiten in uitvoering. Theorieën over beleidsuitvoering modelmatig getoetst op sociale vernieuwing in drie gemeenten*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 37) Andreas Flache, (1996), *The Double Edge of Networks. An Analysis of the Effect of Informal Networks on Cooperation in Social Dilemmas*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 38) Kees van Veen, (1997), *Inside an Internal Labor Market: Formal Rules, Flexibility and Career Lines in a Dutch Manufacturing Company*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 39) Lucienne van Eijk, (1997), *Activity and Well-being in the Elderly*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 40) Róbert Gál, (1997), *Unreliability. Contract Discipline and Contract Governance under Economic Transition*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 41) Anne-Geerte van de Goor, (1997), *Effects of Regulation on Disability Duration*. ICS dissertation, Utrecht.
- 42) Boris Blumberg, (1997), *Das Management von Technologiekooperationen. Partnersuche und Verhandlungen mit dem Partner aus Empirisch-Theoretischer Perspektive*. ICS dissertation, Utrecht.
- 43) Marijke von Bergh, (1997), *Loopbanen van oudere werknemers*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 44) Anna Petra Nieboer, (1997), *Life-Events and Well-Being: A Prospective Study on Changes in Well-Being of Elderly People Due to a Serious Illness Event or Death of the Spouse*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 45) Jacques Niehof, (1997), *Resources and Social Reproduction: The Effects of Cultural and Material Resources on Educational and Occupational Careers in Industrial Nations at the End of the Twentieth Century*. ICS dissertation, Nijmegen.
- 46) Ariana Need, (1997), *The Kindred Vote. Individual and Family Effects of Social Class and Religion on Electoral Change in the Netherlands, 1956-1994*. ICS dissertation, Nijmegen.
- 47) Jim Allen, (1997), *Sector Composition and the Effect of Education on Wages: an International Comparison*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- 48) Jack B.F. Hutten, (1998), *Workload and Provision of Care in General Practice. An Empirical Study of the Relation Between Workload of Dutch General Practitioners and the Content and Quality of their Care*. ICS dissertation, Utrecht.
- 49) Per B. Kropp, (1998), *Berufserfolg im Transformationsprozeß. Eine theoretisch-empirische Studie über die Gewinner und Verlierer der Wende in Ostdeutschland*. ICS dissertation, Utrecht.
- 50) Maarten H.J. Wolbers, (1998), *Diploma-inflatie en verdringing op de arbeidsmarkt. Een studie naar ontwikkelingen in de opbrengsten van diploma's in Nederland*. ICS dissertation, Nijmegen.
- 51) Wilma Smeenk, (1998), *Opportunity and Marriage. The Impact of Individual Resources and Marriage Market Structure on First Marriage Timing and Partner Choice in the Netherlands*. ICS dissertation, Nijmegen.

-
- 52) Marinus Spreen, (1999), *Sampling Personal Network Structures: Statistical Inference in Ego-Graphs*. ICS dissertation, Groningen.
- 53) Vincent Buskens, (1999), *Social Networks and Trust*. ICS dissertation, Utrecht.
- 54) Susanne Rijken, (1999), *Educational Expansion and Status Attainment. A Cross-National and Over-Time Comparison*. ICS dissertation, Utrecht.
- 55) Mérove Gijsberts, (1999), *The Legitimation of Inequality in State-Socialist and Market Societies, 1987-1996*. ICS dissertation, Utrecht.
- 56) Gerhard G. Van de Bunt, (1999), *Friends by Choice. An Actor-Oriented Statistical Network Model for Friendship Networks Through Time*. ICS dissertation, Groningen.
- 57) Robert Thomson, (1999), *The Party Mandate: Election Pledges and Government Actions in the Netherlands, 1986-1998*. Amsterdam: Thela Thesis.
- 58) Corine Baarda, (1999), *Politieke besluiten en boeren beslissingen. Het draagvlak van het mestbeleid tot 2000*. ICS dissertation, Groningen.
- 59) Rafael Wittek, (1999), *Interdependence and Informal Control in Organizations*. ICS dissertation, Groningen.
- 60) Diane Payne, (1999), *Policy Making in the European Union: an Analysis of the Impact of the Reform of the Structural Funds in Ireland*. ICS dissertation, Groningen.
- 61) René Veenstra, (1999), *Leerlingen - Klassen - Scholen. Prestaties en vorderingen van leerlingen in het voortgezet onderwijs*. Amsterdam, Thela Thesis.
- 62) Marjolijn Achterkamp, (1999), *Influence Strategies in Collective Decision Making. A Comparison of Two Models*. ICS dissertation, Groningen.
- 63) Peter Mühlau, (2000), *The Governance of the Employment Relation. A Relational Signaling Perspective*. ICS dissertation, Groningen.
- 64) Agnes Akkerman, (2000), *Verdeelde vakbeweging en stakingen. Concurrentie om leden*. ICS dissertation, Groningen.
- 65) Sandra van Thiel, (2000), *Quangocratization: Trends, Causes and Consequences*. ICS dissertation, Utrecht.
- 66) Rudi Turksema, (2000), *Supply of Day Care*. ICS dissertation, Utrecht.
- 67) Sylvia E. Korupp (2000), *Mothers and the Process of Social Stratification*. ICS dissertation, Utrecht.
- 68) Bernard A. Nijstad (2000), *How the Group Affects the Mind: Effects of Communication in Idea Generating Groups*. ICS dissertation, Utrecht.
- 69) Inge F. de Wolf (2000), *Opleidingspecialisatie en arbeidsmarktsucces van sociale wetenschappers*. ICS dissertation, Utrecht.
- 70) Jan Kratzer (2001), *Communication and Performance: An Empirical Study in Innovation Teams*. ICS-dissertation, Groningen.
- 71) Madelon Kroneman (2001), *Healthcare Systems and Hospital Bed Use*. ICS/NIVEL-dissertation, Utrecht.
- 72) Herman van de Werfhorst (2001), *Field of Study and Social Inequality. Four Types of Educational Resources in the Process of Stratification in the Netherlands*. ICS-dissertation, Nijmegen.
- 73) Tamás Bartus (2001), *Social Capital and Earnings Inequalities. The Role of Informal Job Search*

- in Hungary*. ICS-dissertation Groningen.
- 74) Hester Moerbeek (2001), *Friends and Foes in the Occupational Career. The Influence of Sweet and Sour Social Capital on the Labour Market*. ICS-dissertation, Nijmegen.
- 75) Marcel van Assen (2001), *Essays on Actor Perspectives in Exchange Networks and Social Dilemmas*. ICS-dissertation, Groningen.
- 76) Inge Sieben (2001), *Sibling Similarities and Social Stratification. The Impact of Family Background across Countries and Cohorts*. ICS-dissertation, Nijmegen.
- 77) Alinda van Bruggen (2001), *Individual Production of Social Well-Being. An Exploratory Study*. ICS-dissertation, Groningen.
- 78) Marcel Coenders (2001), *Nationalistic Attitudes and Ethnic Exclusionism in a Comparative Perspective: An Empirical Study of Attitudes Toward the Country and Ethnic Immigrants in 22 Countries*. ICS-dissertation, Nijmegen.
- 79) Marcel Lubbers (2001), *Exclusionistic Electorates. Extreme Right-Wing Voting in Western Europe*, ICS-dissertation, Nijmegen.
- 80) Uwe Matzat (2001), *Social Networks and Cooperation in Electronic Communities. A theoretical-empirical Analysis of Academic Communication and Internet Discussion Groups*, ICS-dissertation, Groningen.
- 81) Jacques P.G. Janssen (2002), *Do Opposites Attract Divorce? Dimensions of Mixed Marriage and the Risk of Divorce in the Netherlands*, ICS-dissertation, Nijmegen.
- 82) Miranda Jansen (2002), *Waardenoriëntaties en partnerrelaties. Een panelstudie naar wederzijdse invloeden*, ICS-dissertation, Utrecht.
- 83) Anne Rigt Poortman (2002), *Socioeconomic Causes and Consequences of Divorce*. ICS-dissertation, Utrecht.
- 84) Alexander Gattig (2002), *Intertemporal Decision Making*, ICS-dissertation, Groningen.
- 85) Gerrit Rooks (2002), *Contract en Conflict: Strategisch Management van Inkooptransacties*, ICS-dissertation, Utrecht.
- 86) Károly Takács (2002), *Social Networks and Intergroup Conflict*. ICS-dissertation, Groningen.
- 87) Thomas Gautschi (2002), *Trust and Exchange, Effects of Temporal Embeddedness and Network Embeddedness on Providing and Dividing a Surplus*. ICS-dissertation, Utrecht.
- 88) Hilde Bras (2002), *Zeeuwse meiden. Dienen in de levensloop van vrouwen, ca. 1850 – 1950*. Aksant Academic Publishers, Amsterdam.
- 89) Merijn Rengers (2002), *Economic Lives of Artists. Studies into Careers and the Labour Market in the Cultural Sector*, ICS-dissertation, Utrecht.
- 90) Annelies Kassenberg (2002), *Wat scholieren bindt. Sociale gemeenschap in scholen*, ICS-dissertation, Groningen
- 91) Marc Verboord (2003), *Moet de meester dalen of de leerling klimmen? De invloed van literatuuronderwijs en ouders op het lezen van boeken tussen 1975 en 2000*. ICS-dissertation, Utrecht.
- 92) Marcel van Egmond (2003), *Rain Falls on All of Us (but Some Manage to Get More Wet than Others): Political Context and Electoral Participation*. ICS-dissertation, Nijmegen.

- 93) Justine Horgan (2003), *High Performance Human Resource Management in Ireland and the Netherlands: Adoption and Effectiveness*. ICS-dissertation, Groningen.
- 94) Corine Hoeben (2003), *LET'S Be a Community. Community in Local Exchange Trading Systems*. ICS-dissertation, Groningen.
- 95) Christian Steglich (2003), *The Framing of Decision Situations. Automatic Goal Selection and Rational Goal Pursuit*. ICS-dissertation, Groningen.
- 96) Johan van Wilsem (2003), *Crime and Context. The Impact of Individual, Neighborhood, City and Country Characteristics on Victimization*. ICS-dissertation, Nijmegen.
- 97) Christiaan Monden (2003), *Education, Inequality and Health. The Impact of Partners and Life Course*. ICS-dissertation, Nijmegen.
- 98) Evelyn Hello (2003), *Educational Attainment and Ethnic Attitudes. How to Explain their Relationship*. ICS-dissertation, Nijmegen.
- 99) Marnix Croes en Peter Tammes (2004), *Gif laten wij niet voortbestaan. Een onderzoek naar de overlevingskansen van joden in de Nederlandse gemeenten, 1940-1945*. Aksant Academic Publishers, Amsterdam
- 100) Ineke Nagel (2004), *Cultuurdeelname in de levensloop*. ICS- dissertation, Utrecht.
- 101) Marieke van der Wal (2004), *Competencies to Participate in Life. Measurement and the Impact of School*. ICS-dissertation, Groningen.
- 102) Vivian Meertens (2004), *Depressive Symptoms in the General Population: a Multifactorial Social Approach*. ICS -dissertation, Nijmegen.
- 103) Hanneke Schuurmans (2004), *Promoting Well-Being in Frail Elderly People. Theory and Intervention*. ICS-dissertation, Groningen.
- 104) Javier Arregui (2004), *Negotiation in Legislative Decision-Making in the European Union*. ICS-dissertation, Groningen.
- 105) Tamar Fischer (2004), *Parental Divorce, Conflict and Resources. The Effects on Children's Behaviour Problems, Socioeconomic Attainment, and Transitions in the Demographic Career*. ICS-dissertation, Nijmegen.
- 106) René Bekkers (2004), *Giving and Volunteering in the Netherlands: Sociological and Psychological Perspectives*. ICS-dissertation, Utrecht.
- 107) Renée van der Hulst (2004), *Gender Differences in Workplace Authority: An Empirical Study on Social Networks*. ICS-dissertation, Groningen.
- 108) Rita Smaniotto (2004), *'You Scratch My Back and I Scratch Yours' Versus 'Love Thy Neighbour'. Two Proximate Mechanisms of Reciprocal Altruism*. ICS-dissertation, Groningen.
- 109) Maurice Gesthuizen (2004), *The Life-Course of the Low-Educated in the Netherlands: Social and Economic Risks*. ICS-dissertation, Nijmegen.
- 110) Carlijne Philips (2005), *Vakantiegemeenschappen. Kwalitatief en Kwantitatief Onderzoek naar Gelegenheid en Refresbergemeenschap tijdens de Vakantie*. ICS-dissertation, Groningen.
- 111) Esther de Ruijter (2005), *Household Outsourcing*. ICS-dissertation, Utrecht.
- 112) Frank van Tubergen (2005), *The Integration of Immigrants in Cross-National Perspective: Origin, Destination, and Community Effects*. ICS-dissertation, Utrecht.

- 113) Ferry Koster (2005), *For the Time Being. Accounting for Inconclusive Findings Concerning the Effects of Temporary Employment Relationships on Solidary Behavior of Employees*. ICS-dissertation, Groningen.
- 114) Carolien Klein Haarhuis (2005), *Promoting Anti-Corruption Reforms. Evaluating the Implementation of a World Bank Anti-Corruption Program in Seven African Countries (1999-2001)*. ICS-dissertation, Utrecht.
- 115) Martin van der Gaag (2005), *Measurement of Individual Social Capital*. ICS-dissertation, Groningen.
- 116) Johan Hansen (2005), *Shaping Careers of Men and Women in Organizational Contexts*. ICS-dissertation, Utrecht.
- 117) Davide Barrera (2005), *Trust in Embedded Settings*. ICS-dissertation, Utrecht.
- 118) Mattijs Lambooi (2005), *Promoting Cooperation. Studies into the Effects of Long-Term and Short-Term Rewards on Cooperation of Employees*. ICS-dissertation, Utrecht.
- 119) Lotte Vermeij (2006), *What's Cooking? Cultural Boundaries among Dutch Teenagers of Different Ethnic Origins in the Context of School*. ICS-dissertation, Utrecht.
- 120) Mathilde Strating (2006), *Facing the Challenge of Rheumatoid Arthritis. A 13-year Prospective Study among Patients and Cross-Sectional Study among Their Partners*. ICS-dissertation, Groningen.
- 121) Jannes de Vries (2006), *Measurement Error in Family Background Variables: The Bias in the Intergenerational Transmission of Status, Cultural Consumption, Party Preference, and Religiosity*. ICS-dissertation, Nijmegen.
- 122) Stefan Thau (2006), *Workplace Deviance: Four Studies on Employee Motives and Self-Regulation*. ICS-dissertation, Groningen.
- 123) Mirjam Plantinga (2006), *Employee Motivation and Employee Performance in Child Care. The effects of the Introduction of Market Forces on Employees in the Dutch Child-Care Sector*. ICS-dissertation, Groningen.
- 124) Helga de Valk (2006), *Pathways into Adulthood. A Comparative Study on Family Life Transitions among Migrant and Dutch Youth*. ICS-dissertation, Utrecht.
- 125) Henrike Elzen (2006), *Self-Management for Chronically Ill Older People*. ICS-Dissertation, Groningen.
- 126) Ayse Güveli (2007), *New Social Classes within the Service Class in the Netherlands and Britain. Adjusting the EGP Class Schema for the Technocrats and the Social and Cultural Specialists*. ICS-dissertation, Nijmegen.
- 127) Willem-Jan Verhoeven (2007), *Income Attainment in Post-Communist Societies*. ICS-dissertation, Utrecht.
- 128) Marieke Voorpostel (2007), *Sibling support: The Exchange of Help among Brothers and Sisters in the Netherlands*. ICS-dissertation, Utrecht.
- 129) Jacob Dijkstra (2007), *The Effects of Externalities on Partner Choice and Payoffs in Exchange Networks*. ICS-dissertation, Groningen.
- 130) Patricia van Echtelt (2007), *Time-Greedy Employment Relationships: Four Studies on the Time Claims of Post-Fordist Work*. ICS-dissertation, Groningen.

- 131) Sonja Vogt (2007), *Heterogeneity in Social Dilemmas: The Case of Social Support*. ICS-dissertation, Utrecht.
- 132) Michael Schweinberger (2007), *Statistical Methods for Studying the Evolution of Networks and Behavior*. ICS-dissertation, Groningen.
- 133) István Back (2007), *Commitment and Evolution: Connecting Emotion and Reason in Long-term Relationships*. ICS-dissertation, Groningen.
- 134) Ruben van Gaalen (2007), *Solidarity and Ambivalence in Parent-Child Relationships*. ICS-dissertation, Utrecht.
- 135) Jan Reitsma (2007), *Religiosity and Solidarity – Dimensions and Relationships Disentangled and Tested*. ICS-dissertation, Nijmegen.
- 136) Jan Kornelis Dijkstra (2007), *Status and Affection among (Pre)Adolescents and Their Relation with Antisocial and Prosocial Behavior*. ICS-dissertation, Groningen.
- 137) Wouter van Gils (2007), *Full-time Working Couples in the Netherlands. Causes and Consequences*. ICS-dissertation, Nijmegen.
- 138) Djamilia Schans (2007), *Ethnic Diversity in Intergenerational Solidarity*. ICS-dissertation, Utrecht.
- 139) Ruud van der Meulen (2007), *Brug over Woelig Water: Lidmaatschap van Sportverenigingen, Vriensschappen, Kennissenkringen en Veralgemeend Vertrouwen*. ICS-dissertation, Nijmegen.
- 140) Andrea Knecht (2008), *Friendship Selection and Friends' Influence. Dynamics of Networks and Actor Attributes in Early Adolescence*. ICS-dissertation, Utrecht.
- 141) Ingrid Doorten (2008), *The Division of Unpaid Work in the Household: A Stubborn Pattern?* ICS-dissertation, Utrecht.
- 142) Stijn Ruiter (2008), *Association in Context and Association as Context: Causes and Consequences of Voluntary Association Involvement*. ICS-dissertation, Nijmegen.
- 143) Janneke Joly (2008), *People on Our Minds: When Humanized Contexts Activate Social Norms*. ICS-dissertation, Groningen.
- 144) Margreet Frieling (2008), *'Joint production' als motor voor actief burgerschap in de buurt*. ICS-dissertation, Groningen.